

ΓΙΑΝΝΗ ΛΥΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΥ

Νεοελληνική πολιτιστική μαοτυρία

I

Παζαριοῡ ἀνατομή

II

Παιδική μνήμη

ΙΠΠΟΝΙΚΟΣ

Παζαριοῡ ἀνατομή

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

Υπεύθυνος Έκδοτης
ΓΙΑΝΝΗΣ ΛΥΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΣ
Άλεξ. Σούτσου 5 - Άθηναι Τηλ. 613.661

ΓΙΑΝΝΗ ΛΥΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΥ

Νεοελληνική πολιτιστική μαρτυρία

I

Παζαριοῦ ἀνατομή

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΚΟΝΙΤΣΑΣ
ΑΡ. ΕΙΣΑΓΟΓΗΣ 52611
ΗΜΕΡ. ΕΙΣΑΓΟΓΗΣ 5.4.2011
ΤΑΞΗ. ΑΡ. 889.3.1111

κωδ. εφ. 17

ΑΘΗΝΑ, 1971

Επιμέλεια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

Ἡ Κόνιτσα τοῦ «Παζαριοῦ» κι' ὁλόκληρου τοῦ κύκλου τῆς «Νεοελληνικῆς πολιτιστικῆς μαρτυρίας» ἔχει στοιχειοθετηθῆ με πρόθεση ν' ανταποκρίνεται περισσότερο σ' ἓνα χῶρο αὐθεντικό, μ' ἔντονη τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς νεοελληνικῆς κουλτούρας καὶ λιγότερο στὴν συγκεκριμένη μικρὴ ἐπαρχιακὴ μας πόλη, πὸν δὲν σιάνθηκε παρὰ σὰ μιὰ πρόφαση.

Ἡ περίπτωσή της θὰ φέρη στὴ μνήμη ὄλων ἐκείνων, πὸν σιανάζονται πάνω στὸ διαχρονικὸ ἐγὼ τοῦ τόπου πῶς, χτες ἀκόμα, τὸ ρωμαϊκὸ ὁλόκληρο, ἀπὸ τὸν Πόντο ἴσαμε τὴν Κρήτη, τὴν Κύπρο, σ' ὄλα τὰ Βαλκάνια, δεξιὰ, ζερβά, παντοῦ, ζοῦσε τὴν ἴδια ἀτμόσφαιρα.

Καὶ πῶς,

τούτη ἡ βαθιὰ ἐμποτισμένη μ' ἀπροσχημάτιστο ἀνθρωπισμὸ κι' ἀδερφοσύνη, σιὰ ὄρια ἐνὸς τοπικοῦ διακοινοτικοῦ συσχετισμοῦ, ἀτμόσφαιρα (κνιταρικὸ στοιχεῖο τῆς ὑπόστασής μας καὶ χθόνιο μήνυμα) δὲν παραμερίζεται δίχως τραγικὲς συνέπειες γιὰ τὴν ποιότητα τῆς ζωῆς.

Επιμελήτρια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

Ἡ ζωὴ περνοῦσε ράθυμη κι' ἀχρωμάτιστη στὸ Παζάρι τῆς Κόνιτσας, ὅπως λέγαμε τὸ κῶρο τῆς ἀγορᾶς, μὲ τὰ μαγαζιά, τῆς ἐπαρχιακῆς μας πολιτείας.

Ἵποτονικὲς συναλλαγές.

Ἀσήμαντεςπραμάτειες.

Σαράντα δράμια λάδι. Ἐνα φύλλο μπακαλιάρο. Μιὰ καρτελίνα ἐλιές. Δυὸ δραχμὲς ξυλοκέρατα. Ἐνα κερί γιὰ τὴν ἐκκλησιά. Ἐνα κάρτο ζαχαράτα γιὰ τὰ παιδιά. Σιναπόλαδο γιὰ ἰλιάτσι (φάρμακο). Καὶ λίγο τσουένι γιὰ πλύσιμο.

Παλιότερα τὸ Παζάρι τοῦτο, ἕνας δρόμος ὄλος κι' ὄλος, ἀπὸ γυαλιστερό καλντερίμι, γύρω στὰ πεντακόσια μέτρα μῆκος, ὅπως φράζονταν στὶς ἄκρες του μὲ δυὸ σιδερένιες πόρτες, κι' εἶχε τὶς πλάτες τῶν μαγαζιῶν του πρὸς τὰ ἔξω, χωρὶς ἀνοίγματα, ἔμοιαζε μὲ περιχαρακωμένο μεσαιωνικὸ στρατόπεδο.

Φύλακες ἀρματωμένοι ἀπ' τὴν κορφή ὡς τὰ νύχια, κλειδαμπάρωναν μὲ τὸ βασίλεμα τοῦ ἡλίου, αὐτὸ τὸ κάστρο καὶ τὸ φύλαγαν ὄλονυχτὶς ἀπὸ μέσα, περιδιαβάζοντας ἀπὸ τὴν μιὰν ἄκρη στὴν ἄλλη. Προνοητικὰ παλληκάρια, ὅπως ἦταν, φρόντιζαν νὰ γίνεταὶ ἀντιληπτή, ἀπ' ἔξω, ἡ ἄγρυπνη παρουσία τους, χτυπώντας τὰ κατάφορτα σὲ πρόκες τσαρούχια τους, πάνω στὸ γρανιτένιο καλντερίμι.

Οἱ τελευταῖοι τῆς παλιᾶς γενιᾶς φύλακες (πασβάνηδες): Ντομπόλας, Γούσια Τσάκας καὶ Μπαλέτσος. Μυθικὰ πρόσωπα γιὰ τὴν παλιὰ Κόνιτσα. Ἀτέλειωτες οἱ ἱστορίες τους γιὰ τὶς δῆθεν παλληκαριές τους... Ἰσχυρίζονταν, ἀνάμεσα σοβαρὸ κι' ἀστεῖο, πὼς κάποια μεσάνυχτα, πού εἶδαν ἀπ' τὸ Παζάρι τῆς Κόνιτσας, φύλακες αὐτοί, στὸ Ἀγκάθι τοῦ Λάζαρου (ἀπόσταση, γύρω στὰ πέντε χιλιόμετρα), φωτιές ἀναμμένες καὶ κατάλαβαν πὼς ἐκεῖ λημέριαζαν ληστές, ἔρριξαν μὲ τὴ σφήκα τους, ἔσβησαν τὶς φωτιές καὶ σκόρπισαν τὴ συμμορία...

Τὰ πράγματα φαίνεται πὼς δὲν ἦταν τόσο εὐκόλα, κείνα τὰ χρόνια στὴν Κόνιτσα.

Ἀρβανίτικες φάρες, ἀπ' τὰ μέρη τῆς Κολωνίας, συνεχίζοντας μὰ πανάρχαια παράδοση, (αὐτὴ πού ἀπέτελεσε τὴν αἰτία, νὰ ἐγκαταστήσουν οἱ αυτοκράτορες τῶν βυζαντινῶν φρουρὲς στὰ περάσματα τῆς Πίνδου, ἀπὸ βετεράνους λατινόφωνους στρατιῶτες καὶ νὰ φιαχτοῦν ἔτσι τὰ βλάχικα χωριά) συγκροτοῦσαν στὰ μισόκρυφα, στὰ μισοεπίσημα, τὸν καιρὸ τῆς ἀνέχειας, συμμορίες πλιατσικολόγων, πού λυμαίνονταν τὶς πολιτείες καὶ τὰ χωριά τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας. Ἀκρίδα ἀπ' ὄπου περνοῦσαν. Ρήμαζαν τὰ πάντα. Διάλυαν ἀκόμα καὶ συνοικισμοὺς.

Ἡ Κόνιτσα κέντρο ὡς ἦταν τοῦ τοπικοῦ πλούτου, ἔγινε καρφὶ στὸ μάτι τους κι' ὁ μέγας τους καημός. Οἱ Τούρκοι ζαπτιέδες λιγοστοί, ὅπως εἶναι κι' ἀνήμποροι, ἀδιαφοροῦν ἢ συμμετέχουν καμμιά φορὰ στὰ κέρδη τῶν πλιατσικολόγων.

«Ἐβουλεύθην... (λέει ὁ Ἡπειρώτης περιηγητής, στὰ τέλη τοῦ περασμένου αἰώνα), νὰ ἐξακολουθήσω τὴν πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ τῆς Ἠλείρου πορείαν, κατὰ τὸ ἐσχεδιασμένον δρομολόγιον, ὅτε αἴφνης ἀκούω πάρα πολλά, ὅτι παντοῦ περιφέρονται λησταί, κακοῦργοι, κλέπται, οἵτινες

έν Μπάγια ήρπασαν τὸν οἶκον ἐνὸς ἱερέως καὶ ἤχμαλώτισαν τὸν υἱὸν του. Ἐν Δραγαρίῳ ἐκακούργησαν καὶ ἐπλήγωσαν ἀνθρώπους. Ἐν Βωβούση ἐλεηλάτησαν. Ἐν Δοβρινόβῳ ἤχμαλώτισαν δύο οἰκογενειάρχας. Ἐν Γρεβενίτι ήρπασαν δέκα γυναίκας. Ἐν τῇ Μονῇ Τσόρας κατέστρεψαν τὴν ἐπισημοτέραν οἰκογένειαν. Ἐκ Κοκουλίου δι' ἐπιστολῶν ἀπειλητικῶν ζητοῦσαν ἑκατοντάδας τινὰς λιρῶν. Ἐκ Δεματίου ὡσαύτως. Ἄλλα κακουργήματα διεπράχθησαν ἐν Βανίτσα. Ἐν Κονίτση κατὰ τὴν δεκάτην ὥραν τῆς ἡμέρας πενήκοντα λησταὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ πλουσίου Ν. Μπεκιάρη, ἦν διήρπασαν μέχρι βελόνης συμπαραλαβόντες καὶ τὸν οἰκοδεσπότην, ὃν ἀπέλυσαν ἀντὶ 1.500 λιρῶν. Ἄλλον δὲ ἑξάδελφον αὐτοῦ ἐφόνευσαν. Ἐκ Φούρκας ἀπήγαγον ἑνδεκα ἀνθρώπους. Νεάνιδα δὲ ἐκ Μπουμπούτσικας ἀπέλυσαν διακεκορευμένην. Ὁ Κορδίτσα ἀγὰς μετὰ 150 χορεύουν εἰς τὰ βουνὰ μετὰ τυμπάνων καὶ σαλπίγγων. Τὸ ὄρος Δέντσικον, παρὰ τὴν Κολώνιαν ταρασσεται ἀπὸ τὸν κόναβον τῶν ποδῶν τῶν κακούργων. Ἐν Παραμυθία καὶ Ἀργυροκάστρω συμβαίνουσι ἀνυπολόγιστα δυστυχήματα. Καὶ λοιπῶν κακουργιῶν καὶ ληστειῶν τὸ ἀνάγνωσμα»...

Καὶ δὲν εἶναι μόνον οἱ Ἀρβανίτες, φόβος καὶ τρόμος. Μέσ' τὴν ἀναμπούμπουλα χαίρονται κι' ἄλλοι λύκοι. Τὸν Ἀλῆ Τσογμένη, τὸν Ὀσμὰν Μαρίτσα, τὸν Βελικ Φράσαρη, τὸν Κιαζίμπεη, τὸν Κορδίτσαγα καὶ τὸν Σιλιχτὰρ Πόντα διαδέχονται ὁ Λεωνίδας κι' ὁ Νταβέλης, ὁ Γκίκαρ κι' ὁ Γκαρέλλης, ὁ Κακαράντζας, ὁ Τζήμας, ὁ Καλόγερος, ὁ Γιαννούλης, ὁ Καραμαγκιόλης, ὁ Τόπης, ὁ Ἀποστολάκης, ὁ Μπαλατσός, ὁ Κούτσικος, ὁ Κούσιος, ὁ Μακρής, ὁ Σουλιώτης, ὁ Παλαβός, ὁ Λάζος, ὁ Βαρβέρης, ὁ Λιάκος, ὁ Κοντογιῶργος, ὁ Τζιμάνης, ὁ Κελεπούρης..... Ὅλοι τους ἀνθρωπόμορφα τέρατα. Ἐγκληματικὴ καὶ βρώμικη φάρα.

«Ἡ μόνη διαφορὰ ποὺ ὑπάρχει μεταξὺ τῶν διαβόλων

καὶ τῶν ληστῶν, εἶναι ὅτι οἱ διάβολοι εἶναι λιγώτερο μαῦροι ἀπ' ὅ,τι νομίζουμε κι' οἱ ληστὲς περισσότερο βρώμικοι, ἀπ' ὅσο μπορεῖ κανεὶς νὰ ὑποθέσῃ...».

Ἡ ἀνασφάλεια ποὺ ἐπικρατεῖ, σφίγγει τὶς καρδιὲς τῶν ἀνθρώπων, ποὺ ἀνήσυχτοι ἀμπαρώνονται ἀπὸ νωρὶς στὰ σπίτια τους, διατηροῦν χουσιμεκιάρηδες γιὰ φύλακες καὶ διαβάζουν μετὰ μανίας: τὴν «Περιπέτεια πολυημέρου αἰχμαλωσίας ἐν Ἠπείρῳ», Ι. Μεγκλίδου 1882. «Τεσσαράκοντα ἡμέραι αἰχμαλωσίας ὑπὸ τῶν λησιῶν» Ν. Βεκιάρη 1884. «Ἀπομνημονεύματα περιπετειῶν τριμήνου αἰχμαλωσίας» Α. Σακελλαρίου, 1888. «Μιὰ αἰχμαλωσία» Θ. Φραγκούλη 1896...

Τὰ μαγαζιά τοῦ Παζαριοῦ, τόνα μὲ τ' ἄλλο, σχεδὸν ὅλα ὅμοια μεταξύ τους, ἦσαν φιαγμένα, γιὰ λόγους ἀσφάλειας, ἀπὸ ἓνα τετράπαχο πέτρινο θόλο, αἰώνιας ἀντοχῆς. Ἡ πρόσοψή τους, τὸ μόνο ἀνοιγμα, ἔδινε πρὸς τὸ δρόμο τοῦ Παζαριοῦ, χωρὶς τζαμαρία κι' ἔκλεινε τὸ βράδυ μὲ ξύλινα τεπέγκια. Τὰ τεπέγκια σφαιλίζονταν ἀπὸ μέσα μὲ σιδερένιες μπάρες, κι' ἔπειτα κλείδωναν στὸν πορτοστάτη μὲ κάτι τεράστια κλειδιά. Μὲ τὰ κλειδιά αὐτά, σύμβολο τοῦ μαγαζάτορα, ἐμεῖς κάναμε ἀργότερα τὰ βαρελότα τῆς πασχαλιᾶς, σφινώνοντας μέσα στὴν κάννη τους, μπάρουτι ἀπὸ κίκια ἢ τρίμμα ἀπὸ σπύρτα, ποὺ τὰ ἐκφυροκροτούσαμε μ' ἓνα καρφὶ - ἐπικρουστήρα, χτυπώντας τα στὸν τοῖχο.

Νᾶμεινε τάχα σήμερα κανένα ἀπ' αὐτὰ τὰ μαγαζιά, ποῖος ξέρει; Ἐνα - ἓνα πῆραν τὸ δρόμο τους κι' ἐξαφανίζονται, ὡς τὸ τσιμέντο κι' ἡ κακογουστιὰ εἰσβάλλουν ἀκάθεκτα στὸ γραφικὸ αὐτὸ χῶρο τῆς μεσαιωνικῆς παράδοσης.

Μαζὺ μὲ τὸν τύπο αὐτῶν τῶν μαγαζιῶν, χάνονται σιγὰ σιγὰ κι' ὅλα τὰ παλιὰ ἐπαγγέλματα. Στὴν ἀρχὴ ἔ-

σβησαν οί γουναράδες. Ἔσβησαν ἔπειτα οί βυρσοδέψες, ποῦχαν τ' ἀργαστήρια τους σὸν Ἀηγιάννη. Μὲ τὸν καιρὸ χάθηκαν οί σαράφηδες οί λεγόμενοι τραπεζίτες τῆς Κόνιτσας, ποὺ ἔκαναν τὸ ἐμπόριο, ἀλληλογραφώντας μὲ τὴ Βενετιὰ καὶ τὴ Σκόντρα, καὶ κοπιάροντας τὰ γράμματά τους στὴ γραφικὴ βίδα.

«Ἐλαβα τὴν τιμίαν σας, γραμμένη Ἰανουαρίου 10 καὶ ἀναγνώθοντας ἐχάρην τὴν καλήν σας ὑγείαν.... σᾶς δίδω καὶ τὴν εἶδησιν διὰ τὸ γροπέττο μὲ ἄγγουρα 600 ὁποῦ ἐστείλαταν εἰς χεῖρας... Θέλετε μοῦ ψωνίσει τὰ κάτοθεν ἤδη καὶ μὲ κάθε ἀβατάντζο σὶ πώνισμα, καὶ διὰ σολδία δόσετέ μου ὀρδινία νὰ τὰ μετρήσω μὲ τὴ συνηθισμένη διορία...

Ψώσκουφες φίνες, φάμπρικα μπασᾶ σταγράντες, ἀπὸ τὶς μακρύτερες, Δουζίνες Νο 1.

Καπέλλα ντὰ ὄμο, ἀλαμόδα φίνα λίρ 10 τὸ ἕνα, Δουζίνες Νο 1.

Καπέλλα παιδιάρικα, πάστα καλή Δουζίνες Νο 1....

Μπρόκες σιδερένιες ντὰ τελέρ χιλιάδες Νο 6

Ἄσῆμι, φύλλα μεγάλα διὰ ἀγιογραφίες χιλ. Νο 2 Νὰ τὸ κυτάξης νὰ μὴν εἶναι πατίδο καὶ δὲν βγαίνουν τὰ φύλλα...

Γυαλιὰ μ' ἕνα γρόπο...

Ἴδὸ ἄνωθεν πράγμα ὅσο ἤμπορτᾶρε σιγουραρίστε καὶ στείλτε εἰς κορφούς...»...

Αὗτοι δάνειζαν τὸν κοσμάκη, ἀκόμα καὶ τὶς φαρμίλιες τῶν Τούρκων μπέηδων καὶ τᾶπαιρναν «σούμα» τὸν καιρὸ τῆς συγκομιδῆς...

...Στὸ τέλος ξαφανίστηκαν οί καποτάδες, οί τσαρουχάδες, οί σαμαράδες, καὶ τὰ χάνια, ποῦχαν σὶς θολωτὲς εἰσόδους τῶν τὰ ώραῖα φανάρια. Τὰ πράγματα, τὰ πῆρε τὸ ρέμα τῶν καιρῶν κι' ἀλλάξανε. Οί ἄνθρωποι, ἀπὸ ἕνα περίεργο φυσικὸ νόμο, λὲς καὶ ξέμειναν. Ἐπαναλαμ-

βάνονται σχεδόν οί ἴδιοι. Ἕλλαξαν ἐπαγγέλματα, ἀλλὰ ζοῦν στὸν ἴδιο ρυθμό. Στὸν ἴδιο ἀέρα.

Χασομέρηδες σεργιανοῦν, ἀπὸ μαγαζὶ σὲ μαγαζὶ, ἀξούριστοι μεσοβδόμαδα (ἢ δουλειὰ τῶν μπαρμπέρηδων φουντώνει κάθε Σαββατοκύριακο) καὶ σχολιάζουν πικρόχολα, ἐκείνους ποὺ πρόκοψαν. Μπακάληδες, ἔμποροι, μανάβηδες, στέκονται αἰνιγματικοὶ στὴ σκιά τῶν μαγαζιῶν τους καὶ τρίβουν διαρκῶς τὰ χέρια τους, πότε πλόχερο μὲ πλόχερο καὶ πότε σὰ νὰ πασαλείβουν τὴ ράχη τῶν χεριῶν, λὲς κι' εἶναι βαρυχειμωνιά, καὶ τὰ κουκουλίζουν. Δημόσιοι ὑπάλληλοι, ὁ καθένας μὲ τὸ ὕφος καὶ τὴς ἀντιδράσεις του, στὸ γεγονός τῆς «μεταθέσεώς του» σ' αὐτὸν τὸν ἀκραῖο τόπο, ἀφίνουν τὴν ἐντύπωση (καὶ κυρίως οἱ παλιολλαδίτες), ὅτι «κομίζουν γλαῦκα εἰς Ἀθήνας».

«Αὐτοὶ οἱ κρατικοὶ ὑπάλληλοι — ποὺ οἱ γυναῖκες τους εἶναι χρόνια μεγαλύτερές τους — ἔχουν ἓνα τόσο καϊδευτικὸ ὕφος — σὰν ἀνταλλάσσουν χειρονομίες μὲ τὰ κορίτσια...».

Ὁ κύρ — Γιώργης Πρεμέτης μὲ τὴν ἔντονα ἀρβανίτικη προφορά του — ἀπόλυτα ρυθμισμένη ζωὴ — κάθε μεσημέρι, ἀκριβῶς σπὶς δώδεκα, οὔτ' ἓνα λεπτὸ πρὶν, οὔτ' ἓνα λεπτὸ πρὸ ἀργά, ἀναταράζει τὴν ἀρμάθα τῶν κλειδιῶν του — μακάριοι οἱ κατέχοντες — τραβάει τὸ τελέγκι, κάνει τὸ σταυρό του, καὶ μὲ ὕφος τελετουργικὸ — ἢ σθησιμένη γόπα τοῦ τσιγάρου μονίμως στὴ γλώσσα — ἀπομακρύνεται χτυπώντας ρυθμικὰ τὸ σιδερένιο τακούνη του, πάνω στὸ μισοφθαρμένο καλντερίμι.

Ἕπάρχουν στὸ Παζάρι καὶ κάποιοι τύποι, ποὺ ξέμειναν ἐκεῖ. Κλωθογυρίζουν μ' ὀρθάνοιχτα μάτια καὶ διασταλμένα τὰ περύγια τῆς μύτης, πεινασμένα θεριὰ — μεγάλες οἰκογένειες, μεγάλες ἔγνοιες, ὁ ἐπιούσιος δὲν

έξασφαλίζεται με λόγια — ζυμώνοντας άκατάπαυστα τὸ τέλμα, σὰν δικολάβοι στὸ τοπικὸ Εἰρηνοδικεῖο, καὶ γίνονται με τὸν καιρό, μύθος στὴν ἐπαρχία — ὑπάρχουν μαγαζιά με τίτλο τ' ὄνομά τους σὰ νὰ λέγαμε «Καφενεῖο ὁ Ἀβέρωφ», ἢ «Ἐδωδιμοπωλεῖον ἢ Συνάντησις». Κανένας δὲν ξέρει με ποιὸ καράβι ξεμπάρκαραν ἐκεῖ.

«...Σοῦ ἀφίνουν τὴν ἐντύπωση πὼς εἶναι ἐκτὸς νόμου, παντοτεινὰ ἐκτὸς νόμου, πὺ ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ μὴν ἄδεια παραμονῆς...»

Ποῦ καὶ ποῦ κανένας τύπος, χορατατζῆς ἢ μισοπάλαβος, δημιουργεῖ μὴ κάποια ἀτμόσφαιρα ἰλαρότητας καὶ παραλλάζει τὴν ἐπίπεδη ἀσημαντότητα.

∴

Μέσ' τὴν καστανὴ καταχνιὰ τοῦ φθινοπώρου, μορφὲς χωρὶς περίγραμμα, κινιοῦνται ἀρκούμενες σὲ μὴ συμβατικὴ εὐτυχία, σαφῶς περιγεγραμμένη ἀνάμεσα στὸ καφενεῖο τοῦ Γεράση, τὸ φούρνο τοῦ Στέρτσου, τὸ ἐστιατόριο τοῦ Τζιάκου, τὸ κουρεῖο τοῦ Ζήντρου καὶ τὸ φαρμακεῖο....

«Μορφὴ χωρὶς σχῆμα — σκιὰ χωρὶς χρῶμα — γνέψιμο χωρὶς κίνηση — Παραλυμένη δύναμη...».

Ἡ ἄρνηση σὲ κάθε προσπάθεια ἀνύψωσης — ἀπογείωσης, ἐξιδανικεύεται σὲ μοναδικὴ ἀρετὴ. Ὁ καινοτόμος προγκάρεται ἄγρια. Κι ἔπειτα οἱ ἔμμονες ἰδέες. Οἱ μικροκακότητες.

«Κακὸ χωριὸ τὰ λίγα σπίτια».

Κάποιοι ἀσαφεῖς ὑπαινιγμοί.

«Κι' οἱ στεγνὲς φωνὲς πὺ ψιθυρίζουνε μαζὶ — ἤσυχες κι' ἀσήμαντες — σὰν τὸν ἀγέρα στὸ ξερὸ χορτάρι».

Τέλος, ὑπάρχουν κι' αὐτοί, πὺ δίχως κανένα φόντο,

βασανίζονται, νὰ σταθοῦν ὄρθιοι, στὰ δύο τους πόδια, μὲ τὴν ἰδέα πὼς γίνονται ἔτσι ἀξιοσέβαστοι.

Φτιάχνουν συγκινήσεις, οἱ μόνες συγκινήσεις ποὺ ἀπομένουν σ' αὐτὸ τὸ χῶρο τῆς ἐξορίας, παίζοντας χαρτιά, ντόμινο, καὶ τάβλι.

Ἄχρηστη ἱστορία, ποὺ ποικίλλεται μὲ φράσεις τυποποιημένες

(ντόρτια καὶ μαράζια ποῦχω στὴν καρδιά αχ! ἀγάπη μου!... Ἐξ... ἔξ καὶ ξερός... Τριάρες... τρεῖς οἱ μέρες σου κι αὐτὲς στὸ κρεβάτι...)

καὶ χειρονομίες, καμμιά φορὰ πρόστυχες, παράλογες, ἀνάλογα στὸ ζάρι, στὸν παίχτη καὶ στὸν ἐμπαιζόμενο.

Τὸ γέρας τῆς νίκης, κάποιο ζηραμένο ἀπ' τὸν καιρὸ καὶ τὸ κακὸ ἀμπαλάζ — ἄθλιο χαρτονένιο κουτὶ — λουκούμι, ποὺ ὅπως καὶ νᾶχε τὸ πράμα, θάφτανε στὸ σπίτι, ἀκόμα καὶ στὴν ἀρνητικὴ περίπτωση, τὴν περίπτωση τῆς ἥττας, σὰν «ἀξιούμενη» ἀπ' τὴν οἰκογενειακὴ ἱεραρχία, καὶ τάξη, ἐπιθεβαίωση τῆς «ὅπωςδήποτε» ὑπεροχῆς τοῦ πάτερ φαμίλιας, τὴν ὥρα ποὺ ὁ καημένος ὁ Τσιρόνης, ἀποξεχασμένος τώρα πιά κλητήρας τῆς Κοινότητας, θάναβε ἕνα - ἕνα κεῖνα τ' ἀπερίγραπτα τσιμπλοφάναρα, μὲ τὰ μονίμως καπνισμένα λαμπόγυαλα, ποὺ ὑποτίθεται, πὼς φώτιζαν τὶς κακοτοπιὲς τῶν δρόμων καὶ τοὺς λάκκους.

∴

Τὸ «πάτημα» τῆς Κόνιτσας, μέρα μεσημέρι, ἀπ' τοὺς λησταρβανίτες τοῦ Λεσκοβικιοῦ καὶ τὸ ἄρπαγμα τοῦ Νικολάκη Μπεκάρη — ποὺ ἔγινε μὲ τὸν καιρὸ ἀρβανίτικο τραγούδι — λαχτάρισε ἀκόμα καὶ τοὺς ἰσχυροὺς μπέηδες τῆς Κόνιτσας, μέσ' τὰ κάστρα τους, κλεισμένους. Τὰ

Γιάννινα σπάραξαν ἀπ' τὴν κατακραυγή. Κι' ἡ Τούρκικη διοίκηση, πὺ ξεκουράζονταν ράθυμα, σὲ μακαριότητα αὐθεντική, μπῆκε σ' ἐναγώνια συλλογή.

Ἔτσι ἀποφασίστηκε νὰ γίν' ἡ Κόνιτσα ἔδρα στρατιωτική.

Γρήγορα - γρήγορα, χτίστηκαν στὴν ἄκρη τοῦ Μπέρκου, στὸ «Παλιοχώρι πέρα», ὅπως λέγαν οἱ παλιοὶ Κονιτσιῶτες, μεγαλόπρεποι στρατῶνες, πάνω στὰ χωράφια τῆς οἰκογένειας Βέργου, πὺ ἀπλώνονταν σ' ὅλη τὴν πλαγιά αὐτῆ τοῦ Ἀηλιᾶ, μέχρι τὸν λάκκο κάτω. Τὰ χωράφια τοῦτα ἦταν ὅ,τι εἶχε γλυτώσει τ' ἄρπαγμα τῶν Μπέηδων καὶ τῶν γύφτων τοῦ Λεσκοβικιοῦ ἀπ' τὸ παλιὸ τιμάριο τῆς κονιτσιώτικης αὐτῆς φαμίλιας, πὺ στὴν ντοπιολαλιὰ προφέρονταν «Μπέργκου».

Οἱ στρατῶνες αὐτοί, ἔδωσαν κι' ἀπλωσε τὸ Παζάρι. Ἄνοιξαν οἱ πύλες τοῦ περιχαρακωμένου στρατόπεδου καὶ βγῆκε ἔξω, στὴν ἄπλα τοῦ ἀπέραντου λιβαδιοῦ. Ἐνὸς λιβαδιοῦ, πὺ μεινε χρόνια χέρσο κι' ἀκαλλιέργητο. Τὸ λιβάδι τοῦ Σάϊμ - Μπέη. Ἦρθαν ταξιδεμένοι ἀπ' τὴ Βλαχιά κι' ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο κι' ἔχτισαν μαγαζιά γύρω ἀπ' τὴν Πλατεία μὲ τὴν μεγάλη Λίπα. Ἦρθαν Μολιστινοί, ἦρθαν Στρατσανίτες, ξεθάρρεψαν μὲ τὸν καιρὸ κι' οἱ ντόπιοι. Γιὰ νὰ βολευτοῦν τὰ πράγματα, πάνω σ' αὐτὴ τὴν ἀνισόβαθμη πλαγιά, ἔγιναν ζωνάρια καὶ φτιάχτηκαν ταρατσες. Πάνω στὶς ταρατσες τοῦτες φυτεύτηκαν μουριές. Κι' ἦταν χάρμα τὸ σεργιάνι ἀπὸ κεῖ, παίρνοντας τὸν καφέ σου, τοῦ καλοκαιριοῦ ἀργὰ τ' ἀπόγευμα, σὰν κρύβονταν ὁ ἥλιος πίσω ἀπ' τὴν Νεμέρτσικα.

Ἡ καινούργια ἀγορά, γιόμισε καφενεῖα καὶ κουρεῖα. Οἱ ξενητεμένοι ἔφερναν στὸν τόπο ἕνα καινούργιο ρυθμὸ ζωῆς. Στὰ καφενεῖα αὐτὰ κυκλοφοροῦσαν ἀκόμα ἀργηλέδες, ἔβραζε μόνιμα σαλέπι καὶ προσφέρονταν τσίπουρο καὶ βαρύγλυκοι καφέδες φτιαγμένοι μὲ κἀντιο ἢ πετιμέζι. Στὰ κουρεῖα τὸ ξύρισμα γίνονταν χωρὶς πετσέ-

τα. Μιά λεκάνη, ποῦχε σχῆμα φασολιοῦ, ἀκουμποῦσε στὸ στῆθος καὶ συγκρατιόταν ἀπὸ τὸ σβέρκο μὲ δυὸ ἡμικυκλικὲς λάμες ἀτσάλινες. Ἡ λεκάνη αὐτὴ χρησίμευε γιὰ πολλὰς δουλειές. Ἐκεῖ προετοιμάζονταν ἡ σαπουνάδα. Ἐκεῖ ἀπορρίπτονταν τ' ἀποξηρίσματα. Ἐκεῖ ἔπλενε τὰ χέρια τοῦ ὁ κουρέας. Τί ἔβγαινε ἀπ' ὅλη αὐτὴ τὴν ἱστορία; Ἐνας Θεὸς ξέρει.

Οἱ μπαρμπέρηδες κεῖνο τὸν καιρὸ κάναν τὸν ὀδοντογιατρό. Βγάζαν δόντια χρησιμοποιώντας ἕνα σπάγγο. Ἐδιναν καὶ γιαιτρικὰ (ἰλιάτσα). Ἐνας τέτοιος κουρέας ἦταν κι' ὁ Νειζήπ Μπαρμπέρης. Ξενόφερτος. Τσιάμης. Ὁραῖος τύπος. Φημισμένος κυνηγός, ποῦταν σὲ θέση μὲ μιὰ σφήκα (ντουφέκι τοῦ παλιοῦ καιροῦ), μόνιμα κρεμασμένη στὸ κουρεῖο του, νὰ πεταχτῆ γιὰ λίγο καὶ νὰ σοῦ φέρη τὸ λαγὸ στὰ χέρια. Λὲς καὶ τὸν εἶχε δεμένο στὰ Γραβίτσα. Τὸν δούλευαν οἱ Κονιτσιῶτες. Ἐπαιθε κι' αὐτὸς μαζί τους. Διηγοῦνται τόσα πολλὰ γι' αὐτόν, ποῦναι δύσκολο νὰ ξεκαθαρίσης ποῖο πραγματικὰ συνέβηκε καὶ ποῖο ὄχι.

Κάποτε, λένε, ὁ Νειζήπ Μπαρμπέρης, ἀπὸ διάθεση νὰ κάνη ὄλο τὸ Παζάρι νὰ γελάση, ἀνάγκασε τὸν κουτσοφλιανίτη Κῆτα τζομπάνο, ἕναν ἀγρικό καὶ βρώμικο, ἴσαμε κεῖ πάνω, σωστὸ θηρίο, χαμένο στὰ λόγγα μὲ τὰ πρόβατα, ποῦ τὸν ἔβλεπαν μάτια ἀνθρώπου, μιὰ φορὰ τὸ χρόνο, νὰ πάη καὶ ν'ἀρχεται στὰ μαγαζιά, μὲ τὸ κεφάλι μονόπαντα ξυρισμένο, (στὸ σημεῖο αὐτὸ δῆθεν θυμήθηκε ὁ Μπαρμπέρης καὶ σταμάτησε) ἀπὸ τὸν Ζεῖνὲλ κιατίπη (γραμματικό), ποῦ τοῦφτιαζε τὴν αἴτηση, στὸ Νικόλα Ροῦμπο, κι ἀπὸ κεῖ στὸν Τέγο Γιάκα, τὸ σαμαρά, ποῦ θὰ ὑπόγραφαν σὰ μάρτυρες, γιὰ νὰ πάρη τὴν ἄδεια, ποῦ δῆθεν ὁ νόμος ἀπαιτοῦσεν ἀπ' αὐτούς, ποῦχαν παραπάνω ἀπὸ ἑξάμηνο νὰ κουρευτοῦν... Κι ἦταν τέτοια ἡ καζούρα ποῦ τοῦ πάτησαν, τοῦ καημένου, οἱ παζαριῶτες, ὥστε κάτι κατάλαβε κι αὐτὸς στὸ τέλος... Σὰ ζῶο στὸ δόκανο πιασμένο, κούνησε τὸ κεφάλι του φεύγοντας ἀπὸ τὸ μπαρμπέρικο...

—“Αντε ὦρὲ Νετζήπη, ἂν ξαναπατήσω γὼ στὸ μαγαζί σου, ...νὰ μὲ φτύσης.

Οἱ παλιοὶ Κονιτσιῶτες, ἀποδίδουν στὸ Νετζήπ Μπαρμπέρη ἀκόμα καὶ τὴν παρακάτω ἱστορία πού τὴν ἔλεγαν σὰν ἤθελαν νὰ δείξουν μὲ τὴν ἀπλοϊκότητά τους, πὼς ὅταν ἐμεῖς οἱ νέοι δὲν ἐνδιαφερόμαστε γιὰ τὸν τόπο, οἱ μεγαλύτεροι ἔχουν ἓνα πάρα πάνω λόγο νὰ μένουν ἐντελῶς ἀδιάφοροι.

Κάποτε ὁ Νετζήπ Μπαρμπέρης βαρέθηκε τὴ δουλειά του, κι’ ἀποφάσισε νὰ βάλῃ τέρμα στὸ ἐπάγγελμα. “Ανθρωπο δὲν ἤθελε νὰ ἰδῆ στὸ μαγαζί του. Καὶ λογάριαζε μέρα μὲ τὴ μέρα πότε θὰ τὸ κλείσῃ.. Σὲ μιὰ τέτοια ὥρα, κακοκεφιᾶς του, φθάνει, κάποιος σημαίνων Κονιτσιώτης, πού ἦταν φαίνεται στὸ παιχνίδι τοῦ Νετζήπ Μπαρμπέρη, κι’ εἶχε τὸ θάρρος, καὶ τραβάει κατσουφιασμένος κι’ ἀμίλητος πρὸς τὴν καρέκλα. Τί νὰ κάνῃ ὁ καημένος ὁ κουρέας, βαρυστημένος σηκώνεται, περνάει βίαστικὰ τὴ λεκάνη στὸ λαμπρὸ τοῦ πελάτη κι’ ἀρχίζει τὴ δουλειά του βλοσυρὸς. “Ὅλα πῆγαιναν καλά, ὥσπου γιὰ μιὰ στιγμή, κοντοσιέκεται ὁ Μπαρμπέρης, κάνει πὼς σκέφτεται κι’ ἀπότομα παρατάει τὸν πελάτη στὴν καρέκλα, καὶ τραβάει σὰ νὰ μὴ συνέβηκε τίποτα, στὴ γωνιά τοῦ μαγαζιοῦ, ὅπου μιὰ καὶ δυό, ἀνασηκώνει τὴν ποδιά του καὶ κατὰ τρόπο ἀσύστολο ἄρχισε νὰ κάνῃ αὐτὸ πού κάνουν ὅλοι οἱ ἄντρες ὄρθιοι.

“Ὁ πελάτης δὲν πίστευε στὰ μάτια του. Ἀγανακτισμένος, δὲν ἤξερε πὼς νὰ τὸ πάρῃ. Καλοσυλλογίζεται καὶ συγκρατώντας τὸν εὐλογο θυμὸ του, λέει:

—Τί εἶναι αὐτὰ Νετζήπη μου, πού βλέπω;

—“Α! νὰ σοῦ εἰπῶ, ἀπαντάει ἐκεῖνος μὲ ὕφος ἀδιάφορο. Ξέρεις, ἐγώ, ἀποφάσισα νὰ κλείσω τὸ μαγαζί σὲ καὶ νὰ δυὸ μέρες, καὶ δὲ μὲ νοιάζει. “Ας γίνουν ὅλα τούμπανο.

Ξεροκατάπιε ὁ πελάτης, κάνει πὼς βλέπει κι’ αὐτὸς

σάν ὀρθή τὴν ἐνέργεια τοῦ μαγαζάτορα καὶ περιμένει ὑπομονετικὰ νὰ τελειώσῃ τὸ ξύρισμά του. Κάποτε τελείωσε. Σηκώνεται ὁ πελάτης, φτιάχνεται κι' ἐτοιμάζεται νὰ φύγῃ. Ὅποτε, σάν κάτι μέσα νὰ τοῦ ἤρθε. Ἀλλάζει πορεία καὶ τραβάει κι' αὐτὸς πρὸς τὴν ἴδια γωνιὰ ποῦχε πάει κι' ὁ Μπαρμπέρης γρηγορώτερα. Χωρὶς νὰ χάσῃ καιρό, ἀνασκουμπώνεται, ἀναδιπλώνεται στὰ δύο κι' ἐτοιμάζεται γιὰ κάπως σοβαρότερη δουλειά, ἀπὸ κείνη ποῦχε κάνει λίγο προηγούμενα ὁ μαγαζάτορας. Ὅταν ὁ Μπαρμπέρης ἀντιλαμβάνεται τί πάει νὰ γίνῃ, πετάγεται ἔξαλλος καὶ μπήζει τὶς φωνές.

—Τί τὸ πέρασες, ρὲ παλιο..., τὸ μαγαζί;

—Ἄ! Ὡς ἐκεῖ καὶ μὴ παρέκει, ἀγαπητέ, τοῦ λέει συγκρατημένα ὁ πελάτης. Ἄν ἐσὺ ποῦ φεύγεις ὕστερα ἀπὸ δυὸ μέρες κ...ᾶς τὸ μαγαζί σου, μπροστὰ στὰ μάτια μου ἀδιάντροπα, τί περιμένεις ἀπὸ μένα ποῦ φεύγω τώρα κιάλας. Ἐγὼ ἔχω ἓνα λόγο παραπάνω νὰ τὸ χ....

Ἔγινε;... δὲν ἔγινε στὴν Κόνιτσα τοῦτο τὸ περιστατικό; Κανένας δὲ ξέρει...

Ἡ ἱστορία, μὲ κάποιες παραλλαγές εἶναι γνωστὴ σ' ὀλόκληρη τὴ χώρα.

Παρ' ὅλα τοῦτα, οἱ Κονιτσιῶτες ἐπιμένουν νὰ θεωροῦν σάν πρωταγωνιστὴ τῆς τὸν Νειζήπ Μπαρμπέρη... Τίς οἶδε γιὰ ποῖο λόγο;

∴

Στὴν ἄκρη τῆς Καινούριας Ἀγορᾶς ἀπλώνονταν κατηφορικὰ τὸ λιβάδι τοῦ Παζαρόπουλου. Τεράστιο λιβάδι, ἐπίτηδες ἀφημένο γιὰ τὴν ἐμποροπανήγυρη τῆς Κόνιτσας, ποῦ γίνονταν, αἰῶνες τώρα, κάθε χρόνο στὶς ἀρχὲς τοῦ Ὀκτώβρη.

Αὐτὸ ἦταν τὸ Παζαρόπουλο. Ἄλλο ἓνα Παζαρόπουλο φαίνεται πὼς γίνονταν στὸ Φυτόκο, σὲ χρόνους ἀμνημόνευτους. Τὸ μεγάλο παζάρι, ὅμως, τὰ Παζάρια,

ὅπως τ'άλεγαν, γίνονταν τὸν πολὺ παλιὸ καιρὸ στὴ Δεπαλίτσα. Ἴσως ἀκόμα παλιότερα, τὸ ἴδιο Μεγάλο Παζάρι νὰ γίνονταν ἀπέναντι, κάτω ἀπὸ τὴ Μελισσόπετρα. Παμπάλαια ἱστορία, ποὺ χάνεται μέσ' τὴν ἀχλὺ τῶν ἀπροσδιόριστων, γιὰ τὴν περιοχὴ, βυζαντινῶν χρόνων.

Τὰ «Παζάρια» τῆς Δεπαλίτσας ἔσβυσαν γιὰ πάντα στὰ 1657, τότε ποὺ οἱ Καραμουρατάτες χτύπησαν τοὺς Λαλιάτες (ἄγριες κι' οἱ δυὸ ἀρβανίτικες φάρες ποὺ κατοικοῦσαν γύρω ἀπ' τὰ Μεσογέφυρα) καὶ δὲν ἔμεινε τίποτε ὄρθιο στὸν τόπο.

Σὰν ἀπόψε καὶ σὰν τώρα
κι' ἐνωρίτερα ἀκόμα
ἐπιαστῆκαν οἱ Λαλιάτες
μὲ τοὺς Καραμουρατάτες
κι' ἐδιαγουμανῆσαν τὸ Παζάρι...

Πολλὲς οἰκογένειες τότε, ἀπ' τὰ γύρω χωριά, τὰ χωριά τοῦ Μπουραζανιοῦ, ὅπως τὰ λέγαν, ὅσες εἶχαν μείνει ἀπὸ παλιότερους κατατρεγμοὺς τῶν ἰδίων ἀγριανθρώπων, πῆραν τὰ μάτια τους καὶ φύγαν. Ἄλλοι τράβηξαν γιὰ τὴ Βλαχιά ἄλλοι γιὰ τὴ Βουλγαρία κι' ἄλλοι γιὰ τὴ Ρουσία. Πολλοὶ ἦρθαν κι' ἐγκαταστάθηκαν στὴν Πάνω Κόνιτσα, γύρω ἀπ' τὴν ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγ. Νικόλα. «Εἰς τὴν χώραν τῶν Πουρατζάνος», ὅπως λέει ἡ παλιὰ ἐνθύμησις.

Ἐνῶ στὰ Παζάρια τῆς Μολυβδοσκεπάστης «ἐσυνάζετο πλῆθος ἀνθρώπων», ἀπ' ὅλες τὶς γωνιὰς τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Ἀλβανίας καὶ γίνονταν μεγάλες συναλλαγές σὲ κάθε εἶδους ἐμπορεύματα, στὸ Παζαρόπουλο τῆς Κόνιτσας, οἱ συναλλαγές περιορίζονταν ἀποκλειστικὰ στ' ἄλογα καὶ στὰ μάλλινα. Οἱ Γκέκηδες, μὲ τὶς ἄσπρες βράκες καὶ τ'άσπρα φέσια, φέρναν μέσ' ἀπ' τὴν Ἀρβανιτιά, ὠραῖα καὶ γεροδεμένα ἄλογα, ποὺ τὰ ἔκθεταν στὴν ἄπλα τοῦ λιβαδιοῦ. Κι' οἱ βλάχοι κατέβαζαν ἀπ' τὰ βουνά, ὡς περνοῦσαν γιὰ τὰ χειμαδιὰ τους, τὶς κατακόκκινες φλο-

κάτες βελέντζες, τις καπότες καὶ τάλλα ὑφαντά. Τίς οἶδε
γιατὶ εἶχε γίνεαι αὐτὸς ὁ διαχωρισμὸς, ἀνάμεσα στὰ δυὸ
Παζάρια; Ἴσως γιὰτὶ ἡ Κόνιτσα ἦταν τὸ πέρασμα τῶν
Βλάχων στὴ φθινοπωρινή τους μετακίνηση. Ἴσως γιὰτὶ
ἡ Κόνιτσα τοὺς ἔδινε μεγαλύτερη ἀσφάλεια. Πάντως, ὅ-
πως καὶ νᾶχη τὸ πρᾶγμα, ἦταν τόσο σημαντικὴ ἡ ἀξία ποὺ
εἶχε τὸ Παζαρόπουλο τῆς Κόνιτσας, γιὰ ὅλη τὴν περιο-
χή, ἀκόμα καὶ στὰ χρόνια ποὺ πέρασαν οἱ Σλαῦοι ἀπὸ τὴν
Ἠπειρο. (Ἄπ' τὸν πέμπτο μέχρι καὶ τὸν δέκατο αἰῶ-
να μετὰ Χριστὸν) καὶ τόσο καίριο ρόλο ἔπαιζε στὴ ζωὴ
τῶν ἀνθρώπων, ὥστε ἀκόμα κι' ὁ ἴδιος ὁ οἰκισμὸς ἔχασε
τὸ παλιὸ του ὄνομα, (ἔμεινε τώρα στὰ χεῖλη τῶν γερόν-
των κάποιο ἀχρωμάτιστο, χωρὶς ἐπιφάνεια, χωρὶς ἱστο-
ρικὸ προσδιορισμὸ, ἀλλὰ μ' ἓνα ἀπέραντο βάθος «Παλιο-
χώρι» ἢ «Μπέρκο»), καὶ πῆρε κατὰ πᾶσα πιθανότητα τὸ
νομα τοῦ Παζαριοῦ. Κόνιτσα (μάλιστα Κόνιτσα, μὲ δύο
νὶ) στὰ παλιὰ σλαυικὰ σημαίνει ἀλογοπάζαρο.

Τὸ Παζάρι εἶχε τοὺς κινδύνους του, τοὺς κινδύνους
ἀπ' τοὺς ληστὲς ποὺ караδοκοῦσαν παντοῦ, ὡς ἡ ποικιλία
τῆςπραμάτειας τῶν συναλλαγῶν, μὲ τὸν καιρὸ πλουτί-
ζονταν καὶ ὡς ἔμπαιναν στὸ πάρε - δόσε τῶνπραματευ-
τάδων, τὰ χρυσικὰ, τ' ἀσημικὰ, τὰ μετάζια, οἱ πολῦτιμες
γοῦνες, τὰ μπαχαρικά καὶ τὸ κἀντιο, ποῦταν τὰ χρόνια
κεῖνα εἶδη δυσσεύρετα. Γι' αὐτὸ κι' οἱ Κονιτσιῶτες ἔχτι-
σαν καταμεσίς στὸ λιβάδι, ἓνα δεῦτερο περιχαρακωμένο
Παζάρι, χρησιμοποιούμενο ἀποκλειστικὰ κατὰ τὸ Παζα-
ρόπουλο καὶ γιὰ τίς πολῦτιμεςπραμάτειές του. Πότε χτί-
στηκε; Ποιὸς ξέρει... Ἐνας δρόμος πλατὺς 3 μὲ 4 μέτρα.
Ἄπὸ δῶ κι' ἀπὸ κεῖ θολωτὰ πόστα γιὰ τοὺςπραματευτά-
δες. Ὁ δρόμος εἶχε μῆκος γύρω στὰ 50 μέτρα καὶ στίς
ἄκρες του δυὸ βαρειᾶς ξύλινες πόρτες μὲ μεγάλα καρφο-
κέφαλα.

Τὸ κτίσμα αὐτὸ κλασσικὸ στὸ εἶδος του, ποὺ σοῦ θύ-
μιζε, ἔτσι ξεμοναχιασμένο ἀπ' τὸν ἄλλο οἰκισμὸ, σὲ μι-

κρογραφία τὰ Παζάρια — Κάστρα τῶν μεγάλων εὐρωπαϊκῶν κάμπων, στὰ χρόνια τοῦ μεσαίωνα, δὲν ξέρω πῶς ἔξαφανίστηκε τὴν περίοδο τῆς τελευταίας κατοχῆς. Πέτρα τὴν πέτρα. Καὶ ξερριζώθηκε αὐτὸ τὸ μνημεῖο. Καὶ δὲν ἔμεινε οὔτε σημάδι. Οὔτε ἓνα σημάδι, ἀπ' τὸ ζωντανὸ παρελθόν του, πάνω στὸ ὁποῖο χτίστηκε ἡ μικρὴ ἱστορία αὐτῆς τῆς Πολιτείας.

«Στὴ ρημαγμένη τούτη γούβα
μέσα στὰ βουνὰ
Κάτω ἀπ' τὸ ἀχνὸ φεγγαρόφωτο
τραγουδάει τὸ χορτάρι
Πάνω σ' ἀφανισμένους τάφους
γύρω στὴν ἐκκλησιά...».

∴

Ὁ Μᾶης στὰ παιδικὰ μας χρόνια, ἦταν ὁ μῆνας τῆς ἀπελευθέρωσής μας. Ἀπ' τὴν Πρωτομαγιά κι' ὄλας, φαίνονταν ἡ ἔκκρηξη.

Χαράματα, πρὶν καλὰ — καλὰ σκάση ἢ αὐγὴ, πεταγώμαστε ἀπ' τὰ παράθυρα, κι' ἀπ' τὶς μάντρες σὰν κλέφτες, κι' ἀλαφιασμένοι τρέχαμε στὶς γειτονιές, σπίτι μὲ σπίτι, γιὰ νὰ συρμάταμπαρώσουμε τὶς ξένες ἐξώπορτες. Καμμιά φορὰ κουβαλούσαμε μαζί μας κι' ἓνα σωρὸ ἀπίθανα σύνεργα, τανάλιες, σκεπάρνια, κατσαβίδια, γιὰ νᾶναι τὸ κλείσιμο πρὸ σίγουρο. Κι' ὅταν ὁ σκοπὸς μας πετύχαινε (γιατὶ δὲν πετύχαινε πάντοτε, εἴτε ἀπὸ ἔλλειψη κρικέλλας, εἴτε γιατί μᾶς ἀνάμενε πίσω ἀπ' τὴν πόρτα κρυμμένος ὁ νοικοκύρης, κραδαίνοντας μιὰ πελώρια τζουμάκα κι' ὅπου φύγει - φύγει), καταϊκανοποιημένοι καὶ χορτάτοι ἀπὸ μιὰ ἐνστικτώδικη ἄγρια χαρά, ἀνηφορίζαμε πρὸς τὸ Μέγα Μάρμαρο, ἢ τὰ Πλατάνια, ὅπου ἀνταμώνουμε τὶ παρέες μας, κι' ὅλοι μαζί ἀπὸ κεῖ τραβούσαμε γραμμὴ γιὰ τὸ βουνό.

Μικρότεροι, δὲν βαστοῦσαν τὰ πόδια μας καὶ φθάνα-
με μέχρι «στοῦ Κούκου τ' ἄλογο» ἢ καὶ λίγο πὺδ πάνω. Ἄρ-
γότερα, μεγαλύτεροι, τραβούσαμε μακρύτερα. Καβαλούσα-
με τὴν Τύμφη καὶ φθάναμε στὴν Καρουτιά, στὴν Τραπε-
ζίτσα, στὸ Παλιομονάστηρο. Ἦταν γιὰ μᾶς αὐτὴ ἡ πρωϊ-
νὴ ἀνηφορικὴ πορεία μέσ' στὸ νοτιομένο ἀπὸ τὴν ὑγρὴ
κατάγλυκη νύχτα, δάσος, μὲ τὶς χιλιάδες ἀρώματα τῶν
ἀπίθανων μικρῶν λουλουδιῶν, καὶ τὴν οὐράνια συμφωνία
τῶν ἀγουροξυπνημένων πουλιῶν, μιὰ πορεία ἀπελευθέ-
ρωσης, πὺδ τὴν ἐπαναλαμβάναμε κάθε χρόνο, τὶς περισ-
σότερες φορὲς χωρὶς ἀντικειμενικὸ σκοπὸ, μόνο καὶ μὸ-
νο, γιὰ νὰ κατανικήσουμε τὸν ὄγκο τῆς Τύμφης, τὸν ὄγκο
τοῦ βουνοῦ, αὐτὸν πὺδ ὅλο τὸ χρόνο ἔπεφτε ἀπὸ πάνω
μας σὰν μπουσιὰς καὶ μᾶς βάραινε κυριαρχικά. Στὴν
πραγματικότητα, δὲν εἶχαμ' ἀνάγκη νὰ προχωρήσουμε
τόσο πολὺ, ἀφοῦ τὰ λουλούδια πὺδ ἀναζητούσαμε, τὰ βρί-
σκαμε πὺδ κάτω. Κι' ἦταν τότε τὸ κυριὸ γιομάτο ἀπὸ ἀ-
πήγανο, πὺδ τὸν χρησιμοποιούσαν οἱ μητέρες μας, γιὰ
νὰ διώξουν — νὰ ξορκίσουν — τὸ σκόρο καὶ τ' ἄλλα ζωϊ-
φια, ἀπὸ ἀγιόκλημα, ἀπὸ συνάπια, μᾶηδες καὶ παπιπό-
δαρα. Κι' ἀπὸ λογιῆς λογιῆς ἄλλα μικρολούλουδα, μὲ τὰ
ὁποῖα στολίζαμε τὰ στεφάνια μας...

Τὸ παρίεργο, ἦταν, πὺς ὅταν φθάναμε, κατάκοποι
πά, στὸ τέρμα τῆς ἐκδρομῆς μας, συναντούσαμε σχε-
δὸν πάντοτε, φτασμένους ἀπὸ ὥρα ἐκεῖ καὶ ἔτοιμους νὰ
γυρίσουν, μ' ἀγκαλιὰ τὰ λουλούδια, κάτι ὠραίους μονή-
ρεις τύπους, πὺδ ἔχει σὲ κάθε ἐποχὴ ἡ Κόνιτσα, μισοκυνη-
γοὺς καὶ μισοπερπατάρηδες, πὺδ ἀσφαλῶς θάχαν ξεκι-
νήσει τὰ ἑφτὰ μεσάνυχτα, γιὰ νὰ βρεθοῦν πρῶτοι στὸ
κουρὶ — πρῶτοι στὴν κορφή — πρῶτοι στὸ τέρμα, κι' αὐ-
τό, γιὰτὶ δὲν ἀνέχονταν ἐμᾶς τοὺς βέβηλους ἐπισκέφτες,
νὰ πατήσουμε τὶς περιοχὲς τους, πρὶν ἀπ' αὐτούς, χρο-
νιάρια καὶ συμβολικὴ μέρα.

Κι' ὅταν μαζεύαμε λουλούδια καὶ μοσχοβόλαγε ἡ

ἀγκαλιά μας ἀπ' τὸν ἀπήγανο, ροβολούσαμε πρὸς τὰ κάτω, ἀπὸ μονοπάτια κι' ἀπὸ ξεκόμματα, τραγουδώντας τραγούδια τοῦ Μάη, μὲ διάθεση ν' ἀπλωθῆ ἡ φωνή μας, μιὰ φωνὴ πούμοιαζε μὲ κραυγὴ λεφτεριάς τοῦ πρωτόγονου ἀνθρώπου, κάτω στὴν ἀκόμα πνιγμένη στὸν ἴσκιό καὶ στὴν ἀχλὴ Κόνιτσα. Κι' ἦταν αὐτὰ τὰ τραγούδια μας διάφορα κατὰ καιροὺς πὺ μαθαίναμε στὸ σχολειό, ἢ ἔφταναν ἴσαμε τὸν καιρὸ μας μὲ τὴν ντόπια παράδοση. «Μᾶς ἦρθ' ὁ Μάης ἀσπροντυμένος καὶ ἀνθισμένος, ροδ' ἀνθηρά. Οἱ πεταλοῦδες μετ' ἄνθη σμίγουν, πετοῦν κι' ἀνοίγουν χρυσὰ φτερά...», ἢ ὁ «Μάης ἦρθεν ἔφτασε, ἐμπρὸς βῆμα ταχύ, νὰ τὸν προῦπαντήσουμε παιδιὰ στὴν ἐξοχή...»

Ἄλλοι, μεγαλύτεροι ἀπὸ μᾶς, σταυροπόδι καθισμένοι στὰ ξέφωτα, τραγουδοῦσαν σὲ ἦχο βαρὺ, τραγούδια μακρόσυρτα τοῦ παλιοῦ καιροῦ, ποῦταν μᾶλλον νοσταλγίες γιὰ κάτι ποῦφυγε «Τώρα Μαγιά, τώρα δροσιά, ἀνοίγουν τὰ λουλούδια. Τώρα φουντώνουν τὰ κλαριά καὶ κλειοῦν τὰ μονοπάτια. Τώρα κι' ὁ ξένος βούλεται νὰ πάη στὴν Καλή του...»

Κι' ὅταν φτάναμε στὴν Κόνιτσα, κάναμε πὼς δὲν ξέραμε, πὼς δὲν ἀκούσαμε, πὼς δὲν εἶδαμε, σὰν βλέπαμε τοὺς ἀργοξυπνημένους, νὰ πετάγονται ἀπ' τὶς μάντρες, ἢ νὰ παρακαλοῦν τοὺς γείτονες ν' ἀνοίξουν τὴν συρματοαμπαρωμένη πόρτα τους....

Μὲ τὸν Μάη, ὁ καιρὸς πήγαινε καλά. Χωρὶς νὰ λείπουν οἱ ξαφνικὲς καταιγίδες ἢ καὶ καμμιά φορὰ τὸ χαλαζι. Τότε ὅλοι λέγαμε «Στὸν καταραμένο τόπο, τὸ Μάη μῆνα βρέχει» ἢ «Ὅντι' ἔπρεπε δὲν ἔβρεχε καὶ τὸ Μάη χαλαζιώνει». Κι' ἔπανε μιὰ ψυχρούλα πὺ μᾶς τρυποῦσε τὰ κόκκαλα καὶ ἔκανε τὶς μανάδες μας, νὰ μᾶς ἀκολουθοῦν μὲ τὰ σακκάκια λέγοντας: «Μὴ βγάλης μήτε μπάλωμα, πρὶν βγῆ ὁ Μάης μῆνας». Ποῦ νὰ τολμήσουμε νὰ ποῦμε ὄχι, πὺ μᾶς περιλούζανε μὲ τὸ «ἄξου καὶ ξερὸ σου» ἢ «πίκα πὺ σὲ βάρεσε»...» Γάμοι δὲν γίνονταν τὸ

Μάη, γιὰ νὰ μὴ μαγέψουν — κομποδέσουν — τὸ γαμπρὸ καὶ χρειάζονταν ἔπειτα ὀλόκληρη ἱεροτελεστία γιὰ νὰ ξεκομποδεθῆ. Ἄλλοι, βέβαια, λέγαν πὼς δὲν γίνονταν τὸ Μάη γάμοι, γιὰτὶ τὸ Μάη παντρεύονται τὰ γαϊδούρια. Ἄλλὰ τὸ πράγμα, φαίνεται ἀκόμη παλιότερο, ποῦμεινε σὲ μᾶς ἀπὸ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους, μὰ κι' ὁ Μάης μήνας, ἦταν ὁ μήνας τῶν νεκρῶν. Μήνας τοῦ πένθους.

Στὶς γειτονιὲς ἐμεῖς βγαίναμε καὶ παίζαμε «Καλόγερο», «Τσολέγκα» ἢ «Λομάδες στὸ φίτσο», κόβοντας τὰ κουμπιὰ τῶν σακκακιῶν μας, χωρὶς νὰ λογαριάζουμε ὅτι αὐτὸ θὰ μπορούσε νὰ μᾶς στοικίση ἓνα γερὸ μπερτάκι (ἐν Ἰορδάνη τὸ λέγαμε τότε) τὸ βράδυ στὸ σπίτι.

Κι' ἔτσι ἐκεῖ ἀχολογοῦσαν μέχρι ἀργὰ τῆ νύχτα, τὰ τραγούδια μας, τὰ τσακώματά μας κι' οἱ τζαμποῦνες μας. Ἦταν οἱ τζαμποῦνες σφυρίχτρες φτιαγμένες ἀπὸ φρέσκο ξύλο κουτσουπιᾶς, ἀποφλοιωμένες, μὲ τὸ ρυθμικὸ χτύπημα ἐνὸς ἄλλου ξύλου καὶ τὸ συνεχὲς σάλιωμα, πὺ συνοδεύονταν ἀπὸ τὴν μαγικὴ ρήση «τζάμπι τζάμπι τζαμποῦνα, πιὲς νερό καὶ μπούνα». Μέσα σ' αὐτὸ τὸ πανδαιμόνιο, ἐβγαίναν στὴ γειτονιὰ νὰ ξεκρούξουν κι' οἱ μανάδες μὲ τὰ νεογέννητα — αὐτὰ πὺ ὁ χειμῶνας δὲν τᾶφησε νὰ ἰδοῦν τὸν ἥλιο — κι' ὅλοι τότε μαζεθώμαστε γύρω τους, καὶ θέλαμε νὰ τὰ κάνομε νὰ γελάσουν, γιὰτὶ πραγματικὰ ἦταν χαρὰ Θεοῦ ἓνα παιδικὸ χαμόγελο. Κι' ἄλλοι κάναμε τὸ «Κούκου», κι' ἄλλοι τὰ γαργαλούσαμε στὸ λαιμό, ἀνεβαίνοντας ἐκεῖ, μὲ τὸ πατροπαράδοτο «τοῖμ - τοῖμ τὸ λεφτό, τὸ λεφτό τὸ τραγανὸ - Πάει ἢ μπάμπου γιὰ φλωριά, γιὰ φλωριά τοῦ Βασιλιᾶ, τύρου - τύρου - τύρου»...

Ἦμορφα χρόνια.

Ἀτέλειωτη ξέγνοιαστη ζωὴ πὺ δὲν θὰ ξαναρθῆ γιὰ μᾶς. Ποτὲ πειά!!

«Ἡ παλιά μας πόλη εἶναι πῶς πραγματικὴ γιὰ μᾶς ἀπ' ὅτι εἶναι ἡ πόλη τῆς καινούριας μας ἐγκατάστασης... ὁλότελα ξύπνιοι, βαδίζουμε μέσα σ' ἓνα ὄνειρο... Δὲν εἴμαστε παρὰ τὰ φαντάσματα τῶν περασμένων καιρῶν...»

Βολοδέρνουμε τὰ χρόνια τοῦτα, στοὺς χώρους τῆς ἐξορίας μας. Σὲ Πολιτείες μὲ μιὰ μόνο διάσταση. Τὸ παρόν. Μιὰ διάσταση πὺρ διαθέτει μιὰ λεία ἐπιφάνεια πλάτους. Κι' ἀποζητοῦμε μάταια νὰ σταθοῦμε ὄρθιοι. Ὅρθιοι χωρὶς ρίζες. (Ἄν στάθηκε ποτὲ ὄρθιο τὸ κομμένο δέντρο!). Ἀνιχνεύουμε μ' ἐνθέρμο πάθος καὶ φαντασία, σ' ἓνα μισοσκόταδο ἱστορικό, ἀπὸ ἐλάχιστες ἐνδείξεις, νὰ βροῦμε τὴν πολιτεία τοῦ μήκου. Τὸ ἀτέλειωτο παρελθὸν πὺρ μᾶς γέννησε. Τὴν ἐκ βαθέων ἀλήθεια. Παίζοντας τὸ ἀπ' αἰώνων δράμα τοῦ ζωντανοῦ λογισμοῦ, σ' ὄλες τὶς πράξεις καὶ τὶς σκηνὲς τοῦ ὀδυνηροῦ μόχθου, μ' ἀδιάπτωτη προσπάθεια γιὰ τὴν χαρὰ τῆς ζωῆς, τὴν ἀπελπισία, τὸ φόβο...

«Ἡ ποιότητα ἐνὸς ἀνθρώπου ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ποσότητα τοῦ παρελθόντος πὺρ φέρνει μέσα του...»

Ἄρνούμαστε ν' ἀποδυθοῦμε μόνοι κι' ἔρημοι στὴ μεγάλη τούτη περιπέτεια. Σκοπὸς μας εἶναι νὰ βροῦμε ἀπ' τὴν ἀρχὴ τὸ σωστὸ δρόμο πὺν χαράζεται κάθε πρωΐ, στὴν Πολιτεία τοῦ βάθους. Στὸ μέλλον. Γιὰ νὰ ἐξασκήσουμε ὅλες μας τὶς ζωτικὲς δυνατότητες, πάνω σὲ μιὰ γραμμὴ ἐντέλειας καὶ σ' ἓνα εἶδος ζωῆς πὺν θὰ ἐπέτρεπε τὸν ἐπαναπατρισμὸ μας

Γιὰ μᾶς, ἡ μικρὴ τούτη Πολιτεία, εἶν' ὁ χῶρος τῆς Καθοδηγητικῆς Ἀγάπης.

Κι' αὐτὸ εἶν' τὸ Πᾶν.

Κι' ἡ παρουσία τῆς εἶναι βασικὴ καὶ καίρια, στὴν προσωπικὴ μας ὑπόσταση, ἔτσι ὥστε ὁ ἀνελέητος χρόνος νὰ περνᾷ ἀδιαφόρητα. Κι' ὁ χῶρος; Ἀὐτὸς ζῆ κάθε στιγμή, μ' ἐνσάρκωση ψυχῆς, τὴ μοναδικὴ κι' ἀνεπανάληπτη μοίρα του.

Καὶ μεταμορφώνεται σὲ Πᾶσα Γῆ.

«Ἡ πολιτεία εἶναι μιὰ ὑπαρξὴ ποιητικὴ

Εἶναι τὸ ἔπος. Εἶναι τὸ δράμα. Εἶναι ὁ λυρισμὸς».

Κάθε στοιχεῖο τοῦ χῶρου τούτου, στὴν διαχρονικὴ διαμόρφωσή του, ἀπόκτησε τὸ δικό του ἱστορικὸ βάθος, μέσα στὸ ὁποῖο κινήθηκαν, αἰῶνες τώρα, χιλιάδες ἄνθρωποι — ἄνθρωποι, πὺν ἀναπαράχτηκαν ἀπὸ τὴ φύση, ἀνεξάρτητ' ἀπὸ τοὺς ὅρους τῆς κάθε ἱστορικῆς στιγμῆς καὶ προσαρμόστηκαν μὲ τὸν καιρὸ ἔτσι ὥστε νὰ πραγματώσουν τὸν ἑαυτὸ τους, στὴν χωρικὴ τους ἔνταξη. Πίσω ἀπ' τὴ συγκεκριμένη ἐπικαιρικὴ δραστηριότητα τῶν ἀνθρώπων — τὴ συνειδητὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων — δούλεψε νομοτελειακὰ τὸ δυναστικὸ ὑποσυνείδητο στοιχεῖο τῆς κοινωνίας, πὺν διαμόρφωσε τὸ διαχρονικὸ ἐγὼ τοῦ τόπου. Τὸν πολιτισμὸ του. Ἐναν πολιτισμὸ σκληροῦ — ἄτεγκτου ἐπιβιωτικοῦ χαρακτήρα, μ' ἔντονο τὸ πνεῦμα τῆς μικρῆς κοινότητος. Τὸν πολιτισμὸ, πὺν ἀπαρνιούμεστε σήμερα ἐμεῖς, ἱστορικὰ ἀδικαιολόγητοι, σ' ὄνομα τοῦ

ἀναμενόμενου Μάγου ἀπ' τὴ χώρα τοῦ Νέου Θαύματος.

Ἡ πείρα ὅμως τῆς σύγχρονης Βαβυλωνίας, λέει πὺς μὲ τὸν καιρό, τὰ σύνεργα τοῦ ἀναμενόμενου Μάγου γιγάντωσαν, ἐκεῖ πὺς στάθηκε καὶ ξεπέρασαν τοὺς ἀνθρώπους σὲ διάσταση καὶ πολλαπλότητα. Ἀπειθάρχητες δυνάμεις, φούντωσαν, κί' ἀσκοῦν τὴ δική τους κυριαρχία, μιὰ κυριαρχία ὀλοκληρωτισμοῦ, πὺς ἀναστέλλει — συνθλίβει τὴν ἰκανότητα τοῦ «ἐντεταγμένου» ἀνθρώπου, νὰ πορευτῆ παραπέρα σωσιά, τὴν πλατεία λεωφόρο, στὴ γιομάτη σύγχυση ἀναζήτηση καὶ νὰ συλλάβῃ τίς βαθύτερες δυνατότητές του.

Ὁ κῶρος τῆς Καθοδηγητικῆς Ἀγάπης, ἡ Πολιτεία μας, κινδυνεύει νὰ κατασπαραχθῆ. Νὰ γίνῃ κί' αὐτὴ κῶρος τῆς καιομένης βάτου, κῶρος καστικὸς κί' ἀλλοπρόσαλλος. Τ' ἀφηνιασμένο ἄλογο, ναρκισσευμένο κί' ἐξολωθρεφτικὸ σύμβολο τοῦ κῶρος ἰδεολογία πολιτισμοῦ τῆς μηχανῆς, κλιμντρίζει κί' ὄλας στὶς πόρτες της.

Τί θὰ προλάβουμε νὰ εἰπούμε, ἀπὸ τόσα πὺς ἔχουν συσσωρευτῆ μέσα μας, γενιές ὀλοκληρες πιονέρηδων, σὰν θ' ἀνεβοῦμε πάνω στὴν καλπάζουσα ράχη; Ποιός; Ποιὸς διάλογος θὰ ὑπάρξῃ ἀνάμεσά μας ὅταν ἐξουσιάζουμε τίς σκέψεις μας καὶ τὰ συναισθήματά μας; Τὴν κούραση, τὸν πόνο καὶ τὴν θλίψη μας. Μπροστὰ σ' αὐτὴ τὴ φευγαλέα ἀποδραματικοποίηση, θὰ μᾶς μείνῃ τὸ κυνηγητὸ τῆς ἀνεσης, στὸ ἄγχος τῆς διάρκειας, στὰ πλοκάμα τῆς πνιγμονῆς τοῦ χρόνου, πὺς θὰ μᾶς ἀποστερήσῃ τὸ δικαίωμα ν' ἀναζητήσουμε κάποια ὑποψία Κέρδους, μέσ' τὴν ἀσύλληπτη τούτη φθορὰ τοῦ Ἀνθρώπου.

Πρέπει ὡστόσο νὰ σταθοῦμε. Ἐποικοὶ σ' αὐτὸ τὸ κῶρο. Νὰ βροῦμε τὸν καινούργιο ρυθμὸ ζωῆς. Νὰ παραλλάξουμε τὴν καθιερωμένη πορεία τῶν διανοητικῶν μας μεθόδων. Μὲ τὸ μυαλὸ καὶ τὴ σκέψη, δὲν συλλαμβάνεται ἡ ἰδεολογία τῆς χαρᾶς. Στὶς ρίζες τῶν καταβολῶν μας, στὸν ὑποσυνείδητο ἑαυτὸ μας, ὑπάρχουν κάποιες βαθύτερες χορδές, πὺς

πρέπει νὰ κρούσουμε. Αὐτὲς θὰ μᾶς βοηθήσουν νὰ συγκροτήσουμε μὲ πάθος καὶ συγκίνηση τὸ συνεπῆ καὶ ὑπεύθυνο ἑαυτὸ μας. Νὰ δημιουργήσουμε μὲ τὴ διαχρονικὴ ἐμπειρία μας τὸν κόσμον ποὺ μᾶς πάει.

«...Πρέπει ν' ἀναζητήσουμε τὶς κομμένες ρίζες τῆς πολιτιστικῆς μας κληρονομιάς. Τὶ γερὰς ρίζες. Αὐτὲς ποὺ θὰ ξαναδώσουν τὰ καινούρια βλαστάρια, ζωντανοὺς θεσμούς, δραστήρια στοιχεῖα ζωῆς...».

Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο, θὰ βροῦμε κάποτε τὸ δρόμον ἐπικοινωνίας μὲ τὴ φύση. Τὴν ἱκανότητα νὰ ζήσουμε αὐτὰρ κεις. Νὰ αἰσθανθοῦμε δυνατοί.

«...Ὅλες οἱ ἀλήθειες βρίσκονται μέσα σὲ κά
(θε πράγμα...».

Κι' ὁ ἔρχομός τους δὲν βιάζεται, μήτε κι' ἀργῆ
(νὰ φτάση.

Δὲν ἔχουν κανὴν ἀνάγκη ἐμβρυολοκοῦ...».

Στὸ παλιὸ Παζάρι, ἦταν τὰ μαγαζιά ἀνάκατα. Ἀνάμεσα στ' ἀργαστήρια καὶ στὰ χάνια (ὠραῖοι καιροὶ ποῦ φταναν οἱ πελάτες πάνω στὶς κόκκινες φλοκωτὲς βελένιζες), βρίσκονταν τὰ ἐμπορικὰ καὶ τὰ σαράφικα. Στὶς ἄκρες μόνο, κοντὰ στὶς πόρτες, ἔστηναν τὰ πόστα τους οἱ σαμαράδες κι' οἱ γύφτοι. Κι' ὅσο τὰ μαγαζιά ἐναλλάσσονταν στὴν ἀγορὰ χωρὶς διαφορισμό, τόσο ἀνάμεσα στοὺς Κονιτσιῶτες κρατοῦσε, χρόνια καὶ χρόνια, μιὰν αὐστηρὴ κοινωνικὴ ἱεράρχηση. Σὰν πρώτη τάξη λογαριάζονταν, οἱ μπέηδες τῆς Πάνω Κόνιτσας κι' οἱ χριστιανοὶ ἄρχοντες. Τὸ ἐμπόριο δὲν ἦταν τῆς σειρᾶς τους. Ὅλοι τους ζοῦσαν

ἀπὸ περιουσίες καὶ τοιφλίκια. Στὴν ἐπαρχία. Στὰ Γιάννινα. Στὴν Ἄρτα καὶ στὴ Θεσσαλία... Ἦταν ἡ σχολάζουσα τάξη...

Ἄπ' τοὺς μπέηδες, ἔβγαιναν πασάδες (αὐτοὶ ποὺ ἔκαναν τὸν τελευταῖο μουφτὴ στὰ Γιάννινα νὰ θεωρῆ τὴν Κόνιτσα, σὰν ἓν' ἀπ' τὰ μεγαλύτερα κέντρα τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας).

Κι' ἀπ' τοὺς χριστιανοὺς ἄρχοντες, ἔβγαιναν οἱ δημογέροντες τοῦ τόπου.

Τὰ σαράγια τους — πελώρια σπίτια χωρισμένα σὲ χαρμιλίκι καὶ σελαμιλίκι — ἦταν χτισμένα πάνω σὲ γαλαρίες ἀπὸ ὠραῖα πέτρινα τόξα. Γύρω τους ἀπέραντοι κῆποι, περιημαντρωμένοι μὲ πανύψηλους τοίχους, ὠραῖες θολωτὲς πόρτες καὶ κούλιες στὶς γωνιές. Ἐμοιάζαν μὲ κάστρα, ἓνα - ἓνα, ὅπως ἦταν παρατεταγμένα στὸ στενόμακρο ὕψωμα, ἀριστερὰ ὅπως ἀνεβαίνουμε τὸ λάκκο τοῦ Ρούβαλη.

Γιαγιάμπεης (πεθερὸς τ' Ἀλῆ Πασᾶ, ἀπ' τὴν πρώτη του γυναῖκα). Νταλήμπεης (γνωστὸς δραστήριος μουχτάρης τῆς Κόνιτσας). Σιαῖμ - μπέης (οἰκογένεια πασάδων καὶ γραμματισμένων Ἀρβανότουρκων). Ἐλμάζμπεης (σκληρὸς χριστιανομάχος). Ζεϊνὲλ - μπέης (μέγας ἄρχοντας, ἀπόγονος τοῦ Γιώργη Καστριώτη, καὶ πατέρας τῆς Χάμκως...). Καὶ πρὸ πάνω, οἱ Χριστιανοὶ Μπέργοι, Σκουμπορδῆδες καὶ Λιαμπαῖοι..

Γιὰ ψώνια στὸ Παζάρι ἔστελναν οἱ κυράδες τὰ παλληκάρια, ποὺ φύλαγαν τὰ σπίτια τους (κάτι ντερέκια Τσόκηδες) καὶ τοὺς χουσιμεκιάρηδες. Κι' οἱ παζαριῶτες ἔγραφαν τὰ βερεσέδια τους — ὅλο τὸ χρόνο — σὲ στενόμακρα κατάστιχα, μὲ κάτι ὠραῖα καλίγραμμα γράμματα καὶ χρυσὴ μελάνη.

Μεσοχρονίς, οἱ ἄρχοντες λείπανε στὰ χτήματα. Στὰ τοιφλίκια. Στὶς μπάσινες.. Καὶ τὸ φθινόπωρο, σὰν τέλειωνε ἡ συγκομιδὴ, ἔφταναν ἓνας - ἓνας ἀπ' τὴ Μακρυὰ Ρά-

χη. Ἀτέλειωτα τὰ καραβάνια καὶ κατάφορτα. Τὰ παλληκάρια μπρὸς καὶ πίσω.

Ἐπειτα ἀπὸ λίγες μέρες ξεκούραση οἱ ἀφέντες ἔκαναν τὴν ἐμφάνισή τους στὸ Παζάρι καὶ πέρναγαν ἀπὸ μαγαζὶ σὲ μαγαζὶ γιὰ νὰ ρωτήσουν «τί νταραβέρι ἔκανε ἡ Κυρά». Οἱ μαγαζάτορες ἄνοιγαν τὰ τεφτέρια τους, κι ἄρχιζαν μὲ ἡμερομηνίες καὶ νούμερα. Ὅμως ὁ ἄρχοντας, εἶν' ἄρχοντας. Τοὺς διάκοφτε: «Σούμα - σούμα». Ποὺ σημαίνει, πὼς ἔπρεπε νὰ εἰπωθῆ ἓνα συνολικὸ νούμερο, νὰ πληρώση ὁ πελάτης καὶ νὰ κλειστοῦνε τὰ βιβλία, γιὰ ν' ἀσχοληθοῦν οἱ φίλοι πιά, μὲ κάτι σοβαρότερο ἀπ' τὴν εὐτελῆ συναλλαγή.

Στὴ δεύτερη σειρά, ἔρχονταν οἱ ἐμπόροι τοῦ Παζαριοῦ, ποὺ τὶς περισσότερες φορές ἔκαναν καὶ τοὺς τραπεζίτες. Σχεδὸν ὅλοι χριστιανοί. Ποῦ καὶ ποῦ κανένας ἔβραϊος. Σφιχτοί. Φημίζονταν γιὰ τὴν ποιγγουνιά τους. Κάθονταν ὅλοι στὴ δεξιὰ πλευρὰ τοῦ λάκκου, ὅπως ἀνεβαίνουμε καὶ γύρω ἀπ' τὴ Μητρόπολη, οἱ πρὸ πολλοί, ἀπόγονοι αὐτῶν ποὺ ἦρθαν ἀπ' τὰ Μεσογέφυρα. Τῶν Μπουραζανιτῶν τῆς παράδοσης. Οἱ ρίζες τους κρατοῦσαν ἄλλων ἀπ' τὴν Ὀστανίτσα, ἄλλων ἀπ' τὴ Δεπαλίτσα, τὴ Μελισσόπετρα, τὰ Καβάσυλλα... Ὅσοι ἀπ' αὐτοὺς πρόκοψαν, τὸν πρῶτο καιρὸ, πῆραν τὰ μάτια τους, καὶ φύγαν. Δύσκολη ἡ ζωὴ στὴν Κόνιτσα. Οἱ κλέφτες. Ἡ ἀπειλὴ τοῦ ἐξισλαμισμοῦ. Οἱ πιέσεις μετὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ Διονύσιου Τρίκκης (1613). Κατέβηκαν στὰ Γιάννινα. Πῆγαν στὴ Βενετιά. Πῆγαν στὴ Ρουμανία

(ὁ Πᾶνος Χατζηνίκος, ὁ Κωνσταντῖνος Ἰωάννου Μάνθου Κονιτσιώτης, ὁ Λάμπρος Ἰω. Μάνθου, ὁ Μιχαὴλ Διαμ. Κονιτσιώτης, ὁ Ζῆσος Καραπάνος, ὁ Ζαῖρας κι' ὁ Τατσέτας. Ὅλοι οἱ εὐεργέτες....)

Ὅσοι ἔμειναν ἐδῶ μὲ τὸν καιρὸ, μάζεψαν χρυσάφι καὶ μαργαριτάρια, ποὺ τὰ φύλαγαν μέσα σ' ἀσήκωτες μετἀλλινες κασέλλες, ἢ σουπέτια. Δούλευαν νυχτοήμερα

τὴν ἐπιτόπια ἀγορά. Κι' ἔκαναν εἰσαγωγὲς ἀπὸ τὴ Βενε-
τιά, τὰ βάθη τῆς Ἀρβανιτιᾶς, τὴν Κορυτσά, τὴ Μοσχό-
πολη, τὴν Καστοριά, τὰ Τρίκαλα, τὴν Ἄρτα καὶ τὰ Γιάν-
νινα.

Ἄπὸ γενιὰ σὲ γενιὰ μέναν ἔμποροι. Ποῦ καὶ ποῦ ἔ-
βγαζαν καὶ κανένα ἐπιστήμονα πὺ σπούδαζε στὴν Πά-
δοβα τῆς Ἰταλίας ἢ στὴν Πόλη. Παλιότερα, οἱ Μπεκια-
ραῖοι, οἱ Πατεραῖοι, οἱ Μάντζηδες, οἱ Κυριάζηδες, οἱ Χα-
τζῆδες, οἱ Δόβηδες, οἱ Τσολάκοι... κι' ἀργότερα οἱ Ρουβαλαῖοι,
οἱ Φλωραῖοι, οἱ Νατσαῖοι, ὁ Καμάνας, οἱ Ρούσηδες... Ἐ-
ξω ἀπ' τὸ ἐμπόριο, ἡ τάξη τούτη εἶχε καὶ μαγαζιά πὺ τὰ
νοίκιαζε στὸ Παζάρι καὶ χτήματα στὸν κάμπο. Τάδινα
στοὺς ντόπιους καλλιεργητὲς μὲ τὸ ἥμορο, ἢ στὰ μεσιακά.

Δίπλα στοὺς ἔμπορους, μὲ κάποια βέβαια ἀπόσταση -
ἀνάλογα τὸ ἐπάγγελμα — στέκονταν αὐτοὶ πὺ εἶχαν στὸ
Παζάρι τ' ἀργαστήρια, τὰ μπακάλικα, καὶ τὰ χάνια, Χρι-
στιανοὶ κι' Ὀθωμανοὶ τῆς Κάτω Κόνιτσας. Τσαρουχάδες,
καποτάδες, φραγκοράφτες, φουρναράδες... ρολογάδες,
μπαρμπέρηδες, πλῆθος ἐπαγγέλματα, ποῦχαν στὴν κορυ-
φή τοὺς γουναράδες καὶ στὸν πάτο τοὺς γύφτους σιδε-
ράδες. Ὅλοι αὐτοὶ πρῶγαν τὰ μεσημέρια στὸ μαγαζί,
μέσ' ἀπὸ μπαγκράτσα, καὶ κλειδοπίνακα (σεφὲρ - τας) πὺ
τοὺς τ'ἀφερναν ζεστά ἀπὸ τὰ σπίτια τους.

Δούλευαν οἱ ἴδιοι κι' εἶχαν στὶς προσταγὲς τους καλ-
φάδες καὶ ποιράκια — εἴλωτες, ποῦβγαζαν τὰ μάτια τους
μέσ' τὸ μισοσκῶταδο τοῦ μαγαζιοῦ ἢ ξεπάγιαζαν δίπλα
στὸ τεπέγκι, στὴν ἄκρη τοῦ ἀπροστάτευτου μετεριζιοῦ.

Ἄπὸ κεῖ καὶ πέρα, ἦταν ὁ πολὺς κόσμος. Οἱ καλλιερ-
γητὲς τοῦ κάμπου. Οἱ μεροκαματιάρηδες. Αὐτοὶ πὺ κου-
βαλοῦσαν τὰ ξύλα γιὰ τὸ χειμῶνα. Οἱ τσομπαναραῖοι, οἱ
γελαδάρηδες, ἢ μπερμπιτσουλιά...

Ὅσο κι' ἂν φαίνεται ἀστεῖο σήμερα, ὁ χωρισμὸς αὐ-
τὸς σὲ τάξεις, ἦταν ἀνένδοτα σκληρὸς κι' ἄτεγκτος, τὸν
παλιότερο καιρό. Ἡ ἱεράρχηση εἰς ἄκρον αὐστηρή. Ἡ πρῶ-

τη τάξη ἔφερνε νύφες ἀπ' ἄλλες πολιτεῖες, πὺ ἔβρισκε ἀνάμεσα σ' ὁμόβαθμες φαμίλιες. Ἔδινε ὅμως νύφες κι' ἔκανε κουμπιاریες μὲ τὴ δεύτερη τάξη, τὴν τάξη τῶν ἐμπόρων.

«...Πάρε γυναίκα ἀπὸ σπῖτι καὶ σκύλο ἀπὸ κοπάδι...».

Ὅμως μὲ τὸν καιρό, κι' ὡς ἀνοιγε, ὅλο καὶ περισσότερο ἢ ξενιτιὰ

—ἀπὸ τὸν 16ο αἰῶνα κιόλας βρίσκονται Κονιτσιῶτες στὴ Βλαχιά. Στὰ 1565 «ὁ ἐκ Δεπαλίτσας Ἰωάννης Γκούρμας, τοποτηρητὴς τῆς Μικρᾶς Βλαχίας ἦτοι Μέγας Μπάνος διατελέσας καὶ ἐν Βουκουρεστίῳ, ἐπὶ εὐγενεΐα πλούτῳ καὶ εὐσεβεΐα διακριθεὶς, Ἐκ θεμελίων ἀνήγειρεν οὗτος αὐτόθι ναὸν ἐπ' ὀνόματι τῆς Κατὰ Σάρκα γεννήσεως τοῦ Κυρίου Ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἔκτισε δὲ περὶ αὐτοῦ διάφορα ἐργαστήρια καὶ οἰκῆματα προσοδοφόρα Χάνι Γκρέτζι ἀποκληθέντα...».

σπάζουν οἱ φραγμοὶ ἀνάμεσα στὶς τάξεις. Κι' ἀνακατεύεται ὁ κόσμος.

Λίγο πρὶν ἀπ' τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ 1913, τὰ στασίδια τῆς ἐκκλησιᾶς — τόπος κοινωνικῆς κατάταξης τοῦ καθενὸς — ἄλλαζαν συχνὰ κατόχους. Μίκραιναν οἱ ἀποστάσεις. Καὶ πολλὲς φορές ἀνατρέπονταν ἡ ἰσορροπία. Ἄλλοι ἀνέβαιναν κι' ἄλλοι κατέβαιναν. «Ἄλλοι ὡπ κι' ἄλλοι μπόπ», ὅπως ἔλεγαν οἱ παλιοὶ Κονιτσιῶτες. Ἀπὸ ἀτυχίες. Ἀπὸ ἀνικανότητα. Πολλὲς φορές, μὲ τὴν ἐπέμβαση τῶν Τούρκων ἰσχυρῶν πὺ ζηλοφθονοῦσαν ἢ πὺ ἄρπαζαν, ἀπὸ ὠμὴ διάθεση πλεονεξίας...

Καὶ ρήμωναν τὰ ψηλὰ σπῖτια. Κι' ἔλεφταν οἱ θεόρατοι τοῖχοι κι' οἱ τοξωτὲς πόρτες... Καὶ μεταφέρονταν οἱ κουτζερέδες (τὰ δωμάτια ὑποδοχῆς) στὰ κουτσέκια (τοὺς ἀχυρῶνες) καὶ τὰ κουτσέκια στοὺς κουτζερέδες... Κι' ὅλο φούντωνε, κι' ὅλο πλάταινε τὸ κύμα εἰσβολῆς αὐτῶν, πὺ κατέβαιναν ἀπ' τὰ χωριὰ καὶ στέριωναν στὴν πόλη.

Οἱ παλιοὶ Κονιτσιῶτες, διστακτικοὶ ἀπ' τὴ γέννα τους, κουμπώνονταν κι' ἀποσύρονταν σιγὰ - σιγὰ ἀπ' τὴ σκηνή, μὲ τὴ σκέψη.

«Νὰ σὲ φυλάη ὁ Θεὸς
ἀπὸ καινούργιο ἄρχοντα,
κι' ἀπὸ παλιὸ ζητιάνο...».

**

Πρὸς τὸ μέρος τῆς Κάτω Κόνιτσας, φράζονταν τὸ παλιὸ Παζάρι, μὲ τὸ Χάνι τοῦ Λούπα.

Ὡραῖο κτίσμα, τοῦ παλιοῦ καιροῦ, μὲ θολωτοὺς ἰσόγειους χώρους κι' ὁμορφες ζύλινες πόρτες, διακοσμημένες ἀπὸ χοντρά προκοκέφαλα. Τυπικὸ δείγμα τῆς ντόπιας ἀρχιτεκτονικῆς. Κάηκε, μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση. Κι' ἔμεινε ἕνας σωρὸς ἀπὸ μαυρισμένα λιθάρια, κάποιες σιδεριὲς παράξενες λυγισμένες ἀπὸ τὴν ὑπερθέρμανση τῆς πυρκαϊᾶς, καὶ κάτι ἑλάχιστα δοκάρια, ποῦχαν μισοκαμένες τὶς κορφές των. Κάτω ἀπ' τὶς πέτρες, φάτσα στὴν ἀγορά, ἔχασκαν ἕνα δυὸ ξανοίγματα, ποὺ ὀδηγοῦσαν σὲ βρώμικους θόλους, ὅπου ἀπὸ «κεκτημένη ταχύτητα» ἔδεναν τὰ ζῶα τοὺς οἱ ἀγωγιάτες.

Τὸν παλιὸ καιρὸ, τὸ Χάνι τοῦ Λούπα γνώρισε δόξες. Χάνι μαζὶ καὶ μαγέricko. Ξενυχτοῦσαν ἐκεῖ, οἱ ξενόφερτοι, ποὺ ξέμεναν στὴν Κόνιτσα, ἀλλὰ καὶ οἱ πατριῶτες τοῦ χανιτζῆ, ἀπὸ τὴ Βλαχολάκκα. Ἀκόμα κι' οἱ πλούσιοι κουτσόβλαχοι ἀπὸ τὴ Φούρκα, τὴ Σαμαρίνα, τὸ Ντέντσικο.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ δούλευαν κι' ἄλλα δυὸ χάνια στὴν Κόνιτσα, δεύτερης σειρᾶς.

Τὸ Χάνι τοῦ Κούσιου, ποὺ δέχονταν τοὺς Μολιστινοὺς, τοὺς Σταριτσιῶτες, τοὺς Κερασοβίτες, τοὺς Στρα-

τσανίτες, τούς Πλαβαλίτες... Καὶ τὸ Χάνι τοῦ Σουλεϊμάν Ἐφέντη, πὺ ἀπὸ τότε ποῦταν κτῆμα τοῦ Κώστα Γραμματικοῦ, τοῦ Βουρμπανίτη, (γραμματέα τοῦ Ἄλῃ Πασσᾶ), δέχονταν τούς Πυρσογιαννίτες, τούς Βουρμπανίτες, τούς Καστανιανίτες, τούς Χιονιαδίτες, τούς Λεσκατσινούς...

Μιὰ ζωὴ ὀλόκληρη κι' αὐτὰ τὰ Χάνια! Τεράστιες οἱ ἀποστάσεις, ἀπὸ 5—11 ὥρες δρόμο τὰ χωριά τῆς ἐπαρχίας, κι' ἐπικίνδυνη ἡ πορεία μὲς τῇ νύχτα.

Ἐκεῖ ξεπέζεβαν κάθε λογῆς ἀνθρώποι. Καὶ οἱ Κιρατζήδες... Κι' αὐτοὶ ποῦφευγαν γιὰ τὴν ξενιτεία. Κι' ἐκεῖνοι ποῦρχονταν γιὰ ψώνια, ἢ γιὰ νὰ ἰδοῦν τὶς τοπικὰς ἀρχές, τὸν Καημακάμη ἢ τὸ Δεσπότη, καὶ νὰ τοῦ ζητήσουν βοήθεια, γιὰ τὶς αὐθαιρεσίες τοῦ Γκιούμπαση, πὺ γιὰ λογαριασμὸ τοῦ Ἄγᾶ, διαφέντευε τὸ χωριὸ τους. Γιὰ νὰ προλάβουν τὶς ἐπιδρομὰς τῶν Τουρκαλβανῶν τῆς Κολώνιας. Γιὰ νὰ μαλακώσουν τὶς παρακλήσεις τῶν ἀκόρεστων μπέηδων καὶ τῶν σιέχηδων — τοῦ Γιακούπ μπέη, τοῦ Γιαγιάμπη, τοῦ Σιέχη Μπεχλιούρ, τοῦ Ὄσμαν μπη — πὺ ζόριζαν τὰ πράγματα, ἀκόμα κι' ὅταν ἐπὶ Σουλτὰν Μαχμουτ εἶχαν καταργηθῆ τ' ἀγαλήκια, γιὰ νὰ πετύχουν, πότε νὰ βάλουν πόδι στὰ βαρκά—μόνο καὶ μόνο, ὅπως ἔλεγαν, «νὰ ξασφαλίσῃ ἡ κανοῦμ τὸ ζαῖρὲ στὰ ζᾶ της» καὶ πότε νὰ προστατέψουν δῆθεν τ' ἀπειλούμενο χωριὸ ἀπ' τοὺς Λησαρβανίτες. Παλιὸς ἀρβανίτικος χαβάς, πὺ δούλευε ἀτέλειωτα χρόνια σὲ βάρος τῶν δύστυχων χωριῶν, ἀπὸ τὴν τούρκικη κατάκτηση καὶ δῶθε, κι' ἔπαιρνε ἀνάλογα μὲ τὸν καιρὸ, κι' ἀνάλογες προφάσεις. Πότε τὴν ἐκδίκηση — παμπάλαια ἀρβανίτικη συνήθεια — γιὰ τὸν σκοτωμὸ δῆθεν κάποιου συγχωριανοῦ τους καὶ πότε τὸν ἐπιβαλλόμενον ἀπ' τὸ Κοράνι ἐξισλαμισμὸ. Πίσω ἀπ' τοὺς «καλοπροαίρετους» μπέηδες, πὺ πρόσφερναν «ἀφιλοκερδῶς» τὴν προστασία τους, τὶς περισσότερες φορές, κρύβονταν ἀχάριστοι συγχωριανοί, σκουλίκια τῆς κάθε ἐποχῆς, πὺ κανοναρχοῦσαν:

—Τί μᾶς πειράζει, ἂν ἔχουμε κι' ἓνα σκυλί, νὰ φυλάη τὸ χωριό, ἀλυχτώντας. Μαντῆς δὲν εἶναι.

Καημένοι Κερασοβίτες! πὺ εἶδαν κι' ἔπαθάν ἀκόμα καὶ μὲ τὸ ἑλληνικό, νὰ διώξουν ἀπὸ πάνω τους, τὸν Τεκήμπεη, τὸν Κέρβερο αὐτό, πὺ δὲν ἐννοοῦσε ν' ἀπαλλάξη τὸ χωριὸ ἀπὸ τὴν προστασία του.

Ἐφταναν ἀκόμα μέσ' τὰ χάνια κι' αὐτοί, πὺ καλεσμένοι ἀπ' τὸ Μεσαρίτη Γκιούσμπαση τῆς Κόνιτσας Νεζήπ ἐφέντη σὰν ληστοτρόφοι, ἔτρεμαν τοὺς βιασμοὺς καὶ τὰ τερτίπια του, τοὺς φυλακισμένους ποῦβαζε νὰ χτυποῦν τὰ φουσκωμένα ἄσκιὰ καὶ νὰ φωνάζουν, σὰν βασανιζόμενοι. Τοὺς γλοιώδεις κι' ὑποχρεωτικοὺς ἐνδιάμεσους. Τοὺς ὑποκριτικοὺς χαφιέδες. Τοὺς πρόθυμους ἀλογοσύρτες καὶ κατοικοκλέφτες, ποῦφευγαν τὴν γύχτα, ἔκλεβαν γίδες στὰ χωριά καὶ ξαναγύριζαν πῆ χαραυγὴ στὴ χάψη (στὴ φυλακὴ), ἔτσι ὥστε ν' ἀποδεικνύεται ἀτράνταχτα τὸ ἄλλόθι τους, καὶ ἢ ἐναντίον τους «συκοφαντικὴ διάθεση» τῶν δύστυχων ραγιάδων. Κόλλα ὅλα, ποῦχαν σὰν σκοπό, νὰ ἐνδώσουν οἱ ἀπειλούμενοι, στὴν ἐπιτηδεῖως θρυλούμενη παραδοπιστία του...

Ἄλλο ἦταν τὰ χάνια. Κι' ἄλλο τὰ μαγέρικα. Ἐκεῖ, στὸ μαγέρικο τοῦ Λούπα, σὰν ἔσφιγγαν τὰ κρύα, μαζεύονταν, πρὸς τὸ μεσημέρι, ἢ ἀργὰ τὸ βράδυ, γύρω ἀπ' τὴ φωτιά, νὰ μπεκροποῦν κανένα ρακὶ ἢ κανένα ζεστὸ πόντσι, τ' ἀρχοντόπουλα τῆς Κόνιτσας, καὶ χαχάνιζαν μὲ τὸ Γούσια Παπακώστα, πὺ ἄφινε τὸ ραφτάδικο, δῆθεν γιὰ τὸ χατήρι τους, κι' ἔρχονται ἀνυποχρέωτα νὰ τοὺς πῆ κανένα σιακά (ἀστεῖο). Ἦ νὰ τοὺς μιμηθῆ τὴ φωνὴ τοῦ κιατίπη (γραμματέα δικαστηρίου) Χασάμπεη, τότε πὺ ἔκανε καὶ βγῆκαν οἱ χανούμισες ἀπ' τὸ χαρεμλίκι. Ἦ νὰ τοὺς ἀφηγηθῆ τοὺς κυνηγητικούς του ἄθλους καὶ τίς ζεβζεκιές του, μὲ τὸ τυρὶ τῆς στάνης τοῦ Σπύρου Γκότζου, πὺ δῆθεν κόπηκε τὸ σκοινὶ κι' ἔπεσε τ' ἄσκι ἀπ' τὸ πεῦκο καὶ τῶφαγαν τὰ σκυλιά, ἐνῶ τῶχαν φάει αὐ-

τὸς κί' οἱ φίλοι του, ξεγελώντας τὸν ἀφελῆ βοσκό. Γιὰ νὰ γελάσουν. "Ορθιος πάντα, ἔκανε πὼς ρούφαγε τὸ ρακὶ μὲ τὴν κούπα καὶ παράσερνε, ἔτσι σ' εὐθυμία, πονηρὸς αὐτός, γιατί ὁ Λούπας πούξερε, τοῦβαζε νερὸ σιτὴν κούπα του, πότε τὰ μπεγόπουλα, πότε τὸν Καημακάκη τῆς Κόνιτσας, πότε τὸν Κατή, ἀνάλογα μὲ τὶς ἀνάγκες ποῦχε νὰ ξεμπλέξη τὶς δουλειές του καὶ τ' ἀνακατώματά του. "Ἐτσι τὴ γλύτωσε, κί' ὅταν ἀκόμα εἶχε προσβάλη τὸ Ἱερὸ τοῦ Μπαμπὰ Ὀσμάν, κόβοντας μπρούσλιανη (κισσὸ) γιὰ τὰ κασιόκια του, (ἰσχυρίσθηκε τότε πὼς τοῦχάν πῆ, ὅτι ἡ μπρούσλιανη ἀπὸ τὸν τάφο τοῦ Μπαμπὰ Ὀσμάν, ἦταν θεραπευτικὴ). Κί' ὅταν ἔκθεσε ἀνεπανόρθωτα τὸν δύστυχο Σιαῖν τὸν Ζουφλικάρ (τὸν ῥοζολογᾶ), ποῦ ἄνοιξε στὸν πσινὸ τὸ ροῦχο του, σὰν ἔσκυψε μὲς τὸ τζαμί νὰ κἀνη τὸ ναμάζι του (προσκύνημα), γιατί, «σαλαχανεύοντας» ἐδῶ κί' ἐκεῖ ὁ Γούσιας, δέχασε τὸ ραμαζάνι τοῦ πελάτη του, κί' ἀναγκάστηκε τὴν τελευταία στιγμή, ἀντὶ νὰ ράψη τὸ ὕφασμα, νὰ τὸ κολλήσῃ μὲ τσιρίτσι (κόλλα βγαλμένη ἀπὸ ρετσίνι πευκου).

Σὰν ἔφευγε ὁ Γούσια Παπακώστας, ἔπαιρνε τὴ θέση του σὲς ἀφηγήσεις, νούμερο δύο, ὁ Γούσια Τσάκας, φύλακας τοῦ Παζαριοῦ. Κοντός, εὐφάνταστος, ψευτοπαλληκαράς — ἀπαραίτητο πιστόλι στὸ σιλάχι — μὲ δῶρο τὴν ὡραία ἀφήγηση, σὲ γνήσια κονιτσιώτικη διάλεκτο, ἔκανε τοὺς πάντες νὰ κρεμιοῦνται ἀπὸ τὰ χεῖλη του, ἀκρίβως γιατί ἤξεραν ὅτι ἀπ' ὅλα αὐτὰ ποῦ ἀφηγοῦνταν, τίποτα δὲν ἔμοιαζε γιὰ ἀληθινό. Τὰ περισσότερα ἦταν ἐπιθυμίες τοῦ Γούσια, ἀνεκπλήρωτες, κί' ὄνειρα. Κί' αὐτὸ ποῦ θᾶθελε νὰ ἦταν. Τότε ποῦ ἔβαλε «γυαλιὰ στὰ μάτια» σ' ὀλόκληρο τὸ τούρκικο σύνταγμα μὲ τὴν ἀκρίβεια σὲ σκοποβολή, κί' ἔκανε τὸν Μπίμπαση, σὲ κάθε ἐπιτυχία τοῦ Γούσια, ν' ἀναφωνῆ κατάπληκτος «'Ασκ - ὀλσούμ, ὡρὲ μπεσβάντη. 'Ασκ - ὀσλούμ...». "Ἡ τότε ποῦ σκότωσε

δῆθεν ἕναν Γκέκα στρατιώτη, κλέφτη τῆς ἀγορᾶς καὶ τὸν ἔβγαλε στὴν πλάτη, κρυφὰ τῆ νύχτα, πίσω ἀπὸ τὸ λάκκο, γιὰ νὰ τὸν θάψη χωρὶς νὰ πάρη μυρουδιὰ κανένας — λὲς κι' ἦταν, ὁ καημένος, ἀπ' ἀμέτρητο κοπάδι γίδες.

Τί νὰ πρωτοεπιῆ κανένας γι' αὐτοὺς τοὺς δυὸ Γούσηδες, τὸν (χορατατζῆ καὶ τὸν ψευτοπαλληκαρά, γνήσιους τύπους τοῦ ἑλληνισμοῦ, πὺ προσπαθοῦσε νὰ ἐπιβιώσῃ μὲ λογιῆς λογιῆς τεχνάσματα στὶς δύσκολες ὥρες τῆς σκλαβιάς), ποῦδιναν δροσιὰ καὶ κέφι στὴ φοβισμένη Κόνιτσα, κείνη τὴν ἐποχὴ, λίγα χρόνια πρὶν τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ Δώδεκα. Τὴν ἀνήσυχη Κόνιτσα.

**

Ὅσο σκέφτομαι ὅλους αὐτοὺς τοὺς ἀξιολημνόμενους τύπους τῆς παλιᾶς Κόνιτσας, τὸν χορατατζῆ, τὸν ψευτοπαλληκαρά, τὸν Γκιουμπασῆ μὲ τὴν τερτίπα του... τύπους, πὺ ὅπως φαίνεται, δὲν ἔλλειψαν ποτὲ ἀπ' τὸ μικρὸ αὐτὸ τόπο, τόσο καὶ πὺ πολὺ πείθομαι, πὺς ἢ πὺ γνήσια, ἢ πὺ αὐθεντική, ἢ πὺ πηγαία μορφὴ λαϊκῆς - νεοελληνικῆς τέχνης, μοναδικὸς σχεδὸν θησαυρὸς τῆς κουλτούρας μας, καθάριο γέννημα τοῦ αἰσθήματος τοῦ λαοῦ μας, εἶναι ὁ Καραγκιόζης, τὸ θέατρο τῶν σκιῶν ὅπως συνήθιζε νὰ τὸν ἀποκαλῆ ὁ «λογιωτατισμός».

Αὐτὸς ὁ περιφρονημένος Καραγκιόζης τὸ γιομάτο ἔχουμους αὐτὸ θέαμα, πὺ ταίριαζε τόσο πολὺ στὶς μύχιες μας, προαιώνιες ἐπεξεργασίες, χωρὶς νὰ ξέρουμε τὸ γιατί, «ἔδινε» κάθε στιγμὴ πὺ τὸν βλέπαμε καὶ τὸν ἀκούγαμε, κείνο ποῦχε ἀσύλληπτα χαθῆ ἀπ' τὴν παράδοσή μας, κείνο πὺ ἀσυνείδητα διέρρεε μέσα μας, ἀγνή οὐσία τῆς ζωῆς, τὸ διαχρονικὸ ἐγὼ τοῦ τόπου μας.

Ὁ Καραγκιόζης - χορατατζῆς, πὺ μέσα στὴν ἀκραία του φτώχεια, καὶ δυστυχία, διαμόρφωνε τὴ μοίρα του, ὡ-

πεύθυνες πάντα σὰ ραγιάς, γιὰ ὅ,τι αὐθόρμητα σκάρω-
νε, ὁ σίφουνας· αὐτὸς τῆς ἄρνησης, πὺ μὲ μιά ἀπερίγρα-
πη ἀπλότητα, σχεδὸν ῥοκνητική, (δὲν εἶχε νὰ φοβηθῆ τί-
ποτα γιὰτ' ἦταν ὁ φτωχότερος ἀπ' ὅλους, ὁ ρωμιὸς ὄλων
τῶν ἐποχῶν) ἔκανε ὅλες τὶς μορφές ἀντίστασης, ἀπ' τὴν
πὺ ἀθῶα (τὸ καλαμπούρι ἢ τὸ «σιακά», ὅπως, θὰ λέγαμε
σπὴν Κόνιτσα) μέχρι τὴν πὺ σκληρῆ (τὴν εὐθεία ἐπίθε-
ση), ἦταν σπὸ βάθος γιὰ μᾶς ἕνας «π' ἄ ρ ἄ λ λ η λ ο ς»
τηρουμένων, βέβαια ὄλων τῶν ἀναλογιῶν, Γούσια Πα-
πακώστας, ὁ ἀπελευθερωμένος ἥρωας τοῦ «διακωμωδοῦ-
σε τοὺς ἥρωες» καὶ τᾶβαζε μὲ τὴν ἐξουσία καὶ μὲ τοὺς
«ἀπάνω» κάθε λογῆς καὶ διάσωζε τὸν ἀνθρωπισμὸ τοῦ
μέσα σ' ἕνα χῶρο Κατοχῆς. Τῆς ὁποιασδήποτε Κατοχῆς.

Δίπλα τοῦ ζοῦσε ὁ ψευτοπαλληκαράς, ὁ Χατζηαβά-
της — Γούσια Τσάκας, ὁ μικροδοσίλογος ὄλων τῶν ἐπο-
χῶν. Ὁλη τοῦ ἡ δομῆ, (ψεύτικες ἀφηγήσεις, ψεύτικοι
παλληκαρισμοὶ χωρὶς ἀνταπόκριση, κί' ἄλλα φούμαρα),
δὲν τοῦ ἐπέτρεπε ν' ἀρνηθῆ «μικροεξυπηρετήσεις» σπὸν
ἐξουσιασπὴ τοῦ, τὸν παραδοσπὸ Δερβέναγα ἢ τὸ Βελη-
Γκέκα, τὸν Γκιούσμπαν τῆς Κόνιτσας Νειζήπ Ἐφέν-
τη. Κί' ἔτσι γινόταν ὄργανο, ἄβουλο καὶ περιφρονημένο
στὰ ἐκβιαστικὰ τεχνίττα τοῦ. Πότε κάνοντας τὸν «ὑπο-
χρεωτικὸ ἐνοχήμεσο» σπὸς φυλακισμένους γιὰ ν' ἀπο-
χτήση τὸ «λουφέ», πὺ θὰ ἔλυε αὐτόματα τῆς «περιπλο-
κῆ» τῆς ἀνύπαρκτης ἐνοχῆς τοῦ δεσπότη, καὶ πότε σκαρ-
φαλώνοντας στὰ ρουμάνια τῆς Κόνιτσας, πρὸς συνάντη-
ση τοῦ «φυγόδικου» Γκογκώρου, ἐνὸς Ξεραγκιανοῦ (ἴσα-
με κεῖ πάνω) γίγαντα βαγενᾶ, πὺ ζοῦσε κεῖ, σὰ διωγμέ-
νο ἀγρῆμ, μέσ' σπὶς σπηλιές, προκαλώντας τὴν Τούρκικη
ἐξουσία, μὲ δόλιο σκοπὸ, νὰ τοῦ σφυρίξη, ὄθῆθεν ἀπὸ
«καλοσπραΐρεση ἢ καὶ φιλία» τὴν ἀνύπαρκτη ἀμνηστία
τοῦ ἀφέντη, πὺ θᾶχε σὰ συνέπεια νὰ πιασπὴ τὸ πουλὶ στὰ
φάκα

— Ἄντε, ὦρὲ Γούσια ἂν ἦρθες γιὰ νὰ ποτοβλιακιάσῃς (φᾶς) κανένα κομμάτι ἀγριόγιδοῦ Ἰάτσε καὶ φάε. Μὰ ἂν κουβαλᾷς τίποτε ζαπτιέδες... Μαῦρο φίδι καὶ κολοβὸ πού σ' ἔφαγε...

Καταγέλαστη ἀφέλεια, πού βέβαια δὲν ἔπιασε, μετατράπηκε ὅμως, γιὰ νὰ βολευτοῦν τὰ πράγματα καὶ νὰ μὴ θεωρηθῇ ἀδυναμία, στὸ εὐφάνταστο μυαλὸ τοῦ Κονιτσιώτη, σὲ πρόχειρο ψέμα «πὼς στάθηκε ἀδύνατο νὰ τὸν ἀνταμώσῃ»

**

Ἀλήθεια! Πῶς ἔγινε κι' ἀφίσαμε νὰ ξεχαστῇ αὐτὸς ὁ ὠραῖος «Ἕλληνας» κι' ἀκόμα παραπέρα «Ἡπειρώτης» Καραγκιόζης, ἡ ψυχὴ τοῦ λαοῦ μας. Αὐτὸ τὸ θέατρο μὲ τὴν «ὑποδειγματικὴ πληρότητα ρυθμοῦ, τὴν ἀρμονία ὑλικοῦ καὶ ἐκφράσεως»;

—Βρὲ γυναίκα, κάπου ἦταν ἓνα κρεμύδι;
Δὲν μοῦ τὸ φέρνεις νὰ φάω τὸ ψωμί μου;

—Ἄσαχ! Καραγκιόζη μου, τὸ περιδρόμασε τὸ Κολλητήρι χεῖρα τὸ βράδυ. Δὲν γίνονταν ζάπ, ἂν δὲν τὸ τρώγα.

—Βρὲ τὸ σκασμένο τις λικουδιὲς κυνηγάει!

Φ ρ ο ὕ τ ο , γ ι ἀ φ ρ ο ὕ τ ο δὲν ἀφίνει εἰς τὸν οἶκον.

Ἦ τὸ ἄλλο:

—Ἐγὼ διὰ τὸν ἔρωτάν σου, ὦ Σερήνη, ἦλθον ἐκ Μεσοποταμίας καὶ σὺ δὲν μ' ἀγαπεῖς.

(λέει ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος στὴν Σερήνη, καὶ κείνη ποῦ ἀπαντᾷ):

—Ἐὰν δὲν σὲ ἠγάπων, ὦ Ἀλέξανδρε, δὲν θὰ ἤρνούμην καὶ πατέρα καὶ μητέρα καὶ πατρίδα διὰ σέ... Κάπου ἄλλοῦ πάλι, λέει ὁ Μεγαλέξαντρος:

...Βόηθα Χριστέ καὶ Παναγιά
καὶ σὺ Ἁγία Μαρίνα,
γιὰ νὰ σκοτώσω τὸ θεριὸ
νὰ πάρω τὴ Σερήνα...

Καὶ συνεχίζει μὲ κεῖνο τὸ ἀμίμητο: "Ἐξελθε κατη-
ραμένε ὄφα...

Ἦταν γιὰ μᾶς ὁ Καραγκιόζης, ἡ πρώτη ὕλη κι' ἡ
μαγιά, πὺ θὰ βοηθοῦσε ἀπροσχημάτιστα, τὴν ἀναγέννη-
ση τοῦ θεάτρου μας. Θὰ βοηθοῦσε νὰ μποῦμε γρήγορα σὲ
μὰ πλατεία λεωφόρο θεατρικῆς ζωῆς, πὺ λείπει τώρα
ἀπὸ τὸν τόπο, ὅπως βοήθησε τὸ θέατρο τοῦ Λόρκα, κα-
τευθείαν βγαλμένο ἀπ' τὴ παραδοσιακὴ μαριονέτες,
τὴν ἀναγέννηση τῆς ἰσπανικῆς καὶ κοντὰ σ' αὐτή, τῆς
δυτικοευρωπαϊκῆς θεατρικῆς ζωῆς.

Ἀπὸ τὰ Γιάννινα ξεκίνησε ὁ ἑλληνικὸς Καραγκιόζης,
γιαυτὸ κι' οἱ παλιότεροι τὸν ἔλεγαν Ἡπειρώτη Καρα-
γκιόζη... Καθαρός, ἥρωϊκός, λαϊκός, ἀνθρώπινος, ἀληθι-
νός...

Κατέβηκε σὴν Παλιὰ Ἑλλάδα, τέλη τοῦ περασμένου
αἰῶνα, μαζὺ μὲ τὴς μεγάλες κουμπανίες τῶν κλαριτζήδων.
Τοὺς Σουλεϊμάνιδες, τὸ Σπουργίτη, τὸ Φουσκομπούκα... Κι'
ἐπιβλήθηκε...

Ἔτσι ἔγινε ὁ αἴπιος νὰ φύγη ἀπὸ τὸν τόπο, ὁ ἀνατολί-
της Καραγκιόζης, ὁ τούρκικος, αὐτὸς πὺ λήμιναζε στὰ λιμᾶ-
νια, (Πάτρα, Καλαμάτα, Χαλκίδα, Λαύριο...) καὶ θεωροῦν-
ταν ἀποδιοπομπαῖος γιὰτ' ἦταν «ἄσεμνος, ἀσελγής, ἀναιδής,
γιομάτος κυνισμό, πρίαπος.. αἰσχρολόγος...». Θέαμα μόνον
γιὰ ἄντρες. Αὐτόν, πὺ εἶχε κατὰ νοῦ κι' ὁ Μακρυγιάννης,
ὅταν ἔβγαζε ἔξω τὴς γυναῖκες ἀπὸ τὴν παράσταση καὶ διά-
ταζε τὸν καραγκιοζοπαίχτη νὰ «τὰ πῆ ὅπως τὰ ξέρει», γιὰ
τὰ παλληκάρια του...

Στὸ καμίνι τῆς μακρόχρονης ἡπειρώτικης κολτούρας, ὁ ξενόφερτος στὰ Γιάννινα τούρκικος Καραγκιόζης, δὲν ἄνθεξε...

Στὰ χρόνια τοῦ Ἄλῃ Πασᾶ, στὰ περίεργα κεῖνα χρόνια τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ, μὲ караγκιοζοπαίχτη τὸν Ἰάκωβο, ἀπόβαλε γρήγορα τὰ συνοικιακά, βάρβαρα καὶ πρόστιχα (ὅπωςδήποτε ξένα πρὸς τὴν παράδοση) στοιχεῖα. Τὸν ὑπερμεγέθη φαλλὸ τῆς μορφῆς του, γύρω ἀπὸ τὸν ὁποῖο στήνονταν οἱ φάρσες καὶ τὰ κοντροκοιμμένα ἀστεῖα. Ἀπόδιωξε τὸν ἀδιόρθωτα βωμιολόχο Μπεκρῆ Μουσταφᾶ, τὴν συνοικιακὴ πόρνη Ζενέ, τὸν Χασικλῆ Θεριακλῆ...

...Καὶ κράτησε, ἀπὸ τὸ παλιὸ γρήγορο θέαμα, τὴ θεατρικὴ οἰκονομία (τέλειο συνδυασμὸ τοῦ χοροῦ, τοῦ τραγουδιοῦ καὶ τῆς ὑποκριτικῆς...) κράτησε ἀκόμα καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς ἀντίστασης τοῦ φτωχοῦ κατὰ τοῦ κατεστημένου, τὴν ἥρωϊκὴ μεγαλοπρέπεια, τὸ πρωτόγονο κί' ὀργιῶδες πάθος γιὰ τὴν ἀπόλυτη Ἠθική... Προσαρμόστηκε, ἔτσι, στὸ κλίμα τῶν Γιαννίνων... Δέχτηκε κάποιες ἐπιρροές, ὅπως ἦταν φυσικό, κί' ἀπὸ τὸν Ἰταλὸ Ἀρλεκίνο καὶ τὴν κοιμέντια ντελ ἄρτε, ποὺ ἐπικρατοῦσε τότε στὰ γειτονικὰ Ἑπτάνησα... Μεταβλήθηκε ἔτσι σ' ἓνα πραγματικὰ Καραγκιόζηρωμιό, ποὺ στὸ ρεπερτόριό του ἄνετα χωροῦσεν πειὰ, ὁ κόσμος τῆς «ρωμιοσύνης» κείνων τῶν χρόνων. Μ' ὅλα του τὰ ὄνειρα, τοὺς μύθους του, τὶς λαχτάρεις, τοὺς γραφικοὺς ἑλληνικοὺς τύπους... Μὲ τὴν ἀνάλογη πατριωτικὴ παιδεία καὶ τὴν πανελλήνια ψυχικὴ ἐνότητα...

Ὁ Μεγαλέξαντρος τῆς παράδοσης. Κεῖνο τὸ περίεργο κατασκεύασμα. Κάτι ἀνάμεσα ἀπὸ Ἡρακλῆ, Ὀδυσσεά, Ἀγιώργη, Σεβὰχ τὸ Θαλασσινό, Σφίγγα τῶν Θηβῶν καὶ Ἡρωα τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννη...

..Οἱ ἥρωες τῶν βουνῶν, τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν καὶ τοῦ ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ ἀγώνα. Ὁ Κατσαντώνης, ὁ κα-

πετάν Γκρής, ό Καραϊσκάκης, ό 'Αθανάσιος Διάκος, ό Μάρκο Μπότσαρης.

‘Ο 'Αλή Πασάς με την Κυρά Βασιλική, τὸ Βελη Γκέκα καὶ τὰ παλληκάρια.

...Κι' ἔπειτα, ὅλοι οἱ κλασσικοὶ τύποι τῆς νεοελληνικῆς κοινωνίας ποῦ βγαίνει τότε ἀπὸ τὴν τουρκοκρατία, χρωματισμένοι ἀνάλογα, μετὶ τῆς τοπικῆς τῶν ἀντιθέσεων. Ρουμελιώτης — Μωραΐτης. Πατρινὸς — Κεφαλλονίτης...

...‘Ο Καραγκιόζης, ὁ φτωχὸς κι' αὐθόρμητος ρωμιός, μετὸν ἀπόλυτο ψυχικὸ ρεαλισμὸ του, ποῦ ξεφεύγει ἀπ' ὅλους τοὺς κοινωνικοὺς καταναγκασμούς, μὲ ἕνα σωρὸ τεχνάσματα, ἀλλὰ τελικὰ σπάει τὰ μοῦτρα του στὸ κατεστημένο καὶ εἰσπράττει καρπαζιὲς ἀπὸ τὰ ἀντιπαθητικὰ ὄργανά του, τὸν Χατζηαβάτη, τὸ Βελη Γκέκα καὶ τοὺς ἄλλους.

...‘Ο Χατζηαβάτης, ὁ ὑπολογιστής, ὁ Γαρτοῦφος, στὰ μέτρα τῆς ἑλληνικῆς πραγματικότητας, ὁ δῆθεν ὀρθολογιστής, ὁ κομφορμιστής, τὸ ὄργανο τοῦ κατεστημένου, αὐτὸς ποῦ δὲν ἔχει λόγο καὶ μπέσα...

...‘Ο Μπάρμπα Γιῶργος, ὁ «Γιῶργο Μπλατσάρας, νὰ ζήσου», ὅπως λέει, ὁ ἀρειμάνιος Ρουμελιώτης, μετὴν ἀγκλίτσα του ἐπ' ὤμου, καὶ τὴν φουστανέλλα «μετὰ τὰ τριάντα δύο μπαλλώματα», ὁ ἀφελὴς γιὰ τὴν πόλη, ὁ ἄμαθος, ὁ ἀπροσάρμοστος, ὁ ἐγωκεντρικὸς, ὁ ποιγγούνης ποῦ τὰ κρίνει μετὰ τὰ μέτρα τοῦ χωριοῦ, ὁ γενναῖος ὅμως κατὰ βάθος καὶ λεβέντης προστάτης τοῦ ταλαιπωρημένου ρωμοῦ Καραγκιόζη...

...‘Ο σιὸρ Διονύσιος, ἀπὸ τὸ Τζάντε, ποῦ τραγουδάει τὶς μελωδικὲς καντάδες.. ‘Ο Κερκυραῖος ὁ Πίπης, ποῦ ὅπως λέει εἶναι «ἀδερφὸς τοῦ Μικιοῦ τοῦ Μπριλλῆ, ποῦ ἐπῆρε τὴν κουμπούρα του κι' ἀνέβηκε στὸ κάστρο κι' ἄμα τὸν εἶδε ἡ τούρκικη ἀρμάτα σὺάρισε κι' ἔφυγε...».

...‘Ο Γεράσιμος ὁ Κεφαλονίτης, ὁ ψωροπερήφανος χαμάλης τῆς Πάτρας, ποῦ ἰσχυρίζεται, πῶς «...δούλευε στὴ στοῖβα γιὰ (γ) οὔστο...». ‘Ο Λευκαδίτης, τύπος ἀνάμεσα ἀπὸ Ἑλπιανῆσιο καὶ Ρουμελιώτη...

Τοῦτον τὸν καθαρῶτατο ρωμὸ Καραγκιόζη, τὸν μετὰ-
φεραν ἀπὸ τὴν Ἡπειρο εἰς τὴν ὑπόλοιπὴ Ἑλλάδα, ὁ Βασί-
λης Τσιλιάς, ὁ Λιάκος, ὁ Κονιτσιώτης, ὁ Θωμὰς Ἀρσενίου,
ὁ Κουλούρας, ὁ Μπασιάκος, ὁ Γιάννης Ρούλιας. Ἀπ' αὐ-
τοὺς τὸν παράλαβε εἰς τὴν Πάτρα, μεγάλο κέντρο κείνης
τῆς ἐποχῆς, ὁ Δημήτρης Σαρντούνης ὁ ἐπιλεγόμενος
Μίμαρος. Ἕνας καραγκιοζοπαίκτης μὲ πολὺ μεγάλο τα-
λέντο, μ' ὡραία φωνὴ γιὰ ὅλα τὰ εἶδη τοῦ τραγουδιοῦ, μὲ
σημαντικὰς συνθετικὰς ἰκανότητες, ἕνας ἐξαιρετος ζωγρά-
φος εἰς τὰς φηγοῦρες του καὶ τοῦδωσε φτερά...

Στὰ χνάρια τοῦ Μίμαρου βάδισαν ὁ Σαρδώνης, ὁ Ἀ-
γιομαυρίτης, ὁ Μόλλας, ὁ Μέμος, ὁ Σπαθάρης...

Σήμερα τὸ ρεπερτόριο τοῦ Καραγκιόζη ἔχει γύρω εἰς
200 ἔργα...

...Λένε πὼς τὸ θέατρο σκιῶν, τὸ Χ α γ ι ἄ λ
' Ο γ ο υ ν ο ὕ τῶν Τούρκων, ἦρθε ἀπὸ
τὴν Ἄνω Ἀνατολή, μὲ τοὺς Μογγόλους.
Ἀπὸ τὴν Κίνα, τὸ Σιάμι, τὴν Ἰάβα, γύρω εἰς τὸν ἐνδέ-
κατο αἰῶνα. Στὸ Ἰράν ἔγινε τὸ θέατρο τῶν νομάδων,
πούτρεχαν εἰς τὰς στέππες. Τὸ Κεμὲ Σαὲ Γκαρτόν, πού
κράτησε μέχρι τὰ τελευταῖα χρόνια. Στὴν αὐστηρὴ
ρωμαϊστικὴ Τουρκία ὅμως, πού τὸ Κοράνι ἀπαγό-
ρευε τὴν παράσπαση προσώπων, ἄργησε νὰ ἐμφανι-
σθῆ. Ἔπρεπε νὰ παρακαμφθῆ ἡ ἀπαγόρευση. Καὶ
τοῦτο ἔγινε εἰς τὰ χρόνια τοῦ Ὀρχάν (14ος αἰῶνας).
Ὅταν ἐπικράτησε, ἔγινε ἡ κύρια ψυχαγωγία τῆς Ἀ-
νατολῆς, κ' ὀνομάζονταν «Κολκορτσάκ» ἢ ἀκόμα καὶ
Μεϊντάνι τοῦ Κιουστερῆ. Τοῦ σιὲχ Κιουστερῆ, πού
οἱ λαοὶ τῆς Μέσης Ἀνατολῆς θεωροῦσαν εἰς τὴν
δημιουργίαν του.

Ἄλλοι πάλι βρίσκουν, πὼς ὁ Καραγκιόζης εἶναι
κατ' εὐθείαν ἀπόγονος τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Κω-
μωδίας. Καὶ τὸν βγάζουν ἔτσι ἰθαγενῆ.

Φούντωνε ἡ Ἐνοιξη τὸν Ἰούνιο στὴν Κόνιτσα. Κάποιες τελευταῖες βροχές, ἐνῶ δὲν ἐμπόδιζαν τὸ κιτρίνισμα τῶν λιβαδιῶν, ἕνα ἀπαλό, κυματιστὸ κιτρίνισμα, φόρτιζαν τὴν ἀτμόσφαιρα μὲ μιὰ γλυκεῖα ὑγρὴ παρουσία.

Ὀλάνθιστη, στὴν πλατεία τῆς ἀγορᾶς ἡ λίπα. Αἰώνια κι' ἀκαταπόνητη. Ἴσως νᾶναι ἀπὸ τὰ λίγα πράγματα, ποὺ δὲν θὰ μπορέσουν ν' ἀντικατασταθοῦν μὲ τίποτα μὲ τίποτα. ὅπου σήμερα ἀπολείπουν. Στὶς γωνιές τῶν δρόμων, στοὺς λάκκους καὶ πρὸ παντὸς στὸ λιβάδι, πίσω ἀπὸ τὸ φαρμακεῖο, ὀργιάζε τὸ χαμομήλι. Σκοτωμένος, γιὰ νὰ μαζέψουμε μιὰ κούφτα χαμομήλι, χωρὶς νὰ μᾶς πάρη μυρουδιὰ κεῖνος, ποῦχε νοικιασμένο τὸ λιβάδι. Καὶ φόβος στὸ σπίτι, μήπως ἀνάμεσα στὸ χαμομήλι παρεισέφρυσε καμμιά μαγκούτα καὶ δηλητηριαστοῦμε. Τὰ θρανία, κάθε μέρα καὶ πρὸ πολὺ, γίνονταν δυσβάσταχτα. Ἀγωνίες γιὰ τὰ ποιήματα ποὺ θ' ἀπαγγέλαμε στὶς ἐξετάσεις... Τί κακὸ ἦταν ἐκεῖνο!! Κανένας δὲν ἤθελε ἀπλά, εἰρηνικὰ τραγουδάκια. Ὅλοι μας ἀποβλέπαμε στὰ μεγάλα λόγια. Στὰ ἥρωϊκά. Στὸν Ἀθανάσιο Διάκο. Στὸ Γρηγόριο τὸν Ε'. Στὸ Λαμπέτη... Ποιὸς καταδεχόταν νὰ σκεφθῆ, ὅτι μπορούσε νὰ ἐμφανισθῆ μπροστὰ σὲ τόσο κόσμο μὲ τὸ «τσοπανάκος ἤμουνα» ἢ κανένα ἄλλο ἀπλό, εἰδυλλιακὸ τραγούδι, ποὺ ταίριαζε ἄλλωστε περισσότερο στὴν παιδική μας ἡλικία. Ἀπορρίπταμε μετὰ βδελυγμίας, τὰ σατυρικά, τὰ θεωρούσαμε ἀνάξια, μικρά, τιποτένια. Προτιμούσαμε τὸ τίποτα, τὴν ἀφάνεια. Κι' οἱ καλοὶ μας οἱ δάσκαλοι, πόσα τερτίπια δὲν εἶχαν σοφιστεῖ γιὰ νὰ μᾶς μεταπείθουν, ὥστε νὰ ἐπέρχονταν κατὰ κάποιο τρόπο συμβιβασμός, ἀνάμεσα σὲ κεῖνο ποῦθελαν οἱ ἀκροατὲς καὶ σὲ κεῖνο ποὺ ἀξιώναμε μεῖς.

Οἱ μεγαλύτεροί μας ἄρχιζαν τὶς γραπτὲς ἐξετάσεις, ἀ-

Ξιοδάκρυτα ὄντα μὲ κεῖνα τὰ μάτια, πού ὄλο κύτταζαν πρὸς τὸν ἑαυτό τους, ἀναζητώντας μέσα τους τὸ τετράδιο τῆς ἀπομνημόνευσης. Μελανωμένοι ἀπ' τὴν κορφή ὡς τὰ νύχια, χέρια, ροῦχα, παντοῦ.

Τὶς ὥρες πού κλέβαμε, σκαρφαλώναμε στοὺς τοίχους γιὰ ν' ἀρπάξουμε κανένα κλωνάρι μισογινομένα κεράσια (κάτι ὠραῖα κοκκινόξανθα μπελούσια) ἢ νὰ γεμίσουμε τὶς τσέπες μας τσάγαλα καὶ πούρνα (ἄγουρα μύγδαλα καὶ κορόμηλα). Καὶ στὶς γειτονιὲς παίζαμε τὸ «Κλιούφ κυρὰ τσάντα». Κατασκηνώνοντας μέσ' τὸ δρόμο στήναμε τζαντόρες. Καὶ τὰ βράδια βάζαμε παγίδες στοὺς ἀνύποπτους διαβάτες μὲ χίλια δυὸ τερτίπια.

Γύρω στὶς 20 τοῦ μηνός, ἡμερομηνία σημαδιακή, μιὰ κι' ὁ κόσμος πίστευε πὼς μὲ τὸ ἡλιοτρόπιο ἀλλάζει καὶ ἡ μοίρα μας, γίνονταν στὰ σκολεῖα οἱ ἐξετάσεις. Ἄνοιγαν οἱ αἴθουσες. Φέρναμε ἀπὸ τὰ σπίτια μας καρέκλες, πού τὶς σημαδεύαμε γιὰ νὰ μὴ καθοῦν (τὶς περισσότερες φορές μάταια, γιὰτὶ πόσοι μ' αὐτὸ τὸ κολλο δὲν εἶχαν βρῆ τὸν τρόπο ν' ἀνανεώνουν τὴν οἰκοσκευὴ τους;). Ἄκόμα καὶ σήμερα, μπαίνοντας στὰ σπίτια τῆς Κόνιτσας, ὅταν δὲν ξέρεις, ἀπορεῖς γιὰ τὸ σημάδαμα ἄλλων σχεδὸν τῶν καρεκλῶν, σὰ νᾶταν πρόβατα πού τὰ φοβᾶσαι μὴ καθοῦν στὸ κοπάδι.

Ἔτσι σὲ παράταξη ἀντιμέτωποι ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ οἱ καρέκλες γιὰ τοὺς θεατές, κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη τὰ θρανία γιὰ μᾶς, τοὺς «ὑπόδικους». Παμπάλαια συνήθεια οἱ ἐξετάσεις στὴν Κόνιτσα. Κατάλοιπο τῆς ἐποχῆς, πού τὸ κοινὸ ἀποφάσιζε γιὰ τὴν προκοπὴ μαθητῶν καὶ δασκάλων, ἀπ' τὸ ὁποῖο ἔφυγε τώρα ὁ ἱεροεξεταστικὸς χαρακτήρας κι' ἔμεινε μόνο τὸ ἑορταστικὸ στοιχεῖο. Ὁ Δεσπότης, οἱ ἀρχές, ὄλοι οἱ Κονιτσιῶτες. Κι' ἀρχίζαμε μὲ τοὺς «τρεῖς μεγίστους φωστῆρες τῆς τρισηλίου θεότητος». Ἐμεῖς τρέμαμε μὲ τὴ σκέψη τῆς ἀπαγγελίας, οἱ γονεῖς χειροκροτοῦσαν καὶ γελοῦσαν ἀπ' τὶς διασκεδαστικὲς ἀδεξιότητές μας. Πότε πότε συγκινοῦνταν πραγματικά. Οἱ δάσκαλοι καὶ οἱ δασκάλες ντυμένοι στὰ κυ-

ριακάτικα τους, γιομάτοι φροντίδες τρέχανε, τακτοποιούσαν, χაΐδευαν, μούτρωναν, ἀπειλοῦσαν, ὅλα ὅμως σοτοβότσε. Φόβος καὶ τρόμος, ὁ παριστάμενος Ἐπιθεωρητής. Μὲ τὴν εὐκαιρία, δινόταν πότε — πότε καὶ κανένα πικρανάλαιο σκετσάκι, σὲ κάποια πρόχειρη σκηνή, στημένη ἀπὸ τὴν κουρελαρία τοῦ κάθε σπιτιοῦ. Πρὸς τί, ὅλη αὐτὴ ἡ φασαρία; Σὲ δυὸ τρεῖς μέρες, στὸν Ἀγιάννη τὸν Κλήδωνα, θανάβαμε τὶς φωτιὲς στοὺς μαχαλάδες. Θὰ πηδούσαμε πάνω ἀπ' αὐτές. Καὶ θὰ πετάγαμε στὴ φλόγα τὶς κλιμασιδες, μετὰ μανίας, σὰν μιὰ πρόθεση ἀπαλλαγῆς, ἀπ' τὰ κακὰ τοῦ χρόνου. Κάποιοι κρατοῦσαν καὶ τὴν παράδοση τοῦ ἀμύλητου νεροῦ, στὴ στάμνα, ποῦμενε ὅλη τὴ νύχτα ἔξω.

Σὲ λίγες μέρες, θὰ μᾶς καλοῦσαν στὸ σχολεῖο νὰ μᾶς δώσουν τ' ἀποτελέσματα καὶ τὸ ἐνδεικτικό. Στιγμὲς «ἀξιομνημόνευτου καθαρτηρίου δέους». Οἱ μέτριοι κι' οἱ κακοί, μουτρωμένοι φώναζαν, γκρίνιαζαν, σκέφτονταν πὼς «κάνουν κατήρια οἱ δάσκαλοι». Ὅλοι μας ὅμως τὴν ἐπομένη, ἄλλοι ἀπὸ χαρὰ κι' ἄλλοι ἀπὸ λύπη, μὲ κοινὴ διάθεση ἐκδίκησης, ἀποτοξινώναμε τὴν ἀπελευθερούμενη παιδική μας φαντασία, σπάζοντας, τὰ γεμάτα μελάνι καλαμάρια μας, στὸ τοῖχο τοῦ σχολείου. Κι ἔπαιρνε, τὸ καημένο τὸ σχολεῖο, τοὺς τρεῖς μῆνες τῆς ἐρημίας του, κείνης τῆς θλιβερῆς ἐρημίας, πὺ ἀποκτοῦν, οἱ Ἱεροὶ καὶ Ἄβατοι χῶροι, χωρὶς τὴν ἀνθρώπινη παρουσία, μιὰν ἀξιοθρήνητη ὄψη, ἀναμένοντας τὴν ἀποκατάσταση, ὑπομονετικὰ μὲ τὰ πρωτοβρόχια τοῦ Σεπτέμβρη, ἀπ' τὴν Κυρὰ Βγένω ἢ τὴν Κυρὰ Πούλια, — τ' ἀγαθοποιὰ «στοιχειὰ» τῶν σχολείων τῆς Πάνω Κόνιτσας — τὴ σκούπα καὶ τὶς γεμάτες καλωσύνη «κατάρεις τους», τὶς «κατάρεις» πὺ ὑποτονθόρυζαν, ἄλλωστε, νύχτα μέρα, ἀποκαθιστώντας τὶς μικρὲς ζημιές μας ἢ συλλαμβάνοντας τὶς ἀστεῖες ζαβολιές μας, χωρὶς καμμιά πρόθεση συνέπειας στὸ κακὸ πὺ ἐξαπόστελναν, κουνώντας τὸ κεφάλι, νὰ μᾶς βρῆ. Γιατὶ κι' αὐτὲς δὲν μπορούσαν νὰ ζήσουν χωρὶς αὐτὴ τὴ διαρκῶς ζημιογόνο παρουσία μας, οὔτε κι' ἐμεῖς χωρὶς αὐτές.

Ἦταν ἐποχὲς πούφταναν στὸ χάνια τῆς Κόνιτσας, γιὰ τὴ λεγόμενὴ «ἀντάμωση» (τὴ συνεδρίαση), πάνω σ' ἄλογα μὲ κόκκινες βελένιζες, οἱ προεσιῶτες τῶν πέντε κύκλων τῆς Ἐπαρχίας. Τοῦ Καζᾶ τῆς Κόνιτσας, Φουριόζοι κι' ἀκατάδεκτοι, «σὰν ἐξουσία», ξεπέζευαν στὸ ἔμπα τοῦ χανιοῦ, καχυποψία γεμάτοι γιὰ τὰ «τεκταινόμενα» μέσ' στὴν Κόνιτσα ἀπὸ τοὺς δημογέροντες τῆς, σὲ βάρος τῶν εἰσοδημάτων τῆς Μητρόπολης καὶ σφιγμένοι, ὅπως ὅλοι οἱ ἐπαρχιωῆτες, ποὺ πρόκειται νὰ κεντραριστοῦν μὲ τοὺς πρωτευουσιάνους.

Στὰ χρόνια τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Κώστα Γραμματικοῦ τοῦ Βουρμπανίτη, γεννήθηκε στὴν Ἐπαρχία, κάποια μικρὴ ἀριστοκρατία. Ἡ ἀριστοκρατία αὐτὴ, στὴ δεκαετία ποὺ ἐπακολούθησε τὴν πώση τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ἔδειξε στὸ «κραταιὸ δουβλέτι» πίστη καὶ ἀφοσίωση. Πράγμα ποὺκανε τὸν «Βυζῆρ Ρεσῆτ Μεχμὲτ Πασά, Ἐλέω Θεοῦ Σατραζέμη Ρούμελη Βαλεσῆ Ἰωαννίνων Δελβίνου καὶ Αὐλῶνος», στὰ 1830, νὰ τῆς τὸ ἀναγνωρίση, παρέχοντας στὴν περιοχὴ κάποιο δικαίωμα αὐτοδιοίκησης.

«...Ὑπὸ τὴν κραταιὰν αἰγίδα ὅμως τοῦ ὑψηλοῦ δουβλετιοῦ καὶ τὴν ἰδικὴν μου πατρικὴν καὶ αὐθεντικὴν ἀκριβῶς προστασίαν, νὰ ζήσετε ἡσυχοὶ, ἀνεπηρέαστοι καὶ ἀνενόχλητοι κατὰ τὸ ραγιαλίκι σας, κατὰ τὴ θρησκεία σας καὶ τὸ ἀλισιβερίσι σας καὶ κατὰ πάντα, ἐκ-

τὸς ἀπὸ τὰ ἔκπαλαι συνήθη βασιλικά καὶ αὐθεντικά νόμιμα δικαιώματα, τὰ ὅποια θέλει πληρῶνετε ἐτησίως»...

Τὴν ἴδια ἐποχὴ, «τὸ δουβλέτι ἀληγιέ» (τούρκικο κράτος), ἔκαμνε, μεμνοῦ (ἀπαγορευμένα) τὰ ἀγαθήκια καὶ σουμπασλίκια, «ὅπου ἀδίκως ἔπαιρναν οἱ μπέγηδες καὶ ἀγάδες τῆς ἀρβανιτιᾶς ἀπὸ τὸν Βασιλικὸν ραγιά» τῆς ἐπαρχίας. Ἔτσι ἡ ἀριστοκρατία αὐτῆ πού ἀνδρῶσε μὲ τὸν καιρό, σήκωσε κεφάλι, κι' ἀξίωσε συμμετοχὴ στὴ διαχείριση τῶν εἰσοδημάτων τῆς Μητρόπολης Βελλᾶς, πού ἔδρευε στὴν Κόνιτσα. Εἶν' ἀλήθεια, πὼς στὰ χρόνια κεῖνα ὁ Ἐπίσκοπος Βελλᾶς Ἰωσήφ, «ἤθελε νὰ ἐξουσιάζη αὐθαιρέτως καὶ ὡς τέλειος κληρονόμος τὰ Μοναστήρια τῆς πατρίδος μας καὶ νὰ συνάζη ὡς ἀπὸ τὰ ἴδια του κτήματα, τὰ εἰσοδήματά των καὶ νὰ τὰ κάμνη ὡς θέλει καὶ βούλεται. Τὸ ἴδιο ἔκαμε καὶ εἰς τὸ Μοναστήριον Βελλᾶς, τὸ ἴδιον θέλει νὰ κάμνη καὶ εἰς τὸ ἐν Βουκουρεστίῳ Μετόχιον τῆς Βελλᾶς».

Καὶ φαίνεται πὼς οἱ ντόπιοι Κονιτσιῶτες, ἔμειναν μπρὸς στὴν «κατάχρηση» αὐτῆ τοῦ μόνιμα πὰ ἐγκατεστημένου στὴ Βλαχιά καὶ μὴ δίδοντος λογαριασμὸ σὲ κανένα ἐπισκόπου των, ἀσυγκίνητοι.

Ἀποτέλεσμα: Οἱ προεσιῶντες τῶν χωριῶν τῆς Ἐπαρχίας, οἱ «Προεσιῶτες τῶν πέντε κύκλων», ὅπως τοὺς ἔλεγαν, «ὄντες συγγενεῖς καὶ φίλοι μεταξύ των, ἀπεφάσισαν καὶ ἔρριξαν εἰς λήθην ὅλας τὰς φιλονεικίας ὅπου ἀναμεταξύ των εἶχαν, ἔγιναν ἐν σῶμα καὶ μιὰ ψυχὴ...» «...πρὸς τὸ συμφέρον ὅλης τῆς κοινότητος καὶ τοῦ ἑαυτοῦ των», ἔκαμναν Ἱερὰν συμφωνίαν καὶ ἴδρυσαν μιὰν ἐξουσία αὐτοδιοίκησης δευτέρου βαθμοῦ (πρῶτος βαθμὸς ἦταν οἱ Βεκίληδες) ἐλέγχου, ἄμυνας καὶ κάποιας ταξικῆς προβολῆς κι' ἐπικυριαρχίας, «τῶν Πρωτοκριτῶν Προεσιῶτων τοῦ βιλαετιοῦ τῆς Κόνιτσας», ὑποσχόμενοι μεταξύ των, γιὰ τὰ χωριά των καὶ τοὺς ἑαυτοὺς των ἀλληλοβοήθεια, συνδρομὴ καὶ συμπαράσταση, «ἄνευ ζημίας τῶν ὑποφαινομένων», μὲ τὸν σκοπὸ νὰ πορευ-

τῆ «ἡ ἐπαρχία εἰς τὸ ἐξῆς μὲ ἀδελφικὴν σύμπνοια καὶ συσφιγμένην ἁρμονία». Στὸ βάθος, ὅλοι σκέφτονταν τὸν «μαγικὸ κύκλο τῆς ἐξουσίας». Ὁ Γιάννης Σούρλας ἀπ' τὴν Πυρσόγιαννη. Ὁ Ἀδάμος Νάσιου ἀπ' τὴς Πάδες. Ὁ Νικόλας Κώστα Γραμματικὸς καὶ Ζήσης Δούμαρης ἀπ' τὴ Βούρμπανη. Κι' ὁ Δημήτρης Πρωτόπαπας ἀπ' τὴ Στράτσιανη...

Ἦταν τότε ποῦχε μιὰν ἄλλη γεύση κι' ἄλλη εὐθύνη ἢ «διάκριση». Οἱ παλιοί, ποῦξεραν τὰ βάσανα τοῦ κόσμου, σὲ τέτοιες στιγμὲς ἔλεγαν πὼς μέση λύση δὲν χωρεῖ. Ἦ ἀρπᾶς τὸ καριοφύλι καὶ τὸ βροντᾶς στὸ Σμόλικα. Ἦ κάθεσαι στ' αὐγά σου καὶ λουφάζεις, χωρὶς νὰ δείκνης οὔτε ποιὸς εἶσαι, οὔτε τί μπορεῖ νὰ κάνης.

«Πρωτοκριτὲς Προεστῶτες τοῦ Βιλαετιοῦ». Σὲ δύσκολες μέρες. Μ' ἀτέλειωτα τὰ προβλήματα. Πὼς θὰ μπορέσης νὰ βγῆς καθαρὸς ἀπ' αὐτὴ τὴ θολούρα τῶν μπερδεμένων σχέσεων τοῦ μικροῦ ἐπαρχιώτικου χώρου; Τῆς ὑπονόμευσης στὸ χωριό; Τῆς διαφθορᾶς τοῦ δουβλετιοῦ; Τῆς ἀδηφαγίας ἐκείνων, ποὺ ἡ ἀφή τους κατὰ τρόπο χρόνιο ἐραθίζεται ἀπ' τὸ δημόσιο χρήμα...; Τοῦ θεριοῦ ποὺ δὲν τὸ βολεύει ὁ ἴσιος δρόμος; Μπορεῖ νὰ φορᾶς μπόττες ψηλές, τσουμπὲ καὶ βαρύτιμη γούνα, νὰ κατεβαίνης στὸ Παζάρι τῆς Κόνιτσας, καβάλα σὲ ψαρὶ ἄλογο καὶ νὰ σοῦ γράφῃ ὁ Πασάς... «χαῖρ ντουατζῆ μου»... Ὡστόσο, ποτὲ δὲν εἶναι βέβαιο πὼς στὸ τέλος θὰ γλυτώσης τὸ κεφάλι σου.

Περίεργα χρόνια. Ἐπικίνδυνες ἀσυνέπειες...

Μεγάλοι πειρασμοί, αὐτὰ τὰ «ἔκπαλαισυνήθη... αὐθεντικὰ δικαίωματα. Τὸ γιοβάτ χαράτς γιὰ τὰ παιδιά καὶ τὸ ἀπλὸ χαράτς γιὰ τοὺς μεγάλους. Γιὰ ὅλους τοὺς χριστιανούς, ἐξὸν ἀπὸ τοὺς κληρικούς, ποὺ τοὺς ἄφησε ἔξω ὁ Ἄχτναμες τοῦ Προφήτη ἀπὸ τὸ δεῦτερο κι' ὅλας χρόνο τῆς Ἐγείρας.

«...Καὶ διὰ τοῦτο προστάζω οὐδεὶς ἀπὸ τοὺς Μουσουλμάνους νὰ τολμήσῃ νὰ κἀνῃ τὸ ἐναντίον αὐτῆς τῆς ὑποσχέσεώς μου — ἀπαλλαγῆς τῶν κληρικῶν ἀπ' τὸ κεφαλικὸ φόρο— μέχρι συντελείας τοῦ Κόσμου...».

Χρηματικὴ ποινὴ, κατὰ βάθος τὸ χαρατῆς, ἦταν ἓνα εἶδος ξαγορᾶς τοῦ κεφαλιοῦ σου, τοῦ δικαίωματος νὰ ζήσης καὶ

«οὐ, ἄπιστε χριστιανέ, πὺ περιφρονεῖς τὸ φῶς τοῦ Κορανίου».

Γιαυτὸ καὶ πληρώνονταν μ' ἀνάλογο μέτρο. Τὸ πάχος τοῦ λαιμοῦ, σὲ σύγκριση πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ κεφαλιοῦ. Καθαρὴ δουλειά. Τὰ δυὸ μέρη τοῦ ἀνθρώπινου σώματος, πὺ τὸ κόψιμό τους σήμαινε ἀπ' τὴν ἐποχὴ, πὺ ὑπάρχουν κεφάλια καὶ λαιμοί, ἀφαίρεση τῆς ζωῆς.

Τὸ φοροτεχνικὸ σύστημα ἀπλούστατο: Σοῦ μέτραγαν τὸ κολλάρο μ' ἓνα διπλωμένο κομπολόι. Ἔπειτα σοῦδιναν νὰ κρατᾶς στὰ δόντια τὶς δυὸ χάντρες, πὺδεικναι τὸ μήκος τοῦ μετρήματος, καὶ προσπαθοῦσαν νὰ κάνουν νὰ περάσῃ ἀπ' τὸ κεφάλι σου τ' ἀνοιχτὸ πλέον κομπολόι. Ἡ δυσκολία νὰ φορέσῃς τὸ γραφικὸ καὶ μακάβριο τοῦτο περιδέ-
ραιο, καθώριζε τὴ φορολογικὴ κλίμακα, πὺ σὲ κατέτασσαν. Δεκατρεῖς παράδες... Σαράντα παράδες... Δυὸ γρόσια... Τὸ χρόνο. Κι' ὅσο ἦταν οἱ σπαχῆδες, πὺ μάζευαν τοῦτα τὰ βασιλικὰ δοσίματα. Κανένα μίσος. Κι' οὐδεὶς φθόνος. Τ'ἔθελε ὁ Ἄλλάχ, κι' ὁ ραγιάς ὑπόκυπτε.

Τί ἦταν ὅμως, στὰ χρόνια τοῦ Ἄλῃ Πασᾶ, ὁ καζὰς τῆς Κόνιτσας ν' ἀπαλλαγῇ ἀπ' τοὺς σπαχῆδες, τοὺς «γυφτοχαρατσῆδες», ὅπως τοὺς ἔλεγαν, καὶ ν' ἀνατεθῇ τὸ ἔργο τοῦτο στοὺς βεκίληδες;

Ὁ καθαρὸς οὐρανὸς γιόμισε σύννεφα. Κι' ἔγινε ἄνω κάτω τὸ βιλαέτι. Ποιὸς ἀκούμπησε τὸ δάχτυλο στὸ μέλι καὶ δὲν τ'ἔγλυψε; Ἡ εἴσπραξη. Οἱ μετακινήσεις στὴν Κόνιτσα καὶ στὰ Γιάννινα. Ἡ φιλοξενία τοῦ περαστικοῦ ἀπ' τὸ χω-

ριό, στ' ἀμελικό, τούρκικου στρατοῦ... Εἶχαν ἔξοδα. Καὶ τὰ ἔξοδα αὐτὰ δὲν ἦταν πάντοτε καθαρὰ, στρωτά, δικαιολογημένα. Ἐμπαιναν στὴν μέση ὑλοπτα μπαχτσίσια, πὺ μέρδευαν τὰ πράγματα.

Κι' ἔπειτα ἔρχονταν ὁ κατῆς τῆς Κόνιτσας, πὺ μιὰ φορὰ τὸ χρόνο ἔλεγε τὰ τεφτέρια μὲ τοὺς νταβάδες. Καὶ φυσικά, δὲν τοῦρχονταν καλά, δὲν τόθελε ἄλλωστε κι' ὁ Ἄλλάχ, νὰ περάσουν ἀπ' τὰ χέρια του τόσοι παράδες καὶ νὰ μὴν εὐλογῆση κι' αὐτὸς τὰ γένια του. Οὔτε τὸ σιεράτι ('Ἱερὸς Νόμος), οὔτε οἱ βασιλικοὶ κανόνες τὸν ἐμπόδιζαν... Κι' ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα, ἔλα νὰ βρῆς ἄκρη.

«...Μ' ὄλο τοῦτο ἕως τώρα ὅ,τι ἔγινε, ἔγινε καὶ τὰ συγχωρῶ ὄλα τὰ παρελθόντα»... γράφει στὸν φαζιλετλοῦ Χακῆμ Ἐφέντη (Κατῆ τῆς Κόνιτσας) καὶ στοὺς ἀγαπητοὺς Ἰσλάμηδες καὶ τοὺς νταουτζῆδες προσσιώτες καὶ ἐπίλοιπους ραγιάδες τοῦ Καζᾶ τῆς Κόνιτσας, στὰ 1832, ὁ μακρόθυμος ἀλλ' ἀποφασισμένος γιὰ ὄλα, Βεζύρ Μεχμέτ Ρεσίτ Πασὰς (τρεῖς ἵππουρίδες), πατέρας τοῦ Ἐμὴν Πασᾶ τῶν Γιαννίνων (δυὸ ἵππουρίδες).

«...Ὅμως ἀπὸ δῶ καὶ εἰς τὸ ἐξῆς δι' ὅποιονδήποτε νταβᾶν μικρὸν ἢ μεγάλον ἂν μάθω ὅτι κανεὶς ἐτόλμησε νὰ πάρῃ ἢ νὰ δώσῃ γρόσια γιὰ ρουσφέτι καὶ δι' ἄλλο τίποτε τὸ τοιοῦτον, σῆς παραγγέλω σφοδρῶς ὅπου ἀμέσως νὰ μοῦ τὸν φανερώνετε μὲ μουχτάρη σας διὰ νὰ τοῦ κάμω τὴν πρέπουσαν παιδείαν... Σὺ δὲ εἰρημένε Φαζιλετλοῦ Χακῆμ Ἐφέντη, ἀπὸ τὴν ἄνωθεν προσταγὴν μου πληροφορίαν καὶ ἄνοιξε τὰ μάτια σου καλὰ ὅπου τοὺς νταβάδες ὅπου θεωρεῖς νὰ τοὺς ἐκτελῆς πάντοτε μὲ τὸ σιεράτι, μὴν τύχη καὶ μάθω ὅτι ἐτόλμησες νὰ πάρῃς ἀπὸ κανένα ρουσφέτι καὶ νὰ ἡξεύρης σελιαμέτι (σωτηρία) δὲν ἔχεις ὕστερα..».

Δὲν πρόλαβαν νὰ περάσουν πολλὰ χρόνια ἀπὸ τότε, κι' ἄρχισαν πάλι τ' ἀνακατώματα κι' οἱ συγχύσεις... Ἀνάμε-

σα στοὺς χριστιανοὺς τῆς ἐπαρχίας ξέσπασαν διχόνοιες. Συκοφαντίες ἐκτοξεύονταν. Ἐνα καθεστῶς καχυποψίας κί ἄμεσων κινδύνων θρονιαύστηκε κί ἔκανε τοὺς τίμιους ἀνθρώπους ν' ἀποσύρῳνται ἀπ' τὰ κοινά.

Στὸ ἀναμεταξὺ οἱ μπέηδες τῆς Κόνιτσας καὶ τῆς Κολώνιας, ξέχασαν τὴν διαταγὴ γιὰ τὴν κατάργηση τοῦ ἀγαλικιοῦ καὶ τὸν τρομερὸ ξολωθρεμὸ ὅσων δὲν ὑπάκουσαν στὴν ὑψηλὴ Πύλη, χίλιων πανίσχυρων Τουρκαλβανῶν μπέηδων κί ἀγάδων στὰ Μπιτώλια ἀπ' τὸν Μεχμέτ Ρεσήτ Πασά, γύρω στὰ 1831. Καὶ ζητοῦν νὰ ξαναμποῦν στ' ἀγαλίκια τους.

Ὁ Ὄσμάν μπέης ἀπὸ τὴν Κόνιτσα, ποὺ τὴν γλότισσε φτηνὰ τότε στὰ Μπιτώλια, καθυστερώντας στὸ δρόμο, ἔμεινε μὲ τὸν καημὸ τῆς Σταρίτσανης καὶ δὲν τόκρυθε.

Κί ὅταν ὁ γυιὸς του ὕστερα ἀπὸ κάμποσα χρόνια περνοῦσε ἀπὸ τὴν ποταμιὰ τῆς, καὶ νύχτωσε κεῖ, πῆγε πρὸς τὸ χωριὸ γιὰ Κονάκι. Τὸ χωριὸ στὸ πρῶτο κάλεσμα τοῦ τελάλη κλείστηκε στὰ σπίτια του κί ἄφισε τὸ μπέη μὲ τοὺς κουσμεκιάρηδες στὸ μεσοχώρι νὰ προσμένουν μάταια, ὑποδοχὲς καὶ τεμενάδες. Σὰν εἶδε ὅμως κί ἀπόειδε ὁ μπέης, μιὰ καὶ δυὸ, τραβάει γιὰ τὸ σπίτι τοῦ φίλου του Βασίλη Ἐξάρχου. Χτυπάει πόρτες, παράθυρα.

—Τί θέλεις, Μπέη;

—Κονάκι θέλω ἀπόψε μὲ τοὺς κουσμεκιάρηδες.

—Δὲν ἀνοίγω, Μπέη, δὲν μπορῶ.

—Μὰ πῶς λὲς ἔτσι, ὦρέ, ἐγὼ σ' ἔχω φίλο.

—Ἄν ἔρχεσαι σὰ φίλος σοῦ ἀνοίγω, ἀλλὰ ἂν ἔρχεσαι σὰν Μπέης δὲν ἀνοίγω.

—Ἄ, πῶ, ὡς φίλος, ἂς εἶναι, ἀνοιξε.

—Ὡς φίλος μπούγιουρουμ.

Κί ἀνοιξε ἡ θύρα, ἔφαγε, ἤπια, κοιμήθηκε ὁ Μπέης. Ὅμως τὸ πρῶτῃ, ἀναστέναξε βαθειὰ ὁ Μπέης κί εἶπε τὸν καημὸ του.

—Ἄντε ὦρὲ Σταριτσῶτες, τώρα πάγω στὸν πόλεμο (πή-

γαινε στήν έκστρατεία τῆς Κριμαίας ἐνάντια στή Ρωσία) καί σάν γυρίσω μὲ τὸ καλό, ἴνσ' ἀλάχ, τότε θὰ λογαριαζόμαστε...

Ὁ Ντερβίς Χασάνης, ποῦταν διωρισμένος γιὰ τὰ ζητήματα τῶν χανέδων τοῦ Σιλιχτάρ Πόντα, γύρευε τ' ἀγαλίκι τοῦ Σιλιχτάρ ἀπὸ τὸ χωριὸ Πυρσόγιαννη.

Ἀδίσταχτοι, οἱ Κολωνιάτες μπέηδες, ξαναμπῆκαν στὸ Λούψικο, ἀπ' τὸ ὁποῖο εἶχαν διωχτῆ μὲ τὴν ἐπέμβαση στὸ Σουλτάνο τοῦ Κόλλαγα (ἀξιωματικοῦ τοῦ Τούρκικου Στρατοῦ) Γούσια Λούψικα.

— Ἀμάν, Πατισάχ. Διῶξε τους ἀπ' τὸ χωριὸ νὰ βροῦμε τὸ δίκιο μας καὶ τὴν ἡσυχία μας...

Καὶ δὲν ἦταν μόνο οἱ μπέηδες ποὺ ξαναζώηρεψαν. Χάλασαν κι' οἱ χριστιανοί. Ἀμολύθηκαν κι' αὐτοὶ καὶ δὲν ἤξεραν τί ἔκαναν. « Ἄ ρ π α ξ ε γὰ φ ᾱ ς καὶ κ λ ἔ ψ ε ν ᾱ χ η ς » .

Ἐφυγε ὁ Δεσπότης Βελλᾶς Ἰωσήφ ὁ Νάξιος ἀπ' τὴν Κόνιτσα κι' ἐγκαταστάθηκε στή Βλαχιά. Ἀδιάφορος γιὰ τὸ ποίμνιό του. Ἐλεσε, ὅπως ἔλεγαν, καὶ στὰ πονηρὰ τῆς σάρκας... ὁ ἐξωλέστατος Πλούσια τὰ ἐλέη βλέπεις ἀπ' τὰ μετόχια τῶν Μοναστηριῶν ἐκεῖ. Τῆς Βελλᾶς καὶ τῆς Μολυβδοσκεπάστης. Καὶ λογαριασμὸ δὲν ἔδινε σὲ κανένα. Κι' ἔμειναν τὰ Μοναστήρια καὶ τὰ σχολεῖα χωρὶς ἔσοδα. Πείνασαν οἱ δάσκαλοι κι' οἱ γιατροὶ ποὺ πληρώνονταν ἀπ' αὐτὰ τὰ ἔσοδα.. Πῶς νὰ πληρωθῆ ὁ καημένος ὁ Κωνσταντῆς Παχώμης, ὁ γραφικὸς γιατρὸς τῶν Γιάννινων. «Γιὰ τὴ δούλεψη του στὸ χασαμπᾶ καὶ βιλαέτι τῆς Κόνιτζας» ὅπου στὰ γεράματά του, εἶχε ξεπέσει κι' ἔδινε ἰλιάτσα (φάρμακα) καὶ παρηγοριές; Ὁ ἴδιος ἰσχυρίζονταν πῶς ἀκόμα καὶ τὶς ἀλοιφές του οἱ Κονιτσιῶτες ἀπόφευγαν νὰ τὶς χρησιμοποιοῦν, τὶς σαρακοστές, ἀπὸ τὸ φόβο πῶς ἦ τ α ν ἄ ρ τ ἧ σ ι μ ε ς, μὰ καὶ τὶς ἔδινε αὐτὸς «ὁ ἀντίχριστος κι' ἰδιόρρυθμος φραγκογιατρός». Ὁ καημένος ὁ Παχώμης, ποὺ ζοῦσε πενήντα χρόνια πρὸ μπροστὰ ἀπὸ τοὺς σύγχρονούς του! Μὲ

τις πρωτοβουλίες του! Τις μοντέρνες ιδέες του!...Πράγματα
ἀπαράδεκτα για τὸν ἀκραιὸ τοῦτο τόπο. Λίγο παλιότερα,
στοὺς γάμους τῆς κόρης τοῦ Ἀλλῆ Πασᾶ, μὲ τὸ Γάλλο στρα-
τηγὸ Ροζά, ἀπεσταλμένο τοῦ Ναπολέοντα, εἶχεν ὁ ἴδιος ἀ-
ποπειραθῆ νὰ πετάξῃ ἔξω ἀπ' τὰ Γιάννινα ἐν' ἀερόστατο...

«...Μωρὲ τί παράταξῃ τί κόσμου πλῆθος
Νὰ κι' ὁ Παχώμης μὲ γλυκὸ ἦθος

... ..

Μὲ μέγαν κόπο σὲ μισὴ μέρα
τέλος φουσκώνουν αὐτὴ τὴ σφαῖρα...

Ὅσο νὰ τρέξουν, ὅσο νὰ κόψουν

Τέτοιοι ἀνθρώποι, πῶς νὰ προκόψουν;

γύριζ' ἢ σφαῖρα ὅλη ἄνω—κάτω

κι' εὐθὺς ἀνάφτει ἀπὸ τὸν πάτο

... ..

Δίκαιον ἔχεις, κυρ Παχώμη

μόν' ἔχεις ἄδικο πολὺ ἀκόμη

Βλάκος κι' ἐσὺ σοὶ ἀναμφιβόλως

ψυχὴν καὶ σῶμα βλάχαρος ὅλος.

Ἄν εἶχες ὅμως νὰ σὲ βοηθήσουν

ἄλλα κεφάλια νὰ συνεργήσουν

ἐντροπισμένος δὲν θάσουν τώρα....».

... ..

Καὶ σὰν μὴν ἔφταναν ὅλ' αὐτά, πέρασ' ἡ ἐπαρχία τῆς
Κόνιτσας στὴν ἐξουσία τοῦ Μητροπολίτη τῶν Γιαννίνων καὶ
χώρισε ἀπ' τὴν Μητρόπολη Πωγωνιανῆς (1841).

«Ἐκτοτε παντὸς ἐστερήθη ἀγαθοῦ καὶ παντὸς ἐνεπλή-
σθη κακοῦ ὥστε...τὰ μὲν θρησκευτικὰ οὕτως ἔχουσι, καθ' ὅ-
σον ὀσημέραι τὰ ἀσεβέστατα ἐκτελοῦνται, οἷον παράνομα
συνοικέσια, ἀθέμιτοι διεζεύξεις καὶ τὰ παραπλήσια. Τὰ δὲ
πολιτικά.. οὐ μόνον ἡ ἐπαρχία εἶναι ὅλη ἀνάστατος, ἀλλὰ
καταδιώκεται τὸ δίκαιον, διὰ συκοφαντιῶν καὶ μοχθηρῶν
πράξεων ὑπ' αὐτῶν τῶν ἀγραμμάτων ἐπιτρόπων τοὺς ὀπί-
σθους ὁ Ἅγιος Ἰωαννίνων καὶ Βελλᾶς, ἀλλάσων, πέμπει κα-

τὰ τριμηνίαν εἰς τὴν ἐπαρχίαν μας, ἵνα ἀργυρολογῆ μόνον διὰ τὸν ἑαυτὸν του καὶ διὰ τὸν ἀρχιερέα»...

Στὰ Γιάννινα, οἱ Κονιτσιῶτες ἔφταναν σὰν ἀνεπιθύμητοι συγγενεῖς.

«...Οἱ ἐν Ἰωαννίνοις ἰσχυρίζοντο ὅτι οὐδὲν λαμβάνουν ἀπὸ τὰ εἰσοδήματα τοῦ μετοχείου τῆς Μπαμπιένης ἐν Ρουμανία».... καὶ τοῦτο «λόγω δῆθεν κακοπιστίας τοῦ ἐνοικιαστοῦ της».

Καὶ χτυποῦσαν οἱ καημένοι οἱ Προεσιῶτες τῶν Πέντε Κύκλων πόρτες, πὺ δὲν ἀνοίγαν. Κι' ἔκαναν, μάταια, «ἀνταρτώσεις» στὴν Κόνιτσα μὲ τοὺς προεσιῶτες της καὶ προπαντὸς μὲ τὸν Ἐπίτροπο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Πάνω Κόνιτσας Νικόλα Ζήση. Καὶ δὲν ἔβγαιναν σὲ τίποτα. Εἶδαν κι' ἀπόειδαν. Καὶ σὰν ἔφτασε στὸ χτένι ὁ κόμπος, ἀποφάσισε ὁ Νικόλας Ζήσης, Ἅγιος Ἐπίτροπος αὐτός, νὰ ρίξῃ τὰ προσχήματα καὶ τὶς τσιριμόνιες μπρὸς τοὺς «ἰδιοτελεῖς ἀργυρολόγους καὶ ὑπεξαιρέτας». Νὰ κατεβῆ στὰ Γιάννινα. Καὶ ν' ἀπειλήσῃ δικαστήριον ὡς αὐτοὺς πὺ «ἰσχυρίζοντο ὅτι οὐδὲν λαμβάνουν ἀπὸ τὰ εἰσοδήματα τῆς Ρουμανίας». Καί, ὦ τοῦ θαύματος! Ἄνοιξε τὸ πουγγὶ ὁ Δεσπότης κι' οἱ ἀγιοεπίτροποι τῶν Γιαννίνων, μπροστὰ στὸ ζόρισμα, κι' ἀπὸ τὰ εἰσοδήματα

«ὅσον τοῦ κυριαρχοῦντος Μοναστηρίου Βελλᾶς τόσον καὶ τοῦ Μετοχείου Μπαμπιένης, ἀφοῦ προηγουμένως ἐξοδαυτοῦν ὅσα ἀναγκαιοῦν εἰς τὸν καλλωπισμὸν τοῦ κυριαρχοῦντος μοναστηρίου... τὰ περισσεύματα θέλουν γίνεσθαι τέσσαρα μερίδια καὶ διανέμεσθαι ὡς ἀκολούθως: Τὰ μὲν δύο μερίδια θέλει ἔχει ὑπὸ τὴν κυριότητα καὶ δεσποτείαν ὁ κατὰ καιρὸν Κυρίαρχος Ἰωαννίνων καὶ Βελλᾶς, ἐκ δὲ τῶν ἄλλων δύο μεριδίων, τὸ μὲν θέλει λαμβάνει ἡ Κοινότης τῆς Κόνιτζας, τὸ δὲ ἡ Κοινότης Ζαγορίου, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τοῦ ἔτους 1855...».

Αὐτὰ κι' αὐτὰ ἦσαν πὺ ἔκαναν τοὺς καημένους τοὺς Προεσιῶτες τῶν Πέντε Κύκλων καὶ τοὺς βεκίληδες τῶν

χωριῶν τῆς ἐπαρχίας νὰ στριφογυρνοῦν ἀνήσυχοι καὶ νὰ βρίσκωνται κάθε μέρα στὰ χάνια τοῦ Παζαριοῦ τῆς Κόνιτσας. Γιὰ ν' ἀποφασίσουν τελικὰ «νὰ ρίξουν εἰς λήθην τὰς φιλονεικίας...» καὶ νὰ προσπαθήσουν «πίπτοντες κατακέφαλα ὅπου ξελαγαρίσουν καὶ νὰ ξεπαστρέψουν ὅλα τὰ παλαιὰ καὶ καινούργια τοῦ βιλαετιοῦ μας ἰσάπια (λογαριασμοὺς) χωρὶς νὰ ἀφήσουν πλέον κανένα μπέρδεμα...».

«Δὲν μᾶς ξευτελίζουν οἱ μικρὲς ἀνάγκες μας αὐτὲς μᾶς σώζουν μάλιστα, μᾶς δίνουν ἕνα ἔδαφος πάλι νὰ πατήσουμε, νὰ μείνουμε ὄρθιοι, νὰ δουλέψουμε κί' ἢ γνώση τους κί' ἢ ἀποδοχή τους εἶναι ἢ νέα ἀδελφοσύνη μας εἶναι ἢ ἀρχὴ τῆς βαθειᾶς μας ἐλευθερίας εἶναι ἢ ἅγια ἐκείνη εἰλικρίνεια ἢ πρώτη καὶ ὕστατη τοῦ ἀνθρώπου...».

Ὅσο τίμιος μήνας εἶν' ὁ Φλεβάρης, τόσο πιὸ ζαβδὸς καὶ ἀνάποδος μήνας εἶν' ὁ Μάρτης. «Τὸ Μάρτη ξύλα φύλαγε μὴ κάψῃς τὰ παλούκια» λέγανε οἱ δικοί μας. Καὶ τὸν λένε ἀκόμα καὶ σήμερα «Μάρτη, γδάρτη, παλουκοκάφτη». Κί' ὅμως σ' αὐτὸν τὸν κακότερο μήνα ἐλπίζουμε «Ἄν κάμῃ ὁ Μάρτης δυὸ νερὰ κί' ὁ Ἀπρίλης ἄλλο ἕνα χαρὰ σὲ κεῖνο τὸ ζευγὰ ποῦ χειρὶ στὴ γῆ σπαρμένα». Γιατί, κακὰ τὰ ψέμ-

ματα. «Ἀ π ὸ Μ ά ρ τ η κ α λ ο κ α ί ρ ι κ ι ' ἄ π ' Α ὕ γ ο υ σ τ ο χ ε ι μ ῶ ν α».

Κι' ἦταν καμμιά φορά ὁ Μάρτης, νὰ τὸν πιῆς στὸ ποτήρι. Εἶχε κάτι θαυμάσιες λιακάδες, μ' ἓναν γλυκὸ νοτιά, πὺρ τὰπογέματα μᾶς πύρωνε τὰ μάγουλα, κι' ἦταν χάρμα νὰ σταθῆς στὸ ἀπάγγειο. Γι' αὐτὸ τὸ πρῶτο μέλημα τῶν γονιῶν μας, ἦταν ἐκεῖνο τὸν καιρὸ, νὰ ἐτοιμάσουν ἀπὸ κοκκινόασπρη κλωστή, φυλαχτό, γιὰ νὰ μὴ μαυρίσουμε, φυλαχτὸ πὺρ τὸ λέγαμε κι' αὐτὸ «μάρτη» καὶ τὸ περνούσαμε στὸν καρπὸ τοῦ χεριοῦ, σὰ βραχιόλι, ἢ στὸ δάχτυλο, σὰ δαχτυλίδι, ἢ στὸ λαιμὸ σὰ περιδέραιο.

Ἄλλη βλέπετε ἐποχὴ τότε. Ὁ ἥλιοκαμμένος δὲν εἶχε πέραση. «Ὅπ' ἔχει κόρη ἀκριβή, τοῦ Μάρτη ὁ ἥλιος μὴ τῆ δῆ»...

Λέγανε ὅτι τὸ φυλαχτὸ αὐτὸ θάπρεπε νὰ τὸ πετάξουμε μόλις ἀντικρῦζαμε τὸ πρῶτο χαλιδόνι. Ὅμως ἐγὼ δὲν θυμᾶμαι νὰ βαστάξαμε τὸ «μάρτη» γιὰ καιρὸ. Σιγὰ - σιγὰ, ἢ λαχτάρια τῶν πρώτων ἡμερῶν ξεθύμαινε, καὶ κάποιο πρωῖ βρισκόμαστε χωρὶς φυλαχτό. Τί σημασία εἶχε πὺρ κι' ὁ ἥλιος δὲν ἦταν δυνατός, καὶ καμμιά φορά χιόνιζε τὸ Μάρτη;

...Τὸ Μάρτη εἶχαμε κι' ἄλλους καημοὺς. Τὸ Μάρτη ξετρελλανόμαστε μὲ τὶς σ ι α μ α ν τ ο ὕ ρ ε ς. Ποτὲ δὲν σκεφθήκαμε πὺρ ὅλος ὁ κόσμος τὸ λέει «χαρταετὸ». Ἐμεῖς ἐπιμέναμε νὰ τὸ λέμε σιαμαντούρα. Μᾶς ἄρεσε, αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ παιγνίδι κι' αὐτὸ μᾶς ἦταν ἀρκετό. Γιὰ τοῦτο ἀδιαφοροῦσαμε. Ἡ κατασκευὴ τῆς σιαμαντούρας ἤθελε τέχνη. Ἐπρεπε νᾶναι λαφριά, ἰσοζυγισμένη καὶ πολύχρωμη. Στὸ σκελετό, ἀντὶ γιὰ ξύλο χρησιμοποιούσαμε καλάμι σχισμένο στῆ μέση, πὺρ τὸ παίρναμε ἀπὸ τὰ κουτσέκια τῶν σπιτιῶν μας. Ἐκεῖ τὰ καλάμια ἔπαιζαν ρόλο ταβανιοῦ πὺρ ἐπέτρεπε τὸν ἔξαερισμὸ τῶν καλαμποκιῶν. Κόλλες πολύχρωμες παίρναμε ἀπὸ τὸ Παζάρι, πὺρ τὶς κολλούσαμε στὸ σπίτι μὲ ἀλευρόκολλα. Γιὰ οὐρὰ χρησιμοποιούσαμε ται-

νίες τηλεγραφείου (ποῦ νὰ βρεθοῦν τότε σερπαντίνες!) ἢ καὶ λωρίδες κομμένες ἀπὸ ἔφημερίδες. Θυμᾶμαι τὰ παρακάλια ποὺ κάναμε τότε γιὰ νὰ πετύχουμε μιὰ ταινία τηλεγραφείου!

Κι' ἔπειτα ἄρχιζε ἡ ἱεροτελεστία τοῦ ζυγιοῦ. Νὰ πετύχη ὥστε οἱ τρεῖς σπάγγοι, ποὺ κρατᾶν τὸ ἴσο τῆς σιαμαντούρας, ν' ἀπέχουν τὸ ἴδιο ἀπὸ τὸ κέντρο, κι' ἀπὸ τὴς δυὸ ἄκρες τῶν καλαμιῶν. Καὶ τ' ἀπογεύματα. Ἔ! τ' ἀπογεύματα, ὅταν φύσαγε λίγος ἀέρας, τὰ Σάδια τῆς Μπούσιου, οἱ Καρυές, τὰ Πλατάνια, τὸ Δέντρο τῆς Κάτω Κόνιτσας, φούντωναν ἀπὸ σιαμαντοῦρες. Καὶ ἐξαντιλοῦνταν τὸ καρούλι μὲ τὸ σπάγγο. Κι' ἄρχιζαν τὰ κόλλα ποὺ ποτὲ δὲν μᾶς ἔβγαιναν σὲ καλό. Πότε, ἡ σιαμαντούρα ἔκανε τὴν ἰσοροπία της, ἔπαιρνε μιὰ ἀπότομη κάθετη βόλτα πρὸς τὰ κάτω καὶ προτοῦ προλάβουμε νὰ τὴ φέρουμε σὲ λογαριασμό, συντρίβονταν πάνω σὲ κανένα δέντρο. Πότε, μπερδεύονταν ὁ σπάγγος μας, μὲ τὸ σπάγγο ἄλλης σιαμαντούρας κι' ἐπακολουθοῦσε ξυλοδαρμός. Πότε ξέσπαγε ἓνας ἄγριος μανιασμένος πετροπόλεμος, ἀνάμεσα στοὺς Πάνωκονιτσιῶτες καὶ τοὺς Κατωκονιτσιῶτες, εἴτε γιὰ τὴν οἱ σιαμαντοῦρες ἀποτελοῦσαν ζωντανὴ πρόκληση, εἴτε γιὰ τὴν ἀνοιξη καὶ τὴς φουσκοδενηριές τὰ μυαλά μας καὶ τὰ ἔνστικτά μας παίρναν ἀέρα. Πάντως ποτὲ δὲν θυμᾶμαι νὰ γυρίσαμε στὸ σπίτι μὲ τὴ σιαμαντούρα σῶα καὶ ἀβλαβῆ.

Σπάνια ἐπιχειροῦσαμε τὴν κατασκευὴ δεύτερης σιαμαντούρας. Ἄλλωστε δὲν βοηθοῦσε καὶ πολὺ ὁ ἄστατος καιρός. Ἀπὸ τὴν ἄλλη βέβαια μεριά, ἦταν τὰ μαθήματα, οἱ χαιρετισμοὶ τὴς Παρασκευῆς στὴν ἐκκλησιά, κι' ὁ καημός, γιὰ τὸ ποιὸς θὰ εἰπῆ τὸ «Ἄσπιλε, Ἀμόλυντε», ἢ τὸ «Καὶ δὸς' ἡμῖν Δέσποτα» μᾶς ἔτρωγαν τὸ χρόνο. Ὡσπου ἐρχόταν ὁ Εὐαγγελισμός. Καὶ βγαίναμε στὰ σοκκάκια, μὲ μιὰ κουδούνα κρεμασμένη στὸ λαιμὸ κι' ἓνα ραβδί στὰ χέρια, γιὰ νὰ πάρουμε σβάρρα τὰ σπίτια, νὰ χτυπήσουμε πόρτες, νὰ περπατήσουμε τοὺς μπαξέδες καὶ κουδουνίζοντας

νά τραγουδήσουμε τὸ «Φευγάτε φίδια καὶ
γκουστερίτσες γιατί ἤρθε ὁ Μιχαὴλ
Ἄρχάγγελος καὶ θὰ σᾶς κόψη τὸ κε-
φάλα». Ἔτσι μᾶς εἶχαν μάθει τότε, πὼς μπορούσαμε νά
διώξουμε ἀπὸ τὰ σπίτια, τὰ κακὰ στοιχεῖα, αὐτὰ πὺν
διζαν τὴν προκοπὴ τοῦ τόπου.

Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

Δουλειά, νὰ σοῦ πετύχη, κι' αὐτὴ τοῦ καφετζῆ;

Τὴν ὥρα πὸν κάθεσαι κι' ἀγναντεύεις, γιεμάτος ἐξώκοσμοις καημούς, τὸν κάμπο τῆς Κόνιτσας, μέσ' ἀπὸ τὴν σκονισμένη τζαμαρία, νάσου καὶ κάποιος, τοῦρχεται μεράκι κείνη τὴ στιγμὴ, καὶ σοῦ παραγγέλνει.

— Ἐνα βαρὺ καὶ ὄχι...

Ἔλα τώρα ἐσύ, νὰ σηκωθῆς μὲ τὰ παλαμάκια του, νὰ διακόψης τὸνειρο, γιὰ νὰ φυσήξης τὴ χύβουλη, νὰ συδαυλίσης τὰ κάρβουνα, καὶ μὲ τὸ μοναδικὸ μπρίκι νὰ φτιάσῃς τὸ ροσόλι, πὸν πεθύμησε ἡ ψυχὴ τοῦ πελάτη... Εὐτυχῶς, ποῦναι καὶ τὸ γιντέκι. Μόνιμα ἀραγμένο στὸν πυρομάχο, διευκολύνει τὰ πράγματα μὲ ζεστὸ νερό...

Καμμιά φορά, ὅμως, σοῦρχονται οἱ παραγγελίες, σὰ στρατιωτικὰ παραγγέλματα, ἢ μιὰ πάνω στὴν ἄλλη.

— Ἐνας βραστός. Ἐνας βαρὺς. Ἐνας μέτριος. Ἐνας ἑλαφρὺς. Ἐνας πολλὰ βαρὺς καὶ ὄχι...

Ἐδῶ σὲ θέλω.

Ἀπὸ ποῦ θ' ἀρχίσῃς καὶ ποῦ θὰ τελειώσῃς;

Τί συνδιασμοὺς θὰ κάνῃς, νὰ φύγῃ ἡ δουλειά;

Εἶναι ἡ ὥρα πὸν πρέπει τὸ νιονιὸ νὰ κόψῃ...

Μπαίνουν τὰ ὑλικά γιὰ μέτριο. Στὴν πρώτη βράση, ἀδειάζεις τὸ μέτριο. Συμπληρώνεις μὲ ζάχαρη καὶ νερό. Δεύτερη βράση. Γίνεται ὁ βαρὺς. Ρίχνεις νερό. Τρίτη βράση. Γίνεται ὁ ἑλαφρὺς. Ξαναβάζεις ὑλικά. Τέταρτη βράση. Βγάζεις τὸ μπρίκι καὶ τὸ ρίχνεις στὸ φλυτζάνι ἀπὸ ψηλὰ γιὰ νὰ σχηματισθοῦν οἱ φουσκαλίδες — οἱ ἀγάπες πὸν τίς λέν οἱ μερακλήδες — Γίνεται ὁ βραστός...

Ὁ καφῆς τοῦ καφενεῖου—ὁ καφῆς τοῦ σπιτιοῦ εἶχε καταδικασθῆ σὰν ἄνοστος κι' ἀνούσιος,— κεῖνα τὰ χρόνια, ἦταν μιὰ ἔννοια γιομάτη ποίηση, γοητεία, ἔμπνευση, ὄνειροπόλημα, καημὸ καὶ κουράγιο, μιὰ ἔννοια πού τόνιζε τὴν ἰδιαίτερη γευστικὴ λεπταισθησία τοῦ μερακλῆ — θεριακλῆ.

Μ' αὐτὰ ὅμως καὶ μ' αὐτά, ἔφτασε νὰ γίνουν τὰ εἶδη τῶν καφέδων, στὰ καφενεῖα, ὅπως ἔγραψαν παλιότερα, ἐκατὸν ὀγδόντα δυό, παρακαλῶ...

...Θεὲ καὶ Κύριε! Δουλειὰ δὲν εἶχαμε, καὶ δουλειὰ βρήκαμε...

...Βαρὺ γλυκός. Πολλὰ βαρὺ γλυκός. Πολλὰ βαρὺ γλυκός, μισός. Γλυκὸ βραστός. Ὁθωμανικὸς βραστός. Πολλὰ γλυκὸ βραστός. Ἐλαφρὺ γλυκός. Πολλὰ ἔλαφρὺ γλυκός. Βαρὺς καὶ ὄχι. Πολλὰ βαρὺς καὶ ὄχι. Βραστός καὶ ὄχι. Πολλὰ βαρὺ καὶ ὄχι, μισός. Ἐλαφρὺς καὶ ὄχι. Πολλὰ ἔλαφρὺς καὶ ὄχι. Μέτριος βαρὺς. Μέτριος πολλὰ βαρὺς. Μέτριος πολλὰ βαρὺς μισός. Μέτριος βραστός. Μὲ ὀλίγη βαρὺς. Μὲ ὀλίγη πολλὰ βαρὺς. Μὲ ὀλίγη πολλὰ βαρὺς μισός. Μὲ ὀλίγη βραστός. Μὲ ὀλίγη ἔλαφρὺς. Μὲ ὀλίγη πολλὰ ἔλαφρὺς. Μὲ πολλὰ ὀλίγη βαρὺς. Μὲ πολλὰ ὀλίγη βαρὺς, μισός.

Μὲ πολλὰ ὀλίγη πολλὰ βαρὺς, μισός. Μὲ πολλὰ ὀλίγη βραστός. Μὲ πολλὰ ὀλίγη ἔλαφρὺς. Μὲ πολλὰ ὀλίγη ἔλαφρὺς, μισός.

Σκέτος βαρὺς. Σκέτος πολλὰ βαρὺς. Σκέτος πολλὰ βαρὺς μισός. Σκέτος βραστός. Σκέτος πολλὰ ἔλαφρὺς. Γλυκός κατασταλακτός. Κατασταλακτός καὶ ὄχι. Μέτριος κατασταλακτός. Πολλὰ μέτριος κατασταλακτός. Μὲ ὀλίγη κατασταλακτός. Πολλὰ μέτριος κατασταλακτός. Σκέτος κατασταλακτός... Κι' ἔπονται ἄλλες ποικιλίες καφέδων μὲ τίς εἰδικὲς παραγγελίες: Μὲ ψηλὸ καϊμάκι. Σὲ ψηλὸ φλυτζάνι. Σὲ χονδρὸ φλυτζάνι. Ὁχι πολλὰ γιομάτο...»

Εἶπαν:

Ἐκατὸν ὀγδόντα δύο εἶδη καφέδων, πὺ σημαίνει:
Ἐκατὸν ὀγδόντα δύο μεράκια νὰ ξεσπᾶν στὴν πλάτη τοῦ
καφετζῆ. Σὰν νὰ μὴν ἔφτανεν ἡ ὀρθοστασία, ἀπὸ τὶς ἔξη
τὸ πρῶτ' ἄχρι τὶς δώδεκα τὰ μεσάνυχτα. Σὰ νὰ μὴν ἔφτα-
ναν οἱ φλεβίτιδες κι' οἱ κυρσοί...

—Σοῦρχεται, πραγματικά, ὦρες - ὦρες, νὰ φύσης μέ-
σα στὸ μπρίκι, ἀπὸ ἀγανάκτηση... Ἄν δούλευες τουλάχισ-
στο δίχως διακοπή, ἴσως νὰ μὴν εἶχες τέτοιες ἀντιδράσεις...
Ὅπως γίνεται τὸ καλοκαίρι... Κρύο νερό, ὁ ἕνας. Δροσε-
ρό, ὁ ἄλλος. Μισὸ - μισὸ ὁ δάσκαλος πὺ ὑποφέρει ἀπὸ τὶς
ἀμυγδαλές. Ὁ ντε Ρηνιώ, φρέσκος - φρέσκος ὁ Παπαθω-
μᾶς, ποῦξερε ἀπὸ τέτοια, γιὰτὶ στὰ νειάτα του, ἔκανε φαρ-
μακοτρύφτης.

...Χειμῶνας ὅμως τώρα. Ἄγριος Μάρτης. Κατάκλειστα
τὰ παραθύρια. Μιὰ σόμπα, κι' αὐτὴ μισοσβεσμένη, δὲν προ-
λαβαίνει νὰ διώξη τὴν ὑγρασία. Καὶ μουδιάζουν τὰ πόδια.
Μουδιάζουν καὶ τὰ κόκαλα καὶ σφιγγονται τὰ νεῦρα...

...Δὲν ξέρω, ὁ Θεὸς νὰ μὲ συγχωρέση. Τοῦτες ὅλες οἱ
ποικιλίες τοῦ καφέ, τοῦτα ὅλα τὰ μεράκια, μὲ τὶς γευστι-
κὲς ἀκρότητες, κι' ὅλα τὰλλα «πὺ ἐπιδαψιλεύει τὸ θαυμά-
σιο τοῦτο ρόφημα, σερβιριζόμενο στὸ καφενεῖο», δὲν εἶναι
παρ' ἀνακλαστικὰ συμπτώματα παρακμῆς βαθειᾶς. Ὁ ἄρ-
χοντας πὺ ἔπεσε.

Ἴσως μᾶς παρακμῆς πὺ κρύβει κάποιον θιγμένο ἐ-
γωϊσμόν κι' ἕναν ἀπέραντον καημό...

∴

Τὸ ἐσωτερικὸ στὸ καφενεῖο τοῦ Γεράση, ἦταν ἀπλό.
Μόλις μπαίνουμε, δεξιά, τὸ τεζάκι τοῦ καφετζῆ. Ἐ-
νας στενός, χαμηλὸς μπάγκος πὺ ἀπομονώνει ἕνα χῶρον
2Χ2, μέσα στὸν ὁποῖον κινεῖται ὁ ταμπῆς. Πίσω του, καταμε-
σις στὸν τοῖχον, ἡ φούσκα τοῦ μικροῦ τζακιού. Μπρίκια
κρεμασμένα ἀπὸ δῶ κι' ἀπὸ κεῖ. Μέσ' τὴ χόβολη τὸ γιντέ-

κι, παφλαδένιο χρυσοκίτρινο μπρίκι, για τὸ βραστὸ νερό. Στὸν ὑπόλοιπο τοῖχο: Ράφια. Στὰ ψηλότερα, μπουκάλια σκονισμένα. Στὰ πὸ χαμηλά, φλυτζάνια τοῦ καφέ καὶ τοῦ τσαγιού. Ἐξω ἀπὸ τὴ μέσα πλευρὰ τοῦ μπάγκου: Ὁ νεροχύτης, βαρελάκια μὲ νερό, πὸν κουβάλησε ἡ Πέκαινα ἀπὸ τὸν Ἀηγιάννη, ποτήρια, βάζα μὲ γλυκὸ τοῦ κουταλιού, πηρουνάκια, κουταλάκια...

Ἐξω ἀπὸ τὸ τεζάκι, δυὸ σειρὲς τραπέζια.

Ἡ μιὰ ξεκινάει, λίγο μετὰ τὸ μπάγκο τοῦ καφετζῆ, καὶ τραβάει δεξιά, τοῖχο—τοῖχο, ἴσαμε τὸν τσατμὰ τοῦ βάθους. Πίσω ἀπὸ τὸν τσατμὰ, τὸ «ἰδιαίτερο». Μιὰ στενόμακρη μικροσκοπικὴ σάλλα, ἓνα εἶδος λόντζιας, μὲ τζαμαρία σ' ὀλόκληρη τὴν πλευρὰ, πρὸς τὸν κάμπο. Στὴ σάλλα τούτη τρία τραπέζια...

Ἡ ἄλλη σειρὰ τῶν τραπεζιῶν, ξεκινάει ἀριστερὰ ὅπως μπαίνουμε, ἔχει πίσω της κάτι στενὰ παράθυρα, πὸν φωτίζουν τὸ καφενεῖο καὶ φτάνει ἀντικρυστὰ στὰ προηγούμενα μέχρι τὸν τσατμὰ τοῦ βάθους.

Ἐξω ἀπὸ τὸ πίσω μέρος τῶν τραπεζιῶν, ξύλινοι μπάγκοι. Μπρὸς καὶ πλάγια καρέκλες ψάθινες... μὲ τὸ μονόγραμμα στὴν πλάτη «Γ.Γ.», πὸν σημαίνει Γρηγόρης Γεράσης.

Στὴν μέση τοῦ καφενεῖου, μιὰ ψηλὴ στρόγγυλη λαμαρινένια σόμπα πὸν καίει ξύλα. Τὰ μπουριά της, ὡς πλησιάζουν, ἀνεβαίνουντας, τὸ ταβάνι, κάμπτονται ἀριστερὰ καὶ βγαίνουν ἀπὸ μιὰ στρόγγυλη τρύπα, ἀνοιγμένη στὸ πάνω μέρος τοῦ παραθυριού. Ἐξω ἀπὸ τὸ παράθυρο, ἐκεῖ πὸν τὸ μπουρὶ στρίβει πρὸς τὰ πάνω, ἓνα κουτὶ κονσέρβας, ἀπὸ κάτω κρεμασμένο, δέχεται τὰ μαυροζούμια, πὸν βγαίνουν μαζὺ μὲ τὸν καπνὸ, ἀπὸ τὰ χλωρὰ ξύλα.

Ὁ τοῖχος τοῦ καφενεῖου, ἓνα γύρω, περασμένος μ' ἀσβέστη, στὸ λουλακί.

Πέντε κάδρα, κρεμασμένα κατὰ μῆκος του. Ἀγγίζουν σχεδὸν τὸ ταβάνι, γέρνουν πρὸς τὰ μπρὸς, κι' ὅπως τὰ μαύρι-

σεν ὁ χρόνος κι' ὁ καπνός, δυσκολεύεσαι νὰ ξεκαθαρίσης περὶ τίνος πρόκειται.

Τὰ τρία ἀφηγοῦνται ἐπεισόδια ἀπὸ τὸ μῦθο τῆς Γενοβέφας.

Στὸ πρῶτο, φαίνεται ὁ Σίγκφρειδ, ἄρχοντας τοῦ Σίμμορς, τὴν ὥρα ποὺ ἀποχαιρετᾷ τὴν Γενοβέφα, γυναῖκα του ἀπὸ τὴν προηγούμενη μέρα, κόρη τοῦ δούκα τῆς Βραβάντης. Φεύγει γιὰ πόλεμο μὲ τὸν πεθερό του, ἐνάντια στοὺς Σαρακηνοὺς. Ἔλογα, στρατιῶτες,... Ἡ Γενοβέφα μὲ τὰ ξέπλεκα μαλλιά. Σκηνὴ σπαραχτικὴ.

Στὸ δεύτερο, ἡ Γενοβέφα ἔξω ἀπὸ τὴ σπηλιά, μὲ τὸ παιδί στὰ χέρια. Στὰ πόδια της πεσμένο ἓνα ἔλαφι. Πίσω ἀπὸ τὸ ἔλαφι σκυλιὰ κυνηγητικά. Κι' ἀκόμα παραπίσω ὁ Σίγκφρειδ μὲ τοὺς συντρόφους του... Εἶναι τὸ περιστατικὸ τῆς τυχαίας ἀνεύρεσης τῆς Γενοβέφας, μὲς τὸ δάσος, ὕστερα ἀπὸ χρόνια... Ἐνας μύλος, ἓνα ποτάμι, τὸ ἀνθισμένο δάσος κάνουν τὴ σκηνὴ εἰδυλλιακὴ...

Στὸ τρίτο, σκληρὸς κι' ἀνένδοτος ὁ Σίγκφρειδ, πάνω στ' ἄλογό του, ἀρνεῖται νὰ δεχτῆ τις ἰκεσίες τοῦ προδότη αὐλικοῦ του Γκόλο, ποὺ εἶναι πεσμένος καταγῆς. Λίγο πρὸ πέρα, ὁ δήμιος ἐτοιμάζει τὰ σύνεργα τοῦ θανάτου... Σκληρὴ σκηνή. Πλημμυρισμένη ἀπὸ ἐκδίκηση καὶ φρίκη...

Τάλλα δυὸ κάδρα, εἶναι λαϊκὲς λιθογραφίες ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν Γιαννίνων, στὰ 1913...

Στὴν πρώτη: ὁ Ἐσὸτ Πασσὰς, παραδίνει τὸ ξίφος του, στὸν στρατηλάτη Κωνσταντῖνο. Μέσα σὲ πλαίσιο ἄσπρο, στὴν κορυφὴ τῆς λιθογραφίας ἀναγράφεται «Αγαλλιῶσαι τὴν στιγμὴν αὐτὴν παριστάμεναι ἄνωθεν τῆς ἑλληνίδος πόλεως αἱ ψυχαὶ τῶν ἀοιδίμων Ἀβέρωφ, Ζάππα, Τοσίτσα, Καπλανῶν κλπ. ὡς καὶ τῶν ἡμιθέων πολεμιστῶν...».

Στὴ δεύτερη: ὁ Κωνσταντῖνος μπαίνει καβαλλάρης στὰ Γιάννινα. Τσολιάδες ὀλόγυρά του. Πάνω σὲ μιὰ ἀψίδα ἀναγράφεται «Ὡς εὔ παρέστης» καὶ λίγο παραπάνω, «Ἦ

σεῖς σκιαὶ τῶν γνησίων τέκνων τῆς μεγάλης πατρίδος, ὄσαι ἐπέσατε θύματα διὰ τὴν εὐδαιμονίαν της, δεχθῆτε τὴν εὐγνωμοσύνην ἀπάντων τῶν ὁμογενῶν σας».

Καὶ τὰ δυὸ κάδρα, ἔχουν σὰ φόντο τὴ λίμνη καὶ τὸ Μπισικέλι...

Φάτσα ὅπως μπαίνουμε, στὸ βάθος τοῦ καφενείου ὄρθιο στὸν τσατμά, ἓνα τεράστιο ρολόγι — ἐκκρεμές, ἀπὸ χρόνια σταματημένο, ἐλλεῖπει ρολογᾶ στὴν Κόνιτσα...

“Ὡρα ἔνδεκα τὸ πρωῖ.

Λιγοστή ἢ πελατεία στὸ καφενεῖο.

Καθὼς μπαίνουμε, ἀριστερά, στὸ δεύτερο τραπέζι, ὁ Γούσια Παπακώστας μὲ τὴν παρέα του, παίζουν χαρτιά.

Περισσότεροι οἱ θεατὲς ἀπὸ τοὺς παίχτες. Συνωστίζονται ὄρθιοι καὶ θορυβοῦν.

Γέρος ὁ κυρ—Γούσιας, τώρα, γιομάτος ἰδιοτροπίες καὶ παραξενιές. Δὲν θέλει κανέναν δίπλα του. Ὁ ἓνας εἶναι τριτογεννημένος. Ὁ ἄλλος ἔχει μαγαριστῆ... Ὁ τρίτος... Ὅλοι τὸν γρουσουζεύουν.

Στριμώχνεται μόνος του στὸν τοῖχο κι’ ἀγριοκυτάζει ὀλόγυρα. Σὰν ἢ ἀλεποῦ στὸ δόκανο...

Σκυμμένοι, πάνω στὴ ζεστὴ σόμπα, λίγο πρὸ πίσω, μοναχικοὶ κι’ ἀμίλητοι, ὁ Λαρόνας κι’ ὁ Λάμπρο Κίτσος...

Μόνιμοι τοῦ καφενείου...

Τὸ βλέμμα τοῦ Λαρόνα ἀνήσυχο, κι’ εὐκίνητο. Περιδιαβάζει τὰ τραπέζια γιὰ νὰ βρῆ ἀποκούμπι στὴν ἀνία του.

“Ὅταν γέλαγαν οἱ ἄλλοι γέλαγε κι’ αὐτός... “Αδεια ψυχὴ, πὺ καίρονταν μὲ τὶς χαρὲς τῶν ἄλλων. Ἀλλὰ καλὴ καρδιά καὶ πρόθυμη στὰ μικροθελήματα. “Ἐτρεχε σὰν νὰ μὴν τὸν ἔφταναν οἱ ὥρες καὶ πνίγονταν στὴ δουλειά. Τούτη του ἢ προθυμία τοῦ ἐξασφάλιζε τσιγάρο καὶ καφὲ συχνά...

Διαμετρικὰ ἀντίθετος, ὁ Λάμπρο Κίτσος. Μαυροκίτρινος. Μὲ τὸ κομπολόϊ στὰ χέρια, ζοῦσε σ’ ἓνα κατάκλειστο

κενό. Σκοτεινὸ κι' ἀπλησίαστο. Τ'ὄβλεπες στὸ παγωμένο βλέμμα του. Ἡ προσωποποίηση τῆς γρουσουζιάς, καὶ δίπλα του, δὲν τὸν ἀνέχονταν κανένας, ἔτσι βαρὺ καὶ ἀγέλαστο... Κάθε Δευτέρα, παράγγελλε κι' ἓνα καφέ, γιὰ νὰ δικαιολογῇ τὴν παρουσία του...

Στὸ βάθος τοῦ καφενεῖου, μιὰ μικρὴ παρέα, ἄκουγε μὲ προσοχὴ τὸν Μῆτσο Φλῶρο, πού διηγόνταν μεγαλόστομα κάποιο περιστατικὸ καὶ κάθε τόσο ἐπαναλάμβανε:

—Δηλαδή... η ... η θέλω νὰ πῶ...

Ἦταν ὁ κυρ Μῆτσος ἀπὸ τοὺς φανατικοὺς τῆς συζήτησης καὶ τοῦ γλυκὺ βραστοῦ. Τὸ μεράκι του ἦταν τέτοιο, πού θὰ μπορούσε νὰ κεράσει ὅλο τὸ καφενεῖο ἀρκεῖ νὰ ἐξασφάλιζε μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἀκροατήριον καὶ θαυμαστὲς σὰ δυὸ ζανάτια του...

Σὰν ἔμπαινε στὸ καφενεῖο παράγγελλε ἔτσι τὸν καφέ του, πού ὅλοι πληροφοροῦνταν τὴν ἐμφάνισή του, καὶ γύρναγαν νὰ ἴδοῦν. Αὐτὸς καμάρωνε. Ἦταν μιὰ μικρὴ δόξα... Ἔρχονταν ἔπειτα ὁ καφές μὲ τὸ νερό... Ἀρπάζε τὸ νερὸ καὶ τὸ κατάπινε μέχρι τῆ μέση... Ἐπαιρνε μιὰ βαθειὰ ἀναπνοὴ καὶ γλένταγε γιὰ κάμποση ὥρα τοὺς ἰριδισμοὺς τοῦ καϊμακιοῦ, μὲ τὶς φουσκαλίδες. Μετὰ τράβαγε δυὸ τρεῖς ρουφιξιές... Ἀνοίγε τὸ πακέττο μὲ τὰ τσιγάρα του... Πέντε ρουφιξιὲς τσιγάρο. Μιὰ καφές... Ἀνάπαυση..

Ἐβλεπαν οἱ ἄλλοι, πὼς ὁ κυρ Μῆτσος ἔχει κέφια καὶ πλησίαζαν. Ἀρχιζε ἡ συζήτηση. Φανατικὸς Βενιζελικὸς ὁ κυρ Μῆτσος... Συζήτηση καὶ καφές... ἴσαμε τὸ μεσημέρι. Κατὰ τῆ μία, χτύπαγε ὁ Ἄγας τὸ σήμαντρο τῆς διακοπῆς, ὁ κύρ Μῆτσος ἀνασηκῶνονταν, κι' ὄρθιος πιά, ἔρριχνε στὸ φλυτζάνι του νερὸ κι' ἀνατάρραζε τοὺς ντελβέδες. Ἔτσι ἀποστράγγιζε τ' ἀπομεινάρια, κι' ἔφευγε.

Στὴν παρέα τοῦ κύρ Μῆτσου, ὁ Νικόλα Παπατζήμας, ὁ Χρῆστο Πλαβαλίτης, ὁ Γιῶργος Παπαγιάννης.

Ὁ πρῶτος, φούρναρης στὴ γειτονιά, σπάνια ἔβλεπε

τὸ Παζάρι. Ὁλημερίς μὲ τὶς γυναῖκες, ἔγινε μυθομανῆς
κι' ἔλεγε «ἄλλα τῶν ἄλλων...».

—'Αποῦ λές, διηγόταν, ἡ θερμασιὰ μὲ χτύπησε στὸ
κεφάλι καὶ μπουμπούνιζα. Τί νὰ κάνω;

Εἶδα κι' ἀπόειδα, ἰλιάτσι δὲν ἔβρισκα.

Μιὰ καὶ δυὸ τῶχω καὶ παίρνω τὸν κατήφορο γιὰ τὸ
ποτάμι... Ἐδῶ θὰ μπῶ, ἐκεῖ νὰ μπῶ; Φτάνω λίγο παραπά-
νω ἀπὸ τὴν ὀβίρα. Ξεντύνομαι καὶ πέφτω μέσα. Κάνω
ἔτσι, τί νὰ ἰδῶ;

Φλου—φλου, — φλου—φλου, χόχλαζε τὸ νερὸ κι' ἔ-
βγαιναν φουσκαλίδες ἀπὸ τὸ κεφάλι μου. Ἐβράζε τὸ νερὸ
ἀπὸ τὴ θερμασιὰ. Ποῦ νὰ ξαλαφρώσω! Δὲν γινόταν ζὰπ
τὸ ἄτιμο... σαράντα πυρετός.....

Ὁ Χρῆστο Πλαβαλίτης, ἦταν ἄλλο πράμα. Φερμένος
ἀπὸ τὴ Ρουμανία, μίλαγε μ' εὐγένεια, ἀνασηκώνοντας τὸ
μαντεκομμένο μουστάκι του καὶ δείχνοντας τὰ χρυσὰ του
δόντια. Στητός. Καλοντυμένος. Πάλευε νὰ πείσῃ τοὺς συ-
νομηλητές του, πὼς ἔπρεπε στὴν Κόνιτσα νὰ χαραχτοῦν
καινούριοι δρόμοι. Μικρὴ κι' ἄκακη μανία. Ἀπὸ μακρὰ
καταλάβαινες γιατί μιλοῦσε. Σήκωνε τὸ μπαστούνι του
μὲ τὴ χρυσὴ λαβὴ κι' ἐσκόπευε. Πότε πρὸς τὸ βουνό,
πότε πρὸς τὸν κάμπο. Ἀπὸ δῶ θὰ πάῃ ὁ ἕνας δρόμος. Ἀ-
πὸ κεῖ θὰ κόψῃ ὁ ἄλλος. Τὶς περισσότερες φορές ἐκεῖνος
τάλαγε, ἐκεῖνος τᾶκουγε. Τὸν εἶχαν βαρεθῆ καὶ δὲν τὸν
πρόσεχε κανένας...

Ὁ Γιῶργο Παπαγιάννης ἔμνησκε πάντοτε βουβός. Ἄ-
κουγε καὶ κύταγε. Κάθε τόσο δίχως, καμμιά αἰτία, σὲ διά-
κοφτε γιὰ νὰ σοῦ εἰπῆ «Πέσ' παρακάτω κουμπάρε». Ποτέ
μου δὲν κατάλαβα, τί ἤθελε μ' αὐτὸ νὰ εἰπῆ...

Στὸ ἰδ αἴτερο τοῦ καφενεῖου, μέσα — μέσα ὁ γιατρὸς
Τσαρδῆς. Μόνος, ἀμίλητος κι' ἀδιάφορος. Κύταζε μου-
τρωμένος πρὸς τὸν κάμπο. Δύσκολος κι' ἀπλησίαστος...
Ἄν κατὰ τύχη κάθονταν κανένας στὸ τραπέζι του, γύριζε

τὸ κεφάλι πρὸς τὸν κάμπο, κί' ἀπαντοῦσε μὲ μονόλογα, σὰ νὰ τοῦλεγε: «Ξεφορτώσου με».

Λένε, πὼς μὲ τὸν μόνο ποῦκαμε παρέα, κάποτε, ἦταν ἕνας ἐφοριακὸς βλογιοκομμένος. Ἄλλὰ τί παρέα;

Πήγαιναν βόλτα στὸν Ἀηγιάννη, σὰν «δυὸ τελεῖαι ἐκτὸς εὐθείας κείμεναι». Κάθονταν στὸ καφενεῖο δίχως ν' ἀνταλλάξουν λέξη. Ὁ ἕνας κύταζε τὸν κάμπο, ὁ ἄλλος κατὰ μπρός. Ἔτσι κί' ἔστριβε ὁ πρῶτος τὸ κεφάλι κατὰ μπρός, αὐτόματα ὁ ἄλλος ἔπανε τὸν κάμπο. Λὲς κί' εἶχαν στοίχημα. Ποιὸς θὰ πρωτομιλήσῃ...

Κρυμμένος πίσω ἀπὸ τὸ τεζάκι τοῦ καφετζῆ, ὁ τοπικὸς συμβολαιογράφος, ἔγραφε κάποιον πληρεξούσιον.

Ἀπέναντί του ὁ ἐντολεύς. Δύσκολο ν' ἀνεθῆ κανένας τέτοια ὥρα καὶ μὲ τέτοιο καιρὸ τὸν ἀνήφορο τῆς Κόνιτσας, γιὰ νὰ πάη: «Ἐν τῷ βορειοδυτικῷ ἰσογείῳ δωματίῳ τῆς οἰκίας μου, ἔνθα ἔχω τὸ γραφεῖόν μου...». Ἔτσι, τὸ συμβόλαιο συντάσσονται:

«Ἐν Κονίτῃ καὶ ἐν τῷ καφενείῳ τοῦ Γρηγορίου Γεράση, κειμένῳ ἐν τῇ Κεντρικῇ Πλατεία τῆς Ἀγορᾶς τῆς πόλεως Κονίτσης, ἰδιοκτησία τῶν κληρονόμων Κ. Λαμπρίδη, ἔνθα ἀπρὸ σκληθεις μετέβην διὰ τὴν σύνταξιν τοῦ παρόντος σήμερον...».

Ζωὴ τοῦ καφενεῖου τῆς Κόνιτσας, ἀργόσχολη. Ἴσοπεδωτικὴ. Πρότυπο ἀπὸ κουρέλια ἐμπειρίας γιὰ τοὺς νεώτερους.

Ζωὴ τοῦ καφενεῖου, τέλμα. Ἀπροβλημάτιστο. Σὲ μιὰ ἐποχὴ ποῦταν ἄγνωστο τὸ χάσμα τῶν γενεῶν.

Ἄόρατος ἰστὸς ἀράχνης... Ἀμετακίνητης.

Μοναχικὸ πλῆθος.....

Δὲν ἦταν πάντα στὶς καλές του ὁ Ἀπρίλης, καὶ μάλιστα τὶς πρῶτες μέρες, ὅσο κι' ἂν τὸν λέγαμε «Ἀνοιξιάτη». Γί' αὐτὸ καὶ οἱ παλιότεροι, σκεφτικοὶ στὰ ξανοίγματα, μᾶς θύμιζαν πὼς «Τὸ πρῶτο κρῦο φύλαξε, ὡς τ' Ἀπριλιοῦ τὶς δέκα, ἀκόμα καὶ τὶς δεκαοκτώ, πέρδικα ψόφησε στ' αὐτό».

Ὅμως ἡ ἀλλαγὴ δὲν κρύβονταν, ἔτσι πού κάποιο πρωῖ, σχεδὸν ἀνεπαίσθητα, οἱ κῆποι πλημμύριζαν ἀπὸ ζουμπούλια καὶ ζερνικατέδες. Κι' οἱ ὄβοροι ἔπλεαν μέσα στοὺς πανσέδες καὶ τὶς ζουμπουγιές. Κι' ἦταν χαρὰ Θεοῦ. Μιὰ τρυφεράδα ἀνείπωτη ξεχύνονταν στὴν ἀτμόσφαιρα κι' ἦταν ὅσο ποτὲ ἐξαίσιος ὁ ἦχος τῆς καμπάνας τοῦ ἐσπερινοῦ, τὴν ὥρα πού ἐμεῖς τρέχαμε ν' ἀρπάξουμε ἕνα κομμάτι ψωμί ἀπὸ τὸ σπίτι, γιὰ νὰ μὴ μᾶς τσακίση ὁ Κοῦκος.

Τὰ πρωταπριλιάτικα ψέμματα, μᾶς θύμιζαν πὼς μπῆκε ὁ Ἀπρίλης. Προτοῦ κὰν ξυπνήσουμε μᾶς ἔστελναν ἀπέναντι στή Σπύραινα, πὼς δῆθεν μᾶς εἶχε ζητήσει, γιὰ νὰ φᾶμε τραχανά. Κάθε χρόνο τὰ ἴδια καὶ τὰ ἴδια. Ὅμως κάθε χρόνο κάποιος ἀπὸ μᾶς τὴν πάθαινε. Στὰ παλιότερα χρόνια πού ἡ ζωὴ ἦταν πὸ κλειστὴ στὴν Κόνιτσα, οἱ χορατατζήδες σκάρωναν φάρσες πρωταπριλιάτικες καὶ σὲ μεγάλους. Ἔτσι, διηγοῦνται, κάποιοι, πού δὲν εἶχαν ἄλλη δουλειά νὰ κάνουν, ἔπεισαν τὸ Δήμαρχο, πού ἦταν τότε ὁ Χαράλαμπος Φλῶρος, νὰ κατεβῆ πρωῖ—πρωῖ στὸ Παζάρι, ντυμένος μὲ ρεντικόττα, καὶ νὰ ἐγκατασταθῆ μὲ ὄψος ἐπίσημο, ἀπέναντι ἀπ' τὸ φαρμακεῖο, ἐκεῖ πού τὸν παλιὸ καιρὸ ἦταν μιὰ πλατειούλα, καὶ νὰ περιμένῃ τὴν ἀφιξὴ κάποιου ἐπίσημου ἀπὸ τὰ Γιάννινα. Ἡ ὥρα ὅμως περνοῦσε καὶ κανένας δὲν φαινόταν. Ἡ ἀδημονία τοῦ Δήμαρχου αὐξανε, ὅσο κυκλοφοροῦσαν τὰ κρυφὰ χαμόγελα τῶν χορατατζήδων. Τέλος ἦρθε μεσημέρι. Ὁ Δήμαρχος ἔστριβε, ξέστριβε. Ἄρχισε κάτι νὰ μυρίζεται. Ὅμως τὸ πείσμα του ἦταν τέτοιο, πού δὲν ἐννοοῦσε νὰ τὸ βάλῃ κάτω. Ἄρχισαν λοιπὸν ν' ἀνησυχοῦν οἱ ἔξυπνοι, ὥσπου

τελικά είδαν, κι' έπαθαν να πείσουν τὸ γέρο Δήμαρχο ν' αποσυρθῆ.

Μετὰ τὴν Πρωταπριλιὰ τραβούσαμε κατ' εὐθεϊαν γιὰ τὸ Πάσχα. Καὶ μεῖς περιμέναμε τὶς διακοπές. Κι' ὅσο πλησίαζε τὸ Μεγαλοβδόμαδο, τόσο καὶ στὶς γειτονιές ἐμφανίζονταν δειλὰ—δειλὰ τὰ γρουμπούλια ἀπὸ κερί, πὺ παίζαμε δυὸ δυό, τρεῖς—τρεῖς μὲ τὶς βούλες. Σὲ κάθε γειτονιά, κάποιο πεζούλι, θὰ δάθετε μιὰ γκούβα. Καὶ δόστου ἐμεῖς μὲ τὸν ἀντίχειρα ποιὸς θὰ βάλῃ μέσα τὶς βούλες. Κι' ὅλα ἐξελίσσονταν εἰρηνικά, ὥσπου κάποια βούλα στέκονταν στὸ ἀμφισβητούμενο σημεῖο—σ τ ὀ π ί ν ε ι ν ε ρ ὀ, τ ὀ π α ρ α τ σ ί γ κ α λ ο — πὺ λέγαμε. Καὶ τότε ἀρχίζει ὁ τσακωμός.

Κι' ἔρχονταν τοῦ Λαζάρου καὶ τῶν Βαΐων. Συντροφιάς βγαίναμε νὰ περπατήσουμε ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι γιὰ νὰ μαζέψουμε αὐγά. Ὁ ἕνας κρατοῦσε τὴ τζουμάκα, πὺ στὰ τελευταῖα χρόνια τὴν ἐξοπλίζαμε καὶ μὲ μικρὰ κουδούνια καὶ κάποιος ἄλλος, τὸ ἀνθοστρόλιστο καλάθι. Χτυπούσαμε τὶς πόρτες καὶ μπαίναμε μέσα ἀπρόσκλητοι. Ἄλλοι τραγουδούσαμε «Ἦρθε ὁ Δάζαρος. Ἦρθαν τὰ Βάγια. Ἦρθε τῶν Παθῶν ἡ Ἐβδόμαδα. Νὰ κοπάσετε στὴν Ἐκκλησία. Γιὰ ν' ἀκούσετε χρυσὰ βιβλία. Τρέχει ἡ Μάρθα κι' ἡ Μαρία. Μὲ τὰ δάκρυα στὰ μάτια. ...

Ὅσ' ἄστρα ἔχει ὁ οὐρανὸς καὶ φύλλα ἀπὸ τὰ δέντρα. Τόσα καλὰ νὰ δόσῃ ὁ Θεὸς ἐδῶ πὺ τραγουδοῦμε... Κι' ἐκεῖ πὺ τραγουδήσαμε πέτρα νὰ μὴ ραῖσῃ. Κι' ὁ νοικοκύρης τοῦ σπιτιοῦ, χρόνια πολλὰ νὰ ζήσῃ».

Κι' ἄλλοι λέγαμε τὸ «Σήμερα μαῦρος οὐρανός, σήμερα μαύρη μέρα. Σήμερα ὅλα θλίβονται καὶ τὰ βουνὰ χτυπιοῦνται. Σήμερα ἔβαλαν βουλή, οἱ ἄνομοι Ἑβραῖοι. Γιὰ νὰ σταυρώσουν τὸν Χριστὸ τῶν πάντων Βασιλέα...»

Καὶ καταλήγαμε ὅλοι στὸ «Δῶσ' μας καὶ τ' αὐγούτσικο

νά ποῦμε καὶ τοῦ Χρόνου. Μὲ τὴν Καλὴ τὴν Πασχαλιὰ μὲ τὸ λαμπρὸ τὸ λόγο...»

Φαίνεται ὅμως πὼς παλιότερα, τὸ πράγμα δὲν σταματοῦσε ἐκεῖ. Καὶ τὸ τραγούδι συνεχίζονταν ἀνάλογα πρὸς τὸ σπίτι, πὺ ἀπευθύνονταν. Δίνονταν εὐχὲς στὸν ἀφέντη τοῦ σπιτιοῦ. «Ἀφέντη μου στὴν τάβλα σου, χρυσὸ καντήλι φέγγει. Φέγγει τῆς ἀφεντούλας σου, φέγγει στὸν κόσμον ὅλο. Ἀφέντη μ' ἀφεντάκι μου πέντε φορὲς ἀφέντη. Πέντε κρατοῦν τὸ μαῦρο σου, πέντε τὸ καλλιγώνουν... Καλότυχος ὁ μαχαλὰς πῶχει τέτοιο ἀφέντη» κλπ. Μὲ τὴ σειρά ἀπευθύνονταν στὴ νοικοκυρὰ «Κυρὰ καλὴ — κυρὰ Ἀργυρῆ, Κυρὰ Μαλαματένια, Κυράμ' πὺ ὅταν στολίζεσαι στὴν ἐκκλησιά νὰ πάης. Βάζεις τὸν ἥλιο πρόσωπο καὶ τὸ φεγγάρι στῆθος. Καὶ τοῦ κοράκου τὸ φτερὸ βάνεις καγκελοφρύδι... Γιὰ πάρε τὰ κλειδάκια σου κι' ἄνοιξε τὶς κασέλλες». Ἔπειτα στὴν ἀνύπαντρη κόρη: «Ἐδῶ ἔχουν κόρη ὁμορφὴ, ξανθὴ γαλανομάτα. Τῆς δίνουν γιοτὸ τοῦ βασιλιᾶ, τῆς δίνουν γιοτὸ τοῦ Ρήγα. Δὲν θέλει γιοτὸ τοῦ βασιλιᾶ, δὲν θέλει γιοτὸ τοῦ Ρήγα. Μὸν θέλει τ' ἀρχοντόπουλο, μὲ τὶς πολλὲς χιλιάδες. Πὺ κοσκινίζει τὸ φλουρὶ καὶ πέφτει στὸ λαγάρι. Καὶ τ' ἀποκοσκινίσματα τὰ δένει στὸ μαντήλι. Καὶ τὸ μαντήλι στὸ σπαθὶ καὶ τὸ σπαθὶ στὴ ζώνη. Κι' ἡ ζώνη πάνω στ' ἄλογο, καὶ τᾶλογο στὸς κάμπους...» Καὶ μετὰ στρέφονταν στὸ μικρὸ παιδί. «Ἐνα μικρὸ μικρούτσικο, σπυρὶ μαργαριτάρι. Μὲ μόσχο ἐγεννήθηκε μὲ μόσχο μεγαλώνει. Κι' ἡ μάνα τοῦ τὸν ἔστειλε καὶ στὸ σκολεῖο τὸν πάνουν. Κι' ὁ δάσκαλος τὸν ἔδερνε μὲ τὴ χρυσὴ τὴ βέργα»...

Βέβαια οἱ στίχοι ἄλλαζαν ἂν ὁ νοικοκύρης ἦταν στὴν ξενητεία, ὅποτε λέγανε: «Ἐδῶ ἔχουν τὸν ἀφέντη μας στὰ μακρυνὰ τὰ ξένα. Νὰ πάη καλὰ, νὰ ρθῆ καλὰ, νὰ ρθῆ διαφορεμένα. Νὰ φέρη κόκκιν' ἄλογο μὲ τὴ χρυσὴ τὴ σέλλα. Χίλια νὰ δόκη στ' ἄλογο καὶ δυὸ στὸ σαλιβάρι...» Ἡ ἂν ὁ νοικοκύρης ἦταν νιόπαντρος. «Ἐτοῦτα ἐδῶ τὰ νιούτσικα τὰ

δυὸ στεφανωμένα. Ποὺ τὰ στεφάνωσε ὁ Χριστὸς με̄ δώδεκα Βαγγέλια. Νὰ ζήσουν, νὰ προκόψουνε, πάντα εὐτυχημένα...»

Τέλος, ὅταν τὸ σπίτι ἢ δὲν ἄνοιγε ἢ δὲν ἔδινε τίποτα, λέγανε: «Ἐσένα πρέπει ἀφέντη μου τρουβάς καὶ δεκανίκι. Νὰ σὲ τραβοῦνε τὰ σκυλιὰ καὶ πέντε δέκα λύκοι. Τὴν κόρη σου τὴν ὁμορφη, βάλτηνε στὸ ζερπίλι. Καὶ κρέμασέ την ἀψηλὰ νὰ μὴν τὴν φᾶν οἱ ψύλλοι...»

Τὴν ἄλλη μέρα Κυριακὴ τῶν Βαΐων. Ἐκκκλησία φθάναμε στὸ σπίτι με̄ τὰ βᾶγια, ποὺ τὰ βάζαμε μπροστά εἰκονίσματα «γιά τὸ καλό». Κι' ἔμεναν μέχρι τὸν ἄλλο χρόνο.

Κι' ἔπειτα ἄρχιζε τὸ Μεγαλοβδόμαδο. Ἐκκκλησία τὰ βράδυα, κι' αὐστηρὴ νηστεία, ποὺ ἔφτανε στοὺς κατακόρυφους τῆς τῆς Μεγάλῃ Παρασκευῆ. Ο ὕ τ ε λ ᾶ δ ι, ποὺ λέγανε. Οἱ νοικοκυρὲς τόχαν σὲ κακὸ νὰ στῶσουν τὴν ἡμέρα κείνη τραπέζι. Κι' ἔτσι παρηγοριόμαστε. «Μ ἔ ρ α ε ἰ ν α ἰ θ ᾶ π ε ρ ᾶ σ η». Τὴν Μεγάλῃ Πέμπτη, βάφανε τ' αὐγὰ καὶ ζυμώναν τὰ ζαχαροπάξιμαδα. Τὴν Μεγάλῃ Παρασκευῆ, τὰ κορίτσια στόλιζαν τὸν ἐπιτάφιο, κι' ἐμεῖς περνούσαμε ἀπὸ κάτω. Ἡ καμπάνα σχεδὸν δὲν σταματοῦσε. Τ' ἀπόγεμα καθόμαστε ἔξω ἀπ' τὴν ἐκκλησιὰ καὶ περιμέναμε ν' ἄρθη κανένας ἀφελῆς γιὰ νὰ δοκιμάσουμε «ἄ ν ξ ε φ υ σ ᾶ ε ἰ ἡ λ α μ π ᾶ δ α τ ο υ». Βάζαμε τὸ πίσω μέρος τῆς λαμπάδας στὸ στόμα μας κι' ἀποσπούσαμε ἕνα κομμάτι κεριοῦ, ποὺ προστίθενταν στὸ γρουμπούλι μας. Πολλοὶ ἔρχονταν με̄ φανάρια χάρτινα. Ἄλλοι κουβαλοῦσαν κάτι πολύχρωμες λαμπάδες ποὺ βάφανε τὰ χέρια. Κι' οἱ προνοητικοί, περνοῦσαν στὴ λαμπάδα ἕνα φύλλο ἀπὸ δέντρο, γιὰ νὰ μὴ στάξῃ τὸ «ξιγγοκέρι». Ἡ περιφορὰ τοῦ ἐπιταφίου γινόταν μόνο γύρω ἀπὸ τὴν ἐκκλησιὰ, με̄ τὴ συνοδεία τῆς μουσικῆς τοῦ Ὁρφανοτροφείου.

Τὸ Μεγάλο Σάββατο, σφάζονταν τ' ἄρνιᾶ. Καὶ με̄ τὸ

αἷμα τους ἀλείφονταν οἱ παραστάδες τῶν σπιτιῶν γιὰ τὸ
κ α λ ό. Ἡ ἀνάσταση ὅταν τύχαινε καλὸς ὁ καιρὸς τὰ
μεσάνυχτα, ἦταν ἕνα θαῦμα. Κατεβαίναμε ἀπ' τὴν ἐκκλη-
σιὰ μὲ τὰ κεριὰ ἀναμμένα γιὰ νὰ μεταδώσουμε τὸ φῶς τῆς
Πασχαλιᾶς στὴν κανδήλα καὶ τὰ εἰκονίσματα. Προτοῦ μπου-
με στὸ σπίτι σταυρώναμε τὸ ἀνώφλι τῆς ἐξώπορτας, κι, ἔ-
μεναν ἐκεῖ γιὰ κάμποσο καιρὸ τὰ ἴχνη τῆς κάπνας. Τρώ-
γαμε τὴ μαγειρίτσα, τσουγκρίζαμε τ' αὐγὸ καὶ λέγαμε «Χρι-
στὸς Ἀνέστη». Τ' Ἀγιωργιοῦ πού τις περισσότερες φορές
γιορτάζονταν τὴ δεύτερη μέρα τοῦ Πάσχα, γίνονταν οἱ ἐ-
πισκέψεις. Ἐπισκέψεις εἶχαμε καὶ τὴν Κυριακὴ τοῦ Θωμᾶ.
Βιολιά, φασαρία, κακό. Γιὰ ὅλους μας ἡ μέρα τ' Ἀγιωργιοῦ
ἦταν σύνορο. «Ἀπ' τ' Ἀγιωργιοῦ καὶ πέρα, δὸς τοῦ φου-
στανιοῦ ἀέρα» λέγανε. Κλείνονταν οἱ συμφωνίες μὲ τοὺς
τσομπαναρέους καὶ τοὺς γελαδάρηδες. «Ἀπ' Ἀγιώργη σ'
Ἀϊδημήτρη, ξέψωμα ἢ ὄχι». Σὲ λίγες μέρες θὰ ἐμφανί-
ζονταν κι' οἱ πρῶτοι βλαχοσκηνίτες. Ἄφιναν τὰ χειμα-
διὰ καὶ τράβοῦσαν γιὰ ξεκαλοκαίρισμα στὰ βουνά μας.
Τὰ κουδούνια καὶ τὰ σκυλιὰ ἔκαναν τὴ νύχτα εἰδυλλιακὴ.

Κι' ἦταν τις περισσότερες φορές μιὰ ἀστροφεγγιά. Μα-
γεία... Πού δὲν σοῦκαμε ἡ καρδιά νὰ κοιμηθῆς.

Μὲ τὴν ἀνοιξη, σὰν γλύκαινε ὁ καιρὸς

ἐν' ἀεράκι «συγκλονιστικὸ τῶν αἰσθήσεων» ποῦρ-
χονταν ἀπ' τὸ Νοτιά, ἔκανε νὰ φουντώνουν οἱ μαυ-
ρωμένες ἀπ' τὴν χειμωνιά γήϊνες λαχτάρες τῶν Κο-
νιτσιωτῶν

τὸ Παζάρι τῆς Κόνιτσας ἔπαιρνε μιὰν ἀλλή ὄψη. Γιωματὴ
γραφικότητα.

Τὰ μαγαζιά καὶ τὰ στενοσόκακα, πλημμύριζαν ἀπ' τὴς
θορυβώδικες κομπανίες τῶν ἀναχωρούντων μαστόρων,

κάτι λίγα πράγματα νὰ στείλουν ἀκόμα στὸ χωριό,
ἔτσι γιὰ νὰ προλάβουν τὴς φαμίλιες τους ἴσαμε τὸ
καλοκαίρι, ἴσαμε ποῦ νὰ κρούξη ὁ κοῦκος καὶ νὰ καρ-
πίσουν τὰ δέντρα, μιὰ πρώτη πράξη ἀγάπης - τόσο
ἀνθρώπινη, τόσο τρυφερὴ ἔκφραση - προέκταση τῆς
σχηματικὰ ἀδιάπτωτης ἔγνοιας τῶν μαστόρων μας
γιὰ τὸ ἐγκαταλειπόμενο σπίτι, στὴν τύχη τῆς ἀμφί-
βολῆς κλειστῆς οἰκονομίας, στὴς ὥρες τῆς δύσκολῆς
δουλειᾶς τοῦ χωραφιοῦ. Τί καημὸς στ' ἀλήθεια!

Μὲ τί καρδιά

πῶ, πῶ!

Μὲ τί ψυχὴ

νὰ πάω στὰ ξένα

χρυσὴ μου πέρδικα...

καὶ τὶς σιωπηλὲς (μ' αὐτὴ τὴν αἰνιγματώδη σιωπὴ τῆς προαίωνια καστρωμένης κοινωνίας) μάζες τῶν ἄρρυθμα κι' ἀμφίβολα κινουμένων πάνω στὸ καλντερίμι τοῦ Παζαριοῦ καὶ τῆς πολιτείας, βλάχων - σκηνιτῶν, ποὺ ξέκοβαν ἀπ' τὰ κοπάδια τους, ὡς τοῦτα ἔφταναν στὸ γιοφύρι τοῦ Ἄώου, (ἀκολουθώντας τὸν ἀναλλοίωτο ἀπὸ αἰῶνες δρόμο, στὶς παρυφῆς τῆς πολιτείας) κι' ἀνέβαιναν στὸ Παζάρι, νὰ συναντήσουν τοὺς γνωστούς, νὰ κάνουν κάποια βιαστικὰ ψώνια - ἀλάτι καὶ μπομπότα (ἀραποσιτάλευρο)... ἢ νὰ ταιριάσουν κανένα κουδούνι, ποὺ τοὺς ἔλλειπε, στοὺς χαλκιάδες, κουδούνι βραχνό, κουδούνι μουγγό, κουδούνι λαγαριστό, ἀνάλογα στὸ κοπάδι καὶ στὸ μεράκι τους,

Τί ἀνείπωτη ἄρμονία ξεχύνουν μέσ' τὴ νύχτα τοῦτα τὰ σκαλιασμένα - ταιριασμένα ἄρμονικὰ ἀπὸ μερακλὴ τσοπάνο κουδούνια,

κι' ὕστερα νὰ τὰ συναντήσουν πέρ' ἀπ' τὴ Μακρὰ Ράχη, στὸν ἀνήφορο τῆς Πλάκας, ἀπ' ὅπου θὰ τραβοῦσαν γραμμὴ πὰ γιὰ τὶς καλοκαιρινὲς βοσκὲς τους. Στὸ Γράμμο... Στὸ Σμόλικα...

Παράξενη στ' ἀλήθεια ράτσα, κι' αὐτοὶ οἱ ἄρβανιτόβλαχοι σκηνίτες. Ἀνέβαιναν στὴν ἀγορὰ, ὀμάδες. Σὰν συνωμότες. Πάντα οἱ ἄντρες καὶ τὰ τσοπανόπουλα. Σπάνια οἱ βλάχισσες. Περιφρονεῖς καὶ σιωπηλοὶ, ἀποκαλοῦσαν γνωστούς κι' ἄγνωστους «κουμπάρους», ἔτρωγαν μάλιστα τὸ «ρὺ» κι' ἔλεγαν «κουμπάγε - κουμπάγε».

—Ταχιά κουμπάρε ναρθῆς πάνω στὸ στανοτόπι, νὰ οὐ φιλέψω ψιμοτύρι... (τυρὶ τοῦ Αὐγούστου.) Ἄν τύχαινε, ὅμως τὸ κατακαλόκαιρο καὶ ζύγωνες στὸ στανοτόπι, ἔβλεπες τὸν κουμπάρο νὰ διπλοκουμπώνεται στὴν κάπα του καὶ νὰ στραβομουτσουνιάζει. Οἱ καημένοι σκηνίτες δὲν ἦσαν ἀφιλόξενοι. Ἔτσι μονόχνωτοι ὅπως ἦταν μόνοι τους στὰ λόγια, ἀπλῶς ἀπόφρευγαν τοὺς ξένους. Καὶ τῶδειχναν πρωτεϊκά.

—Κάνει κρύο ἐδῶ κουμπάρε, δὲν ξέρεις τί κρύο κάνει ἐδῶ κουμπάρε... Ποῦ νὰ σταθῆς ἐδῶ κουμπάρε.....

Στὰ χέρια τους κρατοῦσαν κάτι θαυμάσια πελεκημέ-
νες γκλίτσες, σὰν ἦταν βέβαια τὸ κεφάλι τῆς γκλίτσας ἀπὸ
ξύλο, γιατί τὸ κοκάλινο κεφάλι δὲν σηκώνει κεντίδια. Κα-
θε γκλίτσα καὶ σχέδιο. Ὠραῖα ἀνθρώπινα κεφάλια. Φίδια
σταυροδιπλωμένα, πὺ κατέβαζαν τὰ μισάνοιχτα στόματά
τους στὴν ἄκρη τοῦ κεφαλιοῦ. Κι' ἄλλα ζῶα, λογιῆς - λογιῆς
- πὺ νὰ κρούη ὁ μύλος κι' ἡ μισὴ φτερωτὴ, ὅπως λένε. Ὅ-
λα φτιαγμένα μερακλίδικα τὶς ἀτέλειωτες ὥρες τῆς ἀνα-
δουλειᾶς, ἀνάμεσα στ' ἀρμέγματα καὶ τὶς λυκοπαγάνες, ἀ-
νάμεσα στὸ πότισμα, στ' ἀλάτισμα, στὸ γαλομέτρο καὶ τὸ τυ-
ροκομειό, ἀπὸ βλάχους πελεκάνους, μὲ τὸ μπινέλι (κοπί-
δι), πάνω σὲ παραδοσιακὰ σχέδια, μισοκαμμένα πότε - πότε
στὶς χαρακιές, ἔτσι γιὰ νὰ προβάλλωνται οἱ μυστηριακὲς
- ἱερὲς μορφὲς τῶν σχεδίων, πὺ τὶς χούφτανε ὁ τσομπά-
νης στὶς ἀνήμπορες - μοναχικὲς ὥρες μὲς τὰ λόγγα, κι'
ἔβρισκε παρηγοριά, κι' ἀντλοῦσε δύναμη. Οἱ ἴδιοι πελεκά-
νοι σκάλιζαν τὶς γυναικεῖες ρόκες, καὶ τὶς σφραγίδες γιὰ
τὰ πρόσφαρα. Ἀκόμα, τὰ ξυλοκούλιαρα καὶ τὰ σφονδύλια...

Βάση τῆς φορεσιᾶς τους, ἡ φουστανέλλα, δεμένη μ'
ῶραῖο μεταξωτὸ ζουνάρι - ὅταν βέβαια δὲν φοροῦν τὴ μπου-
ραζάνα, ἀπὸ τραγιάλαλο, ἢ τὸ πανωβράκι ἀπὸ μάλλινο ὕ-
φασμα. Ἀπόξω, κοντὰ στὸν ἀφαλὸ, κρέμεται τὸ σελλάχι,
κρατημένο μὲ πέτσινη λωρίδα. Καὶ τί δὲν εἶχε μέσα κεῖνο
τὸ ἔρμιο τὸ σελλάχι! Ἀπὸ πάνω, τὸ κοντό, πουκάμι-
σο μὲ πλατιά μανίκια (ἓνα εἶδος φουστανέλλας τοῦ χε-
ριοῦ), κεντημένο μ' ῶραῖα σταυροβελονιά, στὴν τραχηλιὰ
ἔργο τῆς ὑπομονετικῆς βλάχισσας. Ἐξω ἀπ' τὸ κοντό, μαῦ-
ρο ἢ γαλανὸ γελέκι, κι' αὐτὸ κεντημένο μερακλίδικα καὶ
μὲ κουμπιὰ σειρὲς - σειρὲς. Πάνω ἀπ' τὸ γελέκι, τὸ τσιπούνι
(ἢ κοντόσσα ὅπως τὴν ἔλεγαν) μὲ τὰ δυὸ μανίκια αἰωρού-
μενα στὴν πλάτη. Κι' ἔπειτα ἡ φλοκάτη καπότα, ἀκουμπι-
σμένη μόνο στὸν ἓνα ὤμο, στὸν ὤμο τοῦ ἀριστεροῦ χεριοῦ.

Στὰ καλάμια τοῦ ποδιοῦ ἄσπρες καλοτεντωμένες κάλ-
τσες. Σφίγγονται κάτω ἀπ' τὰ γόνατα μὲ καλτσοδέτες -

τεζγέδες - μαῦρες μεταξωτές. Τσαρούχια, κατάφορτα ἀπὸ πρόκες, ἦταν τὰ μόνα «ἤχοῦντα» ἐξαρτήματα τῶν βλάχων. Καὶ στὸ κεφάλι, ἄλλοτε μιὰ κεντημένη σκούφια, κι' ἄλλοτε (τὶς περισσότερες φορές) μαντήλιες σὰν τσεμπέρι.

Γις μαντήλιες τοῦτες, κατὰ τὸν μακαρίτη τὸν Κουζάρα, τὶς φόρεσαν οἱ Καραγκούνηδες τῆς Θεσσαλίας κατὰ διαταγὴ τῶν Τούρκων, ὅταν οἱ Τοῦρκοι κατάχτησαν τὴ Θεσσαλία χωρὶς καμμιά ἀντίσταση τῶν Καραγκούνηδων. Τότε πῆραν τὶς μαντήλιες ἀπ' τὰ κεφάλια τῶν γυναικῶν καὶ τὶς φόρεσαν στοὺς ἄντρες· ἐνδειξὴ ἔσχατης περιφρόνησης γιὰ τὴ δειλία τους - καὶ τὶς σκούφιες τῶν ἀντρῶν, τὶς ἔδωσαν στὶς γυναῖκες. Πραγματικά, οἱ Καραγκούνισσες φοροῦν ἀκόμα καὶ σήμερα κάτι ὀλοστρόγγυλα μαῦρα καπέλλα, ποὺ μοιάζουν μὲ φέσια ἀντρικά.

Τὰ τσοπανόπουλα, ποὺ ἀκολουθοῦσαν τοὺς μεγάλους - μάτι ζωντανὸ κι' ἀπονήρευτο - ἐνῶ φοροῦσαν τὰ ἴδια ροῦχα, εἶχαν ἓνα περίεργο κόψιμο καὶ χτένισμα στὰ μαλλιά τους. Κουρεμένοι γύρω - γύρω, ἀφίναν πάνω στὸ μέτωπο ἓνα ἀνυπόταχτο τσουλούφι, τὴν πόλκα, ποὺ κρυβε πολλές φορές τὸ ἓνα μάτι...

Οἱ μαστόροι κι' οἱ σκηνίτες, ζοῦσαν σὲ μιὰν ἀντίστροφη σχέση μετακίνησης.

Οἱ πρῶτοι μὲ τὴν ἀνοιξὴ ἐγκατάλειπαν τὴν «πατρίδα» κουβαλώνοντας τὰ μαστορικὰ σύνεργα πάνω σὲ μουλάρια καὶ γαϊδούρια κι' ἀποχαιρετοῦσαν μὲ πικρὰ τραγούδια καὶ κλάματα ξερριζωμοῦ, μὲ βιολιὰ καὶ λαγούτα. Μιὰ πλόσκα μὲ παλιὸ κόκκινο κρασί, περνοῦσεν ἀπὸ στόμα σὲ στόμα γιὰ τὸ κατευώδιο, κι' ἔπειτα... μακρυὰ σὰν ν᾿ ἦταν ὄνειρο, τὸ κούνημα τῶν ἄσπρων μαντηλιῶν, πέρ' ἀπ' τὴν ποταμιὰ. Καὶ τίποτ' ἄλλο..

«Τὸν πῆραν τὸν Κολιό,
τὸν πῆραν οἱ μαστόροι
παιδὶ ἀπ' τὸν σκολεῖο

νά μάθη πηλοφόρι
καρδιά πονετική
τὸν ξέβγαλε μὲ κλάμα
«Τετράδη - Κυριακή
θὰ καρτερῶ γιὰ γράμμα».

Δὲν σώνει ἄλλο νὰ δῆ
παιδεύεται τὸ μάτι
κρατοῦσε ἓνα ραβδί
τὸ στρῶμα του στήν πλάτη.

Μᾶς ἔφυγε ὁ Κολιός
κι' εἶχε μιὰ τέτοια λύπη
θᾶναι ὅλοι ἐδῶ τ' Ἀηλιός
καὶ μόνο αὐτὸς θὰ λείπη»

Κι' οἱ δεῦτεροι, ἔφταναν στήν «πατρίδα»

οἱ βλαχοσκηνίτες θεωροῦν σὰν πατρίδα τους τὸ βου-
νό, τῆ «βουνίσια πατρίδα», πού ἔχουν καημὸ νὰ μέ-
νουν κι' ἐπιθυμοῦν νὰ ταφοῦν σὰν πεθάνουν

γιομάτοι εὐφρόσυνη διάθεση, πού ξαναντάμωσαν τὰ κονά-
κια τους,

κατοικίες κάτω ἀπὸ γερτὲς κοιτῶνες περιστοιχισμέ-
νες μὲ ξηρολιθιές. Στῆ μέση πυρομάχος. Μὲ προ-
θάλαμο, τὸ «φρετζάτο», ὅπου ἀριστερά, καθὼς μπαί-
νουμε στέκεται μπηγμένη στὸ χῶμα ὄρθια ξερὴ ἐλα-
τοκορυφή, μὲ δισάλες, ὁ «κ ρ ε μ α ν τ α λ ἄ ς» πού
λένε, πάνω στὸν ὁποῖο κρεμοῦνται τὰ σέα καὶ τὰ μέα -
τὸ συγύριο τοῦ βλάχικου

χαρούμενοι πού θὰ ξανάβλεπαν τὰ χορταριασμένα λιβάδια.
Τὶς στρουγγες τῶν ζωντανῶν... ὅλα τοῦτα πού ὄνειρεύονταν,
κάτω στὰ χειμαδιά,

—Πόσα μέτρα χιόνι θᾶχει τώρα τὸ κονάκι μας;....

—Τί νεροπομπές πήραν τώρα τὰ ξύλα μας; νύχτες όλόκληρες, μέσ' τὴν τσοπάνικη καλύβα, τὴν ἀχυροσκέπαστη, γύρω ἀπ' τὴ φωτιά, ὅπου ἀπλώνονται οἱ γυμνὲς πατοῦσες... σ' ἓνα σύννεφο καπνοῦ ποὺ προκαλεῖ πονόματο καὶ δάκρυα.

Ὅταν ἔρχονταν τὸ φθινόπωρο, ἄλλαζαν τὰ ρέματα στὸ Παζάρι τῆς Κόνιτσας. Οἱ μαστόροι ἔρχονταν τραγουδιστά. Ἐμπαιναν στοὺς καφενέδες καὶ κέρναγαν γνωστούς κι' ἄγνωστους. Διανυχτέρευαν στὰ χάνια. Καλοπληρωτάδες, ἀγόραζαν ἀπ' τὸ Παζάρι λογιῆς - λογιῆς μπιχλιμπίδια καὶ ζαχαρωτά. Κι' ἀνηφόριζαν τὴν Πλάκα ἀλαφροὶ καὶ καμαρωτοὶ σὰν πέρδικες.

Τὶς ἴδιες μέρες οἱ σκηνίτες κατέβαιναν ἀπ' τὰ βουνά. Περνοῦσαν ἀπ' τὴν ἄκρη τῆς Τοπόλτσας, μακρὲς ἀτέλειωτες σειρὲς μεσ' τὸν κάμπο, σὰ λιτανεῖες ἀκαθόριστες κι' ἀδιάκριτες στὴν καταχνιά τοῦ Ὀκτώβρη. Ὅλα γι' αὐτοὺς ἦταν μιὰ λύπη. Μιὰν ἀτέλειωτη λύπη.

Ὅσοι εἶχαν, δυὸ τρεῖς βδομάδες πρὶν, κατεβῆ μεσ' τὴν Κόνιτσα γιὰ νὰ πάρουν μέρος στὸ Παζαρόπουλο, μόλις ἀγροικοῦσαν τὰ κουδουνίσματα τῶν κοπαδιῶν τους, στὸν κάμπο καὶ τὰ γαυγίσματα τῶν σκυλιῶν, μάζευαν τὴν πραμάτεια τους γρήγορα - γρήγορα σὰν κυνηγημένοι ἀπὸ μπόρα, κι' ἔφευγαν βιαστικοί, ροβολώντας τὸν κατήφορο, τῆς Κόνιτσας, μήπως καὶ δὲν προλάβουν τοὺς δ'κούς τους, στὴν μελαγχολικὴ τούτη πορεία πρὸς τὰ χειμαδιά...

Οἱ μαστόροι, τῆς Κόνιτσας, πίστευαν πὼς ἔχτισαν τὸν κόσμο όλόκληρο. Γενιὲς όλόκληρες. Χωριὰ όλόκληρα τὴν ἴδια τέχνη. Πυρσόγιαννη, Βούρμπιανη, Καστάνιανη, Κεράσοβο, Στράτσιανη... Κι' ἔπειτα οἱ Χιονάδες, τὸ Τύρνοβο, τὸ Γοργοπόταμο, τὸ Πεκλάρη, τὸ Πλικάτι, ἡ Κουρτίνιστα...

Καὶ ποῦ δὲν εἶχε φτάσει ἡ χάρη τους...

Τὰ Μπαλκάκια όλόκληρα κι' ἡ Μικρὰ Ἀσία ἦσαν γιομάτα ἀπὸ τὰ ἔργα τους. Γέφυρες. Βρύσες. Μοναστήρια. Ἐκκλησιές... Καὶ καμμιά φορὰ όλόκληρες Πολιτεῖες καὶ Κά-

στρα. Μαστόροι καὶ Μαραγκοί. Τεχνίτες καὶ τσιράκια. Ταγιαδόροι (ξυλογλύπτες ποῦφτιαχναν τὰ τέμπλα καὶ τοὺς ἄμβωνες τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τὰ κεντήδια τῶν ἀρχοντόσπιτων). Πελεκάνοι (ποὺ σκάλιζαν τὶς πέτρες, κι' ἔφτιαναν λογιῆς - λογιῆς ξόμπλια στὶς βρύσες, στὰ Μοναστήρια, στ' ἀγκωνάρια τῶν σπιτιῶν). Ζωγράφοι (ποὺ διακοσμοῦσαν τοὺς ὄντάδες στ' ἀρχοντικά, ζωγράφιζαν μὲ τὸ πινέλο πάνω ἀπ' τὰ παράθυρα, τὰ ψευτοπαράθυρα - φεγγίτες). Ἀγιογράφοι (ποὺ γιόμιζαν τὰ τέμπλα τῶν ἐκκλησιῶν εἰκόνες κι' ἱστοροῦσαν Μητροπόλεις καὶ Μοναστήρια). Μαντιμιτζῆδες... Σχολές ὀλόκληρες. Κινιοῦνταν ἀπὸ χωριὸ σὲ χωριό. Ἀπὸ πόλη σὲ πόλη. Κι' αὐτοὶ κοπάδι, Καραβάνια - Νταϊφάδες. Μιλοῦσαν - τσίλιζαν ὅπως ἔλεγαν τὴ δική τους γλώσσα, τὴν κουδαρίτικη. Ζοῦσαν κοινοσιακὴ ζωὴ, ἔχοντας ἐπικεφαλῆς τὸ πρωτομάστορα. Μυθιστορηματικὴ μορφή κι' αὐτὸς ὁ πρωτομάστορας! Μερακλῆς στὴ δουλειά. Φαντασία στοὺς αὐτοσχεδιασμούς. Εἶχε τὸ δικαίωμα, σὰν ἀνταμοιβὴ στοὺς κόπους του, νὰ τοποθετῆ τὴν πρωτόγονη λιθόγλυπτη μάσκα του στ' ἀγκωνάρια τῶν ἀρχοντόσπιτων ποῦχτιζε, στὶς κόχες τοῦ ἱεροῦ τῶν ἐκκλησιῶν, στὶς βρύσες. Πονηρὸς στὶς διαπραγματεύσεις μὲ τὸ μπαρὸ (τὸν κύριο τοῦ ἔργου), ὑπόγραφε τελικὰ αὐτὸς σὰν ἐκπρόσωπος τοῦ νταϊφᾶ τὰ κοντράτα.

«Ὁ ὑποφαινόμενος, ἐσυμφώνησα μὲ τὸ μαστρονικόλα Γεωργίου Βουρμπανίτην διὰ νὰ φτιάσῃ τοὺς τοίχους τοῦ σπιτιοῦ μου, καὶ διὰ πληρωμὴν θέλω τοῦ δίδω ἀπὸ γρόσια πέντε καὶ παράδες δέκα τὴν κάθε ἡμέραν διὰ τοὺς ἄνδρας, διὰ δὲ τῶν παιδιῶν ἀπὸ γρόσια δύο καὶ παράδες εἴκοσι πέντε, καὶ ἀπὸ ἓνα γρόσι τὴν κάθε ἐβδομάδα διὰ Σαββατιάτικον εἰς τὸν καθένα...»

Ἦταν ὑπεύθυνος ἀπέναντι Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων γιὰ τὴν τύχη τοῦ νταϊφᾶ. Φρόντιζε σὰ μάνα τοὺς μαστόρους του καὶ τὰ πράματα (ζῶα), τὴν ὥρα ποὺ περνοῦσαν τ' ἀγε-

φύρωτα ποτάμια. Γνοιάζονταν για τούς θερμασμένους (ἄρρωστους) τεχνίτες μὴν κακοπάθουν, κι' ἤξερε ὅλα τὰ ἰλιάτσα τῶν Ζαγορίσιων κομπογιαννιτῶν. Ξεμπέρδευε ἂν λάχαινε, μὲ διπλωματία, τὰ δύσκολα μπερδέματα τῶν νιόβγαλτων μαστόρων μὲ τὶς λυγερὲς ἀγκίδες (κυράδες τῶν σπιτιῶν ποὺ δούλευαν).

Πόσος κόπος, ἀλήθεια, στὸν κάθε πρωτομάστορα, ἀλλὰ καὶ τί ἄθλος νὰ φέρη πίσω στὸ χωριὸ ὀλόκληρο τὸ φλογισμένο ἀπὸ καημοὺς αὐτὸ ἀσκέρι, ἀκέριο καὶ ἀλώβητο. Μοίραζε τὶς εἰσπράξεις ἀνάμεσα στοὺς τεχνίτες, χωρὶς καμμιά διάκριση (οὔτε καὶ γιὰ τὸν ἑαυτό του) σὲ ἴσια μερίδια. Τὰ παιδιά, ποὺ κουβαλοῦσαν λάσπη καὶ τὰ ζῶα πήγαιναν μὲ τὸ μήνα.

Ἔφευγαν οἱ καημένοι οἱ μαστόροι μὲ τὴν ἄνοιξη σὰν τέλειωναν οἱ Ἀπόκριες κι' ἔρχονταν πίσω γύρω στ' Ἀηδημητριῶ....

«Τῆς ἐξορίας μου· μίκρυναν οἱ ὁῖμοι,
τῆς νοσταλγίας ξεχείλισαν ἡ σφαίρα,
τὰ φτερά μου ἐθεριέψανε, τὰ πρῶτα
τῆς ψυχῆς μου φτερά, κι' ἀργοσαλεύουν
μὲ τὸ ρυθμὸ ποὺ γνώρισαν στὴ ἄξια
βουβὴ πατρίδα, ἐκεῖ ποὺ ἡ ἀρτηρία
ξυπνάει τὴν ἀρτηρία, ἡ φλέβα ἀνάβει
τὴ φλέβα, ὁ νοῦς τὸ νοῦ, κι' ἀπὸ τὸν ἕνα
παλμὸ ὁ αἰχμάλωτος θεὸς ξεσπάει
τὴν πυρκαϊὰ ποὺ καταλεῖ καὶ πλάθει
τὶς θεῖες μορφὲς καὶ τὰ ἔργα...»

Ὡς μεταβάλλονταν ἡ δομὴ τῆς οἰκονομίας στὴν Εὐρώπη, μὲ τὴ βιομηχανικὴ ἐπανάσταση, τὴν πληθοπαραγωγὴ καὶ τὸ χαμηλὸ κόστος (ἔμπαινε στὴν παραγωγὴ ὁ ἀτμὸς καὶ οἱ χημικὲς οὐσίες), ἕνα - ἕνα τ' ἀργαστήρια τοῦ Παζαριοῦ τῆς Κόνιτσας, φουντωμένα ἄλλοτε στὴ δουλειά, τὰ χρόνια τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ἔσβυναν.

Καὶ μετατρέπονταν σὲ μαγαζιά μεταπράτικα, μὲ ὑποτονικὴ δραστηριότητα.

Κι' ἐξαφανίζονταν οἱ γραφικοὶ κεχαγιάδες (ἀρχηγοὶ) τῶν σιναφιῶν (ἰσιναφιῶν), οἱ μαστόροι, οἱ καλφάδες καὶ τὰ τσιράκια, ποῦφταναν χαράματα στὴν ἀγορά, μὲ τὸ μεσημεριάτικο φαῖ, στὸ ξυλοπίνακο.

Τώρα, λίγο πίσω ἀπ' τὶς πόρτες τῶν μαγαζιῶν, ἴσα - ἴσα κεῖ, ποῦ δὲν ἔφτανε ὁ καφτερὸς ἥλιος τοῦ μεσημεριοῦ, στέκονταν αἰνιγματικοὶ οἱ ἀργαστηριαραῖοι κι' οἱ ἐμπόροι ἄλομόναχοι (φέρναν βόλτα τὴ λιγοστὴ πελατεία τους καμμιά φορὰ μὲ κανένα σκολιαρούδι), μὲ τὴν καρδιὰ σφιγμένη, γιὰ τὸ «ποῦ θὰ πάη τὸ πράμα — καὶ μέχρι ποῦ θὰ τραβήξῃ ἡ ἀναδουλειά».

Ἀπ' τ' ἀργαστήρια, ἔμειναν μόνο κεῖνα, ποῦ τᾶβγαζαν πέρα μὲ λιγοστὸ προσωπικό, κι' ἐλάχιστα ἔξοδα.

Οἱ ὠρολογάδες, οἱ ραφτάδες, οἱ τσαγκάρηδες κι' οἱ τσαρουχάδες.....

“Ὅπως ἔβγαινες ἀπ’ τὸ χάνι τοῦ Λούπα, βρισκόσουν μπροστὰ στὸ πλατὺ γκαλντερίμι τοῦ Παζαριοῦ. Δεξιά. Ὁ Σωτήρης ὁ Ρολογᾶς. Πιὸ πέρα τὸ ραφτάδικο τοῦ Γούσια Παπακώστα. Κάπου κεῖ κι’ ὁ Κώτσιο Μπούσμπουλας, τσαγκάρης, ποῦχε μιὰ φόρμα ξύλινη γιὰ τὸ σιδέρωμα τῶν φεσιῶν. Πᾶμε πιὸ κάτω. Τὸ τσαγκάρικο τοῦ Μίχου Μπινόλα. Μεσολαβοῦσε ὁ δρόμος μὲ τὰ σκαλάκια, ποῦβγαιναν μπρὸς στὸ Διοικητήριον (κάτι γιαλιστερὰ σκαλάκια ἐπικίνδυνα νὰ φᾶς τὸ κεφάλι σου). Μετὰ τὸ δρόμο, τὸ μπαλωματάδικο τοῦ Κώτσιου Γιαν—Ζώη. Ψηλός, ξεραγκιανός, σὰν λέλεκας, λίγο γερμένος στὰ γεράματα, ὁ μακαρίτης, ὁ Κώτσιο Γιαν—Ζώης (ἄντρας τῆς Λευκοθέας ποῦ εἶχε καθιερώσει σὰν ἀρχὴ τὸ «φάε καὶ σφουγγίσου») σκάρωνε σὲ κάθε εὐκαιρία κι’ ἀπόνα στιχοπλάκι

Θεοδόση

δὲν ἔχεις γνώση

Τὸ φεγγάρι

σὲ βγάζει παλληκάρι...

Θ’ ἀνεβῶ στὸν Ἄηλιὰ

μὲ τὴ μπάρμω, ἀγκαλιά....

Μετὰ ὁ φουῦρνος τοῦ Σερῆμ μπέη καὶ τοῦ Σπύρου Μπραζιώτη.

“Ἐπειτα τὸ χάνι τοῦ Σουλεϊμὰν Ἐφέντη μὲ τὴν ώραία θαλωτὴ εἴσοδο. Ἔρχονταν ἔπειτα τὸ μπακάλικον τοῦ Πέτρου Καρατζήμου. Καὶ μετὰ τὸ ἐμπορικὸν τοῦ Μιχαλάκη Ζήση. Πάλιότερα, στὸ μαγαζὶ ἐτοῦτο, ἦταν τὸ ἐμποροτραπεζιτικὸν τῶν Μπεκιαραίων, φραγμένον, μπρὸς καὶ πίσω, μὲ κάτι σιδεριές, ἀθάνατες. Ἀκολουθοῦσε τὸ ἐμπορικὸν τοῦ Γιούσια Νάτση, ποῦ εἶχε τὴν πρώτη κίνηση στὴν ἀγορά. Τ’ὄφτιαξε, σὰν γύρισε ἀπ’ τὴ Βλαχιά, καζαντημένος καὶ παντρεύτηκε κόρη Μπεκιάρη. Λένε, πὼς ἔκανε τὸ πᾶν γιὰ νὰ τραβήξῃ τοὺς χωριάτες. Δοκίμαζε πάνω του τίς μάλλινες ὑφαντὲς ποδιές κι’ ἂν τύχαινε νὰ δείχνουν γιὰ κοντές, ἔσκυβε μαζὶ μ’

αὐτὲς καὶ τὶς ἔκανε νὰ φτάνουν στὸν ἀστράγαλο. Ἐντε πιὸ κεῖ, ἦταν τὸ ἔμπορ-κὸ τοῦ Παναγιώτη Ρούβαλη. Καὶ λίγο παραπέρα, τὸ τσαρουχάδικο τοῦ Πέτρου Γκαλμπατσάρη (φαίνεται ὁ καημένος ἔβηχε στὰ νιάτα του πολὺ, σὰν ζῶο μὲ γκαλμπάτσα). Κί' ἀπὸ κοντὰ τὸ τσαρουχάδικο τοῦ Μήτρου τῆς Μπάμπως. Πέρασμα δύσκολο τοῦ Παζαριοῦ. Σωστὰ Δαρδανέλλια. Ἀπέναντι ὁ Γιῶργο—Μέλλος, ἔβλεπε μὲ τ' ἄσπρο τοῦ ματιοῦ, τοὺς διερχόμενους, καθὼς ἦταν σκυμμένος πάντα στὰ καλαπόδια πάνω. Ἐτσι, ἔκανε καὶ περνοῦσε κανένας ξωπαρμένος τῆς ἀγορᾶς, ἢ κανένα νούμερο τῆς Κόνιτσας ἢ ἀκόμα καὶ καμμιά σουρλουλοῦ (ἢ Τζιμπὴ ἀπ' τὸ Μπέρκο, ἢ Λύκαινα ἢ ἢ Μπάλια) δόστου καὶ χτυποῦσαν ρυθμικὰ ἀπὸ δῶ κι' ἀπὸ κεῖ, οἱ μουστάδες—ὄρειχάλκινα ἔργαλειὰ πού ἔστρωναν τὰ πετσιὰ. Καὶ γινόταν σαματὰς μεγάλος. Κί' ἔπαρναν εἶδηση οἱ παζαριῶτες. Κί' ἔβγαιναν στὶς μόστρες ν' ἀπολαύσουν τὸ θέαμα, οἱ σοβαρότεροι νὰ ξεροβήξουν, καὶ νὰ πετάξουν κανένα πείραγμα οἱ τολμηροί.

Προχωροῦμε πιὸ πέρα.

Ὁ Χρῆστος Νέκος. Ἐμπορὰς. Μονόφθαλμος. Στὸ χαλασμένο μάτι ἕνας μαῦρος ἐπίδεσμος σὰν τὸ Λάζαρο Κουντουριώτη, τὸν πρωτεργάτη τῆς Ἐπανάστασης. Πιὸ κεῖ ὁ Μῆτσο—Πορφύρης. Ζαχαροπλάστης μερακλῆς πού ἄνοιγε φύλλο τοιγαρόχαρτο. Δασκαλοπαῖδι, ὅμως καθὼς ἦταν, δὲν εἶχε τὸ μυαλό του στὴ δουλειὰ καὶ τὸν ἐνδιάφεραν περισσότερο οἱ Κανόνες τῆς Γραμματικῆς καὶ τοῦ Συντακτικοῦ, πού τοὺς ἀράδιαζε σὲ κάθε περίσταση. Ἀπ' αὐτὸν ἄκουγες ὅλες τὶς ἐτυμολογίες τοῦ στεῖρου σχολαστικισμοῦ—ραβανὶ ἀπὸ τὸ ραδέως βαίνω, παρατσιγκαλος—ἀπὸ τὸ παρὰ θίν' ἄλός—καὶ κατεβατὰ ὀλόκληρα ἀπ' τ' ἀρχαῖα κείμενα. Τί τραβοῦσε ἢ καημένη κείνη ἢ Κύρου Ἀνάβαση. Μετὰ τὸν Πορφύρη ἦταν ὁ Λάζο Τσίλης. Τσαρουχὰς καὶ κεροπλάστης. Στὴ μόστρα τοῦ μαγαζιοῦ κρέμονταν τσαρούχια μὲ κόκκινες φοῦντες κι' ἄσπρες, κόκκινες λαμπάδες. Στὸ βάθος, στὸ μισοσκόταδο, κάτι περίεργοι σωλῆνες ἀραδιασμένοι

στη σειρά—μητρες τῶν κερῶν—ἔμοιαζαν μὲ καθολικὸ ἐκκλησιαστικὸ ὄργανο.

Πιὸ πέρα ὁ Λάκκια—Γιάγιος. Μπακάλικο...

Ξαναγυρίζουμε πίσω στὸ Χάνι τοῦ Λούπα, γιὰ νὰ πά-
ρουμε τὴν ἀριστερὴ πλευρὰ τοῦ καλντεριμιοῦ.

Στὴν ἀρχὴ τὸ φαρμακεῖο τοῦ Θεόφιλου. Ἐπειτα ὁ
Σωτήρης Τζιάτζιος μὲ τὸ τσαγκαράδικο. Ἀκολουθοῦσε τὸ
στέκι τοῦ Ἑβραίου γυρολόγου Ἀβραάμ. Τοῦτος δὲν πυθώνον-
ταν στὸ μαγαζί. Ἐπαιρνε βόλτα τὶς γειτονιὲς καὶ φώναζε
«Ράματα—βελόνια». Τὰ παιδιὰ κρυμμένα στὶς γωνιὲς τὸν
κοροΐδευαν,

«Ράματα, βελόνια

τ' Ἀβραάμ τὰ πανταλόνια».

Πεισμάτωνε ὁ Ἀβραάμ, ἔπαιρνε μπασμάκες (μεγάλες
πέτρες) κι' ἀπειλοῦσε νὰ σπάσῃ κεφάλια. Ἑβραῖος ὅμως
καὶ περιορίζονταν νὰ φωνάζῃ:

«Τῆς μάνας σας τὰ βρακιά».....

Μετὰ ἀπ' τὸν Ἀβραάμ, ὁ Σπύρο—Σδράβος, τσαρου-
χάς. Κι' ἔπειτα ὁ Χρήστο—Πατέρας, φραγκοράφτης. Ὁ καη-
μένος ὁ κυρ Χρήστος. Χρόνια νεωκόρος στὴν ἐκκλησιά. Ἦ-
ταν γιὰ μᾶς ὁ Θεὸς ποὺ μᾶς ἔστελνε τὸ μάνα, σὰν μοίραζε
τὸ στάρι στὰ μνημόσυνα. Τὴν κατοχὴ, εἶχε ἀπλοποιήσει
κείνη τὴν πολύπλοκη κατάστασι στὸ μυαλό του καὶ μᾶς
ἔλεγε: Πῶς δὲν θάπρεπε νὰ φοβόμαστε τοὺς Ρώσους, γιὰ-
τί ἔχουμε συμπεθεριὸ μ' αὐτούς. Μιὰ κι' ὁ Βασιλιάς Γεώρ-
γιος εἶχε παντρευτῆ τὴν πριγκίπισσα τῶν Ρωμανώφ, Ὁλ-
γα... Θεία ἀπλότης... Μετὰ ἔρχονταν ὁ Λιούτσικας, χασά-
πης, ποὺ τὸν ἔλεγαν καὶ Ρόβα, κι' ἦτανε βλογοκομμένος.
Κι' ἔπειτα ὁ Σπύρο - Πατέρας, ἐμπορικὸ. Ὁ Ἀπόστολος
κι' ὁ Λάμπρο—Μάλλιακας. Κι' ἔπειτα, τὸ καφενεῖο τοῦ
Ἀντώνη Τσινάβαλου. Κολλητά, τὸ ἐμπορικὸ τοῦ Νικόλα
καὶ Σπύρου Ρούμπου, ποῦχε συχνά—πυκνά (στὰ χρόνια
ιδίᾳ τοῦ Σπύρου Ρούμπου) φραγμένη τὴν πόρτα μὲ χιαστί

δυὸ κανταρόξυλα. Σημάδι πὼς τὸ κατάστημα ἄργεῖ. Δὲν ἦταν τίποτα. Ὁ κυρ Σπύρος εἶχε πεταχτῆ μέχρι τὸ καφε-νεῖο γιὰ κανένα τάβλι καὶ γύρω του μαζεύονταν ἡ γαλαρία.

Δὲν μ' ἄρέσουν οἱ ζαβολιές κυρ Σπύρο.

—Ποιὸς κάνει ζαβολιές, παρακαλῶ;

—Κολλᾶς τὰ ζάρια γιὰ ἐξάρεις... Κάνε μου τὴ χάρη νὰ τὰ κουνᾶς καλύτερα, καὶ νὰ βλέπω ὅταν βάζεις τὰ πούλια σου.

Ὁ κυρ Σπύρος ξερόβηξε κι' ἔξυνε τὴ μύτη του...

—Τοῦτο πάει διπλό.

—Μ' αὐτὸ τὸ πλευρὸ νὰ κοιμᾶσαι.

—Πάει σοῦ λέω καὶ θὰ τὸ δῆς... Γρήγορα ἕνα ὀθωμανικὸ βραστό.

—Μὲ περισσότερη ζάχαρη, παρακαλῶ.

—Ὁχι. Τῆς παρηγοριᾶς...

—Μὴ μοῦ σεκλετίζεσαι. Ἄν χάσης ἔχασες.

—Φεύγω, θὰ κρυώσουν οἱ ντολμάδες.

—Γιὰ ποῦ κυρ Σπύρο,

—Γιὰ τὸ σπίτι.

—Κι' ἐδῶ ποιὸς θὰ πληρώσει;

—Ἄς πληρώσει ὅποιος θέλει.

—Δὲν θὰ πληρώσει ὅποιος θέλει κυρ Σπύρο, ἀλλὰ κεῖνος ποῦχασε.

—Ἄσε με ἀδερφέ μου... μὴ μοῦ γίνεσαι φόρτωμα.....

Ἔλεγαν πὼς ὁ καημένος ὁ Σπύρος—Ροῦμπος ἦταν παθιασμένος μὲ τὸ τάβλι καὶ σὰν ἔχανε στενοχωριόταν τόσο, πὺ ἀψωνε καὶ κόρωνε καὶ τὸ κεφάλι του ἔβγαζε ἄμπωρο (ἀχνὸ) σὰν ρακοκάζανο. Ἄπὸ κεῖ καὶ πέρα ἦταν τὸ μαζαγί τοῦ Θανάση Γούσγουνα. Ὁ Χριστόδουλος Κούσιος καὶ τὸ χάνι τοῦ Βασίλη Κούσιου. Στὸ ἰσόγειο μαγέρικο. Ὁρθιος ὁ κυρΒασίλης ἀνακάτευε πίσω ἀπ' τὴ μόστρα ποῦταν ταυτόχρονα καὶ φουφού, τὶς κατσαρόλες καὶ δοκίμαζε τὰ φαγητὰ ἀπὸ ἀλάτι. Κι' ὡς περνοῦσαν τὰ παιδιὰ ἀπέξω καὶ χάζευαν, ὁ κυρ Βασίλης ἐπαναλάμβανε μὲ ὑπο-

νοούμενα, ἀνακατεύοντας τὴ φασολάδα μὲ τὴν ξυλοχου-
λιάρα...

—Ποιὸς θὰ φάη ἀπὸ τούτη;... Ποιὸς θὰ φάη ἀπὸ τούτη;

Μπροστά, ἀπὸ τὸ χάνι τοῦ Λούπα καὶ κάθετα πρὸς
τὸ γκαλντερίμι τῆς ἀγορᾶς, περνάει ἕνας κατηφορικὸς
δρόμος, πὺ σ' ὀδηγεῖ στὴ Βρύση καὶ τὸ Ρολοῖ τοῦ Τζαμιῦ.

Ἐνα χτίσμα τοῦτο τὸ Ρολοῖ στέριο, πὺ ὑψώνονταν
ὀλόϊσα, δίχως δισταγμό.

Ἐδειχνε, νάχη κάποιο στόχο ψηλότερο, ἀπὸ τᾶλλα
χτίσματα. Ἐνα νόημα καθαρότερο, ἀπ' τοῦ Παζαριοῦ τὴν
τύρβη καὶ τὴν καθημερινότητα.

Λένε πὺς τὸ Ρολοῖ τοῦτο, τὰ παλιὰ χρόνια ἦταν καμ-
παναριὸ τ' Ἀηγιώργη, ἐκκλησιᾶς πὺ χάλασε ὁ Σουλ-
τὰν Βαγιαζίτ ὁ δεύτερος, γιὰ νὰ χτίσῃ τὸ τζαμί τῆς ἀγο-
ρᾶς, δίπλα στὸ Σουλτὰν Τεκέ, τὸν Τεκέ τοῦ Μπαμπᾶ Γα-
ζῆ Βρενόζ.

Καὶ πὺς ἡ τεράστια καμπάνα τοῦ Ρολοιοῦ, ἦταν φερ-
μένη «στανικῶς» ἀπ' τὴν Ἀγία Παρασκευὴ τοῦ Κάμπου...

Δεξιά, στὸ δρόμο τοῦτο, ἔδιναν δυὸ στενοσόκακα
πλακόστρωτα ἀπὸ καμμιὰ πενηνταριὰ μέτρα τὸ καθένα. Ἀ-
πὸ δῶ κι' ἀπὸ κεῖ χτίσματα μὲ δυὸ πατώματα. Στὸ ἰσό-
γειό τους, κάτι μακρόστενα θολωτὰ μαγαζιά, κι' ἀπὸ
πάνω στὸν πρῶτο ὄροφο, μακρυές, χαμηλοτάβανες αἰ-
θουσες, μ' ἕνα γύρω μπάσια. Τοῦτα τὰ κτίρια, τὸν
παλιὸ καιρὸ, ἦταν τ' ἀργαστήρια τοῦ Παζαριοῦ τῆς Κόνι-
τσας. Ἄ! Αὐτὰ τ' ἀργαστήρια! Πόση δουλειὰ δὲν γνῶρι-
σαν ἄλλοτε. Τότε πὺς ἡ γραμματεία τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, φωτι-
σμένη ἡγεσία τοῦ ἡπειρώτικου κόσμου, πραγματοποίησε
μιὰν ἀπογείωση τῆς περιοχῆς, τέτοια, πὺ δὲν εἶχανε γνω-
ρίσει ἴσαμε τὰ χρόνια κεῖνα, ὀλόκληρα τὰ Βαλκάνια.

Σὰν ἔφραξε τὰ ντερβένια ὁ Ἀλῆς, κι' ἀνακουφίστηκε
ὁ τόπος, οἱ πανάρχαιες καταβολές τῆς ἡπειρώτικης χειρο-

τεχνίας, πού ξεκινᾶν ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Δεσποτάτου, ἄρχισαν νὰ ξεπετοῦν βλαστάρια.

Πρῶτα τὰ Γιάννινα, ὕστερα ἡ Κόνιτσα, οἱ δύο ἀγαπημένες «οἱ προτιμήμενες», πολιτεῖες τοῦ Ἄλῃ, (ἡ πρώτη ἱκανοποιοῦσε τὴ φιλοδοξία του κι' ἡ δεύτερη τὴ ματαιοδοξία, μιὰ κι' ὅπου βρισκόταν καὶ σιεκόταν, τόνιζε πῶς ἀπ' τὸ Ζεῖνὲλ μπέη τῆς Κόνιτσας, πατέρα τῆς Χάμκως, ἡ γενιά του ἔφτανε στὸν «μυθοποιημένο» ἥρωα τῶν Ἀλβανῶν, τὸν δοξασμένο Γεώργιο Καστριώτη). Κι' ἔπειτα μιὰ σειρὰ ἀπὸ πολιτεῖες καὶ χωριά τῆς Ἠπείρου, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Μακεδονίας, μπῆκαν στὸ δρόμο συνταρακτικῆς ἀλλαγῆς. Τῆς ἀλλαγῆς, πού μὲ τὴ σύγχρονη ὀρολογία θ' ἀποκαλοῦνταν «Νεοελληνικὸ θαῦμα, πού ξεπήδησε μέσα ἀπ' τὸ σκοτάδι μιᾶς μακρόχρονης κι' ἐξουθενωτικῆς σκλαβιάς».

Τὸ ἐμπόριο μὲ τὸ ἐσωτερικὸ καὶ τὸ ἐξωτερικὸ ἀντρώθηκε. Τὰ «Παζάρια», οἱ «Ἐμπορομανηγύρεις», ὅπως ἔλεγαν οἱ «λόγιοι», πολλαπλασιαζόνταν. Ἔνα - ἔνα τ' ἀργαστήρια ξεφύτρωναν κι' ἀντικαθιστοῦσαν τὴν οἰκοτεχνικὴ παραγωγή. Τὸ ταχυδρομεῖο πάει κι' ἔρχεται. Καὶ τὰ καραβάνια ἀνεμπόδιστα κυκλοφοροῦν, μέσ' τὰ Βαλκάνια, πρὸς τὴ Βιέννη, πρὸς τὴ Βενετιά καὶ τὴν Τεργέστη, κουβαλώντας ἔτοιμα προϊόντα τῆς ντόπιας βιοτεχνίας. Αὔξανε τούτη τὴν ἐποχὴ ὁ πλοῦτος τοῦ κόσμου καὶ διψοῦσε ἡ ἀγορὰ γιὰ πράγμα. Ἄνοιγαν οἱ δουλειές καὶ δὲν πρόφταινες νὰ κουβαλᾶς καὶ νὰ φτιάνης.

Καὶ δόστου σταυροπόδι τὰ τσιράκια, οἱ καλφάδες κι' οἱ μαστόροι πάνω στὸ μιντερένιο μπάσι τοῦ ἀργαστηριοῦ, πάλευαν νύχτα—μέρα. Τί σημασία εἶχε κι' ἂν τὸ μεροκάματο μετριόταν σὲ γρόσια, κι' οἱ συνθῆκες τῆς ζωῆς τῶν σκλάβων τούτων ἦταν πανάθλιες; Ἄσυνεῖδητα τὰ προβλήματα τότε τῆς ἐπερχόμενης ἀλλαγῆς, ἄφηναν ἀσυγκίνητο τὸν κόσμο. Ἀκραῖος ὁ τόπος. Βαθειὰ καὶ προαιώνια ἡ πείνα. Κι'

ὁ φόβος πολὺς. Κι' ἡ ξενητεία τρόμος. Ἄρκοῦσε ἓνα κομμάτι ψωμί κι' αὐτὸ κοντὰ στὸ σπίτι τους.

Ὡστόσο ἂν συνεχίζονταν, τοῦτο τὸ «πουργκατόριο», μ' ὅλες τὶς «ἀπάνθρωπες» συνθήκες καὶ δὲν ἀνακόπονταν ἡ πρωταρχικὴ τούτη συσσώρευση κεφαλαίου ἀπ' τοὺς ἐπίγονους τοῦ Ἄλῃ, ὅλους αὐτοὺς τοὺς «καλοπροαίρετους», πού τοὺς ἔπνιγε δῆθεν τὸ δίκιο κι' ἡ καλὴ διάθεση γιὰ νὰ διαλύσουν τὸ ἔργο του, σήμερα δὲν θάμαστε ἔτσι ὅπως εἴμαστε. Σήμερα θάμαστε Εὐρώπη...

Ποιὸς ὅμως ἦταν σὲ θέση τότε, νὰ ἰδῇ σὲ βάθος τὰ μηνύματα τῶν καιρῶν καὶ νὰ καταλάβῃ πὼς πηγαινε πολὺ ὁ τίτλος τοῦ «ένσενσαρκωμένου δαίμονος» ἢ τοῦ «ἀνθρωπομορφου θηρίου» γιὰ τὸν Ἄλῃ.

«Τοῦ ξακουσμένου Ἄλῃ πασᾶ, κορώνας βαζουράδων πατέρα πολλὰ σπλαχνικοῦ ὅλων τῶν φουκαράδων...» ὅπως ἔλεγε κι' ὁ καημένος ὁ Χατζῆ Σεχρέτης.

Στὰ δυὸ τοῦτα πλακόστρωτα στενοσόκακα τοῦ Παζαριοῦ, δεξιὰ ὅπως πᾶμε στὴ θύση καὶ τὸ ρολοῖ τοῦ τζαμιοῦ τῆς Πάνω Κόνιτσας, ἔσφιξε κεῖνον τὸν καιρὸ τὸ μελισσολόγι τῶν ἀνθρώπων. Στὸ βάθος τῶν μαγαζιῶν ἔβραζαν τὰ καζάνια. Ἐδῶ γιὰ τὰ χαλκώματα. Πιὸ κεῖ, γιὰ τὸ μετάξι. Στὶς μόστρες πέταγαν σπίθες τὰ καμίνια κι' οἱ τροχοί...

Κι' ἦταν ἐκεῖ λογιῆς—λογιῆς τ' ἀργαστήρια. Ἦταν παλιὰ οἱ γουναράδες, ντόπιοι Κονιτσιῶτες πού ἔκαναν χρυσὲς δουλειὲς σ' ὅλα τὰ Βαλκάνια. Ἔπειτα οἱ κουγιουμιτζήδες (χρυσικοὶ κι' ἀσημιτζήδες) ἀπ' τὰ Βλαχοχώρια, πού δούλευαν σὲ χτυπητὸ (μὲ τὸ σφυρὶ πάνω σὲ καλούπια, στὴν «κουνιά» ὅπως τὴ λέγαν), σὲ χαραχτὸ (μὲ τὸ καλέμι), σὲ συρματερό, σὲ σμάλτο, σὲ χυτό... Τέλεια τέχνη, Βυζαντινὴ. Κι' ἀκόμα πιὸ παλιὰ σ' αὐτὸν τὸν τόπο. Γιὰ ἐπικαλύμματα τῶν Εὐαγγελίων. Γιὰ δυσκολότηρα. Γιὰ εἰκόνες. Γιὰ σταυρούς. Γιὰ θυματήρια. Γιὰ δίσκους. Γιὰ κύπελλα. Γιὰ πιάτα. Γιὰ κου-

τιά. Για πόρπες. Για φυλαχτά. Για περιδέραια. Για τεπελί-
κια. Για σκουλαρίκια. Για κουτάλια. Για ζάρφια...

Μετά ἦταν οἱ χαλκωματάδες (μπακιρτζῆδες), ποῦφτια-
χναν τὰ καζάνια, τοὺς τετζερέδες, τὰ πιάτα, τὰ κουδούνια,
τὰ μαγκάλια. Κι' ἐπιτηδεύονταν νὰ σχεδιάζουν μερακλίδικα
πάνω στὰ σινιά (ὅσα προορίζονταν γιὰ στρώσιμο τῆς τά-
βλας), ώραῖα πουλιά, δέντρα καὶ λουλούδια. Κοντὰ σ' αὐτοὺς
ἦταν οἱ σιδεράδες, (γύφτοι ντόπιοι) ποῦφτιαχναν τὰ πάν-
τα, ἀπὸ μικρὸ καρφὶ μέχρι νταβανόπροκα. Ἐφτιαναν τοὺς
μεντρεσέδες. Ἐφτιαναν τὶς σιδερένιες ἀμπάρες τῶν σπιτι-
ῶν, ἔβαφαν τὰ ἰνιά ἀπὸ τ' ἀλέτρια, κολλοῦσαν τοὺς κασιμά-
δες, τὰ σκερπάνια, τὰ τσεκούρια...

Δίπλα τους οἱ μπαγουρτζῆδες κι' οἱ καλαϊτζῆδες, ξενό-
φερτοι κι' αὐτοί, ἀπὸ τὸ Τσαμαντά... Κι' ἀγάμισα σ' αὐτοὺς
κανένας μερακλῆς βλάχος μπιτσαχτοῦς, ποῦφτιαχνε μαχαί-
ρια καὶ σουγιάδες ἀπὸ ξασπρισμένο καὶ θαμμένο «ἀτσάλι μα-
χαιριοῦ» καὶ κάθε λογῆς κέρατα. Προσεχτικὴ δουλειὰ στ' ἀ-
λήθεια. Στὴν ἀρχὴ πελέκημα τοῦ κέρατου. Ἐπειτα κα-
ψάλλισμα γιὰ νὰ μαλακώσῃ. Ἐπειτα μὲ ρέγουλο τὸ στρίψι-
μο καὶ βάλισμο στὴ μέγγινα, γιὰ νὰ σταθῇ. Μετὰ δεῦτερο
πελέκημα, κι' ἀπὸ τὴ ράσπα γιὰ τὸ φινίρισμα...

Στ' ἄλλο στενὸ, ἦταν οἱ σαμαράδες, οἱ βαγενάδες, οἱ
μαραγκοὶ κι' οἱ ταγιαδόροι (ὅσοι δὲν ἔπαιρναν ἀπὸ κοντὰ
τοὺς νταῖράδες). Κι' ἔπειτα ἦταν οἱ καζάζηδες (μεταξουρ-
γοὶ) κι' οἱ ὑφαντές, ποῦφτιαχναν σ' ἀργαλειοὺς λινά, με-
ταξωτά, ριγωτά, ὑφάσματα, τσίπες καὶ βαμβακομέταξα (τὸ
μπιμπιζάρι). Κοντὰ σ' αὐτοὺς ἦταν οἱ ραφτάδες, (φραγκο-
ράφτες, ραμάνοι, ἀμπατζῆδες, καποτάδες καὶ τερτζῆδες).
Τοῦτοι δούλευαν, στὸν πρῶτο ὄροφο, σταυροπόδι, πάνω στὰ
μπάσια κι' ἔρραβαν ἢ κεντοῦσαν φορεσιῆς ἀντρίκιες ἢ γυ-
ναίκιες. Ἐβαζαν γοῦνες στοὺς γιακάδες, στὰ πέτα, στὸ
μπροστινὸ ἄνοιγμα καὶ στὶς φάσες τῶν μανικιῶν. Ἐρραβαν
γαϊτάνια (μεταξωτά, ἀργυρὰ ἢ καὶ καμμὰ φορὰ χρυσά)
πάνω στὰ βελούδινα φορέματα σ' ώραῖα διακοσμητικὰ θέμα-

τα, πού σχημάτιζαν μὲ χάρτινο πατρόν. Χρησιμοποιοῦσαν βελάρι μάλλινο, ἄσπρο ἢ μαῦρο, βαμμένο μὲ καρυδότσουφλα. Κι' ἔφτιαχναν φουστανέλλες, φλοκάτες, σεγκούνια, κάπες, τουζλούκια (κάλτσες), ταλαγάνες, πισλιά, πιρπιριά καὶ νυχτικὲς μ' ὠραῖα κασπόνια κεντητά, μακρυὲς σὰ κελεμπίες.

Κι' ὅταν φτάναμε στὸν Λάκκο, στὴν ἄκρη ἀπ' τὰ δυὸ τοῦτα στενοσόκακα, βρῖσκαμε τοὺς ταμπάκηδες, τοὺς τσαρουχάδες καὶ τοὺς κουντουρατζῆδες (παπουτοῆδες). Ἐκεῖ, κρεμασμένους στὸ γκρεμό, ἀπ' ἀνάγκη γιὰ νὰ διώχνουν τὰ βρώμικα ἀπονέρια τους.

Δίπλα σὲ κάθε πόρτα ἀργαστηριοῦ, δεξιὰ καὶ ἀριστερά, ἦταν κάτι χαμηλὰ πέτρινα πεζούλια. Πάνω σ' αὐτά, οἱ ἀγωγιάτες ἀκουμποῦσαν τὴν πραμάτειά τους πρὶν τὴν φορτώσουν στ' ἄλογα. Ἐκεῖ ἔβγαιναν μὲ τ' ἀποσκιο, τ' ἀφεντικὰ τῶν ἀργάστηριῶν καὶ κάθονταν νὰ πάρουν μιὰν ἀνάσα, νὰ δροσιστοῦν, νὰ ποῦν καμμιὰ κουβέντα μὲ τὸ γείτονα καὶ νὰ τραβήξουν μιὰ πρέζα ταμπάκο.

Τὰ πρωῖνά, πάνω στὰ ἴδια αὐτὰ πεζούλια, κάποιες γριὲς τῆς Κόνιτσας (μπουμπουλωμένες μὲ κατάμαυρο φακιόλι) ἄπλωναν τὴν πραμάτια τῶν σπιτιῶν.

Ἐφαιναν τῶν ἀργαλειῶν καὶ τοῦ χεριοῦ κεντήματα.

Μὲ τόση τράβηξη ποῦχε τὸ πράμα, ὀλόκληρη ἡ Κόνιτσα ἦταν ἓνα ἀργαστήρι. Ἐφαιναν μ' ἀργαλειοὺς σὲ κάθε σπίι οἱ γυναῖκες, τραγουδώντας. Φλοκάτες, βελέντζες, ποδιές, κιλίμια, χράμια, προσκεφάλια. Κι' ἄλλες κεντοῦσαν στὸ χέρι, ποκάμισα, κεφαλόδεσμούς, μπόλιες, ζωνάρια, προσόψια, πετσέτες, μακραμάδες. Μὲ μετάξι κι' ἀργυρὰ ἢ χρυσὰ νήματα, σ' ὅλων τῶν εἰδῶν τὶς βελονιές. Σταυροβελονιά, ριζοβελονιά, ἴση, φουσκωτή, ἀσταχωτή, περαστή, ψαροκόκκαλο, κασινάκι. Κι' ἔφτιαχναν κυπαρίσσια, ρόδακες, γαρούφαλα, τουλύπες, μπρίκια, πουλιά, θηρία φανταστικά, ζῶα, ἄντρες, γυναῖκες, κι' ὀλόκληρες σκηνὲς ἀπ' τὸν καθημερινὸ

βίο... Ὅπως καὶ νᾶχε τὸ πράμα, ὅσο κι' ἂν ἔβγαινε ἡ δουλειὰ ἀπρόσωπη, μὲς' τῆ σε.ρά, ὅσο κι' ἂν τὰ προϊόντα ἦταν γιὰ νὰ ἰκανοποιήσουν ἀπλές, καθημερινές ἀνάγκες, ὡστόσο, χέρι ἦταν τοῦτο, πὺ τὰ δούλευε, σὺ σίπι ἢ σὺ ἀργαστήρι, δὲν ἦταν μηχανή. Καὶ πίσω ἀπὸ τὸ χέρι, πότε - πότε κάποιο ὄνειρο ἀνάδευε, κάποιες πιθυμιές καὶ κάποια ἄγχη. Ξέφευγε τότε ἡ βελονιά, ἡ σαῖτα, ἡ καλεριά, κι' ἔπαιρνε ψυχὴ καὶ δύναμη καὶ μεταπλάθονταν σὲ λύτρωση, σὲ ξέσπασμα. Καὶ γίνονταν τραγούδι. Ἐνα τραγούδι, πὺ τῶνοιωθες, νὰ κυλάη ἀδιόρατα πίσω ἀπ' τὰ πράγματα, πίσω ἀπὸ τὴν ὕλη. Ἐνα τραγούδι σιωπηλό, ἀπελευθέρωσης, πὺ σοῦ ἀφηνόταν προαιώνιους καημοὺς κι' ὀνειράτα. Μιὰν ἀλλοτρίωση οὐσίας. Μιὰ δ.άθεση ἀποφυγῆς, σὴν καθιερωμένη ἔνταξη. Τὴν παραδοσιακὴ. Ἐνα ξάφνιασμα. Μιὰ ἐντελέχεια.

Ποιὸς ὅμως μπορεῖ σήμερα νὰ φαντασθῆ, πὺς σὲ τοῦτον τὸν ἀκραῖο τόπο, σ' αὐτὰ τὰ ἐρειπωμένα στενοσόκακα τοῦ Παζαριοῦ τῆς Κόνιτσας, σὺ ἐρημικὰ κι' ἀδιάφορα ἀργαστήρια, πρὶν ἀπὸ τοὺς δίσεχτους καιροὺς, πρὶν τὴν ἐποχὴ τῆς εἰσβολῆς τῶν «ἄγριων θηρίων», γράφτηκε μὲ τοὺς καημοὺς τοῦ λαοῦ μας, μιὰ ραψωδία ὀλόκληρη ἀπ' τὸ μεγάλο ἔπος τοῦ πολιτισμοῦ, τὸ ἔπος τῆς λαϊκῆς μας τέχνης.;

Ποιὸς σὺ ἀλήθεια θὰ μπορούσε νὰ τὸ φαντασθῆ μέσα σ' αὐτὰ τὰ ἔσοχα ὄρια τῆς πτώσης;

«...Καὶ εἶδον ἄλλο θηρίον ἀνεβαῖνον ἐκ τῆς γῆς καὶ εἶχε κέρατα δύο ὅμοια ἀρνίῳ, καὶ ἐλάλει ὡς δράκων. Καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ πρώτου θηρίου πᾶσαν ποιεῖ ἐνώπιον αὐτοῦ καὶ ἐποίει τὴν γῆν καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ κατοικοῦντας, ἵνα προσκυνήσωσι τὸ θηρίον τὸ πρῶτον, οὗ ἔθεραπεύθη ἡ πληγὴ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Καὶ ποιεῖ σημεῖα μεγάλα καὶ πῦρ, ἵνα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κατεβαίνει ἐπὶ τὴν γῆν, ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων. Καὶ πλανᾷ τοὺς ἐμούς, τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς, διὰ τὰ σημεῖα, ἃ ἐδόθη αὐτῷ ποιῆσαι ἐνώπιον τοῦ θηρίου».

Τὶς νύχτες κείνες τὶς γιομάτες ὄνειρα τοῦ Ἰούλη, κατατρώγαμε τὸν οὐρανό, ξαπλωμένοι ἀνέμελα στὰ πεζούλια. Ἐναν οὐρανό, κί' ἓνα φεγγάρι... ἀτέλειωτο μέσα στὴ γαλήνια νύχτα.

«Ἄν πέσει ἓν' ἀστέρι θ' ἀπλώσω τὸ χέρι μου

Ἔλα τ' ἀστέρια μου ἀνήκουν. Νοιώθω σὰ βασιλιάς». πὺ ἔτσι, ὅπως πέρασαν τὰ χρόνια, ποτέ μας δὲν ἔχουμε ξαναδῆ.

Στὶς γειτονιές, λές κί' εἶχε ξεχαστῆ ὁ ὕπνος. Πόρτα τὴν πόρτα, οἱ παρέες στὸ μισοσκόταδο διάκοφταν τὴν φιλοκουβέντα γιὰ νὰ περιεργαστοῦν τοὺς ἀργοπορημένους ἀνηφορητάδες.

Τὰ παιδιά, σμάρι τρέχαν πίσω ἀπ' τὴς πυγολαμπίδες κυνηγώντας μὲ φωνές τὸ φευγαλέο φῶς π' ἀνοιγόσβυνε κοντὰ στὸν κισσὸ καὶ χάνονταν μὲς τὰ στενά. Κάτι ἀφώτιστα, πνιγμένα στὸν ἀξεδιάλυτο θρόλο τοῦ φόβου, ἔρημικὰ κί' ἀπάτητα στενά.

Δῶ καὶ κεῖ, στὶς ἄκρες τῶν δρόμων, ὅταν οἱ σκνίπες φούντωναν, καίγαμε τὰ ζερά περιπτώματα τῶν ζώων γιὰ νὰ τὶς δώξουμε.

Τί ὁμορφος, πραγματικά, μήνας ὁ Ἰούλης!! Ὁ καλύτερος μήνας τοῦ καλοκαιριοῦ στὴν Κόνιτσα. Μὲ τὰ πανηγύρια ποὺ ἀρχίζαν κί' ὅλας τὸν Ἰούνη, στὴν Ἀγία Τριάδα, ὁ κόσμος ἔρριχνε ὄξω τὰ βάσανα, τὴ φτώχεια καὶ τὶς ἔγνοιες, κί' ἀνάσαινε μιᾶς ὥρας λεφτεριά, μακρὰ ἀπὸ τὴν πόλη, μὲ τὰ τραγούδια καὶ τὰ βιολιά.

Δύσκολη κί' ἀνεπίτρεπτη ἀπὸ τὸ σπίτι, ἡ ἀνάβαση στὸν Ἀηλιὰ, πὺ ὅμως κάθε φορὰ πετυχαίναμε νὰ τὴν πραγματοποιήσουμε μὲ λογιῆς λογιῆς τερτίπια.

—Θὰ πᾶμε μέχρι τὴν Γκολληνητούρα γιὰ τσαΐ, προσσιζόμαστε, ἢ θὰ σταθοῦμε στὸν Ἀηθανάση...

Τ' Ἀηλιός, ἀκολουθοῦσε ἡ Ἀγία Παρασκευή, πὺ δὲν

κατώρθωνε νὰ συγκεντρώσῃ παρὰ λιγοστὸ κόσμον. Καλοκαίρι, κι' ἄνυδρο τὸ μέρος (ἔπρεπε νὰ φτάσῃς στὸ μαντρίκλι γιὰ νερὸ ἢ νὰ χρησιμοποιοῦσῃς, μ' ὅλες τὶς ἐπιφυλάξεις γιὰ τὴν καθαρότητα, τὸ αὐλάκι τοῦ Μύλου). Κατακαμπίς, ὅπως εἶναι τὸ ξωκκλήσι, δὲν συγκινοῦσε τοὺς Κονιτσιῶτες. Πολλοὶ προτιμοῦσαν τὸ Πεκλάρι. Τὰ πεῦκα, τὰ κρύα νερά.

Κάποιες οἰκογένειες, κεῖνες τὶς μέρες κουβαλώντας τὰ «σέα καὶ τὰ μέα», πρὶν ἀκόμα σκάσει ὁ ἥλιος, ἢ ἀργὰ τ' ἀπόγευμα μὲ τὸ κατάψιο, κατηφόριζαν χαρούμενες τὸ σαρκαιὶ καὶ πήγαιναν νὰ περάσουν λίγον καιρὸ στὸ Μοναστήρι.

Ἐποχὴ πού ἀχολογοῦσε νύχτα μέρα ἡ Δέση καὶ ἡ Λεφτοκαρυά. Κι' ἄκουγες τότε, σταυροπόδι καθισμένος, στουε πάγκους τῆς Μουριᾶς, μὲ τὸ κελάρισμα τοῦ νεροῦ ποὺ τρεχε δίπλα σου, ἀτέλεωτες ἱστορίες λαθροκυνηγῶν, τοῦ Μήτρου Γκόρτσου, τοῦ Μπαλῆτσιου, τοῦ Γούσια Τσαῦκα... Στὴν χαράδρα, πρὸς τὸν κάμπο, ὁ Ἄωος κύλαγε ἀσημῆς κάτω ἀπὸ νὰ πεντακάθαρο φεγγάρι.

Φεγγάρι μου πὸν πᾶς ψηλά,
τριανταφυλλιά μου
Φεγγάρι μὲ τὰ ρόδα
ροδακινιά μου...

(Δὲν ξέρω γιὰτὶ αὐτὸ τὸ τραγούδι, ἀπ' τὴν ἀρχὴ πὸν τὸ πρωτάκουσα στὴ Μόλιστα, μοῦ θύμιζε τὸν ἀξέχαστο Φεντερίκο Γκάρθια Λόρκα).

Ἀναρίθμητες νύχτες χαρᾶς στὸ ὄργιο αὐτὸ τοῦ νεροῦ, τοῦ φεγγαριοῦ καὶ τοῦ πράσινου!

...Τὸ καλοκαίρι «τ' ἀξιομνημόνευτου κείνου πρώτου χρόνου τῆς Κατοχῆς», φτάσαμε στὸ Μοναστήρι, ἀργὰ τ' ἀπόγευμα, «λίγοι παλιοὶ σύντροφοί μου καὶ κάποιες κοπέλλες μαζύ». Κι' ὡς ἐμεῖς, δὲν σκεφτόμαστε παρὰ «τὰ ξανθὰ μαλλιά» καὶ τὸ φῶς τῶν γαλάζιων ματιῶν της, ἄρπαξαν μπρὸς στὰ μάτια μας τὸν Σίβα, (τ' ἄλογο πὸν μᾶς ἔφερε ἐκεῖ). Τὸν καημένο τὸ Σίβα, πὸν ὑπῆρξε μιὰ πρόφαση γιὰ νὰ ὀργιάσῃ ἡ φαντα-

σία μας στὸν ἀπωθούμενο ἀπὸ τὸν «πλευριτικὸ» πυρετὸ φόβο. Καὶ νὰ φτάση σ' ἀκραῖες ὥρες ὁ συναισθηματικὸς μας κραδασμὸς, μιᾶς Ἀγάπης Μοναδικῆς κι' ὠραίας, ποῦ μείνει καταφύγιο στὰ περιθώρια τῶν καθημερινῶν μας ἐναγώνιων στοχασμῶν. Αὐτῶν, ποὺ μᾶς κυνηγοῦν ἀκόμα καὶ σήμερα, προτρέποντάς μας στὸν «Αἰώνιο Γυρισμό». Μιὰ ὀλόκληρη ζωή.

Ἔσφιγγε τὶς περισσότερες φορὲς ἡ ζέστη τὸν Ἰούλη. Κι' ἦταν Γολγοθὰς πραγματικὸς τὸ μεσημεριάτικο ἀνηφόρισμα, τῶν μαγαζάτορων, τοῖχο—τοῖχο, μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ βρεθῆ κάποια ὑποψία ἴσκιου, σὰν ἔκλειναν τὰ τεπέγκια τους, ὑπακούοντας στὸ καμπανέλλι, τοῦ μακαρίτη Ἀγᾶ, μεσοπάζαρα.

Ἦταν χρονιές, ποὺ ἀπὸ τὶς 2 μέχρι τὶς 5 δὲν κουνιόταν κλαρί. Κι' ἐκεῖ ποὺ νόμιζες πὼς ὅλα λυώναν κάτω ἀπὸ τὸ σφίξιμο τῆς ἀπόλυτης ἀπνοίας, ἔσκαζε ξαφνικὰ ἓνα δειλὸ ἀεράκι, ποῦρχονταν ἀπὸ τὸ λάκκο τῆς Παναγίας, κι' ἔδινε ζωὴ στὰ πάντα. Οἱ γυναῖκες ξεπετάγονταν μιὰ μιὰ κι' ἔπιαναν τὰ πεζούλια. Οἱ ἄντρες καιηφόριζαν βιαστικοὶ στὸ Παζάρι. Ἡ Λένκω τῆς Τσεβῶς, ζαρωμένη σὲ κάποιο ἀπόσκιο, στοιχειὸ ἀπαραίτητο τῆς ἀγορᾶς. Ἡ Ρήνα τῆς Πέκαινας, πήγαινε κι' ἐρχόταν στὸν Ἀγιάννη, κατάκοπη, μεταφέροντας μὲ τὸ βαρελάκι τῆς φρέσκο νερό.

Σὲ λίγο θὰ χτυποῦσε ὁ Τζάλλας τὸν ἑσπερινό. Κι' ἂν ἦταν Σάββατο, θᾶκουγες μὲς στὶς πέτρες τῶν ἄφτιαστων τότε δρόμων, ν' ἀντηχοῦν τρεμουλιαστὰ τὰ δυὸ μαστούνια τοῦ ἀόματου μακαρίτη Κώστα Γκρόζου, ποὺ ἀνηφόριζε τὴν ἴδια ὥρα πάντα, τὴν ἴδια πάντα μέρα, μὲ τὸ μελὸν καπέλλο του καὶ τὰ μαῦρα ροῦχα του, κατάλοιπα κάποιας ἀξιόπρεπης ζωῆς στὴ Ρουμανία, σεμνὸς κι' ἀπρόκλητος, περνώντας ἀπὸ ὠρισμένα πάντα σπίτια, κεῖνα ποὺ καταλάβαινε αὐτός, ὅπως παρακολουθοῦσε μὲ ἔνταση μὲς ἀπ' τὸ αἰώνιο σκοτάδι του, τὴν ζωὴ τῆς Κόνιτσας, τ' ἀνεβοκατέβασμα τῶν καιρῶν, τὶς χαρὲς καὶ τὶς λύπες τῶν ἄλλων, πὼς δὲν θὰ τοῦ ἀρνηθοῦν

τὴν βοήθειά τους, γιὰ νὰ χτυπήσῃ ἀπαλὰ τὸ «σήμαντρο» καὶ νὰ ἀναμένῃ ὑπομονετικὰ τὴν ὁποιαδήποτε προσφορά.

Τὶς ἴδιες ὥρες, μὲ πρόφαση τῆ μεταφορὰ κάποιας ἀσημαντῆς πρᾶξεως, σέρνονταν μὲς στὶς αὐλές, ἡ Χαρίκλω τῆς Μπλοσταντζοῦς, πάντα ἀπὸ τὶς πίσω πόρτες, μ' ὅλη τὴν κουρελαρία τῆς, ποὺ δὲν τὴν παράλλαζε χειμῶνα καλοκαίρι.

Δὲν ἦταν ἡ καημένη ἀπαιτητικὴ. Μόνο ποὺ ἔφτανε μπροστὰ σου, κεῖ ποὺ δὲν τὴν περίμενες καὶ σὲ ξάφνιαζε. Γιὰ λίγο «ζάχαρι καὶ καφὲ» στὸ πλόχερο, ποῦταν γι' αὐτὴν «οὐράνιο ἔδεσμα» γινότανε «θυσία». Κι' ἦταν ἀλήθεια μοναδικὴ στὶς εὐχές καὶ στὶς κολακεῖες. Χάρις σ' αὐτὴν, μάθαμε τί σήμαινε κεῖνο τὸν καιρὸ Σατραζέμης στὰ Γιάννινα καὶ Μουτασερίφης, τίτλους ποὺ σοῦ ἀπένειμε, ἀνάλογα μὲ τὴν ποσότητα τῶν παροχῶν.

Περνᾶς τὸ καλντερίμι τοῦ Παζαριοῦ καὶ τίποτα δὲν σὲ κάνει νὰ σκεφτῆς, ὅταν βρίσκεσαι κεῖ πὺν στρίβει ὁ δρόμος, μπροστὰ στὸ χάνι τοῦ Σουλεϊμὰν Ἐφέντη—τὰ μαγαζιά ὀρθώνονται ἀπὸ δῶ κι' ἀπὸ κεῖ—πὺς κάτω σου, περνάει ἕνα θεόρατο ρέμα, ὁ Λάκκος τοῦ Ροῦβάλη. Ἕνας λάκκος ἀπίθανης βρώμας καὶ δυσωδίας, πὺν περιμένει κάθε χρόνο τὸ καταχείμωνο νὰ πέσουν οἱ πολλές βροχές, νὰ φουντώσουν τὰ κατεβάσματα τῆς Τύμφης γιὰ ν' ἀπαλλαγῇ ἀπ' τὴν πολύδη μάζα, πὺν κατακάθησε στὴν κοίτη του.

Καὶ τί δὲν μαζεύονταν σὲ τοῦτο τὸ λάκκο; Τῶν ταμπάκηδων, τῶν τσαρουχάδων καὶ τῶν καφετζήδων τὰ βρωμόνερα, ἐκεῖ ἔβρισκαν διέξοδο. Τὰ σκουπίδια, οἱ παλιοτενεκέδες, τὰ σπασμένα γυαλιὰ καὶ τὰ κάθε λογῆς ἀπορρίματα τῶν μαγαζιῶν καὶ τῶν ἀποχωρητηρίων τους, ἐκεῖ ἀπορρίπτονταν. Σάπιες ἐλιές, μούργκα ἀπὸ λάδι, σκουληκιασμένος μπακαλιάρος, ἀναμμένα παλιοτύρια, αἷματα σφαγμένων ζώων καὶ καμμιά φορὰ ψόφιες γάτες καὶ σκυλιά, στιβάζονταν κάθε τόσο, πάνω στὸ γλοιώδη πυθμένα του καὶ γίνονταν μὲ τὸν καιρὸ, παχὺ λίπασμα στὴ ζούγκλα τούτη μὲ τὰ βούζια, τὶς βασινιές, τὶς κατάφορτες ἀπὸ σύκα συκιές—κάτι συκιές, μ' ἕνα καταζώντανο πράσινο χρῶμα — καὶ τὶς γκορτσιές, ποῦναι μόνιμα ἀπροσπέλαστη.

Ἐπὶ μιᾶν ἄλλην μεριά, ἑκατὸ μέτρα πρὸ κάτω, δίπλα ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ Τσόγκα, ἐκεῖ πού ὑπάρχει ἓνα πέρασμα κάθετο στὸ λάκκο,

τοῦτο τὸ πέρασμα ἔχει τὶς τραγικὲς στιγμὲς του, ὅταν περνοῦν τ' ἀπόβραδο τὰ βόδια, γυρνώντας ἀπὸ τὴ βοσκὴ καὶ τύχει νὰ μυριστοῦν (τὶς μυρουδιὲς τὶς κατεβάζει ἴσα με κεῖ τὸ ρέμα τοῦ λάκκου) αἷμα σφαγμένου ζώου. Τί μυκηθμοί, Θεέ μου! Τί φρένιασμα! πὺ ἀναταράζεται ὅλη ἡ πολιτεία!

ὅταν ἀντίκρυζες τὴν καλοχτισμένη, τετράπαχη, πέτρινη καμάρα τῆς γέφυρας, πὺ πάνω τῆς πατοῦνε τὰ μαγαζιά καὶ περνάει τὸ καλντερίμι τοῦ Παζαριοῦ, ἔμοιαζε, ὅλο τοῦτο τὸ τοπίο, μὲ εἰδυλλιακὸ κάρτι - ποστὰλ τοῦ Πόντε Βέκκιο τῆς Φλωρεντίας. Ἡ γέφυρα, στὸ μέσα μέρος τῶν τοίχων ἀντιστήριξης, ἔχει κάτι μικρὰ σιδερόφρακτα παράθυρα, γιομάτα μεσαιωνικὸ μυστήριον, ὅπως τὰ βλεπες ἀπὸ μακρὰ, γιὰ τὶ δὲν ἤξερες σὲ τί εἶδους μπίτσες (κατακόμβες), ἄγνωστες κ' ἐγκαταλειμμένες ἀπὸ καιρὸ στὸ βασίλειον τῶν ποντικῶν, μποροῦν νὰ σ' ὀδηγήσουν.

Ἀδύνατον νὰ φανταστῆς ἄνθρωπον νὰ διεισδύῃ μέσα σ' αὐτὸ τὸ «κολασμένο» τέλμα τοῦ λάκκου». Πότε - πότε, ἀκούγαμε νὰ σπῆνονται ἐκεῖ σκυλοκαυγάδες. Καὶ τὰ καλοκαίρια, βλέπαμε κρεμασμένους πάνω στοὺς γκρεμούς, μισόγυμνους, ξυπόλητους καὶ λιμαγμένους, κάτι μικροὺς μαύρους δαίμονες, μαντζαρόπαιδα (παιδιὰ τοιγγάνων), νὰ δρέπουν ἀπὸ τὶς γκορτσιές, τὶς βασινιές καὶ τὶς συκιές, σὰν ἀκροβάτες, τοὺς ὅπωςδήποτε γλυκύτετους καρπούς των, ὅσους ἢ νικημένη ἀπ' τὸ ἀδιαπέραστο τοῦ λάκκου λαιμαργία τῶν Κονιτσιωτῶν, εἶχε ἐγκαταλείψει στὸ ἔλεος τῶν πτηνῶν τοῦ οὐρανοῦ.

«...κεῖνα τὰ παιδιὰ τῶν τοιγγάνων
μὲ τὰ μεγάλα τους τὰ μάτια
πὺ πάντα μέσα τους πλανιέται
στοχαστικὸ ἓνα μυστικόν...»

Δεξιά απ' τὸ λάκκο τοῦτο, ὅπως κατηφορίζει πρὸς τὸν κάμ-
πο, στὸν ὄχτο πάνω, πίσω απ' τὸ Παζάρι καὶ κάτω απ' τὶς
γκορτσιῆς τοῦ λιβαδιοῦ, κάθε χρόνο, στὸ ἔμπα τοῦ καλοκαι-
ριοῦ, δίχως κὰν νὰ τὸ πάρουμε εἶδηση, κάποιο πρωῖ βλέ-
παμε ξαφνικὰ νὰ ὑψώνωνται οἱ τσαντόρες (τὰ τσαντήρια)
τῶν τοιγγάνων, τῶν τουρκόγυφτων, πὺ ἐμεῖς τοὺς λέγα-
με μαντσαρέους, γιατί οἱ γυναῖκες τοὺς μᾶς ἔλεγαν τὴν
μοίρα, ἔκαναν τὶς μάντισσες, (μάντσες).

...Νιτρόμο παίρνω νιτρόμο ἀφίνω
κορίτσι ὁμορφο τὰ βρῆς...

Κεῖνα τὰ χρόνια, πὺ δὲν ξέραμε, οὔτε πῶς ἔφταναν
στὴν Κόνιτσα, οὔτε πῶς ἔφευγαν (δὲν εἶχε τύχει νὰ τοὺς
συναντήσουμε στὸ δρόμο — νὰ συναντήσουμε τὸ καραβάνι
μὲ τὶς ἐτοιμόρροπες ταλίκες καὶ τὰ μισοπεθαμένα ἄλογα,
τὸ ὑπομονετικὸ σκυλὶ δεμένο πίσω απ' τὴν ταλίκα κί' ὄλο
τὸ τσοῦρμιο καβάλα) — πιστεύαμε πῶς φύτρωναν κεῖ πάνω
στὸ λιβάδι, σὰν τὰ μανιτάρια. Κί' ἔφευγαν σὰν τὴ δροσιά,
μὴν ἔχοντας τίποτε — τίποτε ν' ἀφήσουν στὸν τόπο τῆς
κατασκήνωσῆς τοὺς. Κανένας δὲν μπορούσε νὰ μᾶς πῆ, οὔ-
τε πῶς βγάζαν τὸ χειμῶνα, οὔτε πῶς πέθαιναν, οὔτε πῶς
τοὺς ἔθαβαν. Θρόλοι, κυκλοφοροῦσαν, πῶς τοῦτα τὰ παι-
διὰ τοῦ Ἥλιου, πὺ δὲν εἶχαν

«...οὔτε σπίτια, οὔτε καλύβια, οὔτε τσαντήρια
στὸ μεγάλο ἀφεντοπάλατο τῆς πλάσης.»

ἔβγαζαν τὸ χειμῶνα στὶς σπηλιές, μισοναρκωμένοι, τρώγαν
γάτες, σκυλιά, ψώφια ζῶα, ποντικούς. Κί' οἱ γριῆς μάγισ-
σές τοὺς, μὲ λογῆς - λογῆς βοτάνια καὶ μὲ ξόρκια φρόντι-
ζαν νὰ μὴν πεθαίνουν. Μ' ἂν κανένας πέθαινε, νύχτα τὸν
θάβανε στοὺς λάκκους. Καὶ κεῖνοι βρυκολάκιαζαν. Καὶ κλέ-
βαν τὰ παιδιὰ. Λέγαν, μάλιστα, πῶς οἱ τουρκόγυφτοι ἦταν
ἄνθρωποφάγοι, ἔτσι πὺ σὰν τοὺς βλέπαμε στὸ δρόμο, σύγ-
κρουο μᾶς ἔπιανε. Κλείναμε τὶς πόρτες καὶ κρυβόμαστε...

Οί άντρες σεργιάναγαν - σέρνονταν μαῦροι σάν τις σκιές τῆς νύχτας, σκελετοὶ κουρελιασμένοι καὶ βρώμικοι, στὸ Παζάρι καὶ πούλαγαν «γκομάρια» (γαϊδούρια), ἔφτιαχναν σίτες, ἔπλεκαν καλάθια καὶ καρέκλες, τροχοῦσαν μαχαίρια, κουβαλοῦσαν μαϊμοῦδες κι' ἀρκοῦδες πὺ τῆς ἔβαζαν νὰ χορεύουν, στὸ τὰμ - τὰμ κάποιου ντεφιού.

«Μπέμπη, δὲν σὲ θέλω Μπέμπη,
πάρε τὴ Μαρίκα
πὺ δὲν ἔχει προίκα...».

Καὶ στὰ τσαντήρια τους ἔπαιζαν κλαρίνο, βιολί, καὶ λαοῦτο. Λέγανε, πὺς οἱ τουρκόγυφτοι, πὺ ἄλλοτε παίζαν τὴ τσαμπούνα, βρῆκαν μὲ τὸν καιρό, πρὶν ἀπὸ διακόσια χρόνια καὶ τὸ κλαρίνο.

(Καὶ οἱ Ντένερ; Οἱ Γερμανοὶ πὺ φτιάξαν τὸ κλαρίνο στὰ τέλη τοῦ 17ου αἰῶνα ἐξελίσσοντας τὸ σιαλιμῶ. Τί ἔγιναν οἱ Ντένερ; Δὲ βαρυέσαι, ποιὸς τοὺς λογάριάζε τους Ντένερ καὶ ποιὸς τοὺς ἱξερε.).

Οἱ γυναῖκες τους ἔπλεκαν κι' αὐτὲς καλάθια, ἔδειχναν τὴ μοίρα, κι' ἔρριχναν τὰ μάγια - ξεκούραζαν κάτι καρδιὲς παραδαρμένες. Τὰ νέα κορίτσια, (ἡ ὀμορφιὰ τῆς ράτσας φαίνονταν μόνω πάνω σ' αὐτά), κουνιόντουσαν κι' ἔρριχναν φλογερὲς ματιές, μὲ χιλιάδες ὑποσχέσεις καὶ ξανάμματα, πὺ ἔμεναν ἀπραγματοποίητες, βοήθαγαν κι' αὐτά, προκαλώντας τὸ μουστερή.

Καὶ τὰ νέα παιδιά, ἔκλεβαν - ἔκλεβαν ἀπὸ παντοῦ κι' ὅ,τι ἔβρισκαν. Στὰ μαγαζιά. Στὸς ὄβορους (αὐλὲς) τῶν σπιτιῶν. Στὰ σπίτια.

Λένε πὺς παλιότερα στὴν Κόνιτσα, οἱ μπέηδες, ἔφερναν στῆς μέρες τοῦ ραμαζανιοῦ τσιγγάνους - ἀφηγητὲς Μεντάχ. Τοῦτοι ἦταν κάτι περίεργοι τύποι βγαλμένοι λές, ἀπὸ ἀνατολίτικες ἀφηγήσεις, μ' ἀπέραντο μνημονικό, πὺ

κάθονταν σταυροπόδι πάνω στα μπάσια τῶν καφενέδων, μέσ' τὸ Παζάρι, δίπλα στὴ φουφού, ἔπιναν ρακί, μισόκλειναν τὰ μάτια κι' ὄνειροπαρμένοι ἀφηγοῦνταν «στ' ὄνομα τοῦ παντοδύναμου Θεοῦ, τοῦ πολυέλεου, καὶ πολυεύσπλαχνου», πότε στὰ τσιγγάνικα, πότε στὰ τούρκικα, πότε στ' ἀρβανίτικα, πότε στὰ ἑλληνικά, ἢ ἀνάλογα μὲ τὸ ἀκροατήριον, ταυτόχρονα σὲ δυὸ ἢ τρεῖς γλῶσσες, παλιούς τσιγγάνικους θρύλους ἢ παραμύθια, ἀπὸ τὴς Ἀραβικῆς Νύχτες. Καὶ μεράκλωναν τοὺς ἀφεντιάδες.

...Τοὺς ἔλεγαν γιὰ τὴ μικρὴ νιόπαντρη τσιγγάνα ποὺ τὰ βράδυα πήγαινε στὴν ἀκροποταμιὰ καὶ χόρευε. Καὶ ποὺ τὴν εἶδε ὁ Ζαβούρ, ὁ φημισμένος κι' ἄκαρδος καπετάνιος ἑνὸς μπουλουκιοῦ καὶ λύγισε. Τὴν ἔκανε δική του, πρικοῦ ἀκόμη μάθη πὼς ἦταν παντρεμένη. Κι' ὅταν ἔμαθε — Νόμος ἄγραφτος, ἱερός, ἀπαγόρευε τὴ μοιχεία — πέταξε στὸ φουρτουνιασμένο ποτάμι τὸ βιολί του ἄρπαξε τὴν μοιχαλίδα καὶ βούτηξε μαζύ της μέσα... Τώρα, ὅποιος περνάει ἀπ' τὸ ποτάμι κι' ἀφουγκράζεται, ἀκούει μιὰ μελωδία ἐξαίσια, τὸ στερνὸ τραγούδι τῆς ζωῆς τοῦ φημισμένου λαλητῆ Ζαβούρ.

Τοὺς ἔλεγαν ἀκόμα, γιὰ τὸν ἄγνωστο τσιγγάνο βιολιστῆ, πούπαιζε κάθε βράδυ οὐράνιες μελωδίες, πέρ' ἀπ' τὸ ποτάμι κι' ἀφηγε ἑξάγρυπνες νιὲς καὶ παντρεμένες. Κι' ἔγινε σκάνδαλο σὰν μαθεύτηκε πὼς ὁ ξελογιαστής αὐτὸς ἦταν γυιὸς τοῦ βασιλιᾶ Τσιγγάνου. Κι' ἀνάγκασε τὸ βασιλιᾶ πατέρα του, νὰ βγάλῃ διαταγή, πὼς κάθε ἐρωτοχτυπημένος στὸ ἔβδομο φεγγάρι ἔπρεπε νὰ παντρευτῆ. Πέρασε τὸ ἔβδομο φεγγάρι καὶ τὸ παράξενο βιολί τοῦ γυιοῦ τοῦ βασιλιᾶ δὲν ἔπαψε. Κι' ἔπιασαν οἱ γερόντοι τὸν ξελογιαστή, κι' ἀποφάσισαν νὰ τὸν κρεμάσουν. Στὰ πόδια πέφτει ὁ πατέρας του καὶ τὸν παρακαλεῖ «γιατί;...». Σὰν ἔμαθαν τὸ μυστικόν, (ἐκείνη π' ἀγαποῦσε ἦταν παντρεμένη), δυὸ φορὲς σὲ θάνατο τὸν καταδίκασαν...

Τοὺς ἔλεγαν ἀκόμα κι' ἄλλα, κι' ἄλλα...

Παμπάλαια τούτη ή ξερριζωμένη ράτσα τῶν τσιγγάνων...

«...ὄπου πᾶμε θάβρουμε πατρίδες»

Ξεκίνησαν κάποτε ἀπ' τὸ Ἰνδοστάν, μουσικάντηδες καὶ σιδεράδες. Ἀκολούθησαν στρατούς. Ξέχασαν πῶς τοὺς ἔλεγαν καὶ τί ἦσαν. Ἀπὸ τὸν Τσεγκίς Χάν, πῆραν τ' ὄνομα. Σύρθηκαν πίσω ἀπὸ μπουλούκια ἄλλων ποὺ μετανάστευαν. Πέρασαν χῶρες. Πῆγαν στὸ Βοριά, στὸ Νότιο. Μὰ πουθενὰ δὲν στέριωσαν. Κάπου - κάπου ξέκοβε κανένας. Καὶ τοῦτοι οἱ αὐθεντικοί, τὸν ἔλεγαν καλποτσιγγάνο. Ὅμως τὸ μεγάλο καραβάνι, ὄλο καὶ μετακινιόταν, φοβισμένο, καχύποπτο κι' ἀσκητικό. Ὁξω ἀπὸ τὴν γλώσσα, τὴν τσιγγάνικη, τὰ ρόμικα ὅπως τὰ λέν οἱ ἴδιοι, τίποτα δὲν ἔμεινε ἀπ' τὴν παράδοσή τους. Τέλεια ἀνελευθέρωση ἀπὸ κάθε βάρος, ἀπὸ κάθε προβληματισμό. Περνοῦσαν τὴ ζωὴ τους — δίδαγμα.

«...καπνίζοντάς την, τραγουδώντας την κι' ὄνειροξεγελώντας την».

Κι' ἔγιναν τὸ σύμβολο, ἑνὸς αἰώνιου ἐμπαιγμοῦ τῆς μόνης, ἀμετακίνητης (συγκροτημένης στὴ «μεγάλῃ κοινωνία») ἀνχώδης ζωῆς.

Ἔμειναν τὰ παιδιὰ τοῦ ἡλίου.

«Κακαβᾶ - Μπαραμί. Παντοδύναμε

Αἰώνιε Ντάβανυ,

Στείλε σ' ἐμᾶς τοὺς τσιγγάνους

Ἄσταμάτητα δίχως τσιγκουνιά

Ἄχτίδες...

Δῶσε στὸ δρόμο μας

Νὰ βρίσκουμε δίχως ἰδρώτα

Ξεγνοιασιά, τραγούδι, ψωμί...»

Τοῦτοι ὅμως οἱ τουρκόγυφτοι, ποὺ ἔφταναν στὴν Κόνιτσα, δὲν ἔμοιαζαν μὲ τοὺς πολυτραγουδισμένους, αὐθεν-

τικούς τσιγγάνους τῶν βιβλίων. Τοὺς περίφημους σκληροὺς Ζαπάρους, ποῦ παίρναν οἱ Τοῦρκοι γιὰ δῆμιους. Τοὺς τσιγγάνους ποῦ βάζε ὁ Ἄλῃ Πασὰς νὰ βασανίζουν τὸν Κατσαντιώνη. Τοὺς τσιγγάνους ποὺ ἔξω ἀπ' τὴν Πόλη, γιόρταζαν τ' Ἀγιωργιοῦ, τὸ πανηγύρι τῆς Κακάβας κι' ἦταν ὄλο ζωὴ καὶ κέφι.

(Ὁ Ἀηγιώργης γιὰ τοὺς τσιγγάνους, ἦταν ὁ ἀπελευθερωτὴς Ἅγιος. Καὶ τὸν λάτρευαν. Ἴσως γιὰτὶ πίσω ἀπ' τὸ μῦθο τοῦ Δράκοντα, ξανάρχονταν στὴ μνήμη τους ἀποδιωγμένες ἀναμνήσεις τοῦ Ἰνδικοῦ Βῆμα, ποὺ πάλαιψε τὸν δράκοντα Σαμάν...).

Τοῦτοι, οἱ δικοὶ μας, ἦσαν κατσιβέλοι. Κάτι ἀξιολύπητα, δειλὰ καὶ φοβισμένα πλάσματα. Σάντσοι δίχως θρύλους καὶ δίχως Δὸν Κιχώτη. Ἀπομεινάρια ξεκληρισμένων κοπαδιῶν. Ἐτοιμα νὰ ξεψυχίσουν ἢ νὰ μείνουν στὴν πρώτη ρούγα, ἀποκαμωμένα ἀπὸ τὴν αἰώνια πορεία τους. Λὲς κι' εἶχαν φτάσει στὴν ἄκρη τοῦ κόσμου, λὲς κι' εἴμαστε μεῖς ἐκεῖ ἢ ἄκρη τοῦ κόσμου.

Ἡ παλιὰ κλειστὴ — καστρωμένη κοινωνία τους, ἔμοιαζε νάχει ξεφτύσει. Πότε σὶνα τὸ χωριὸ καὶ πότε στ' ἄλλο ἀκούγαμε, κάθε τόσο πὼς βαφτίζονταν τσιγγάνοι. Ἐλεγαν πὼς ἦσαν ὄλοι μωαμεθανοί, γιὰτὶ εἶχαν τούρκικα ὀνόματα, Ἄσλὰν — Ρουστὲμ — Φακή... ὅμως σὶνὸ βάθος ἦταν ἀνεξίτησοι, κι' ἀδιάφοροι,

«ὅποιον Θεὸ βροῦμε προσκυνοῦμε»..

ποὺ λάτρευαν μὲ τὸ δικό τους τρόπο τὸν Ἥλιο καὶ τὴ φωτιά.

Κι' ἔμεναν γαμπροί. Γαμπροὶ ποὺ δούλευαν σὰν ὀργανοπαῖχτες καὶ σὰ σιδεράδες. Κι' ἄφιναν ἀπόγονους ἄλλους γύφτους ἀμετακίνητους, καλλοτσιγγάνους, ποὺ στέριωναν μέσ' στὰ χωριά. Κι' ὅταν δένονταν μ' αὐτά... ἀποκαλοῦσαν πὰ τοὺς ἄλλους, τοὺς πλανώμενους, ἀρκουδόγυφτους...

Καλλοτσιγγάνοι θάπρεπε νάναί κι' οἱ μόνιμοι γύφτοι

τῆς Κόνιτσας. Προϊόντα ἐπιμιξίας μὲ ντόπιους — μπαλα-
μοὺς — κάποιων ριψάσπιδων τοιγγάνων, ἀπαρνητῶν τῆς
περιπλανώμενης ζωῆς. Ἦ εἰς «ἄκρον» ἐρωτική τους φύ-
ση, κί' ὁ ἡδονισμός τους

πόσους σι' ἀλήθεια ξεσήκωσαν καημοὺς «οἱ ἡδονί-
στριες» τούτης τῆς ράτσας καὶ πόσες ἔκνομες τῶν «δει-
λῶν τῆς ἡδονῆς» ἐπιθυμίες δὲν ἔσβυσαν σὲ νύχτιες
περιπέτειες

τοὺς κάρφωσε στὴ γῆ μας. Ἴσως ν' ἀπόκαμαν στοὺς δρό-
μους... Ἴσως οἱ ἰσχυροὶ τοῦ τόπου νὰ τοὺς κράτησαν, μὲ
τὸ ζόρι, γιὰ λαλητάδες καὶ διασκεδαστές. Ἴσως οἱ ἀρβανί-
τικες φάρες, ποὺ ὄργωναν τὴν Ἠπειρο καὶ τὴ Ρούμελη,
λίγο πρὶν τὴν Τουρκοκρατία, μὲ τὸ Μπούα, μὲ τὸ Σπάτα,
μὲ τὸ Λιόσα κί' ἀργότερα μὲ τὸν Κωστή καὶ τὸν Ἰσαῆμ τὸν
Ἀρνησίθρησκο, νὰ τοὺς κράτησαν κοντὰ τους σὰν ἐπιδιορ-
θωτῆς τῶν ὄπλων τους, ἔτσι ποὺ στὸ τέλος ξέκοψαν κί' αὐ-
τοὶ ἀπ' τὸ τζαντήρι καὶ τὸ παραβάνι καὶ ξέχασαν τὴν πλά-
νητα ζωή.

Ἴσως ἀκόμα νὰ θρέθηκαν ζωσιμένοι ἀπὸ τὶς φλόγες
πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων (ποῦσαν συχνὲς σ' αὐτοὺς τοὺς
ἀκραίους τόπους) κί' ἀναγκάστηκαν νὰ μουλώσουν μιὰ
καὶ δυὸ χρονίες στὸ ἴδιο μέρος, ὥσπου συνήθισαν στὸ τέλος,
ἔκαναν τὴν ἀνάγκη φιλοτιμία καὶ ξέμειναν γιὰ πάντα.

Τῶν Κονιτσιωτῶν γύφτων, ὁ πρῶτος τόπος ἐγκατάστα-
σης φαίνεται πὼς ἦταν τὸ Λεσκοβίκο. Κί' ἀπὸ κεῖ μᾶς ἤρθαν.

Ἦταν τὰ χρόνια κεῖνα τῆς ἀκμῆς — πρὶν καὶ μετὰ
τὸν Ἀλῆ Πασά, ποὺ χάρις στὴν ἐμπορικὴ καὶ βιοτεχνικὴ
ἀνάπτυξη, δημιουργήθηκε στὴν Κόνιτσα, μιὰ εὐπορὴ τάξη
χριστιανῶν καὶ μωαμεθανῶν. Μιὰ τέτοια κοινωνία εὐημε-
ρίας, ξανοίγονταν πέρ' ἀπ' τὰ στοιχειώδη, σὲ γλέντια κί' ἄλ-
λες ψυχαγωγίες. Στοὺς μεγάλους ὄντάδες γλένταγαν οἱ
χριστιανοὶ ἀρχόντοι μὲ τοὺς φίλους των. Κί' ἔπαιζαν τὰ

ὄργανα, (βιολιά, ντέφια, κλαρίνα), ὄργανα μὲ ψιλή φωνή, κατάλληλα γιὰ κλειστοὺς χώρους.

Τὸ ἴδιο καὶ οἱ μπέηδες. Στους γάμους, στὰ σινέττια (περιτομές), στὰ ραμαζάνια, φώναζαν τοὺς λαλητάδες καὶ τοὺς ἔκλειναν σὲ χωριστὰ δωμάτια, νὰ παίζουν δίχως νὰ βλέπουν. Κι' ἀπὸ δίπλα, οἱ χανούμισσες ν' ἀκοῦν καὶ νὰ χορεύουν, δίχως νὰ βλέπωνται.

Μπέηδες, Ντερβισάδες καὶ Ρωμοί, χόρευαν τοὺς ἴδιους χορούς... Τὴν ἴδια ἐποχὴ στὴν Κόνιτσα φύτρωσε κι' ἓνα καφὲ ἀμάν, πὺξέμεινε ἀπὸ κάποιο Παζαρόπουλο. Παίζαν οἱ βιολιτζήδες στὴν ἐξέδρα. Κι' εἶχαν μαζύ τους καὶ δυὸ γυναῖκες: μιὰ χορεύτρια, μιὰ τραγουδίστρια ἀλλὰ Τούρκα. Τοῦτες τὶς γυναῖκες, ποῦταν τὶς περισσότερες φορές, ντόπιες ἢ ἀπ' τὰ περίχωρα, γύφτισσες, τὶς ἔπαιρναν καὶ στὰ χαρέμια τους οἱ μπέηδες γιὰ νὰ διασκεδάσουν. Ἦταν καὶ τοῦτο μιὰ ἀπ' τὶς συνήθειες κείνου τοῦ καιροῦ. Ὁ Ἄλῆ Πασάς, ἄνθρωπος τῶν μεγάλων καημῶν, ποῦταν πάθιασμένος μὲ τὸ χορὸ καὶ τὸ τραγούδι, εἶχε μαζέψη ἀπ' τὰ καφὲ ἀμάν τὴν περίφημη Κατερίνα,

«Κατερίνα εἶναι τὸ νομιά σου
καὶ γλυκὸ τὸ φιλημά σου»,

καὶ τὴν εἶχε γιὰ γυναῖκα του, ὥσπου νὰ πεθάνη καὶ νὰ τὴν κλάψη σὰ μωρὸ παιδί, πρὶν ἀπ' τὴν Κυρὰ Βασιλική. Στὸ καφὲ ἀμάν, τὰ λεφτὰ δὲν κολλιόνταν στὴν μπάλλα τοῦ ὄργανοπαίκτη. Ἄλλὰ τὰ μάζευε ἡ χορεύτρια ἀπλώνοντας τὸ ντέφι της γιὰ δίσκο.

Ἡ ἀκμὴ τῆς Κόνιτσας, ἔκαμε τοὺς γύφτους τοῦ Λεσκοβικιοῦ, ὁ ἓνας κοντὰ στὸν ἄλλο, νὰ ἐγκατασταθοῦν ἐκεῖ. Ἄλλοι μωαμεθανοὶ κι' ἄλλοι χριστιανοί. Ὅλοι τους σιδεράδες (αὐτοὺς καμμιά φορὰ τοὺς ἔπαιρναν μὲ τὸ χρόνο «ξεκοπή» καὶ τοὺς ἔδιναν τὸ «γύφτικο»—ἀραποσίτι καὶ κουλούρια τὸ Πάσχα—γιὰ νὰ φτιάνουν τὰ σιδερικά), ὄργανοπαῖκτες καὶ χουσιμεκιάρηδες (ὑπηρέτες) στὰ σπίτια τῶν ἀρχόντων. Γλώσσα τους τ' ἀρβανίτικα. Τὰ ἐπιώνυμά τους

καὶ τὰ παρατσούκλια τους κί' αὐτὰ ἀρβανίτικα. Κάλλιος, Πέκης, Τσιούτας... Κί' ἀνάλογα μὲ τὴ δουλειὰ καὶ μὲ τὸ θρήσκευμα μαζεύτηκαν σὲ τέσσερες ὀμάδες...

Δίπλα στὸ Παζάρι. Πέρα στὸ Μπέρκο. Στὴ κορφή τῆς Πάνω Κόνιτσας (ὁ Σταῦρος ὁ βιολιτζῆς ποῦχε τὶς τρεῖς θυγατέρες: Τὴ Ρήνα, τὴ Μάρθα, καὶ τὴ Μαγιόρκα). Καὶ στὴν ἄκρη τῆς Κάτω Κόνιτσας, δίπλα στὸν Κάμπο.

Οἱ γύφτοι ὅμως τῶν χωριῶν τῆς Κόνιτσας (Βούρμπιανης — Κεράσοβου — Μόλιστας), φαίνεται πὼς ἔχουν ἄλλη ρίζα. Εἶναι πρόσφατα ἐγκατεστημένοι ἐκεῖ, μὰ καὶ δὲν ξέχασαν τὰ ρόμικα, καὶ μεταξὺ των, μ' αὐτὰ συνεννοοῦνται.

Μὲ τὸ ἔμπα τοῦ Αὐγούστου, εἶχαν κί' ὅλας τελειώσει οἱ βαρειές δουλειές τοῦ καλοκαιριοῦ. Τὸ θέρισμα καὶ τ' ἀλώνισμα. Δὲν ἀπόμεινε παρὰ τὸ τσόλισμα (ράβδισμα) τῶν μύγδαλων στὸν κάμπο κί' ὁ τρύγος. "Ἐτσι ὁ κόσμος στὸ ἀναμεταξὺ ἔβρισκε τὴν εὐκαιρία νὰ πάρη μιὰν ἀνάσα. "Ἄλλωστε, οἱ πρῶτες ἔξη μέρες τοῦ Αὐγούστου, «τὰ μερομήνια», εἶναι «ἀποφράδες μέρες» κί' ἐπιρρεάζουν τὶς δουλειές. Τὰ ξύλα ποὺ κόβονται τὶς μέρες αὐτὲς σαπίζουν. Κί' οἱ γάμοι ποὺ γίνονται δὲν προκόβουν. Τὰ νερὰ τᾶχουν χαλάσει οἱ νεράϊδες καὶ περιμένουν τ' "Αἴ - Σωτήρα γιὰ ν' ἀγιάσουν.

Ἄπ' τὸ πρῶτ' στὶς γειτονιές οἱ γυναικοῦλες ἀνήσυχες, καὶ στὰ Πλατάνια, «οἱ τελευταῖοι τῆς παλιᾶς γενιᾶς» Γιάννης Ρεντιζούλης, ὁ ἐπιλεγόμενος Μπατές, Γιάννης Γκαλμπατσάρης καὶ σία, στρίβοντας καὶ ξεστρίβοντας ἐπὶ ὥρες ὀλόκληρες σὲ στιγμὲς αἰώνιας γαλήνης τὴν παράνομη φαρμάκω (τσιγάρο), ἀνάμεσα σὲ ἱστορίες ποὺ δὲν εἶχαν τελειωμό, λογάριαζαν: Τί καιρὸ θάχουμε τὸ Σεπτέμβρη, τὸν

Ὁκτώβρη... καὶ μέχρι τὸν ἄλλο Αὐγούστο. Τὸ πρῶινδ κάθε μιᾶς ἡμέρας, τοῦ πρώτου ἑξαήμερου τοῦ Αὐγούστου ἰσοδυναμεῖ καὶ μ' ἓνα μήνα ὅπως καὶ κάθε ἀπόγευμα. Κι' ὅταν τὰ μερομήνια δὲν ταίριαζαν, γιατίι τύχαινε νὰ τραβήξῃ ὄλο τὸ ἑξαήμερο καλοκαιρία, τότε θυμόντουσαν πῶς «οἱ παλιοὶ λογάριαζαν τὰ μερομήνια μὲ τὸ παλιὸ μερολόγιο» κι' ἀνάβαλαν τὴν πρόγνωση γιὰ δεκατρεῖς ἡμέρες. Ὅπως καὶ νᾶχε τὸ πράμα, ἔρχονταν τοῦ Σωτήρος, σταμάταγαν τὰ μερομήνια κι' ἄρχιζαν τ' ἀνέμελα πανηγύρια. Σχεδὸν κάθε μέρα ἡ Παναγιά ἦταν ἀνοιχτή, ἴσαμε τὸν Δεκαπενταύγουστο. Πότε «Ἀνοιγμα», πότε «Ὀλονύχτια δέηση», πότε πανηγύρι ἐπίσημο. Ὁ Τζάλλας δὲν σταματοῦσε νύχτα - μέρα κι' ὄλο γκρίνιαζε, πῶς τάχα δὲν τοῦ ἄρεσε, ἐνῶ ὄλοι ζέραμε, πῶς γιὰ κάτι τέτοια ἔκανε κρὰ ἢ καρδιά του...

...Αὐγουστε καλέ μου μήνα
νᾶσουν δυὸ φορές τὸ χρόνο...

Νύχτα, ἡ καημένη ἡ Ρήνα τῆς Σταύραινας, κατασκοτώνονταν ἀνεβαίνοντας τὸν ἀνήφορο τῆς Ἀλατσιᾶς, ζαλικωμένη μὲ χίλια ὀμο μικροπράγματα γιὰ νὰ πιάσῃ τόπο στὸ ἀλόσκιο τῆς Παναγίας. Πόσες φορές ὄμως μάταια, γιατίι, ὄλοι ἐκεῖνοι οἱ ἀπίθανοι νυχτοπερπατάρηδες ψευτοκυνηγοί, ψευτοτσιπαναρέοι, καὶ χαραμοψώμηδες τῆς ἀπάνω γευτονιάς εἶχαν κιόλας ἐγκατασταθῆ στὰ ριζὰ τοῦ Μάρμαρου δίπλα στὰ θεμέλια τοῦ τοίχου τῆς Παναγίας, τόπο πού δὲν τὸ ἔπιανε ὁ ἥλιος οὔτε καὶ κατὰ τὶς κρίσιμες ὥρες τοῦ μεσημεριοῦ καὶ πού θεωροῦσαν ἄλλωστε σὰν μέρος τῆς πατρογονικῆς τους κληρονομιάς καὶ χαμογελοῦσαν εἰρωνικά, μὲ κάθε νεοερχόμενο, πάντοτε μὲ τὸ ὕφος τοῦ «μακάριοι οἱ κατέχοντες» βέβαιοι ὅτι καὶ φέτος εἶχαν ἑξασφαλίσῃ νίκη σημαντικὴ, σ' αὐτὸ τὸ μικρὸ κόσμο τῆς Κόνιτσας, πού χαίρονταν καὶ γλεντοῦσε μὲ τὸ τίποτα, μ' ἓνα ψίχουλο, μὲ μιὰ κουβέντα, μὲ μιὰ ὑποψία μόνο χαρᾶς.

Πολὺ ἀργότερα, ἔφταναν οἱ «νοικοκυραῖοι». Πότε καβάλα σὲ κανένα ἄλογο, πότε κάθιδροι κι' ἀγκομαχοῦντες. Καὶ τ'ἀβρισκαν ὅλα στρωμένα. Ἀκόμα καὶ τὰ καρπούζια, τὰ πεπόνια καὶ τὰ καστραβέτσια τους (ἀγγούρια) κολύμπι-γαν σιτὴν καρούτα τῆς βρύσης, «ὑφιστάμενα μιὰ συνεχῆ κα-τεργασία καταψύξεως» ἀπὸ τὸ κεφάλари τοῦ νεροῦ πού-βγαινε μέσ' ἀπ' τὸ βράχο ἴσαμ' ἓνα μπράτσο, κρύο, ἔτσι πὺ δὲν μποροῦσες νὰ κρατήσης τὸ χέρι σου μέσα μετρών-τας ὡς τὰ δέκα.

Γραφικὴ ὄψη ἔπαιρναν οἱ πανηγυριστάδες, σταυροπό-δι καθισμένοι γύρω - γύρω γιὰ κολατσό, ἀμέσως μετὰ τῆς λειτουργίας, κι' ὅταν τὰ βιολιά πέρναγαν ἀπὸ παρέα σὲ πα-ρέα γιὰ νὰ «τὸ εἰποῦν».

Αὐτὰ ἦταν τὰ προεόρτια. Τὸ γλέντι ἄρχιζε λίγο ἀρ-γότερα. Καὶ δὲν σταματοῦσε παρὰ ἀργὰ τὸ ἀπόγεμα, κι' ἀ-φοῦ ὁ Ἄγας κι' ὁ Κώτσικος, χόρευαν τὸν ἀπαραίτητο «ἀρά-πικο», κρατώντας στὰ χέρια τους ἀπόνα μπαστούνι, ἄγνωστο γιὰ ποιὸς λόγους.

Τί κακὸ ἦταν ἐκεῖνο! Ὅλη μέρα χαλασμοὺς κυρίου. Ἐμεῖς τὰ παιδιὰ κλέβαμε εὐκαιρίες καὶ τὸ σκάγαμε κατὰ τὴν ἰτιά, ἢ τὸν Ἀθηανάση, γιὰ νὰ βροῦμε τὸν ἑαυτὸ μας μακρὰ ἀπ' τὸν «ἄσκοπο» αὐτὸ θόρυβο καὶ τὶς σκόνες, παί-ζοντας τσολέγκα καὶ σκλαβάκια. Κεῖνοι ὅμως πὺ ἤθελαν νὰ γλεντήσουν, δὲν ξεκόλλαγαν ἀπ' τὴν Παναγία. Τὸ κλα-ρίνο σιτὴ «διαπασῶν», ὑπακούοντας σις ἐντολὰς τῶν πρω-τοχορευτῶν, σβήνοντας τὸν ἦχο κάθε ἄλλου ὀργάνου, ἐκτὸς τοῦ ντεφιοῦ, πῆγαινε πότε στὸ τσάμικο, πότε στὸ ἀρ-βανίτικο, πότε βαρειά, πότε πεταχτά, πάντα μονότονα, ἐπί-μονα, πὺ σφήνωνε στὸ κεφάλι σὰ βίδα. Μέσ' τῆς σκόνης, στὸ ἀποκάρωμα τοῦ γλεντιοῦ, σ' ἓνα ξέφρενο διονυσιασμὸ, στὸν ὁποῖο ἂν δὲν συμμετεῖχες, ἔμοιαζες σὰν βασανιζόμε-νος μέσα σὲ μιὰ ἀνείπωτη κόλαση, κρότων, ἤχων, ζέστης, παραζάλης καὶ ἀκαταλαβισμοῦ. Στὸ βάθος θαυμάζαμε τοὺς βιολιτζῆδες πὺ δὲν ἔπαιρναν οὔτε μιὰν ἀνάσα, ὅλη τὴ μέ-

ρα — καημένε κι' ἀξέχαστε Ἀντώνη! — ἀλλὰ καὶ κείνους πού δὲν ἐννοοῦσαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ χορό, μέχρι τὴν ὥρα, πού θάφταναν στὴ στροφὴ τοῦ δρόμου κάτω ἀπ' τὴν Ἀλατσιά, κατὰ τὸ ἡλιοβασίλεμα, γιὰ νὰ τοὺς ἴδουν, ἀπ' τὰ Πλατάνια, ὅσοι εἶχαν ἀποσυρθῆ γρηγορώτερα ἢ δὲν εἶχαν ἔρθει καθόλου στὴν Παναγιά.

Ἐπίσημα πανηγύρια στὴν Παναγία, εἶχαμε τοῦ Σωτῆρος, στὶς 6 Αὐγούστου. Τὸ κοριτσομάζωμα στὶς 8 Αὐγούστου καὶ τῆς Παναγίας τὸ Δεκαπενταύγουστο. Τὸ κοριτσομάζωμα, ἦταν μιὰ ὠραία, παμπάλαια συνήθεια, γιὰ νὰ γλεντήσουν καὶ «τ' ἀνύπαντρα κορίτσια» πού τὸν παλιὸ καιρὸ, τὰ ἔθιμα τοῦ τόπου δὲν ἐπέτρεπαν νὰ συμμετάσχουν στὰ δημόσια γλέντια. Τὸ κοριτσομάζωμα ἦταν ἀφορμὴ γιὰ νὰ ἐπιδείξουν τὰ κορίτσια τὶς χορευτικὲς ἀρετὰς των, στοὺς περιφερόμενους μὲ ὕφος κατακτητοῦ (ὁ τὴν γῆν παίξας, ὁ τὴν γῆν χάσας) κορδωμένους σὰν διάνους πάνω στὰ μάρμαρα, ὑποψήφιους γαμπρούς, πάντα σπάνιους καὶ δύσκολους στὴν Κόνιτσα. Κι' ἦταν ἓνα θέαμα πού ἄλλοτε ἔμοιαζε σὲ ἱεροτελεστία — τὰ καημένα τὰ κορίτσια εἶχαν τόση ἀγωνία γιὰ νὰ βροῦν αὐτὸν τὸν ἔρημο τὸ γαμπρό, πού ἔκαναν τὸ πᾶν — κι' ἄλλοτε σὲ κωμωδία μὲ χίλιες δύο ἀστεῖες, γιὰ τὰ τσαλίμια καὶ τὰ καμώματα φάσεις.

Σὰ νὰ ἦταν τάμα ἡ μέρα τοῦ Δεκαπενταύγουστου, ἦταν σύννορα. Ἀπὸ τὴν ἐπόμενη ἀρχίζαν οἱ βροχὲς καὶ τὸ συννεφιασμὸ τοῦ οὐρανοῦ. Κι' ἔνοιωθες τὰ πρῶτα ρίγη τοῦ φθινοπώρου.

Ἄπ' τὸ Μάρτη καλοκαίρι
κι' ἀπ' Αὐγούστο χειμῶνα.
ἢ Ἀπὸ Μαρτιοῦ πουκάμισο
κι' ἀπ' Αὐγούστο σεγκούνι.

Τὸ τοπίο ἄλλαζε. Οἱ ἀστραπὲς ἔσχιζαν τὸν ὄριζοντα. Ὑστερ' ἀπ' τὶς πρῶτες βροχὲς, γέμιζε τὸ χῶμα κίτρινα φύλλα, ἔβγαιναν οἱ βρονταλίδες — αὐτὰ τὰ περίεργα ἄκα-

κα καὶ τεμπέλικα ζῶα ποὺ λέν ὅτι φέρνουν γούρι καὶ υγεία, ὅταν τὰ περάσης ἀπὸ τὸ μέτωπο ἢ τὸ λαιμό σου — κι' ἐνοιωθες τῆς ἐπερχόμενης χειμωνιάτικης ἐρημίας τῆ μοναξιά. Κάποιες ἀγάπες, ποὺ δὲν προλάβαιναν ν' ἀνθήσουν, ἔσβηναν εἴτε γιατί ἔφευγαν οἱ παραθεριστάδες ἕνας - ἕνας, εἴτε γιατί οἱ ἀφορμὲς γιὰ τ' ἀνταμώματα λιγόστευαν καὶ μεγάλωναν τὰ διαστήματα τῶν ἀπουσιῶν. Τότε μᾶς ἔπιαναν οἱ ἄφατες μελαγχολίες, σιτὴν ὠραία, κι' ἀξέχαστη κείνη ἐποχὴ. Κι' ὄνειρευόμαστε ἐπίμονα τὴν ἀδυσώπητη φυγὴ. Ὅπως τώρα, ποὺ περάσαν τὰ χρόνια, ὄνειρευόμαστε ἀνυποχώρητα τὴν ἐπιστροφή. Αὐτὴ τὴν αἰώνια ἐπιστροφή, στὸν Παράδεισο, τῆς μακαριότητος κι' εὐδαιμονίας τῶν παιδικῶν χρόνων, πλάθοντας μέσα μας ἀφορμὲς γιὰ δυνατοὺς κι' ἀδύνατους μύθους, γιὰ καταστάσεις ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ ξαναφτιαχτοῦν, γιὰ ὄνειρα ποὺ θὰ μπορούσαν μὲ τὴν ἀγάπη καὶ τὴν προσπάθεια ὅλων μας νὰ γίνουν πραγματικότητα. Νὰ γίνευν πολιτισμός. Νὰ φτιάσουν ὠραία τὴ σύγχρονη ζωὴ τῶν ἀνθρώπων ποὺ κάθησαν σιτὴν «ἐρημία τῶν συνωσισιῶν» τοῦ ἀλλοπρόσαλλου καὶ τοῦ παράλογου τούτου κόσμου. Σὰν ἕνα κίνημα ὅμοιο μ' αὐτὸ ποὺ ξανάφερε πίσω τοὺς Ἑβραῖους σιτὴν Παλαιστίνη κι' ἔκανε νὰ ξαναθίσουν ὅπως τὰ χρόνια τῶν προφητῶν ἡ Γῆ Χαναάν, σιτὴν ἔρημο τοῦ Νεγκέβ καὶ σιτὴς πεδιάδες τῆς Ζαβουλόν, τῆς Σαρὸν καὶ τῆς Ἰουδαίας.

...«Παρὰ τὰ πάθη ὁ Μπόδι (ὁ ὑπέρτατος φωτισμὸς) δὲν εἶναι μακριά. Σ' αὐτὸν τὸν χαμηλὸ κόσμο, ὁ παράδεισος εἶναι κοντά...»

Κι' ἂν δὲν ὑπάρχει, πρέπει νὰ τὸν φτιάσουμε.

Τὰ «γύφτικα» τῆς Κόνιτσας εἶναι τέσσερες μικρὲς καὶ ἰδιόρρυθμες κοινωνίες, πὺν κάθε μιὰ τραβάει τὸ δικό της χαβά.

Χάρις σ' αὐτοὺς, διατηρήθηκε ζωντανὴ ἡ μουσικὴ παράδοση τοῦ τόπου. Θησαυρὸς ὀλόκληρος, τὰ λαϊκά μας τραγούδια, οἱ γύφτοι τὰ παράδιναν ἀπὸ γενιὰ σὲ γενιὰ, μέχρι τὶς μέρες μας, σὰ τρόπαιο.

Ὡρες ὥρες σκέφτομαι, πῶς ὅλη τούτη ἡ ἱστορία, ὡς ἔφτασε μὲ τὸν καιρὸ, οἱ λαλητάδες νὰ ἐξαφανιστοῦν, τὴν ὥρα πὺν παράδιναν τὴν πολυτιμὴ κληρονομιά μας στὸ φωνογράφο καὶ στὸ μαγνητόφωνο, θυμίζει τὸν πολεμιστὴ πὺν ξεψύχησε στὴν ἐπαλξή του, τὴν ὥρα πούφταναν ἐπικουρίες κι' ἔσωζαν τὸ κάστρο.

Ἀπὸ τὸ Λεσκοβίκι, πέρασαν στὴν Κόνιτσα, τὸν περασμένο αἰῶνα, κι' ἔπειτα ἀπὸ κεῖ, στὴν Ἑλλάδα, οἱ Σουλεϊμάνηδες πρὶν βαφτισθοῦν καὶ τοὺς ποῦνε Νικόλα καὶ Γιῶργο. Τὰ ξακουστὰ κλαρίνα τοῦ Μωριᾶ. Οἱ «ἀρχοντόγυφτοι» ὅπως καυχιόνταν μὲ τὸ ἡμίσκληρο καπέλο, τὶς καδένες τὶς χρυσὲς καὶ τὰ κωνσταντινάτα, μὲ τὰ δακτυλίδια καὶ τὶς πόρπες... «Σὰν Πρόεδρος»... ἔλεγαν πῶς ἔμοιαζε ὁ Νικολάκης «μόνο στὴν μπογιὰ ποῦταν μαῦρος». Ἦταν τόσο ἐληρμένος ὁ Νικολάκης Σουλεϊμάνης γιὰ τὴν τέχνη του (καμαρωνε σὰ γύφτικο σκεπάρνι), πὺν ὅταν πέθανε εἶπε στὸν τάφο του νὰ γράψουν:

«Ἦ διαβάτη πὸν περνᾶς σταμάτησε τὸ βῆμα
καὶ μὲ μεγάλη προσοχὴ διάβασε τὸ ποίημα.
Ζάχαρ' εἶχε τὸ στόμα του, μέλι τὰ δάκτυλά του,
μελαχρινὸ τὸ πρόσωπο, μεγάλο τῶνομά του.»

Ἀπὸ τὸ Λεσκοβίκο ἦταν ὁ Ἀσλάνης, κί' ὁ γυιὸς του ὁ
Σελίμης ποῦμαθε τὶς νότες στὸν Ἀντώνη Τσιάπη. Λέγανε
κεῖνο τὸν καιρό: «Ὁ Ἀσλάνης τ' ἀσημένιο κλαρίνο». Κί'
ἦταν πραγματικότητα. Μάργωνε ἡ γλῶσσα τους, κί' ἦταν
σκάνδαλο στὴν Πόλη ὁ Ἀσλάνης. Ὁ Σουλτάνος
Ἀβδουλ Χαμήτ σὰν τὸν ἄκουσε, τοῦ ἀσήμωσε τὸ κλαρίνο
μέσα κί' ὄξω. Ὅμως τὸν ἔδιωξε τελικὰ ἀπ' τὴν Πόλη, γιατί
μ' αὐτὸν ἦταν ξετρελλαμένα τὰ χαρέμια. Ἀπὸ τὸ Λεσκο-
βίκο ἦταν κί' ὁ θεῖος τοῦ Ἀντώνη Τσιάπη, ὁ Θωμᾶς Τσιά-
πης, τὸ πρῶτο βιολὶ τῶν Σουλεϊμάνηδων. Ἀπὸ τὸ Λεσκο-
βίκο ἔφθασε στὴν Κόνιτσα, δεκαεφτά χρονῶν παλληκάρι, ὁ
γενάρχης τῶν Τσουταίων, γιὰ νὰ παντρευτῆ τὴν κόρη τοῦ
Ζαχαρή ἀπὸ τὸ Πάπιγγο καὶ πήρε γιὰ προικιδὸ μέσα στ'
ἄλλα κί' ἓνα «μονὸ κλαρίνο μ' ἕξη κλειδιὰ καὶ βυζί». Μὲ
τὸ μικρὸ τοῦτο κλαρίνο, τὸ τζουρά, ἔζησε σὰν ὄργανοπαί-
κτης κί' ὁ γυιὸς τους ὁ Παῦλο — Τσιούτας. Ἐναν ὀλόκλη-
ρο αἰῶνα. Μόνο πὸν ἀπὸ τὴν πολλὴ χρῆση, τὸ κλαρίνο τοῦ-
το ἦρθε καὶ στράβωσε, κί' ἔγινε σὰν κόρνα αὐτοκινήτου, κί'
ἔβγαζε ἀνέλεγκτα, πότε χοντρές καὶ πότε ψιλές νότες. Καὶ
βασανίζονταν ὁ γέρο Τσιούτας στὶς ἀτάκες μὲ τὰ παράτο-
να, κί' ἀγρίευαν τὰ μάτια του, ὡς προσπαθοῦσε νὰ φέρη σὲ
λογαριασμὸ τὶς νότες, μετακινώντας νευρικά, τὶς δυὸ ιδιόρ-
ρυθμες φουσκάλες τῶν μαγούλων του — ἦσαν σὰ δυὸ κα-
ρύδια — πότε πρὸς τὰ μπρὸς καὶ πότε πρὸς τὰ πίσω. Ἀπὸ
κεῖ ἦρθε κί' ὁ Θωμᾶς κί' ὁ Μπεκῆρης. Ὄνόματα ξακουστὰ
κεῖνα τὰ χρόνια. Ἀπαραίτητα, στὰ καλὰ πανηγύρια τῆς Κό-
νιτσας καὶ τῶν χωριῶν. Στὸς μεγάλους γάμους. Στὰ βα-
φτίσια. Στὰ γιορτάσια καὶ στὰ σπῖτια τῶν ἀφεντάδων.

Τὰ ὄργανα κεῖνο τὸν καιρό, πήγαιναν κατὰ ζυγίες,
(κουμπανίες). Κάθε ζυγιά περιλάβαινε: Ἐνα κλαρίνο.

Ένα βιολί. Ένα ντέφι. Ένα λαούτο.. Καὶ καμμιά φορά κι' ένα σαντούρι. Λένε, πὼς ἄλλοτε μὲ τὶς ζυγιές τῶν γύφτων πήγαινε καὶ μιὰ καραμούζα.

Ἡ γενιὰ ὅμως τούτη τῶν μεγάλων λαλητάδων τῆς Κόνιτσας, ἔσβυσε σχεδὸν γιὰ πάντα, λίγα χρόνια πρὶν, μὲ τὸ θάνατο τοῦ ἀξέχαστου Ἀντώνη Τσιάπη, ποῦ παιζε καὶ «μὲ νότες», ὅπως ἔλεγαν (γιατ' οἱ ἄλλοι ἦταν πρακτικοί) καὶ μὲ τὰ γερατειὰ τοῦ Λάζου Τσιούτα.

Κάθε κλαριτζῆς ἄρχιζε νὰ μαθαίνει μόνος του πρακτικά. Τῶχε τὸ αἷμα του. Σὰν προχωροῦσε πήγαινε κοντὰ σ' ἕνα μάστορα, γιὰ νὰ μάθη τὰ τσαλίμια.

Τὶ δὲ θὰ μπορούσε νὰ εἰπῆ κανένας, γιὰ τὴν προσφορά τῶν «καταφρονημένων» γύφτων τῆς Ἠλείρου, σὴν πολιτιστικὴ παράδοση τοῦ ρωμαϊκοῦ. Τὸ λαϊκὸ τραγούδι, σ' ὅλα τὰ Βαλκάνια καὶ τὴ Μικρασία, ἔχει τὴν ἴδια μουσικὴ ἀτμόσφαιρα. Τὴν ἴδια ὑποβολή. Βασίζεται σὲ τὶς ἴδιες κλίμακες καὶ στοὺς ἰδιούς ρυθμούς. Μόνον ποὺ ἀπὸ τόπο σὲ τόπο ἀλλάζει λίγο, ἀνάλογα πρὸς τὸν ἰδιαίτερον χαρακτήρα τοῦ λαοῦ καὶ τὶς ἰδιαίτερες συνθῆκες τῆς ζωῆς. Ἄλλωστε, χτὲς ἀκόμα, τὸ ρωμαϊκὸ ὀλόκληρο, ἀπὸ τὸν Πόντο, ἴσαμε τὴν Κρήτη καὶ τὴν Κύπρο, σ' ὅλα τὰ Βαλκάνια, δεξιά, ζερβά, παντοῦ, ἦταν ὀλόϊδιο.

Κάτω ἀπὸ τὸ τούρκικο, ζοῦσε σ' ἕνα ἐνιαῖο κλίμα, Κατοχῆς, πάντοτε στὰ πανάρχαια θεμέλια, ποὺ παράλλαζαν μόνον ποῦ καὶ ποῦ, ἀνάλογα μὲ τὸ γεωγραφικὸ διαφορισμό.

Κοινὴ ἀστείρευτη πηγὴ ἀλλαγῆς καὶ διαμόρφωσης τοῦ διαχρονικοῦ Ἐγῶ, ἡ ἀναζήτησις τῆς «λεφτεριάς» (σ' ὅλες τὶς μορφές της), μέσα στοὺς ἀλληλοσυγκρουόμενους φυσικοὺς, ἐθνικοὺς καὶ κοινωνικοὺς συσχετισμούς. Ἰδια ἱστορικὴ πυκνότητα. Ἰδια κι' ἀπαραλάχτη πολιτιστικὴ ὑπόστασις. Οἱ μουσικάντηδες τῆς Ρούμελης καὶ τοῦ Μωριά, οἱ κουμπανίες τῶν ὀργανοπαιχτῶν σὴν ἄλλη Ἑλλάδα, σ' ὅλα τὰ Βαλκάνια, ποιὸς λίγο, ποιὸς πολύ, ἔχουν μιὰν ἄμεση σχέσι μὲ τὴν Ἠπειρο. Μὲ τοὺς γύφτους τῆς

Ἡπείρου. Ὁ ἕνας ἦταν ἀπ' τὴν Ἡπειρο. Ὁ ἄλλος εἶχε πατέρα ἢ κάποιον πρόγονο Ἡπειρώτη. Ὁ τρίτος μαθήτευσε σὲ Ἡπειρώτη κλαριτζή. Ὅπως σ' ὅλες τὶς λαϊκὲς τέχνες, ἔτσι καὶ στὴ λαϊκὴ μουσικὴ πρῶτος τόπος, τόπος ξεκινήματος εἶναι ἡ Ἡπειρος. Ἡ Ἡπειρος τῶν χρόνων τῆς ἀκμῆς. Ἡ Ἡπειρος τῶν χρόνων τῆς Ἀναγέννησης τοῦ Ἑλληνισμοῦ... Πλούσιο πολιτιστικὸ μας στοιχεῖο, ἡ λαϊκὴ μας μουσική... Δὲν χρειάζεται νὰ εἶσαι εἰδικὸς γιὰ νὰ καταλάβῃς ἀπὸ μιὰ ἀπλὴ ἐπαφὴ μὲ τὴ δημοτικὴ μας μουσικὴ τὴν «ἀνανεωτικὴν τόλμην τῆς φαντασίας της, τ' ἀρμονικὰ εὐρήματα της καὶ τὸν ἀνεξάντλητον πλοῦτον της.»

Ὅλα τοῦτα δείχνουν μιὰ πηγαία δύναμιν τόσο πῶν ἀνθρώπων, πού τὴ σύνθεσαν, ὅσο καὶ τῶν ἀνθρώπων, πού τὴ δούλεψαν. Καὶ πάνω ἀπ' ὅλα δείχνουν ἕνα πολυδιάστατο «πολιτιστικόν» φόντον τῆς κοινωνίας, πού τὴ δέχτηκε .

Βέβαια, στὸ στάδιον τοῦτο τῆς ἀνάπτυξης, οἱ «βοσκοὶ κι' οἱ ἀγρότες», ἡ παλιὰ κοινωνία τῶν χωριῶν μας, κράτησαν τὴν τεχνικὴν τους, ἂν κρίνουμε ἀπ' ὅ,τι μᾶς μετέφεραν οἱ γύφτοι, στὰ ὅρια τῆς πρώτης ἐμπνευσης. Στὰ ὅρια μιᾶς πλούσιας πρώτης ὕλης «ἀδούλευτης», πού ζήτησε ἀπ' τοὺς μεταγενέστερους τὴ θετικὴν ἀξιοποίησιν. Μάταια ὅμως. Γιατὶ ἡ ἐντεχνὴ ἑλληνικὴ μουσικὴ, ξεμάκρυνε ἀπὸ τὶς ρίζας τοῦ ἐθνικοῦ μας χαρακτήρα κι' εὐθυγραμμίστηκε μὲ τὴν εὐρωπαϊκὴν παράδοσιν. Κι' ἔμεινε πολλὰ χρόνια ἔξω ἀπ' τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ τόπου — στὸ κῶρον τοῦ στεῖρου, τοῦ ὑποτονικοῦ μιμητισμοῦ, μ' ἕνα βασανιστικὸν πλέγμα κατωτερότητας, γι' αὐτὸ καὶ δὲν ζέστανε τὶς καρδιές μας, ἴσαμε τώρα τελευταῖα, πού τὸ νέο κύμα ξαναπλησίασε μὲ τόλμην κι' εἰλικρίνειαν τὶς πηγές... Τὶς πηγές πού πλούτισαν οἱ γύφτοι, μὲ τὰ στολίδια τους καὶ τὰ τσαλίμια τους, μὲ τὶς ἀμπατζιατοῦρες στὸ παίξιμον, μὲ τὸ τσάκισμα τῆς φωνῆς, μὲ τὴν τρίλλαν, μὲ τὸ τρέμουλον, μὲ τὸ κλώσιμον, μὲ τὸν τααχτά, τὶς χρωματικὰς ἀλλοιώσεις καὶ τοὺς ἄλλους αὐτοσχεδιασμοὺς καὶ τὶς ἔκαμαν τέχνη. Στὰ συρτά, στὰ καλα-

ματιανά, στὰ συρτοκαλαματιανά. Στὰ τσάμικα καὶ στὰ χασάλικα, στὰ μοιρολόγια (ντιόϊνες). Στὶς σίρμπες καὶ στὰ βαριά ἀρβανίτικα...

Πάνω ἀπ' τὰ μαγαζιά τοῦ Παζαριοῦ, δίπλα στὸ λάκκο τοῦ Ρούβαλη, σ' ἓναν ὄχτο πεντέξη καλύβες μ' ὀρθάνοιχτες πόρτες, δίχως παράθυρα, γύρω - γύρω στὴ χωμάτινη αὐλή, τὴν «αὐλὴ τῶν θαυμάτων», ἔφτιαχναν τὴν πρώτη γύφτικη συνοικία τῆς Κόνιτσας. Συνοικία; Μεγάλος λόγος! Μιὰ μούντζα τόπος ὅλη - ὅλη. Κι' ὅμως... «τὸ γύφτικο νοικοκυριό» ποὺ λέει ὁ λόγος, ἦταν «θαυμαστό». Ἀγέραςτος καὶ ἀκούραςτος ὁ Θῶδος (ψηλὸς κατάμαυρος μ' ἓνα μικρὸ καλπάκι στὸ κεφάλι, καὶ πλούσια μουστάκια) στὰ ὄγδονταπέντε του, ἔκαμε ἀκόμα παιδιά. Τὸ ἴδιο κι' ὁ γείτονάς του ὁ Γάκης.... Καὶ μαζεύονταν ἐκεῖ στρατιᾶς ἀπὸ μικρὰ καὶ μεγάλα παιδιά. Ἀπὸ τὰ παιδιά τῶν παιδιῶν — παιδιά τοῦ Παζαριοῦ. Καὶ γίνονταν χάβρα. Καὶ λογαριασμὸ δὲν ἔβρισκες.

Πρὶν , ἀκόμα τὸ πρῶτ', ἀνοίξουν τὰ μαγαζιά τοῦ Παζαριοῦ, ξεχύνονταν ὅλα τὰ μερμήγκια, σ' ὅλους τοὺς καιρούς, πότε τρέχοντας καὶ πότε κοντοστεκάμενα (τὰ πανταλόνια τους καὶ τὰ πουκάμισά τους ἀσυμμάζευτα καὶ σβάρνα - σβάρνα τὰ παπούτσια) καὶ τραβοῦσαν γραμμὴ πρὸς τ' ἀποχωρητήρια τοῦ Παζαριοῦ, ποῦταν πιδὸ κάτω, πίσω ἀπ' τὰ μαγαζιά (γιατὶ ἀποχωρητήρια δὲν εἶχαν τὰ γύφτικα). Χάρμα ἐτούτῃ, ἢ ἡρωϊκὴ ἔξοδος. Οἱ μεγάλοι ὅμως ἦταν δισταχτικοί. Καμουφλάρανε τὴν πρωϊνὴ τους ἔξοδο συνάμενοι καὶ κουνάμενοι. Ἔκαμαν πὼς δὲν βιάζονταν. Ἐπιαναν κουβέντα μὲ τὸν Λαρόνα, τὸ τελάλη τῆς ἀγορᾶς, ποὺ πρῶτος - πρῶτος κατηφόριζε στὸ Παζάρι, λίγο γυρτός, μ' ἓνα κοντὸ υπαστούνι στὸ χέρι, τρέχοντας, σὰν νὰ τὸν κυνηγοῦσαν. (Ὁ καημένος, μὴν ἔχοντας καμμιά δουλειά, ἔπειθε τὸν ἑαυτό του πὼς ἦταν ἀπαραίτητος στὴν ἀγορά. Γιατί; Κανένας δὲν ἤξερε). Κι' ὅταν πὰ φούντωνε τὸ Παζάρι ἀπὸ κόσμος... οὔτε

ή γάτα οὔτε ή ζημιά της... Ὅλα μέσα στὰ γύφτικα ἔπαιρναν τὸν κανονικὸ ρυθμὸ τους. Ἐνα βουβὸ συμμάζεμα. Καὶ μιὰ εὐπρεπῆς (τὸ ἀπαιτοῦσε βλέπεις ή γειτνίαση τοῦ Παζαριοῦ) ἀνασύνταξη. Τὰ παιδιὰ ἀνακάτωναν τὴ λάσπη τῆς αὐλῆς καὶ γκρίνιαζαν. Οἱ γυναῖκες τους, ἀνοικοκύρευτες — «χαλεύεις ἀπ' τὸ γύφτο προζύμι» — ξάπλωναν στὸ προσήλιο ἀποχαυνωμένες. Πότε πότε βγάζαν κάτι οὐρλιαχτὰ πὸ σ' ἔπανε τρόμος... «Κάτι τρέχει στὰ γύφτικα»... Ἡ Ρήνα τῆς Π.. καὶ καμμιά φορὰ κι' ή Παρὰ κουβαλώντας στὴν πλάτη τὸν μποῦκλο (βαρελάκι) πήγαιναν στὸν Ἀηγιάνην γιὰ νερό. Δροσερὸ καὶ χωνευτικὸ τὸ νερὸ τοῦ Ἀηγιάνην.

Ἡ ἄλλη ή Ρήνα, ἔβγαινε ἀπ' τὸ σταθμὸ τῆς χωροφυλακῆς «βεργολυγερή», μὲ τὶς φανταχτερές της ρόμπες — κάτι τεράστια τριαντάφυλλα — μὲ κοκκινάδι μόνιμα στὰ μάγουλα, κουνιστή, λυγιστή, μόλις εἶχε τελειώσει τὸ στρώσιμο τῶν κρεβατιῶν καὶ τὸ σκούπισμα. Καημένη... πόσα χρόνια πέρασαν ἀπὸ τὶς πρῶτες δόξες...

«κλείσετε μάτια μάργελα, σβυσιῆτε μάτια πλάνα».

Ἡ χαμαλαρία παραπέρα, ὁ Λιούλιος, ὁ Μπεκῆρης... σταυροπόδι καθισμένοι κάτω ἀπ' τὴν ὀστρέχα τοῦ Μούργκου, περίμεναν τὸ πρῶτο λεωφορεῖο ἀπὸ τὰ Γιάννινα, καὶ χαχάνιζαν μὲ ὑπονοούμενα...

Ὁ Γάκης καλοντυμένος, καλοποδεμένος, μαντηλάκι στὸ τσεπάκι, μουστάκι κατσαρωμένο μὲ μαντέκα, ἄεργος ἀπὸ τὰ νεῖατά του (δούλευε νύχτα - μέρα ή καημένη ή γυναῖκα του γὰ νὰ τῆς κἀνη παιδιά, νὰ τὸν βλέπη καὶ νὰ τὸν καμαρώνη), εἶχε πιάση τὸ πεζούλι ὄξω ἀπ' τὰ γύφτικα, ἔκανε ἀνασκαφὲς στὴ μύτη του καὶ χάζευε μὲ τὸν κόσμον πὸ περνοῦσε... Ὁ Κόλιας ἕνας ἀπὸ τοὺς γιούς του, μὲ τὸ κασσελάκι στὸ χέρι, «βάρκα θέ... βάρκα θέλω ν' ἀρματώσω...», τράβαγε γιὰ τὸ Παζάρι, μὴν τύχη καὶ κανένας περαστικὸς ἀποθυμοῦσε γυάλισμα τῶν παπουτσιῶν του. Ἡ θυγατέρα τοῦ Θώδου γύριζε βαρυστημένη ἀπ' τὸ χασάπικο, κουβαλώντας στὸ χέρι τὸν πατσὰ μὲ τὶς συκωταριές, πὸ σούρ-

νονταν στὸ χῶμα, σὰν νὰ μὴν ἦταν γιὰ φαΐ, ἀλλὰ γιὰ πέταμα κι' ἔτρεχαν οἱ γάτες καὶ τὰ σκυλιὰ ἀπὸ πίσω. Βαριά, μέσ' ἀπὸ τὰ χαλάσματα, ἀκούγονταν τοῦ γέρου ἢ προσταγὴ: «Μωρὴ Κατερίνα! Ἔλα δῶ μωρή...».

Οἱ γύφτοι τῆς Κόνιτσας δὲν εἶχαν οὔτε χωράφια, οὔτε ζῶα τοῦ σπιτιοῦ, γελάδες, πρόβατα, κατσίκια. Φυγόπονοι ὅπως ἦσαν, ἂν δὲν ἦταν σιδεράδες, περίμεναν νὰ ζήσουν ἀπ' τὶς γιορτὲς μὲ τὰ ὄργανα καὶ ἄλλες παρασιτικὲς δουλειές. Σὰν τὶς γάτες τὸ χειμῶνα, λιάζονταν μὲ τὶς ὥρες στὰ πεζούλια, ὄξω ἀπ' τὰ μαγαζιά τοῦ Παζαριοῦ (κρύωναν... σὰν γύφτοι) κι' ἔδιναν χρῶμα...

Ὅμως οἱ καϋμένοι οἱ γύφτοι, στὴν Κατοχή, πέρασαν δύσκολες ὥρες. Παρότι ἡ παροιμία λέει «βάσταξε σὰ γύφτος». Ρήμαξαν. Ξεδοντιάστηκαν. Ἀναγκάστηκαν νὰ καλλιεργήσουν τοὺς λάκκους, τὰ μπαῖρια. Πῆγαν γιὰ ξύλα. Κουβάλησαν καὶ κουκουσιούλες. (κουκουνάκια). Βλέπεις ἡ δουλειὰ τους ἦταν δημιούργημα τῆς χρηματιστικῆς οἰκονομίας, τῆς χρηματικῆς κουλτούρας κι' ὁ ἀντιπραγματισμὸς τοὺς βρῆκε ἀπαράσκευους. Ποιὸς θὰ γλεντοῦσε ἐκεῖνα τὰ χρόνια, μὲ μιὰ ὀκὰ σιτάρι, ἢ μ' ἓνα τενεκὲ ἀλάτι; Κι' ἔπειτα, ποῦ τὴ βάζεις τὴν ἡδονὴ τῶν χορευτῶν νὰ κολλᾶνε στὴ μπάλλα τοῦ Ἀντώνη τὸ σαλιωμένο κοσάδραχμο, ποῦ τώρα δὲν ὑπῆρχε;

∴

Ο Λάνης ἦταν μιὰ «μυστηριακὴ» μορφή, ἓνα εἶδος «πατριάρχης» τῶν γύφτων τοῦ Μπέρκου. Καὶ σὰν «πατριάρχης», διατηροῦσε ὅλον τὸν πρωτογονισμὸ τῆς φυλετικῆς καταβολῆς του. Ἀσκητικὸς, πανύψηλος, μαῦρος σὰν τὴ νύχτα, μὲ μακρυὲς γκριζόμαυρες μουστάκες κι' ἄκοφτα μαλλιά, ὅλο ρέντζελο (γιομάτος κουρέλια) ἔμοιαζε μὲ «ιερέα - μάγο» κάποιας παραπλανημένης στὸν πολιτισμένο κόσμον, φυλῆς τῆς ζούγκλας. Ἔτσι καὶ τὸν ἔβλεπες νύχτα σὲ κανένα στενὸ, ὅπως περπάταγε «ιεροτελεστικά», σοῦ κόβονταν

ή ανάσα. Μ' όση έπισημότητα πέρναγε στο Παζάρι, μ' άλλη τόση έγδερνε στους λάκκους τὰ ψόφια άλογα, κι' έπαιρνε τὸ δέρμα καὶ τὸ κρέας τους. Καμμιά βρώμα δέν ἦταν ίκανή νὰ τὸν ἀναχαιτίση. Ἦταν ίκανός για όλα. Ὅπως οἱ μαῦροι τῆς Ἀφρικῆς, ἔτσι κι' αὐτὸς ἔτρωγε τὸ κρέας τοῦ ψόφιου ἀλόγου, κι' ἦταν τρισευτυχισμένος.

Ὅμως ἡ συνήθεια τούτη τοῦ Λάνη, ἦταν τόσο ἀποκρουστική, πὸς τὸ δίχως άλλο, ἔβαζε ἀνάμεσα σ' αὐτὸν καὶ τοὺς Κονιτσιῶτες μπάρα. Κι' ὁ μύθος πλέκονταν κι' ὀργίαζε ἡ φαντασία ὅταν τὰ ραμαζάνια, ἔβγαινε ὁ Λάνης, μὲ τὸ βασίλεμα τοῦ ἡλίου στὶς γειτονιές καὶ τὸ Παζάρι τῆς Κόνιτσας, χιαστὶ ζωσμένος τ' ἄργανο (ἓνα τεράστιο νταούλι), πὸς τὸ χτυποῦσε ρυθμικά, μιά μὲ τὴν ψιλὴ βέργα, μιά μὲ τὴ χοντρή, (μπὰμ - μπούμ), για ν' ἀναγγεῖλη στους μωαμεθανούς, τὸ τέλος τῆς νηστείας. Ἀπὸ τοὺς ὤμους τοῦ κρέμονταν σειρὲς τὰ ντριγκανέλια (κουδουνάκια), πὸς συνώδευαν σὰν ψίθυρος, τὴν ἠχηρὴ ἀγγελία. Τὴν ἴδια ὥρα ὁ Σέχ Ντίγκας, ἔβαζε φωτιὰ στὸ κανόνι, πάντα στους στρατῶνες κι' ἀντιβοοῦσε ὅλη ἡ Κόνιτσα ἀπ' τὸν κρότο. Μὲ τὸν κρότο τοῦ κανονιοῦ, οἱ Κονιτσιῶτες ἔλεγαν «ἔπεσε τὸ τόπι». Γιατὶ πραγματικά, ἀντὶ για βλῆμα, τὸ στόμα τοῦ κανονιοῦ ξέρναγε μιά μπάλλα ἀπὸ κουρέλια. Κι' ἦταν τὸ πέσιμο τῆς μπάλλας, ἓνα δεύτερο σημάδι, πὸς τέλειωσε ἡ νηστεία.

Στὸ Μπέρκο, οἱ γύφτοι ἦσαν ὅλοι μωαμεθανοί. Γειτονιά μὲ τοὺς στρατῶνες, γύφτισσες καὶ γύφτοι, πρόσφερναν στους στρατιῶτες πολυποίκιλες ὑπηρεσίες καὶ τέρψεις. Ἐπλεναν τὰ ροῦχα. Ἐκαναν τὸ μεσολαβητὴ στὰ μικρεμπόρια (λαθραία διάθεση τῶν περισσευμάτων) καὶ τοὺς ἀντιπραγματισμοὺς (κουραμάνα μὲ αὐγά...). Ὅμως τί τὰ θές; Τῶχε ὁ τόπος, ἦταν τὸ νερό, τὸ ἀπαιτοῦσε ἡ γειτονιά; Τὶς οἶδε; Τὸ Μπέρκο εἶχε τῶνομα, εἶχε καὶ τὴ χάρη. Λέγαν κεῖνο τὸν καιρό, πὸς μὲ λίγη καλὴ προσπάθεια, «γέλαγαν τὰ χεῖλη κάθε πικραμένου»....

Ἡ πορνεία σὰν ἐπάγγελμα ἦταν ἄγνωστη στὴν Κόνιτσα. Ὅσες βόηθαγαν τοὺς ξενητεμένους νὰ ξεχάσουν τὰ βάσανα τῆς ξενητειᾶς καὶ τοὺς στρατιῶτες ν' ἀλαφρύνουν τὶς δυσκολίες τοῦ στρατιωτικοῦ, ἦσαν γυναικοῦλες, ποὺ κυκλοφοροῦσαν μεταξύ μας. Πολλὲς φορὲς ἔβρισκαν κι' ἀνάμεσα στοὺς ἰσχυροὺς τῆς Κόνιτσας κάποια προστασία. Κι' ἡ προστασία αὐτὴ δὲν εἶχε τίποτα τὸ ὑποπτο. Ἐνὰς βαθύτερος ἀνθρωπισμὸς πρὸς τὰ δυστυχισμένα τοῦτα πλάσματα — ἦταν τὸ κυρίαρχο συναίσθημα ὄλων τῶν Κονιτσιωτῶν ἀπέναντί τους. Ἡ «καψερὴ ἡ Μπάλια» λέγανε... Οἱ γυναικοῦλες τοῦτες εἶχαν τὸ λέφτερο νὰ καπνίζουν καὶ νὰ κυκλοφοροῦν στὸ Παζάρι. (Κεῖνο τὸν καιρὸ μόνον, οἱ γριεὲς καὶ κάτι ἄλλες, ἀντρογυναῖκες, ἡ Κούλα τῆς Βαγγέλαινας, ἡ Σαλικὲ χανούμ,... ἐμφανίζονταν στὴν ἀγορά). Οἱ περισσότερες φοροῦσαν φανταχτερὰ φορέματα, ἔβαφαν κακόγουστα κι' ἔντονα τὰ χέρια μὲ κηνά, τὰ μάγουλα μὲ ὀκνά, κανονικὸ πανηγύρι. Καὶ δὲν ἦταν μόνον ἀπὸ τὸ Μπέρκο. Ἦταν κι' ἀπὸ τ' ἄλλα γύφτικα. Ἦταν καὶ Πανωκονιτσιώτισσες. Ἦταν καὶ Κατωκονιτσιώτισσες. Πέρναγαν δυὸ - δυὸ κάτω ἀπ' τὰ ὑπόστεγα τῆς ἀγορᾶς, κουνιστὲς καὶ λυγιστὲς μὲ πρόκληση, δείχνοντας τοὺς ἀφράτους τοὺς ὤμους. Τὰ πολύχρωμα φακιόλια στὸ κεφάλι μὲ τὶς πούλιες, ποὺ λαμπύριζαν στὸν ἥλιο, ἀνέμιζαν σὰν μπαϊράκια «ἐγκάρδιας ὑποδοχῆς». Κι' ὅλα φώναζαν: «Ἐδῶ εἴμαστε»... Οἱ μαγαζάτορες, ξερόβηχαν ἢ χτυποῦσαν μ' ὄ,τι ἔβρισκαν μπροστά τους τοὺς μπαγγκούς, κι' ἔκαναν κέφι. Κι' οἱ ἄλλοι, οἱ περίεργοι, ἀνάκοφταν τὸ βῆμα τους, ἔστριβαν τὸ κεφάλι, καὶ μὲ χαμογελαστά βλέμματα παρακολουθοῦσαν τὸ θέαμα μέχρι ὅτου ἐξαφανιστῆ πέρα, στὴ στροφὴ σὰ Στρατσιανίτικα. Πολλὲς ἀπ' αὐτὲς ἔμεναν ἀνύπαντρες. Μικρὸς καὶ κλειστὸς ὁ τόπος!!! Ἄλλες πάλι εἶχαν παντρευτῆ παλιότερα κάτι ξενόφερτους, ποὺ κάποια μέρα τὶς ἐγκατάλειψαν ἀπὸ ντροπὴ. Ἄλλες ἦταν χῆρες. Ἄλλες παντρεμένες μὲ κάτι ξωπαρμένους. Κι' ἄλλες εἶχαν ξεπέσει στὴν Κόνιτσα σὰ μορόζες

τσαούσηδων ἢ μπολουκμπασήδων, ἢ ἦσαν χορεύτριες καὶ τραγουδίστριες τοῦ καφεῖ ἀμάν, φερμένες ἀπ' τὴν Ἀρβανιτιά...

Ἡ Λ..... ἢ Τζ... ἢ Μπάλια... ἦσαν προηγμένες στὸ εἶδος. Δέχονταν στὸ σπίτι τους σὰν μεγάλες οἰκοδέσποινες. Κι' ἔβγαζαν ρετσέλια καὶ καφεῖ δίπλα στὴ φουφού. Ἦσαν ὅμως κι' ἄλλες ποὺ ἔταιρίζονταν στὰ πεταχτιά. Στὰ γραφεῖα ἢ στοὺς θαλάμους, ποὺ πρόσφερναν ὑπηρεσίες καθαρίστριας. Κάτω ἀπ' τὸ γεφύρι τῆς στρατώνας. Στὸν κάμπο. Πίσω ἀπὸ τὶς νιρόσγες τοῦ Ἀηλιᾶ.

Οἱ ξένοι ἦσαν πὸ ξεδιάντροποι στὶς σχέσεις τους μὲ τοῦτες τὶς γυναῖκες. Τὶς ἔπαιρναν στοὺς καφενέδες καὶ τὶς κέρναγαν, κι' αὐτὲς κάθονταν στὶς καρέκλες, τὸνα πόδι ἀπάνω στ' ἄλλο καὶ κάπνιζαν ἀρειμανίως. Οἱ ντόπιοι εἶχαν δισταγμούς. Πήγαιναν τὶς νύχτες, μὲ χιλιάδες προφυλάξεις...

Σὰν πέθανε ὁ Νταρίλης καὶ τὸν θάψανε, στὸν τεκέ τοῦ Σέϊχ - Ντίγκα, κυκλοφόρησε ἡ φήμη πὺς τοῦτος βρυκολάκισε, γιατί τὰ θράδρα ἔβλεπαν στὸ σπίτι τῆς καημένης τῆς Νταρίλαινας νὰ μπαινοβγαίνει μιὰ σκιά, κουκουλωμένη σ' ἄσπρο σεντόνι... Κι' ἔτρεχε ὁ κοσμάκης κι' ἔρριχνε πετρέλαιο στὸν τάφο τοῦ Νταρίλη. Μάταια ὅμως, γιατί ἡ σκιά μπαινόβγαίνε... Καὶ πέρασαν κάμποσα χρόνια, ὥσπου ν' ἀνακαλυφτῆ ποῖος Κονιτσιώτης παρηγοροῦσε τότε τὴν καημένη τὴν Νταρίλαινα...

Τὸ Μπέρκο εἶχε τὸν τελευταῖο καιρὸ μιὰ κουμπανία βιολιά μὲ τὸ Σούλιο, δεύτερης ὅμως διαλογῆς, ποὺ χρησιμοποιοῦνταν σ' ὥρα ἀνάγκης. Ἀπὸ τὸ Μπέρκο ἔβγαίναν κι' οἱ πραχτικοὶ ὀδοντογιάτροί. Μ' ὅλα τὰ σύνεργα. Μιὰ τανάλια. Ἐνα ράμα ἀπὸ ἄντερο ἀλόγου. Νισιαντίρι καὶ στύψη γιὰ νὰ σταματᾷ τὸ αἷμα.

Γιὰ μᾶς ὁ Σεπτέμβρης σήμαινε τὸ τέλος ἑνὸς ἐξαίσιου ταξιδ.οὔ, μέσ' τῆ δικῆ μας Πολιτεία.

Ταξιδιοῦ ἀνεπανάληπτου.

Δὲν εἶχε ποτὲ σημασία, ἂν ἔστρωνε ποῦ καὶ ποῦ ὁ οὐρανὸς κι' ἔρχονταν κάποιες λιόχαρες μέρες, ἀνείπωτα γλυκές, σὲ μιὰ διάφανη, ἀνάλαφρη ἀτμόσφαιρα.

«Ἀνάμεσα δυὸ Παναγιῆς μικρὸ καλοκαιράκι».

Γιὰ μᾶς ἡ καμπάνα τοῦ μισεμοῦ εἶχε ὀριστικὰ χτυπήσει. Κι' ὁ χῶρος τῶν πεσμένων κίτρινων φύλλων, γίνονταν ἀνελέητα χῶρος τῆς δικῆς μας ἐξορίας.

Βαθειὰ χαράματα, σπαράζονταν ὁ κάμπος ἀπ' τ' ἀλυσιδωτὰ γαυγίσματα τῶν σκυλιῶν καὶ τὲς σκόρπιες τουφεκιῆς τῶν κυνηγῶν. Μάταιη προσπάθεια φυγῆς ἀπ' τὸν ἀδυσώπητο κλοιὸ τῆς χαμένης νίκης, στὸ παιγνίδι τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, τῶν μεγαλύτερων ἀπὸ μᾶς.

Μὲ τὴν αὐγὴ

«Ἐυπνᾶς καὶ χαίρεσαι, τὸν κόσμον ὅλο, λὲς κι' ἡ πλάση ἔγινε ἓνα ποτήρι κρῶο νερό, νὰ πιῆς, νὰ δροσιστῆς νὰ ξανασάνης».

ἄρχιζε τὸ δικό μας κατηφόρισμα, πρὸς τὰ Γραβίτσα, τὸ Μύλο, τὰ Μεϊνάντια καὶ τὸ Κοκκινόζι γιὰ τρύγο. Τσοῦρμο, τὰ παιδιά τῆς γειτονιάς. Καὶ στὸ δρόμο, ἀναποδογυρίζαμε χελῶνες. Κυνηγοῦσαμε τοὺς ξαφνιασμένους γκούστερους. Μπαίναμε στὰ μποστάνια κι' ἀρπάζαμε ὅ,τι τύχαινε. Καὶ φωνάζαμε, φωνάζαμε ἴσαμε ποὺ νὰ κουραστοῦν τὰ στήθια μας, ποὺ δὲν κουράζονταν ποτέ.

...Ὅταν ὁ πατέρας, παλιολλαδίτης, ἔφτανε γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Κόνιτσα, τὸ 1914, καὶ γεύτηκε τὸ «φτωχὸ κι' ἀσήμαντο ξυνὸ ὑγρὸ ποὺ τὸ πωλοῦσανε τέσσερις παράδες τὴν ὀκά», (ἦταν ἀσφαλῶς κρασιὸ μολιστινὸ) θεώρησε καλοπροαίρετο χρέος του ἀπὸ σταφιδότοπο αὐτός, νὰ δείξη στοὺς Κονιτσιῶτες πῶς γίνεται ἔν' ἀμπέλι. Μεγάλος καημός! Καὶ βάλθηκε νὰ κουβαλάη κλήματα ἀπ' τὸ Μωριά

«ραζακὶ ἀπ' τὴ Κόρινθο, μοσχάτο ἀπ' τὴν Πάτρα»

καὶ νὰ παιδεύεται νύχτα μέρα στὸ Κοκκινόζι. Καὶ νὰ ξοδεύη καὶ νὰ ξοδεύη... χωρὶς τελειωμὸ καὶ διάφορο. Ποῦ τὸν ἔχανε ποῦ τὸν ἔβρισκες... Ὅμως τὰ χρόνια περνοῦσαν καὶ τὰ ξενόφερτα κλήματα δὲν ἐννοοῦσαν νὰ προσαρμοστοῦν στὴν καινούργια πατρίδα. Ἔτσι, «τὸ χρέος» τοῦ κυρ - Γιώργη, ἔγινε μὲ τὴ σειρά «σπὸρ - παιχνίδι» καὶ στὸ τέλος «πεῖσμα». Ἄγιο πεῖσμα, πὸ τοῦ μάκραινε τὴ ζωὴ. Ἐρχονταν χρονιὲς πὸ τρώγαμε τὴ ρόγα καὶ μᾶς στοίχιζε ὅσο ἔξω πουλοῦσαν δυὸ κοφίνια σταφύλια. Ὅμως ὁ πατέρας, ἂν καὶ τὸ βλεπε καὶ τὸ καταλάβαινε, ἀρνιόταν ἐπίμονα νὰ τὸ παραδεχθῆ. Λὲς καὶ γι' αὐτὸν μιὰ τέτοια ἦττα, θάταν ἡ συμφορὰ τῆς ζωῆς του. Μάταιος κόπος. Ὡσπου ἦρθε ἡ κατοχὴ, κι' ἔγιναν τὰ χωράφια περιζήτητα. Ἔτσι βρῆκε κι' ὁ πατέρας τὴν εὐκαιρία νὰ ξεμπλέξη ἀξιόπρεπα μὲ τὸ βραχυκύκλωμά του στὸ Κοκκινόζι. Χωρὶς νὰ εἰπῆ σὲ κανένα μᾶς τίποτε, ἕνα πρωτὶ ἔστειλε κάποιο ἀλέτρι γιὰ ξερρίζωμα. Τὸ μάθαμε κάπως ἀργά, καὶ δὲν θελήσαμε ποτὲ νὰ τὸ παραδεχτοῦμε. Τουλάχιστον μεταξὺ μᾶς ποτὲ δὲ μιλήσαμε γι' αὐτό... Ὑποψιάζομαι μόνο πὼς ἡ μάνα μᾶς θὰ σκέφτηκε «καὶ στὸ ξερρίζωμα, ἀκόμα, τ' ἀμπέλι, μᾶς κόστισε πολὺ».

Ὡστόσο, τὸ ξερρίζωμα κεῖνο τ' ἀμπελιοῦ, φαίνεται πὼς ἔκανε ὀριστικὰ τὸν πατέρα μᾶς Κονιτσιώτη.....

Στὰ θαρκά, μάζευαν τὸ καλαμπόκι, πρὶν τὸ κρῦο μᾶς προλάβῃ.

«Πάτησες καλαμποκιά, πάτησες καὶ χιόνι» κι' ὡς οἱ διαστικοί, ἔψηναν στὶς ἄκρες τῶν χωραφιῶν, ρόκες (ἀραποσίτι), ἀναδίνονταν ἕνα ἄρωμα, μιᾶς ἀπόλυτα γήϊνης εὐφορίας, πὸ συγκλόνιζε τὶς ὄσφρικὲς μᾶς μεμβράνες στὸ πρωῖνὸ νησιτικὸ μᾶς πέρασμα.

Παρακάτω τσόλιζαν (ράβδιζαν) τὶς μυγδαλιές, Κι' οἱ γνωστοί μᾶς, ἂν τύχαινε νὰ φιλοτιμηθοῦν, ἔξαντλοῦσαν τὸ χουβαρδαλίκι τους μ' ἕνα πλόχερο μύγδαλα κι' αὐτὰ ἀξεφλούδιστα...

Στις ὀκτώ τοῦ Σεπτέμβρη, τελευταία ἐλπίδα φυγῆς, τὸ πανηγύρι στὸ Μοναστήρι τοῦ Στομίου.

Οἱ κάτω Κονιτσιῶτες τὸ θεωροῦσαν ἀποκλειστικότητά των. Ἔτσι κι' ἐμεῖς, νοιώθαμε κεῖ σὰ φιλοξενούμενοι. Ὅμως, ὅπως ἄρχιζε τὸ κρύο,

«Πότε ἀγά μου βγάζεις τὴν κάπα σου;
Στις 31 Αὐγούστου τὴ βγάζω, κι' ἀπέ,
τὴν 1η Σεπτεμβρίου τὴν ξαναβάζω...»

τὸ ξενύχτι τὴν παραμονὴ τοῦ πανηγυριοῦ, στὴν αὐλὴ τοῦ Μοναστηριοῦ, μέσ' τὴ χαράδρα τοῦ Ἄώου, ἀνάμεσα σὲς ἀναμμένες φωτιές, πὺρ σου θυμίζαν Βαλπούργειες Νύχτες, σὰ ὄργανα πὺρ δὲν σταματοῦσαν, καὶ στοὺς πανηγυριστὲς πὺρ κατανάλωναν ὀκάδες τσίπουρο, γίνονταν σκληρό, σχεδὸν βάρβαρο, πρωτόγονο, ἀπαράδεκτο. Πάντα πηγαίναμε καὶ πάντα μετανοιώναμε. Ἴσως, γιὰτὶ ἐμεῖς θέλαμε τὸ μοναστήρι, νᾶναι μοναστήρι ὅπως σὰ χρόνια τοῦ Ὁσίου Μαρούδη πὺρ «δὲν βγῆκεν ἀπὸ τὴν ἅγια μονή, πώποτε, συνωμιλόντας καὶ διδάχνοντας τοὺς πατέρες»... Μᾶς γοήτευε ἡ ἀτμόσφαιρα τ' ἄγριου καλοκαιριοῦ κι' ἀποθυμούσαμε τὴ νύχτα τῆς τέλειας μοναξιάς. Κάτι, φαίνεται, εἶχε μείνει μέσα μας ἀπ' τὴ βυζαντινὴ παράδοση, ἱκανὸ ν' ἀποδιώχνη τὴ βεβήλωση.

«Ἐγὼ ὁ ταπεινὸς δοῦλος κι' ἀνάξιος, γράφω τὰ ἄνωθεν γράμματα, διὰ νὰ καταλάβουν ὅσοι μέλλουν νὰ χειροτονοῦνται ἀδελφοὶ νὰ τὰ μαθαίνουν, κι' ὅσοι δὲν τὰ διαβάζουν ἄς ἔχουν ἄδικο... ἔτους 1724 ἀπὸ Χριστοῦ, Ἰωαννίκιος Ἱερομόναχος»...

...Γιὰ νὰ συντομέψουμε τὸ δρόμο πρὸς τὸ Μοναστήρι, παίρναμε τὸ στενὸ κι' ἐπικίντυνο δρομάκι, ἀπ' τὸ καμπαναριδὸ τῆς Κάτω Κόνιτσας. Ἔτσι, περνούσαμε μπροστὰ ἀπ' τὸ τζαμί τοῦ Σουλτάν - Σουλεϊμάν. Ὁραῖο ἐρείπιο πὺρ ἄλλοτε γνώρισε δόξες. Λένε πὺρ ἦταν ἀπὸ τὰ πρῶτα τζαμιά, πὺρ χτίστηκαν σὰ μέρη αὐτά, σὲ μιὰ ἐποχὴ, πὺρ ἡ Κόνιτσα ἦταν ἡ Μέκκα τῶν μπλεχτιασίδων τῆς ἀρβανιτιάς. Τόπος ἱε-

ρός καὶ καταφύγιο ὄλων τῶν διωκομένων. Λίγο κάτω ἀπὸ τὸ τζαμί ἔμεναν οἱ πρῶτοι Ὀθωμανοὶ τῆς Κόνιτσας. Οἱ περισσότεροὶ Μεσσαρίτες καὶ Μαζαρακιῶτες, σκληροὶ, ἀγροῖκοι, ἀπάνθρωποι καμμιά φορά, φύλακες τοῦ Ἱεροῦ Τεμένους. Ἔγιναν, παραβαίνοντας τὴν ἀποστολή τους, μὲ τὸν καιρὸ, ὁ τρόμος καὶ ὁ φόβος τῶν χριστιανῶν. Τοὺς λέγαμε «τσακάλια».

Ἀπ' αὐτοὺς κατάγονταν κι' ὁ περίφημος ἐραστής τῆς Ἑσμὲ Σουλτάνας, Χατζη Ἀλῆ - Ἀγὰς Χασεκῆς, ὁ «ἀρπακτικὸς» καὶ «πλεονέκτης» βοεβόδας τῶν Ἀθηνῶν, πού γύρω στὰ 1784, ἔκαμε τοὺς Ἀθηναίους «νὰ φεύγουν διὰ νυκτὸς ἀπὸ τὰ τεῖχη μὲ σκάλες καὶ ἀπὸ τὰ μπούρτζια ἔξω τοῦ τειχοῦς».

Λίγο πρὶν τὸ 1912, ἓνας ἀπ' αὐτοὺς τοὺς φοβεροὺς ἀγάδες — ἄγριο θηρίο παραπλανημένο στὴ σύγχρονη κοινωνία — ποῦχε τὸ Κονάκι του λίγο πρὸ πάνω ἀπ' τὸ τζαμί, μέσ' τὴ Λάκκα, τόχε πάρει συνήθεια, σὰν τέλειωνε τ' ἀπογευματινὸ του σεργιάνι, στὰ κυπαρίσσια τοῦ τζαμιοῦ, νὰ ἐπιστρέφῃ σπίτι του καθάλα σὲ κάποιον χριστιανό, πού στὴν προσταγή του ἔφερναν τὰ ἔνοπλα παλληκάρια του.

Ὁ ἴδιος, ὅταν δὲν εἶχε κέφια, ἀπαγόρευε στοὺς χριστιανοὺς νὰ περάσουν ἔξω ἀπ' τὸ σπίτι του, κι' ἔβαζε τοὺς ἔνοπλους φρουροὺς του νὰ πυροβολοῦν ἀπὸ τὴν Κούλια πάνω καθέναν πού θὰ παράκουε τὴ διαταγή.

Μεγάλῃ διαφορὰ ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς καὶ τοὺς μπέηδες τῆς Πάνω Κόνιτσας. Τοὺς «Ἰσχυροὺς, Εἰρηνικοὺς καὶ Πολιτισμένους», πού ἔνοιωθαν ἀλληλεγγύη μ' ὅλους τοὺς συντοπίτες τους. Ἴσως, γιατί στὴν παράδοσή τους φέρονταν κι' αὐτοὶ σὰν χριστιανοὶ πού ἀλλαξοπίστησαν. Ἴσως ἀπὸ κάποια ἀρχοντιά. Μιὰ καὶ ἰσχυρίζονταν πὼς εἶναι οἱ κατ' εὐθεΐαν ἀπόγονοι τοῦ Σκεντέρμπεη. Οἱ «Εὐγενεῖς» τῶν Ἀλβανῶν. Τίτλος γερὸς τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, γυιοῦ τῆς Κονιτσιώτισσας Χάμκως, στὸν ἀγῶνα του γιὰ τὴν ἐπικράτηση ἀνάμεσα στοὺς ἀνυπότακτους Ἀλβανούς.

Στὸ δρόμο μας, πὸ κάτω, τὸ γιοφύρι τοῦ Ἄωου.

Μοναδικό, μονότοξο, χάρμα τέχνης κι' ὁμορφιάς. Φτιαγμένο μὲ μεράκι στὰ 1870 ἀπ' τὸν Πυρσογιαννίτη πρωτομάστορα Κύρκα Φρόντζο. Ἐνωσε δυὸ κόσμους. Δυὸ κόσμους, πὸ πίστευαν χρόνια, πὼς δὲν ἔχουν τίποτε τὸ κοινό. Τοὺς Ζαγορίσιους καὶ τοὺς Κονιτσιῶτες. Οἱ Κονιτσιῶτες ἔλεγαν τοὺς Ζαγορίσιους **κ α ν τ η λ ο κ λ έ φ τ ε ς** κι' οἱ Ζαγορίσιοι τοὺς Κονιτσιῶτες **τ ρ α χ α ν ά δ ε ς**. Παράξενες προκαταλήψεις καὶ συμπλέγματα χωρὶς δικαιολογία, ἀνάμεσα σὲ γειτονικοὺς πληθυσμούς, πὸ κατά βάθος, σὲ τίποτα δὲν δάφεραν. Ἔτσι ἄφηναν τὸ συνδετικό τοῦτο κρίκο — τὸ γιοφύρι τοῦ Ἄωου — αἰῶνες ξύλινο, πρόχειρο, ἔρμαιο στὰ μανιασμένα ρέματα τοῦ ποταμοῦ. Ὡσπου ἔτυχε νάρθη περνώντας γιὰ τὰ λουτρά τοῦ Ἰσδοῦρου κάποιος ξένος — Κατσανοχωρίτης — χωρὶς μίσση καὶ χωρὶς πάθος, ὁ Γιάννης Λούλης, κι' ἔπεισε τοὺς Κονιτσιῶτες μὲ τὴ γενναιοδωρία του, πὼς ἔπρεπε ἐπὶ τέλους νὰ γίνῃ κάτι μόνιμο, ἀνάμεσα στοὺς δυὸ βράχους τοῦ Στομίου. Κι' ἔγινε μὲ τὴ συνδρομὴ καὶ τὴ βοήθεια ὄλων τῶν Κονιτσιωτῶν (ἀδελφοὶ Λιάμπεη 5.000 γρόσια, Ἀγγελικὴ Παπάζογλου 2.000 γρόσια, Μωχάμμετ μπέης Σίσκος 2.500 γρόσια, ἀδελφοὶ Μπεκιάρη 1.000 γρόσια κλπ.) ἓνα ρωμαλέο καλλίγραμμο μνημεῖο, ἀντάξιο τῆς τεκτονικῆς παράδοσης τῆς ἐπαρχίας.

Ὅταν κάθε φορὰ φτάναμε στὴν κορυφὴ τοῦ γεφυριοῦ, πάντα καὶ μὲ μιὰν ἀνάσα, (ὠραία ἐποχὴ) ἀκουμπισμένοι γιὰ ξεκούραση στὴν κουπαστή, σκεφτόμαστε τὸν Τζαβὶτ πασά, πὸ τὸ βομβάρδισε στὰ 1913, ὀπισθοχωρώντας καὶ χάλασε τὰ τρία διαφορετικὰ σὲ μέγεθος κουδούνια, πὸ κρέμονταν στὴ μέση τοῦ τόξου, ἀπὸ κάτω, γιὰ νὰ θυμίζουν στὸν κουρασμένο ἀγωγιάτη, μὲ τὸν ἀνάλογο χτύπο τους, τὴν ἔνταση καὶ προσοχὴ, στὸ ἐπικίνδυνο ἀπ' τοὺς ἀγέριδες πέρασμα.

Ἄπὸ κεῖ κατηφορώντας καὶ στρίβοντας ἀριστερά, μπαί-

ναμε πιά στη χαράδρα τοῦ Ἄώου. Ὁ ἥλιος φώτιζε μακρὰ τοὺς ἀπότομους βράχους. Κάτι βράχους ὀλόρθους σὰν πύργους πὸ τοὺς λέγαμε σκέμια. Ἐπειτα ἡ Γκούβα. Ἡ Μικρὴ Σκάλα. Τ' Ἀμπόλι, δύσκολο στ' ἀνέβασμα μὲ τὰ πολλὰ καγκέλλια. Ἀριστερὰ μας, πέρα ἀπ' τὸ ποτάμι, παράξενα χτισμένοι τοῖχοι στὶς ἐσοχὲς τῶν βράχων, παλιὰ φυλάκια τοῦ Κάστρου, πὸ ἀπ' τὴ μεριὰ αὐτὴ δὲν εἶχε τεῖχη καὶ πὸ ἐμεῖς τὰ λέγαμε «καλογερικὰ» καὶ πὸ δὲν ἦταν. Πιὸ κεῖ ἡ Μεγάλη Σκάλα. Φράζεται ἀπ' τοὺς ἀπότομους βράχους. Δὲν ὑπάρχει παρὰ ἓνα στενὸ πέρασμα. Ἐκεῖ, δῶ κι' ἑκατὸ πενήντα χρόνια, ληστὲς εἶχαν στήσει καρτέρι, στὸν καλόγερο πὸ γύριζε φορτωμένος χρυσάφι - βοηθήματα γιὰ τὸ Μοναστήρι. Ὅμως τ' ἄλογο κατάλαβε. Ἀλλάξε δρόμο. Περπάτησε πάνω στοὺς βράχους καὶ γλύτωσε τὸ θησαυρὸ καὶ τὸν καλόγερο. Θάμα τῆς Παναγίας. Νὰ καὶ τὰ ἴχνη τῶν πελμάτων πάνω στὸ βράχο.

Μετά, ὁ δρόμος μὲ τὶς βραμοξυλιές, ἴσιος, πάνω σὲ μαλακὸ χῶμα, κι' ἔπειτα ὁ Μεγαλάκκος μὲ τοὺς ἀτέλειωτους καταρράκτες...

Μ' αὐτὰ καὶ μ' αὐτὰ περνοῦσε ὁ Σεπτέμβρης.

Μάζευε ὁ καιρὸς κι' ὅλα μᾶς προμηνουσαν πὼς τὸ σχολεῖο ξανάρχιζε. Ἀόριστος φόβος ἔσφιγγε τὴν καρδιά μας. Ἡ ξεγνοιασιά τοῦ καλοκαιριοῦ ἀντηχοῦσε μέσα μας σὰν ἓνα μακρυνὸ ἀπόκοσμο τραγούδι. Ἴσως, σκεφτόμαστε, τὸ σχολεῖο νᾶταν μιὰ Ἐξοδος. Ἐξοδος ὅμως ἀπ' τὴ **Σ τ ε ν ἡ Π ύ λ η**. Τὴ **Σ τ ε ν ἡ Π ύ λ η**, πὸ ὀρθώνεται σ' ὅλα τὰ χρόνια τῆς ζωῆς μπροστὰ μας. Καὶ πασχίζουμε νὰ τὴν περάσουμε. Καὶ μᾶς κρατάει σ' **Ἄ γ ω ν ί α κ α ἰ Π ά θ ο ς**. Μόνο, πὸ ὅσο εἴμαστε μικροί, ἡ **Στενὴ αὐτὴ Πύλη**, ἔμοιαζε σὰν κοινὴ γιὰ ὅλους. Κι' ὅσο μεγαλώναμε, τόσο καὶ πιὸ πολὺ ξεχώριζε πὼς ὁ καθένας μας εἶχε καὶ τὴ δική του **Στενὴ Πύλη**. Τὴ **ν Π ύ λ η τ ῆ ς Ἐ ξ ό δ ο υ**.

Τοὺς ὀδοντογιατροὺς ἔκαναν κι' οἱ μπαρμπέρηδες τῆς Κόνιτσας. Οἱ μπαρμπέρηδες μὲ τὴν ἐπιτηδειότητα ποῦχαν στὸ ξυράφι, ἔκαναν ἀκόμα καὶ τὸ χειρουργὸ γιαντρά.

Ἄνοιγαν ἀποστήματα. Ἐπενέβαιναν σ' ἀνατάξεις, εὐθυάσεις, κατάγματα, ἀκρωτηριασμούς, ἐξελκώσεις. Ἐβαζαν βδέλλες γιὰ νὰ κατεβάσουν τὴν πίεση. Ἐκοβαν βεντουῦζες ἢ ἔπαιρναν τὸ «κακὸ τὸ αἷμα» σχίζοντας μὲ τὸ ξυράφι τὴ φλέβα, κι' ἔβαζαν στὴν πληγὴ ἀλάτι ἢ μισὸ κουκὶ ξεφλουδισμένο. Ἐκοβαν τὴν χρυση (τὸν ἴκτερο) σχίζοντας μὲ τὸ ξυράφι φλέβες κάτω ἀπ' τὴ γλῶσσα. Ἐκαναν νὰ μεγαλῶνουν τὰ καχεκτικὰ παιδιά, χαράζοντας τὸν οὐρανίσκο τους μὲ τὸ ξυράφι. Πιέζαν τὶς ἀμυγδαλὲς μὲ τὸ δάχτυλο γιὰ νὰ καθαρίσουν. Περιποιοῦνταν κι' ἐπέδεναν τραύματα. Στὶς δύσκολες περιπτώσεις, οἱ μπαρμπέρηδες, καλοῦσαν γιὰ βοήθειαν τοὺς γύφτους πεταλωτῆδες ἀπ' τὸ Μπέρκο, ποὺ διάθιταν δύναμη στὰ χέρια. Ἡ παθολογία ὅμως καὶ τὰ διάφορα μαντζούνια, ποὺ δίνονταν γιὰ θεραπεία, ἦταν ἔργο σοβαρότερο. Τῶχαν στὰ χέρια τους οἱ γιαντροὶ. Ἄλλοι ἀπ' αὐτοὺς ἦσαν σπουδαγμένοι στὴν Εὐρώπη, κι' ἄλλοι ἦσαν πραχτικοί.

Σπουδαγμένοι γιαντροὶ φαίνονται γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Κόνιτσα, τὰ χρόνια τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Ὁ Παχώμης, ἡ ὠραία καὶ γραφικὴ κείνη φυσιογνωμία «Βλαχοφραγκογιατροῦ»

Ὁ Ἰωάννης Μαντσίνι. Ἰταλὸς ἀπὸ τὴ Τζένοβα, συγ-

γενῆς τοῦ διάσημου ἐπαναστάτη Ἰωσήφ Μαντσίνι, πὸ ἔφτασε στὴν Κόνιτσα κι' ἔκανε τὸ γιαιτρό, καταδιωγμένος ἀπ' τοὺς Αὐστριακοὺς...

Κι' ἔπειτα μετὰ τὴν ἴδρυση τῶν τούρκικων στρατώνων στὴν Κόνιτσα, οἱ διάφοροι Τούρκοι στρατιωτικοὶ γιαιτροὶ Ἐκίμ Μπίμπασης, Μουρτεζὰ Ἐφέντης...

Οἱ Κονιτσιῶτες χριστιανοὶ καὶ μωαμεθανοί, ἐκτιμοῦσαν τοὺς σπουδαγμένους γιαιτροὺς τούτους τοὺς Ἰατροφιλόσοφους, ποῦξεραν καλὰ Λατινικά, Ἀρχαῖα Ἑλληνικά, Ἀστρολογία, Βοτανολογία, κι' ἔρχονταν ἀπ' τὴν Ἑὐρώπη μὲ μακρυὰ βελάδα, σκληρὸ μαῦρο ψηλὸ καπέλλο καὶ σεριανοῦσαν στὸ Παζάρι, στητοί, καμαρωτοὶ δίπλα στοὺς Δημογέροντες. Ὡστόσο, κάθε φορὰ πὸ κινούνευαν κατάφευγαν στοὺς παπάδες νὰ τοὺς διαβάσουν.

«Ἰησοῦς Χριστὸς νικᾷ κι' ὄλα τὰ κακὰ σκορπᾷ».

Γιὰ τ' ἀνεμοπύρωμα, γιὰ τὸν ταμπλά (ἡμιπληγία), πὸ τὸν ἔλεγαν καὶ κακὸ ἀερικό. Γιὰ τὶς ἐπιδημίες. Γιὰ τὴν κουλαμάρα (μ' ἔφτα κρυφές λειτουργίες). Γιὰ τὴν τρέλλα (40 ἡμέρες διάβασμα κι' ὅταν δὲν ἔπαιρνε γιαιτριά, τὸν ἔδεναν στὸ κούτσουρο τοῦ Μοναστηριοῦ τῆς Μόλιστας, ποῦταν κείνα τὰ χρόνια, ἕνα εἶδος «Τρελλοκομείου»). Γιὰ τὰ προυσκάλια (τὶς μαγουλάδες). Τὸ διάβασμα τοῦ Παπᾶ, συνοδεύονταν κι' ἀπὸ σταύρωμα...

(Τὸν καημένο τὸ Πάπα Γιώργη πὸ τὸν ἔκαμε ἀργὸ ἀπὸ πάσης ἱεροπραξίας, ὁ αὐστηρὸς Δεσπότης, γιαιτὶ δὲν βάσταξε ἡ καρδιά του στὰ παρακάλια καὶ διάβασε τὰ χρόνια τοῦ Ἀβδουλ Χαμήτ, πὸ ἀπαγορεύονταν, τὸ γυιὸ τοῦ Καημακάμη. Κι' ἔσωσε νὰ περάσουν χρόνια ν' ἀλλάξη ὁ Δεσπότης, γιὰ νὰ συγχωρεθῆ ὁ ἀγαθὸς πρεσβύτες).

Κατάφευγαν ἀκόμα οἱ Κονιτσιῶτες στοὺς πραχτικούς, ποῦξεραν τὰ γιαιτροσόφια. Κρυφά, πήγαιναν καὶ οὐ κάτι γυ-

ναικουῦλες πούξεραν ξόρκια καὶ μαγεῖες.. Ἔλυναν τὸ μά-
τιασμα σταυρώνοντας τὸν ἄρρωστο μ' ἀλάτι καὶ φτύνοντάς
τον τρεῖς φορές. Ἡ ἀκόμα μὲ σβυσμένο κάρβουνο καὶ κομ-
μάτια βρακοζώνας. Ξαμπόδεναν τοὺς νιόγαμπρους πὺ δυ-
σκολεύονταν στὰ συζυγικά τους καθήκοντα, μὲ κληματο-
βεργες πούβαζαν σὲ κλειδαριὰ λέγοντας «ὅπως ξεκλειδών'
ἡ κλειδαριά, ἔτσι κι' ὁ... νὰ ξεκλειδώση τήν....». Σταματοῦ-
σαν τ' ἀνεμοπύρωμα, μ' ἓνα κόκκινο πανί. Ἔκαναν νὰ γυ-
ρίσουν στὰ σπίτια τους οἱ ξεμυαλισμένοι σύζυγοι μὲ δυὸ
κέρατα κριαριοῦ, πὺ φύτευαν στὴ γλάστρα, ἢ μὲ μιὰ χε-
λιδονοφωλιά, πὺ τὴν ἔκαναν σκόνη καὶ τὴν ἔδιναν νὰ πιῇ
ὁ ξελογιασμένος. Σταματοῦσαν τὴν ἀποβολὴ βάζοντας μιὰ
γάτα ἢ ἓνα σκύλο νὰ δρασκελίση τὴν ἐγκυμονοῦσα. Θερά-
πευαν τὸ λύσιμο τοῦ ἀφαλοῦ, στρίβοντας τὸν δείκτη τοῦ
χεριοῦ πάνω στὸν ἀφαλὸ τρεῖς φορές. Σταματοῦσαν τὸν
πόνο τῆς μέσης (κόψιμο κρέατος) μὲ τὸ μέτρημα τῆς πα-
λάμης. Γιάτρευαν τὸ δάγκωμα τοῦ σκορπιοῦ καὶ τῆς μαρ-
μάγκας βάζοντας τὸν ἄρρωστο μὲσ' τὴ κοπριά. Σταματοῦ-
σαν τὸν πόνο τῶν δοντιῶν βγάζοντας τὸν ἄρρωστο στὸ
φεγγάρι κι' ὑποχρεώνοντάς τον νὰ ὀρκισθῇ ὅτι δὲν θὰ ξα-
ναφάη ὠμὸ ραδίκι... Ἀλάφρωναν τὴν ποδάγρα (πάρσιμο)
βάζοντας τὸν ἄρρωστο νὰ πιῇ διαλυμένο χῶμα ἀπ' τὸ μέ-
ρος πὺ «τόπαθε». Ἐξαφάνιζαν τοὺς ρευματισμοὺς μὲ ἄ-
γριοκάστανα πὺ κράταε ὁ ἄρρωστος στὴ τζέπη του. Στα-
ματοῦσαν τὰ χελωνίτσια (χοιράδες) κρεμώντας στὸ τζάκι
τοῦ ἀρρώστου ἓνα χελωνόπουλο. Γιάτρευαν τὸ κρύωμα, βά-
ζοντας ἓνα μικρὸ παιδὶ νὰ πατήσῃ τὸν ἄρρωστο στὴν πλά-
τη. Γιὰ σοβαρότερες περιπτώσεις, ἔβαζαν τὶς ἀρκοῦδες, πὺ
κουβαλοῦσαν οἱ γύφτοι, νὰ πατήσουν στὴν πλάτη τοῦ ἀ-
σθενῆ.

Τοῦτες οἱ γυναῖκες, πὺ συνόδευαν τὰ ξόρκια καὶ τὶς
μαγγανεῖες τους, μὲ χειρονομίες κι' ἀκατάληπτα λόγια, προ-
μήθευαν τὸν λαουτζῆκο χαϊμαλιά, ἀπὸ σκόρδο, ἀπὸ καβού-
ρια, κι' ἀπὸ μαλλὶ ἀγριόγιδας.

Εἶναι περίεργο. Κι' ὅμως ὁ κόσμος κεῖνα τὰ χρόνια ἔβλεπε τὴν ἰατρικὴν ὡς ἓνα εἶδος μαγείας. Περισσότερη σημασία ἔδινε στὰ ξόρκια, στὰ λόγια καὶ στὶς χειρονομίες, παρὰ στὴν οὐσία τῶν πραγμάτων.

Γιὰ τὶς γέννες οἱ Κονιτσιῶτες χρησιμοποιοῦσαν πρακτικὰς μαμμές. Παλιότερα τὴν Κίκω. Τελευταῖα, τὴ Μπούσιω.

∴

Οἱ πρακτικοὶ στὴν Κόνιτσα ἦσαν ντόπιοι. Ὁ Χρῖστος Τόγκας εἶχε μαγαζὶ στὸ Παζάρι καὶ πουλοῦσε φάρμακα. Κι' ὁ Χανὰς τὸ ἴδιο. Ὁ Μάνθος Μόκορος κι' ὁ Κώστας Νταβαντζής, ἦσαν σπουδαῖοι πρακτικοί. Ἔρχονταν ὅμως καὶ κομπογιαννίτες ἀπ' τὸ Ζαγόρι κι' ἀπὸ τὸ Πρεμέτι.

Ἀπ' αὐτούς, ἄλλοι ἦσαν πλανόδιοι, περαστικοὶ στὴν Κόνιτσα, περνοῦσαν στὸ Παζάρι καὶ στὶς γειτονιὰς πότε πεζοί, πότε καβάλα σ' ἄλογο, μὲ τὴ μαλλιαρὴ συγγούνα, τὴν πράσινη κορδέλλα στὰ μαλλιά τους, τὸ σακκούλι μὲ τὰ βότανα τὶς ἀλοιφὰς καὶ τὰ ἔμπλαστρα στὸν ὤμο καὶ τὴ ματσούκα στὸ χέρι γιὰ τὰ σκυλιά, καὶ φώναζαν σὰ πραγματευτὰδες. «Καλὸς γιατρός, πουλῶ ζωὴ, καλὰ βότανα». Κι' ἄλλοι ἔμεναν μόνιμα στὴν πόλη, ὅπως ὁ Ἰωάν. Πρίγκκος ἀπ' τὸ Μονοδένδρι κι' ὁ Νουβλης.

Οἱ περαστικοὶ θεωροῦνταν δευτερώτεροι γιατροί. Ἦσαν πάντοτε ὄποιοι γιὰ ἀγυρτεία... Τοὺς ἔλεγαν παρακρατιανούς, ματσουκάδες, σακουλιάρους. Ἀντίθετα οἱ μόνιμοι θεωροῦνταν προσωπικότητες, ἀξιοσέβαστα πρόσωπα. Τοὺς ἔλεγαν Βηκογιατροὺς, ἐξοχώτατους, τζιεράκηδες.

∴

Παμπάλαια ἡ τέχνη τῶν κομπογιαννιτῶν στὸ Ζαγόρι. Σὰν τοὺς μαστόρους κι' αὐτοὶ ταξίδευαν, τὴν ἀνοιξὴ καὶ γυρνοῦσαν στὰ χωριά τους γιὰ ξεχειμώνιασμα. Μιλοῦσαν τὴ δική τους γλώσσα, τὰ κομπογιαννίτικα ἢ τὰ σφινιάρικα. Σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα, στὰ Βαλκάνια, στὴν Μικρὰ Ἀσία, ἢ

φήμη τους μεγάλη κι' ή παρουσία τους παρηγοριά. Κι' αὐτοὶ ἐπίτηδες ἄφιναν νὰ διαδίδεται, πὼς ή τέχνη τους ἦταν ἕνα εἶδος μαγείας, ποῦχε τὰ μυστικά της κι' ἤθελε πολυχρόνια μύηση. Ἔτσι πήγαινε ἀπὸ πατέρα σὲ παιδί, σὲ πολλές γενιές. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο καὶ τὸ γόητρο δὲν ξέπεφτε κι' ἀνταγωνισμὸς εὐκόλα δὲν πρόκοβε, ἀλλὰ κι' οἱ εἰσπράξεις δὲν πήγαιναν σ' ἄλλες τσέπες.

Εἶχαν κι' ἄλλα κόλπα οἱ κομπογιαννίτες γιὰ νὰ ἐντυπωσιάσουν τοὺς πελάτες. Φρόντιζαν στὴν ἐμφάνισή τους νὰ δίνουν μιὰ ἐξωτική νότα. Ἔκαναν αὐτοδιαφήμιση ἐντατική. Μιλοῦσαν γιὰ τὴν ἱερὴ καταγωγή τῆς ἰατρικῆς. Θυμοῦνταν, ὅταν χρειάζονταν καὶ τὴ μαγεία, τὴν πρώτη φάση τῆς δραστηριότητάς των. Στὴν «ποιμενικὴ ἐποχὴ». Ἀκουμποῦσαν τὰ χέρια τους στὸν ἄρρωστο καὶ γιὰ νὰ τὸν γιάνη ἐπικαλοῦσαν τὴ βοήθεια τῶν πνευμάτων φωναχτὰ (στὴν οὐσία βασίζονταν στὸ ζωικὸ μαγνητισμὸ). Ἴσως μάλιστα ἀπὸ κεῖ νὰ προέρχεται καὶ τ' ὄνομά τους (ἀκουμπῶ καὶ γιάνω)...

Ὅσο ὁ καιρὸς περνοῦσε, ἡ ἐμπειρία τῶν κομπογιαννιτῶν συστηματοποιοῦνταν. Ἡ φυσιοθεραπεία, μὲ τὰ ἀπλὰ βοτάνια τοῦ Βῆκου γίνονταν πολυσύνθετη ἰατρικὴ. Ἡ προφορικὴ παράδοση, καταγράφονταν σὲ φυλλάδες (ἀπόκρυφες καὶ ἀπαραβίαστες) ποὺ τὶς κουβαλοῦσαν στὶς σακκοῦλες των, μαζὺ μὲ τὶς πρῶτες ὕλες τῶν φαρμάκων...

«Ἐπαρεν βασιλικόν, μάραθον, ζοχοδιόσμον, ὄλα ἴσα καὶ κοπάνισέ τα, νὰ εἶναι ὄλα χλωρὰ καὶ κάμε τα ἔμπλαστρον. Βάλε τὸ βράδυ ἐπάνω καὶ ὑγιαίνης (γιὰ τὸν πόνο τοῦ ματιοῦ).

«Ἐπαρε κηρὶ κίτρινον, ξίγγι πρόβειο, καὶ κατράνι, πίσσαν, θυμίαμα, μέλι καὶ σαστὸν καὶ ἀνάλυσον καὶ γίνεται ἀλοιφή. Ξούρισον τὴν κεφαλὴν καὶ ἄλειψέ την καὶ ὑγιαίνεις» (γιὰ τὴν κασσίδαν).

«Ἐπαρε σπόρον τοῦ πηγάνου καὶ ρίζαν πιγονίας καὶ κουμπιὰ ἀπὸ ἄγρια τριαντάφυλλα, νὰ τὰ βράσης

εἰς ἀφόρητον τσουκάλι τὰ μεσάνυχτα καὶ δῶσε τῆς γυναίκας νὰ πίνη καὶ ἐγκαστρώνεται... (διὰ τὴν ἀτεκνίαν).

«Δράμια 4 κηνὰ καὶ παπαροῦνα 1, δράμια 2 καράφυλλια, δράμια 2 κριμόρι καὶ μέλι ὅσον ἀρκεῖ. Κάμε τα μαντζοῦνι καὶ τρῶγε» (γιὰ τὴν θερμασίαν)...

Καὶ τελικὰ ἡ ἀπόκρυφη τέχνη τοῦ κομπογιαννίτη βάλθηκε νὰ γίνῃ ἐπιστήμη, ὅταν στὰ 1840, ὁ Ἄδὰμ Γοργίδας, διπλωματοῦχος τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πάδοβας, ἴδρυσεν ἐν Σκαμνέλι, «Πρακτικὴ Ἱατρικὴ Σχολή».

∴

Ἔπαιρνε ὅμως πολὺ νερὸ ἢ πρακτικὴν Ἱατρικὴν καὶ σήκωνε ἀπάτην καὶ ἀγυρτεία. Ἔτσι ποὺ ὁ κόσμος ἄρχισε νὰ κουμπώνεται καὶ νὰ βγάζουν κακὸ ὄνομα οἱ κομπογιαννίτες.

«Περιφερόμενοι εἰς τὰς πόλεις κώμας καὶ χωρία πωλοῦντες ὑγείαν καὶ ζωὴν ἐν ἀναιδεΐᾳ καὶ ἀσυνειδησίᾳ κατέτρωνον τὸ βαλάντιον τῶν εὐαπατήτων»...

Κάθε Ζαγορίσιος γινόταν καὶ γιατρός.

«...Δίχως νάχει ὑποψία

Ἐὰν βρίσκονται βιβλία

Ἐπιστῆμες καὶ σπουδὴ

Ὁ Ματσούκας ὄχ' τὰ γίδια

Ἐξημέρωσε στὰ ἴδια

Τοῦ Ἀσκληπιοῦ παιδί...

Τὰ παχιά κορμιά ἀχαμναίνει

Ταχαμνὰ σοῦ τὰ παχαίνει

Δίνει μάτια τῶν στραβῶν

Τοὺς ψηλοὺς εὐθὺς χαμλώνει

Τοὺς κοντοὺς κι' αὐτοὺς ψηλώνει

Βάνει γλώσσα τῶν βουβῶν...

Κι' ὅπου τύχει νὰ τὸν βρῆτε

πρόθυμα ὅλοι νὰ τὸν φτῦτε
Γιὰ νὰ μὴν ἀβασκαθῆ...»

Παρ' ὅλα ὅμως αὐτά, πὺ δὲν εἶν' ἄσχετα ἀπὸ τὴν μνησικακία καὶ τὸν φθόνον τῶν σπουδαγμένων γιαιτρῶν τῆς ἐποχῆς, ἐκείνων, πὺ τὶς περισσότερες φορὲς ἤξεραν ὅλα τ' ἄλλα, ἔξω ἀπ' τὴν Ἰατρική, θᾶταν εἰς ἄκρον ἐποικοδομητικὸ «νὰ σπούδαζαν οἱ ἱστορικοὶ τῆς Ἰατρικῆς τὶς συνταγὰς τῶν ἐμπειρικῶν τούτων» καὶ τὶς χειρουργικὰς μεθόδους των. Οἱ κομπογιαννίτες Πανταζῆδες (πατέρας καὶ παιδὶ) ἔκαναν πρὶν ἀπὸ 150 χρόνια μὲ καταπληκτικὴ ἐπιτυχία τὴν ἐγχείριση ἐξαγωγῆς λίθων ἀπὸ τὴν κύστη τοῦ περιναίου.

Ὁ Ζώνιας ἀπ' τὴ Βίτσα, γιάτρευε τὴν πάθησιν τῶν νεφρῶν μὲ τὴ πράσινη μούχλα τῶν τοίχων. Τὰ βοτάνια τοῦ Βήκου, ἔκαναν πολλὰς φορὲς θάματα...

Στὸ μαγαζὶ τοῦ Χριστοῦ Τόγγα, ἔβρισκε κανένας κείνον τὸν καιρὸ ἀπ' ὅλα τὰ βότανα κί' ὅλα τὰ μαντζούνια. Βαλμένα μὲ τάξη στὰ ράφια, κάτω ἀπὸνα μπαλαρωμένο γεράκι, καὶ δίπλα σένα φίδι σὲ φορμόλη, μέσα σὲ γυάλες, σὲ τενεκεδένια κουτιά καὶ σὲ παρακούτια, σὲ χαρτελίνας καὶ σὲ τσουβάλια. Βδέλλες πὺ ἀνεβοκατέβαιναν στὸ ἐσωτερικὸ μιᾶς γυάλας. Μικρὰς πράσινες ἢ ραβδωτὰς βδέλλες. Λουλούδια καὶ ρίζες ἀγγελικῆς, ποῦκταν βρασμένες καλὸ στὴν καρδιά. Φύλλα ἀγράμπελης, πὺ τάβαζαν γιὰ βιζικάντι στ' ἀγιάτρευτα σπηριά. Ἀποξηραμένα γκόρτσα, γιὰ τὴν εὐκοιλιότητα. Φύλλα ἀπὸ δέντρομολλόχα, πὺ τὸ ἐκχύλισμα τους ἔκαμε καλὸ στὰ βροχικά. Ἀπήγανο γιὰ τὰ παράσιτα τῶν ἐντέρων. Φύλλα βάγιας γιὰ νὰ μὴν ἀσπρίζουν τὰ μαλλιά. Βάλσαμο γιὰ τοὺς φτισικούς. Βελανίδια γιὰ τὶς αἱμορραγίαι. Ἀγριοβολβοὺς γιὰ τοὺς καλογήρους καὶ τὰ πρηξίματα. Βοῦρλο γιὰ τὴν δυσκοιλιότητα. Συνάπι γιὰ καταπλάσματα. Γλυκάνισο γιὰ τοὺς σπασμοὺς τοῦ στομάχου. Γλυ-

κόρριζα για τὸ βήχα καὶ τὴ βραχνάδα. Στεγνὰ δαμάσκηνα για τὴ δυσκοιλίότητα. Φύλλα δάφνης για τονωτικὸ τῶν ἐντέρων, δεντρολίβανο για δυναμωτικὸ τῶν ἐντέρων. Δύο-σμο για τὸ κόψιμο καὶ τοὺς ἐμετούς. Φύλλα εὐκαλύπτου για τὶς θερμὲς. Φροξυλιὰ για τ' ἀνεμοπύρωμα. Σπόρους ἀπὸ ἥλιανθὸ για τὰ μάτια Ἰσκα για τὶς ξυνίλες τοῦ στομάχου. Καλαγκάθι για τὸ σπυρὶ (ψευδάθρακα). Καναβούρι για τὰ νεφρά. Κανέλλα για τὶς ἔγγυες. Κάπαρη για τὴ σπλήνα. Κάρδαμο για τὴ δυσκοιλίότητα. Καρυοφύλλι για τὰ ἐκζέματα. Ξεραμένα κεράσια για κείνους ποὺ δυσκολεύονται νὰ οὐρήσουν. Ξεραμένα κυδώνια για τὴ διάρροια. Λεβάντα για τὴν ταχυπαλμία. Λεβηθόχορτο για τὶς λεβηθές. Λουΐζα για τὸ ἀδυνάτισμα. Λυκοπόδι για τοὺς ποὺ συγκαίονται. Νυχάκι για τὶς ἀμυγδαλές. Πιγραγγουριὰ για τοὺς ρευματισμούς. Τζίτζιφα για τὰ βροχικά. Μανδρογόρα για τὴ μελαγχολία. Φασκόμυλο για τὰ κρουαγήματα. Χαμομήλι για ρόφημα ἢ για τὸν πονόματο. Ἐλαφοκέρατο για τοὺς ἀναιμικούς. Μαστίχα για τοὺς στομαχικούς. Σκουριὰ ἀπὸ σίδηρο για τὴν ἀναιμία. Νισιαντήρι καὶ στίψη για αἰμοστατικὸ...

Ὁ Ὀκτώβρης ἔμπαινε ἄσχημα. Σχολειό. Πρωτοβρόχια καὶ Παζαρόπουλο. Ἀταίριαστα πράγματα ποὺ μᾶς ἔφερναν ἀπότομα μακρὰ ἀπ' τὸ καλοκαίρι.

Πῶς νὰ κλειστῆς στοὺς τέσσαρες τοίχους καὶ νὰ ξέρης ὅτι στὸ Παζάρι γίνεται «χαλασμὸς κυρίου» ἀπὸ τὶς λοταρίες, τὶς τζαμποῦνες, τὴν Ἀσώματη Μαρία καὶ τὸν χαλβὰ τὸν Γκέκικο;

Κι' ἔτσι περνούσαμε μέρες ποὺ τὸ μυαλό μας δὲν μποροῦσε νὰ συγκεντρωθῆ σὲ τίποτα. Εἶχαμε ἀνοίξει τοὺς

κουμπαράδες με τις πενταροδεκάρες κι' αγωνιούσαμε να καταναλώσουμε τὸ περιεχόμενο.

Στις γειτονιές ξεχύνονταν οί μυρουδιές ἀπὸ τὰ τσίπουρα, πὸ ἀποστάζονταν στὰ καζάνια καὶ γίνονταν ἀφορμὴ γιὰ βεγγέρες τὰ βράδυα, στὰ πνιγμένα ἀπὸ καπνὸ μαγεριά, μὲ ρακοκατάνυξη καὶ παραμυθοκουβέντες, προβάλλοντας γιὰ πρόφαση τὸ κρῦο καὶ τὴν ὑγρασία, ποῦχε δῆθεν ἀρχίσει. Ἔτσι τὰ μεσάνυχτα, μέσ' τῆ βροχῆ ἄκουγες νὰ κυκλοφοροῦν ροβολώντας καὶ τρικλύζοντας στοὺς δρόμους, γνωστοὺς ἀκόμα κι' ἀπὸ τὸ περπάτημά τους τύπου στὴν Κόνιτσα, πὸ ἄφηναν τὸ ἓνα καζάνι καὶ τραβοῦσαν γιὰ τὸ ἄλλο, παίζοντας ἔτσι τὸ ρόλο τοῦ ζωντανοῦ κι' ἀνυποχρέωτου γραδόμετρου. Σὲ λίγες μέρες κι' ὅταν ἡ βροχὴ σταματοῦσε, ἡγῆ μαλάκωνε κι' ἔπιανε τὸ γαῖδουροκαλόκαιρο (ἝΑη Δημητράκη, μικρὸ καλοκαιράκι) ἄξαφνα στοὺς ὄβορους φούντωναν τὰ Χρυσάνθεμα. Τ' ἀηδημητρίσια. Κι' ἦταν χάρμα ν' ἀντικρύζεις αὐτὴ τὴν ἀποθέωση τῶν χρωμάτων. Τὸ κουρὶ κιτρινίζε, κι' ἔμεναν ἐδῶ κι' ἐκεῖ τοῦφες, σὰν φωτιές κόκκινες ἢ μώβ, ἢ σταχτιές. Στὰ χωράφια γίνονταν τὰ πρῶτα ὀργώματα κι' ἄλλαζαν οἱ γραμμὲς τοῦ κάμπου.

Μακρυὰ, στὸ γαφύρι τῆς Τοπόλτσας, περνοῦσαν οἱ βλάχοι μὲ τὰ κοπάδια τους πὸ πήγαιναν γιὰ τὰ χειμαδιά. Τοὺς παρακολουθοῦσαμε τ' ἀπογέματα ἀπ' τὰ παράθυρα, μακρυές σιωπηλές συνοδεῖες, πὸ ἄφηναν στὴν γλυκειὰ φθινοπωριάτικη αἴθρια, τὴν αἴσθησι ἐνὸς προαιώνιου μύθου πὸ συνεχίζεται ἀναλλοίωτος στὸν καιρὸ μας ἀπ' τοὺς ἴδιους ἀνθρώπους, στὰ ἴδια ἀρχαῖκα μονοπάτια.

Ἔφτανε ὁ ἝΑηδημήτρης (φύλακας Καβαλάρης στὸ ἔμπα τοῦ χειμῶνα) κι' ἔβαζε τέρμα στὶς συνήθειες καὶ τὶς συμφωνίες τοῦ καλοκαιριοῦ.

Τὰ πρωτοβρόχια ἔκλειναν τὴν ὑπαίθρια ζωὴ (ἝΑηγιωργάκη ἔξω τὸ κρεββάτι κι' ἝΑηδημήτρη μέσα τὸ κρεββάτι) κι' ὁ καθένας μας μαζεῦονταν στὴ στρούγκα του.

Τὰ σπίτια μας ἄλλαζαν ντεκόρ.

Ἐπὶ τοὺς γιούκους ἔβγαιναν τὰ κιλίμια, τὰ γιάνια, οἱ κλοῦφες καὶ οἱ σιτζαντέδες, γιὰ νὰ ὑποδεχτοῦν τὸν Ἅγιο.

Οἱ ἀργαλειοί, οἱ σαῖτες καὶ οἱ ντροῦγγες ξανάπαιρναν στὸ χειμωνιάτικο τὴν θέση τους, ἔτοιμοι γιὰ νὰ δουλέψουν τὶς ἀτέλειωτες νύχτες τοῦ χειμῶνα στὸν πανάρχαιο ρυθμὸ τους τὰ μάλλινα ποὺ προορίζονταν γιὰ τὸ ἐπόμενο παζαρόπουλο.

Στὰ σπία ποὺ γιόρταζαν, μοσχοβολοῦσεν ἡ ματαβγαλμένη φρέσκια ρακὴ μὲ τὸ γλυκάνισο κι' ἔδιναν κι' ἔπαιρναν τὰ γλυκὰ ποὺ μὲ τόσο μεράκι φτιάστηκαν τὸ καλοκαίρι. Σ' ἑμᾶς τὰ παιδιὰ προσφέρονταν ρεισέλια καὶ σμπέκια.

Κι' ἂν κάπου ἡ γιορτὴ ἐξελίσσονταν σὲ γλέντι, ἀνοίγονταν τὸ Ἀηδημητριακό κρασί, μοῦστος ἀγένωτος ἀκόμα, ποὺ ζάλιζε ἀπὸ τὴν πρώτη κι' ὅλας κοῦφα, κι' ἔκανε τὰ μυαλὰ νὰ στριφογυρνοῦν καὶ τὰ λόγια νὰ ἀνακατεύωνται.

Παράξενος μῆνας ὁ Ὀκτώβρης!

Προχωροῦσε ἀργὰ καὶ δύσκολα. Ἴσως γιὰ τὴν φαντασία μας ἀρνιόταν νὰ προσαρμοσθῇ σ' αὐτὴ τὴν ἀνελέγητη παγίδευση τῆς σχολικῆς ρουτίνας καὶ τοῦ χειμῶνα.

Ἐσφιγγε ἡ ἄρθρωση τῆς ράθυμης ζωῆς καὶ συγκλονίζονταν ὁ ρυθμὸς τῆς συνήθειας, ἀρχὲς τοῦ Ὀκτώβρη, ὡς ὁ συναισθηματικός μας μόχθος πύκνωνε καὶ τὸ πυροτέχνημα τῶν ἐντυπώσεων, ἀπὸ τὸ μαγικὸ θέαμα τοῦ Παζαρόπουλου, ἀναβε...

Σωσιτὴ παγίδα γιὰ τὸ κενὸ τῆς βιωμένης ἀπουσίας καὶ τῆς ἀπελπισμένης πλάνης μας...

Χρῶματα καὶ φωνές... ἓνα χάος ἀποκαλυπτικὸ τῆς ρωμαϊκῆς ἰδιοσυγκρασίας. ...Κάποιοι ἄγριοι ποῦπεφταν μὲ μανία στὰ σύνορά μας, ζητώντας νὰ λεηλατήσουν τὴ χέρσα μας γῆ.

Κόσμος παρδαλός, ποὺ διαρκοῦσε δέκα μέρες... Ἴσα Ἴσα γιὰ νὰ μᾶς κἀνη νὰ πιστέψουμε πὼς ἡ παλιά μας πατρίδα, γίνονταν ἀκατάπαυστα καινούρια...

Θυμᾶμαι... κάτι λοταρίες φορτωμένες φίσκα, πολύχρωμες ἀσημαντότητες, φτηνοὺς καθρέφτες, τσακμάκια τοῦ φυτιλιοῦ, πίπες τῆς δεκάρας, σουγιάδες κολοκοτρωναίους, τσαποάρες... ποὺ στήνονταν στὴ σειρά κάτω ἀπὸ τὰ γέρικα πλατάνια τοῦ Παζαριοῦ. Καὶ τοὺς κάτισχνους καὶ καταλιγδωμένους λοταριτζῆδες, ποὺ διαλαλοῦσαν ἐναγώνια μὲ τὴ βραχνιασμένη κι' ἔνρινη φωνή τους — Πάει ἡ λάμπα, πάει ἡ γυάλα, πάει ὁ μαστραπός...

Ἄπὸ λοταρία σὲ λοταρία, ἀνάμεσα, πάνω σὲ κάτι σαπυνοκασέλλες, ἀπλώνονταν οἱ σκάφες μὲ τὸ γκέκικο χαλβά. ... Ἀμβροσία γευστική, ποὺ κόλλαγεν στὸν οὐρανίσκο μας κι' ἦταν ἓνα εἶδος τσίχλας, τῆς ἐποχῆς... Ὁ μάστορας — χαλβατζής, μὲ βρώμικη ποδιὰ στὴ μέση, κοπανοῦσε κι' ἔκοβε τὴ μισοπολτοποιημένη μάζα τοῦ χαλβά, μ' ἓνα σκε-

πάρνι βουτηγμένο ως τὴν κορφή ἀπὸ τὰ περιχύματά του,
φωνάζοντας

— Ὅποιος τρώει, ξανατρώει...

Μπαϊλτισμένες ἀπὸ τὸ πᾶνε κι' ἔλα τοῦ Παζαριοῦ καὶ
μὲ μισόκλειστα τὰ μάτια, σὰ νὰ νοσταλγοῦσαν, μέσα στὴ
ζούγκλα τούτη, τὴ γαλήνη τοῦ σπιτιοῦ, κάποιες γριουῦλες,
κάθονταν πάνω στὸ πέτρινο πεζούλι, ποῦφτιαχνε ἡ μάντρα
τοῦ λιβαδιοῦ, ἔχοντας ἀπλωμένη στὰ γόνατά τους τὴν πρα-
μάτεια :

Ὑφαντὰ καὶ κεντήματα τῆς ντόπιας οἰκοτεχνίας. Πο-
διές, κιλίμα, σιτζαντέδες, γιάνια, μπουχαροποδιές...

Τοῦτες οἱ ἀμάθητες ἀπὸ τὴν τύρβη τῆς ἀγορᾶς, ἄπραγες
καὶ καλωσυνάτες γριουῦλες, μὲ τὰ σκελετωμένα δάχτυλα,
τὶς νευρικὲς χειρονομίες καὶ τὸ νεροβλιασμένο βλέμμα, καρ-
φωμένες ὀλημερὶς στὰ πόστα τους, ἀκόμα κι' ὅταν πνίγον-
ταν στὴ βροχὴ — ὁ φόβος μὴ λιποταχτήσουν — ἐκλιπα-
ροῦσαν τοὺς πελάτες μ' ἕνα τόσο συγκλονιστικὸ ὕφος, ποῦ-
ταν σωστὸς σπαραγμός... Ἐνας σπαραγμός, ποῦ μὲ διαπερ-
νάει ὅλη μου τὴ ζωὴ...

Ἀπὸ πίσω τους, ὀργίαζε τ' ἀλογοπάζαρο. Ἀπέναντί
τους, τὰ πόστα τῶν ἐμπόρων. Οἱ ὑφασματάδες. Οἱ τσαρουχά-
δες. Οἱ χαλκιάδες. Οἱ ἀσημιτζῆδες...

Στὴ ράχη τῶν ἐμπόρων, οἱ βλάχοι, καθισμένοι στὶς βε-
λέντζες τους σὰ μπέηδες στ' ἄχυρα, ἀλλὰ μὲ βλέμμα φο-
βισμένο καὶ καχύποπτο. Ἄφιναν μόλις νὰ βλέπωνται ἀπὸ
τὸ μουστερή, τὰ μάλλινα, τὰ τυριά, τὰ μαχαίρια μὲ τ' ἀνάγλυ-
φο κοκκάλινο μανίκι, τὰ ξυλοπίνακα, τὰ γουδιά, οἱ ρόκες,
κι' ὅλη ἡ καλοκαιριάτικη παραγωγή τους, πάνω στὰ βου-
νά, ποῦ βιάζονταν νὰ ξεκάνουν... γιὰ νὰ γρέξουν ἀνάλαφροι
στὰ χειμαδιά τους...

Πιο πάνω, στὸ πεζούλι τοῦ Μούργκου ἕνας κακομού-
τσουνος σαλπικτής, παράξενα ντυμένος, πάλευε, φουσών-

ιας καὶ ξεφυσώντας, πότε φάλτσα, πότε σωσιά, πότε πετάγοντας μιὰ γνωστή, τὰ χρόνια κείνα μελωδία,

Ριρί, Ριρί, Ριρίκα

έσεῖσαι πράμα παιδί μου γερό...

— πρόσκληση γιὰ τὴ βραδυνὴ παράσταση τοῦ Καραγκιόζη, στὸ διπλανὸ καφενεῖο μὲ караγκιοζοπαίχτη τὸ Βασίλαρο. Ἕνα μαῦρο, σὰ γύφτο, μὲ κατσαρὸ μαλλί, Πρεβεζάνο. Πούταν μορφὴ προμηθεϊκὴ στὴν παιδικὴ μας φαντασία.

Ἔφτανε μιὰ χαιρετούρα του, ν' ἀνεβάση στὴν ἐκτίμησή μας καὶ τὸν πιὸ ἀνυπόληπτο χασομέρη τῆς Κόνιτσας.

Τοῦτος ὁ караγκιοζοπαίχτης πούρχονταν τακτικὰ στὴν Κόνιτσα, εἶχε τὸ χάρισμα νὰ ζωντανεύη τὶς παραστάσεις τους, παρεμβάλλοντας γεγονότα καὶ τύπους γνωστούς στὴν περιοχὴ. ...Τὸν Μπανταλογιῶργο, πούχε τὴν ψευδαίσθηση πὼς ὅλες οἱ γυναῖκες ἦταν μαζί του ἐρωτευμένες. Ὡσπου ἔσωσε, κάποτε, νὰ παντρευτῆ σ' ἓνα χωριὸ τῆς ἐπαρχίας... νὰ γίνῃ γλέντι τρικουβερτο, ἀλλὰ ὅπως ἀποδείχτηκε, ἦταν καὶ τοῦτο ἓνα ἐπιτόπιο φιάσκο, γιὰ τὸ βράδυ τοῦ γάμου, ἡ νύφη, ἐπιφύλαξε στὸ γαμπρὸ ἓνα γερὸ μπερτάκι, ἀντὶ γιὰ χάρια, μιὰ κι' ἀποκαλύφτηκε πὼς... δὲν ἦταν νύφη, ἀλλὰ κάποιος ἐθελοντῆς γιὰ τὸ γαμήλιο προγκάρισμα τοῦ Μπανταλογιῶργη... ... Τὴν Σαλικὴ Χανούμ, μιὰν εὐθυμὴ κῆρα, Τουρκάλα τῆς Κάτω Κόνιτσας, πὸ τις νύχτες, ὅταν δὲν ρήμαζε κανένα κοτέτσι, σὶς γειτονιές, ἐπιδίδονταν σ' ὄργια. Καὶ τὴ μέρα, κυκλοφοροῦσε στὸ Παζάρι σὰν ἄντρας, μὲ μιὰ ἀναίδεια κι' ἓνα θράσος, πούκανε τοὺς παζαριῶτες νὰ κουμπώνωνται. Οὔτε τὸ καλό, οὔτε τὸ κακό της ἤθελαν ν' ἀκούσουν... Τρόμος καὶ φόβος σὰν ἔπεφτες στὸ στόμα της... ...Τὸν Γιῶργο Καντάρια δικολάβο τῆς ἐπαρχίας, μεγάλο ψευταρά, πὸν σεριανοῦσε στὸ Παζάρι, μὲ τὸ σακκάκι περασμένο στὸνα μπράτσο, ἀλαβλάχικα, ἀναζητώντας τὸν... ἐθελοντῆ γιὰ τὴ μήνυση, ἢ τὴ μηνυσάρα — ἀνάλογα μὲ τὸ μάγουλο καὶ τὸ μπάτσο —. Σὲ καμμιά περίπτωση δὲν τοῦ γλύτωνε ἄνθρωπος, ὅταν τὸν κυαλάριζε. Ἀπὸ δῶ

τὸν εἶχε ἀπὸ κεῖ τὸν εἶχε... ὥσπου στὸ τέλος, σὰν δὲν μόν-
ταρε καμμιά σοβαρότερη δουλειά, περιορίζονταν σὲ κάποιο
κουσάρικο «γιά παράβολο» ὅπως ἔλεγε. Ἦταν δὲ τόσο συν-
τριπτικὰ πειστικὸς ὁ ὅρος π α ρ ά β ο λ ο κι' ἀντηχοῦσε
στ' αὐτιά τῶν χωρικῶν μὲ τέτοια ἐπισημότητα, ὥστε πο-
λὸ σπάνια ἔμεινε τὸ πουγγὶ κλεισμένο στὴν ἐπίκληση τοῦ
κυρ Γ.ώργη... Τὶς οἶδε, ἴσως καὶ νὰ τὸν λυπόνταν... μετὰ
ἀπὸ τόσο κόπο... ...Τῆ Λένκω τῆς Τσέβως, τῆ γραφικῆ ἐκεί-
νη... ἀγοραία ὑπαρξη, ποῦταν ἀδύνατο νὰ τὴν ξεκολλήσης
ἀπὸ τὸ Παζάρι, ἂν δὲν ἔρχονταν ἡ κατοχὴ νὰ τὴν ἀφανίσῃ...

Ὁ Βασίλαρος, τὶς περισσότερες φορές, ἔπαιρνε πίσω,
ἀπὸ τὸ μπερντέ, κάτι Κονιτσιῶτες, γιὰ βοηθοὺς του, πού
σὰν ἔφευγεν ἐκεῖνος, σκόρπαγαν στὶς γειτονιὲς καὶ κρέ-
μαγαν μπερντέδες δικούς τους, γιὰ νὰ μὴ βασανίζουν μὲ
τὶς κακόγουστες ἀπομιμήσεις του...

Μπροστὰ στὸ καφενεῖο τοῦ Γεράση, δίπλα σὲ μιὰ τε-
ράστια, χάρτινη ρεκλάμα, ἀπὸ χαρτὶ τοῦ μέτρου, πού τὰ χρώ-
ματά της, ὠχρα καὶ φοῦμο, εἶχαν μπερδευτῆ ἀπὸ τὶς πρῶ-
τες στάλες τῆς χιονοπυριάτικης βροχῆς, ἕνας κλόουν, ψη-
λός, λιγδαλέος, κουνιστός καὶ λυγιστός, πάνω στὰ ἀτέλειω-
τα πόδια του, μακιγιαρισμένος ἴσαμε τ' αὐτιά, πάλευε μὲ
χειρονομίες, γκριμάτσες καὶ τριγκανέλλια, νὰ συγκρατήσῃ
τὸ λεφούσι τῶν Κονιτσιωτῶν, πού ἐφορμοῦσε πρὸς τὸ Πα-
ζάρι — τυφλὸ κοπάδι ποῦβγαινε στὴ βοσκὴ — δείχνοντας
τὴ ρεκλάμα γιὰ τὸ Μαγικὸ Παλάτι, ποῦταν στημένο λίγο
παρακάτω...

Πίσω του, μιὰ ὑπαρξη ἀκαθόριστη, χλωμὴ, κάτι ἀνάμε-
σα ἀπὸ νάνο καὶ τέρας, σκαρφάλωνε ξαφνικὰ καὶ γρήγο-
ρα σ' ἕνα ὀλόρθο καλάμι, ἴσαμε τρία μέτρα, κι' ὅταν ἔφτα-
νε στὴν κορφή, στριφογύριζε σὰ φίδι. Ἀγέλαστος. Μὲ μιὰ
φιγούρα πένθιμη... Κι' ἦταν αὐτό, πού μοῦ τρυποῦσε τὴν
καρδιά...

Τὸ Μαγικὸ Παλάτι, ἦταν ἀπλωμένο λίγο πὶδὸ κάτω. Στὸ

πίσω μέρος τοῦ λιβαδιοῦ. Μιά τεράστια, στρόγγυλη, πράσινη τέντα. Καὶ μέσα:

Ἡ ἀσώματη Μαρίκα. Ὁ Νέος Κουταλιανὸς μὲ τὸ Φίδι. Ὁ θαυμαστὸς ἀκροβάτης Πιτσικῶκος. Οἱ δυὸ λαμπροὶ Ρῶσοι, Κοζάκοι μὲ κάτι ὀνόματα πού ἔληγαν σὲ ωφ, τ'άλογά τους καὶ τὰ πυροτεχνήματα... Ὁ Ταχυδακτυλουργὸς Ἀλκαζάρ. Ὁ Ἴνδὸς φακίρης, μάγος καὶ ὑπνωτιστὴς Ραττὰν κί ἓνα σωρὸ ἄλλα. Περίεργα καὶ θαυμάσια. Ὅσα σήκωνε ἡ μονοδιάστατη ἐπαρχιώτικη φαντασία... πού μ' αὐτὰ καὶ μ' αὐτὰ διεκδικοῦσε τὰ δικαιώματά της στὸ ὄνειρο...

Τὸ Μαγικὸ Παλάτι, ἦταν ἓνα μικρὸ τσίρκο... Παιγνίδι μαζὺ κί ὄραμα ἐκθαμπωτικό, πού σ' ὀδηγοῦσε μὲ τὸ χορὸ, τὰ δάκρυα καὶ τὸ γέλιο σὲ καινούριους ὀρίζοντες...

Κάτι τέτοια θεάματα, παραμορφωμένα κί ὀνειρικά (ῶρες - ῶρες οἱ κραυγὲς ἀπόγνωσης κί οἱ ἀκραῖοι κίνδυνοί τους, προκαλοῦσαν γέλια, ἀντὶ νὰ κάνουν νὰ τρομάξουν οἱ θεατὲς) διαπερνοῦσαν τὰ ἔσκατα ὄρια τῆς φαντασίας. Κί ἄφιναν γιὰ ὀλόκληρη τὴ ζωὴ μιὰ γεύση μαγείας, ἀπὸ ἓναν ἄλλο κόσμο, ἐξωλογικό, ὅπου ὁ παραλογισμὸς τοῦ ὑποσυνείδητου, ἡ κρυφὴ ἀλήθεια τῶν ὀνείρων καὶ ἡ ἀποσύνδεση τῆς φαντασίας δημιουργοῦσαν πλήρη σύγχιση ἀνάμεσα στὸ τραγικὸ καὶ τὸ ἀστεῖο, στὸ φυσικὸ καὶ τὸ ἀφύσικο. Ἀναστάτωναν κυριολεκτικὰ τὴν καθιερωμένη τάξη στὰ στοιχεῖα τῆς ζωῆς...

Κί ὡστόσο τὸ θέαμα τοῦτο τοῦ τσίρκου, ὅσο κί ἂν φαίνεται σήμερα, σὰν ἓνα εἶδος, πού δραπέτευσε ἀπὸ τὸ γαλιάνιο παρελθόν, μὲ τὶς ἀκραῖες ἀγωνίες του, τὶς ἔντονες προσβάσεις του καὶ τὴν εἰκονοκλαστικότητά του, ἦταν ἐποχές, πού σκόρπαγε ρίγη συγκινήσεων. Καὶ θεωρήθηκε σὰν ἡ ὀξύτερη κραυγὴ πού ἔχει ἀκουσθῆ στὴν ἀναζήτηση τῆς χαρᾶς καὶ τῆς τέρψης τῶν ἀνθρώπων... Μιά μορφὴ ψηλῆς ποίησης... πού ὡστόσο παράμενε στὰ πλαίσια τοῦ οἰκογενειακοῦ θεάματος. Τοῦ πτό, ἀναμφισβήτητα, οἰκογενειακοῦ...

Σήμερα ὅμως τὸ τσίρκο ἀπομυθοποιήθηκε...

Οἱ ἵππικὲς ἐπιδείξεις, τὰ ἀκροβατικά, τ' ἄγρια θηρία καὶ οἱ θηριοδασεῖς, ὁ θαυματοποιὸς ποὺ μασάει ἑκατὸ δρᾶμα βαμβάκι γιὰ νὰ βγάλῃ μέσα σὲ λίγα δευτερόλεπτα ἀριστοτεχνικὰ κλωσμένο ἑκατὸ δρᾶμα νῆμα, ἢ καταπίνει σπαθιά καὶ βρίσκει λαγούς καὶ περιστέρια στῶν θεατῶν τὰ καπέλλα, ἔχασαν τὴ γοητεία τους. Ἔγιναν θεάματα καθημερινά. Τῶν νυχτερινῶν κέντρων, τοῦ κινηματογράφου, τῆς τηλεόρασης...

Καὶ μαζὺ μ' αὐτὰ πάει νὰ ξεχασθῇ καὶ ἡ ἰδιόρρυθμη ζωὴ τοῦ μικροῦ παραμυθένιου κόσμου τῶν κλόουν ποὺ ἀναδεύονταν σ' ἀπέραντη μοναξιά καὶ θλίψη, σ' ὥρες ἀργίας, ἀνάμεσα στὰ μισοφωτισμένα καὶ σιωπηλὰ βαρύνια, τὶς τέντες καὶ τὰ κλουβιά τῶν ἄγριων θηρίων... Ἔνας ολόκληρος κύκλος ζωῆς, ἔξω ἀπὸ τὴν καθημερινότητα. Αὐτῶν τῶν κλόουν ποὺ μιᾶνε τὶς παράξενες γλώσσες καὶ κλαῖνε σὰν ὄνειρεύονται τὴν ἀνθρώπινη Ἀγάπη...

Τὰ κλασσικὰ νούμερα τοῦ τσίρκου, ἐξαφανίζονται κι' ἔρχονται στὴ θέση τους ἄλλα, ποὺ συμφωνοῦν μὲ τὶς ἀπαιτήσεις τῶν σύγχρονων θεατῶν. Οἱ ἐπιχειρήσεις μεγαλώνουν, γιγαντώνουν. Γίνονται ὑπερθεάματα... Τὸ μικρὸ ἐπαρχιώτικο τσίρκο, αὐτὸ ποὺ βλέπαμε στὸ Παζαρόπουλο τῆς Κόνιτσας, ἔχει ἀπὸ χρόνια ἐξαφανισθῇ. Ὅπως ἔχει ἐξαφανισθῇ καὶ κάθε τσίρκο, ποὺ στηρίζονταν σὲ φημισμένες κείνου τοῦ καιροῦ οἰκογένειες ἀκροβατῶν, κλόουν, ταχυδακτυλουργῶν... Τῶν Τόνι. Τῶν Φρανκόνι. Τῶν Μεντράνο. Τῶν Μπουλιόνε. Τῶν Ντόμπριτς. Τῶν Ποπώφ... Καὶ δὲν ἀπόμειναν παρὰ τὰ ὀνόματα ἐτούτων, σὰν τίτλοι, σὲς μεγάλες ἐπιχειρήσεις...

Τὸ Μεντράνο τοῦ Παρισιοῦ, καὶ τὸ Σὶρκ ντ' ἰβέρ, τὸ Βουλγαρικὸ Ντόμπριτς, τὸ Ρῆγκλιγκ τῆς Ἀμερικῆς, τὸ Κρόνεϋ τοῦ Μονάχου, τὸ Τσίρκο τῆς Μόσχας καὶ τῆς Βουδαπέστης... ὅλοι τοῦτοι οἱ ὑπερκολοσσοὶ εἶναι θεάματα, ποὺ δὲν ἔχουν παρὰ μιὰ πολὺ μακρυνὴ σχέση καὶ συγγένεια μὲ τοὺς πρόδρομους τοῦ Τσίρκου... Μὲ τὶς ἵππικὲς ἐπιδεί-

Ξεις του "Αγγλου, ίππεία Μπήτς, στα τέλη του δέκατου
όγδοου αιώνα, στο Παρίσι, κατ' απομίμηση τῶν Βυζαντινῶν
καὶ Ρωμαϊκῶν ἐ π ε ι σ ο δ ί ω ν, στα διάμεσα τῶν ἵπο-
δρομιῶν. Μὲ τὸ Τσίρκο τοῦ Τζῶν "Αντλεϋ, πάλι στο Πα-
ρίσι, ποῦταν πλουτισμένο καὶ μ' ἀκροβασίες καὶ παλιάτσους ..
Μὲ τὸ Ὀλυμπιακὸ τσίρκο τοῦ Φρανκόνι καὶ τῶν παιδιῶν
του, ἓνα εἶδος παντομίμας μ' ἀναπαραστάσεις μαχῶν...

Ὡστόσο, κεῖνα τὰ χρόνια, σὲ μᾶς ἦταν δύσκολο νὰ ξε-
χωρίσουμε ἀνάμεσα στο Τσίρκο, τὸν Καραγκιόζη καὶ τὸ Πα-
ζαρόπουλο... Στὸ βάθος, νοιώθαμε, πὼς ὅλα τοῦτα ἦταν ἓνα
ξάφνιασμα παρδαλὸ πὸ ἐρέθιζε τὴ φαντασία μας.

Πίσω ἀπὸ τὸ θόρυβο, τὸ χάος καὶ τὴν ἀσυναρτησία ὑ-
πῆρχε κάποιος ρυθμὸς. Ρυθμὸς κάθετος, πὸ ἀγγιζε μύχια
προγονικὰ βιώματα μας κι' ἔφτανε στα ὅρια τοῦ ἀπεριό-
ριστου καὶ τοῦ μελλοντικοῦ...

Ἦταν κάτι πὸ προμηνούσε τὴ σύγχρονη παραλογι-
κὴ ἔκσταση. Ἦταν μιὰ διέξοδος, ἓνας δρόμος φυγῆς ἀπὸ τὸ
κῶρο τῆς ἐξορίας μας... πὸ ἀλίμονο, ὕστερα ἀπὸ τόσα χρό-
νια, ἔγινε κοινὸς γιὰ ὅλους...

«Ἐμεῖς πὸ παντοῦ τὴν περιπέτεια ἀναζητοῦμε
Δὲν εἴμαστε οἱ ἐχθροί σας
Νὰ σὰς χαρίσουμε θέλουμε ἀπέραντες καὶ παράξε-
(νες περιοχὲς

πὸ τὸ μυστήριο, σὰν ἄνθος
προσφέρεται σὲ κεῖνον πὸ θέλει νὰ τὸ δρέψη
Ἦ υπάρχουν ἐκεῖ καινούριες φωτιές, ἀνέκδοτα χρώματα
Χιλιάδες ἄσαρκα φαντάσματα πὸ πρέπει νὰ τοὺς
δόσουμε ὑπόσταση ἀληθινὴ
Τὸν οἶκτο σας γιὰ μᾶς, πὸ πολεμᾶμε πάντα στα σύ-
νορα

Τοῦ ἀπεριόριστου καὶ τοῦ μελλοντικοῦ....»

‘Ο Νοέμβρης, σκληρὸς κι’ ἄτεγκτος, προχωρώντας ἐξουθένωνε ὀλοκλητικὰ τ’ ἀποθέματα τῆς ψυχικῆς μας διάθεσης γιὰ ἀντίσταση καὶ μᾶς παράδινε σ’ ἓνα ρυθμὸ βουβῆς παραδοχῆς καὶ ἥττας.

‘Ένα - ἓνα τὰ τζάκια φούντωναν κάθε πρωῖ στὶς στέγες,

(ἄς εἶν’ τὸ τζάκι μας στραβό, ὁ καπνὸς νὰ πάη ἴσια), κι’ ἔπαιρναν ψηλά, μακρὰ ἀπ’ τὴ θολὴ ἀτμόσφαιρα τῆς πολιτείας καὶ τῆς ψυχῆς μας τοὺς καημοὺς τῆς καλοκαιριάτικης ἐπανάστασής μας.

Χωρὶς νὰ τὸ καταλάβουμε, κάποιο πρωῖ, ὁ «Λάζαρος» μᾶς ξάφνιαζε ἀσπρισμένος κι’ ἔκανε νὰ γλιστρήσῃ στὴ σκέψη μας ἡ ἐπικαιρικὴ παροιμία «τ’ Ἀημηνᾶ σοῦ μῆνυσα καὶ τ’ Ἀηφιλίππου νᾶμαι».

Βαρὺ πού ἦταν τὸ πρωῖνὸ ξύπνημα. Κι’ ἀκόμα πιὸ βαρὺ στ’ ἀλήθεια τ’ ἀνέβασμα στὸ σχολεῖο.

‘Ο τραχανὰς ἔμπαινε στὴν ἡμερησίᾳ διάταξη κι’ ἐναλλάσσονταν πότε — πότε μὲ τὴν ἀπερίγραπτη μπατζίνα. Ἡ μπαμπανάτσα μὲ τὶς τσιγαρίδες, διαδέχονταν τὴν κολοκυθόπητα.

Πολὺ σπάνιὸ νὰ ξαναἰδοῦμε μέρα τῆς προκοπῆς τὸ Νοέμβρη. Ἐβρέχε, φύσαγε. Κάθε πρωῖ πού ξημέρωνε, ὄλο καὶ χειρότερα.

Ἐπὶ γιορτῇ τῶν Ταξιαρχῶν, λιγοστοὶ οἱ Μιχάληδες κι’ ἀκόμα λιγότερες οἱ Ἀγγελικές. Ἐξ ἄλλου στὴν Κόνιτσα, οἱ γυναῖκες δὲν παραγιόρταζαν. Παλιὸ κατάλοιπο τῆς πατριαρχικῆς οἰκογένειας, ἥπιος τρόπος ἀποδοχῆς ἀπ’ τὴ γυναίκα ἐνὸς δευτερώτερου ρόλου μέσ’ τὸ σπίτι, πού ἐμεῖς στὰ χρόνια μας, δὲν μπορούσαμε νὰ τὸν καταλάβουμε, ἀφοῦ ξέραμε πὼς ἡ μάνα, ἦταν τὸ κέντρο τῶν καημῶν μας κι’ ἀπορούσαμε γιὰ τὴν ἐπίδειξη αὐτῆς τῆς μάταιας ταπεινοφροσύνης.

‘Ομως τί νὰ πῆς; τί νὰ κάνης; Ἐτσι τᾶχαμε βρῆ. Κι’ ἦταν πολὺ δύσκολο νὰ τ’ ἀλλάξουμε.

Προχωροῦσε δύσκολα ὁ Νοέμβρης μέσ' τὰ σημεῖα καὶ τέρατα τοῦ ἀνελέητου καιροῦ. Ἀχρωμάτιστα παρήλαυναν οἱ γιορτές. Τ' Ἀηφιλίππου, τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου, τῆς Ἀγίας Κατερίνας. Κι' ἔφτανε τ' Ἀγιαντρέος, «π' ἀντριεύεται τὸ κρῦο», κι' ἦταν γιὰ μᾶς μιὰ κάποια ποικιλία, μιὰ κάποια «ἄνοξη» στὴν ἰσοπεδωτικὴ μανία τῶν τριάντα ἡμερῶν τοῦ Νοέμβρη.

Ἀπὸ βραδύς, τ' Ἀγιαντρέος ἔμπαιναν τὰ «μπόμπολα» στὴ φωτιά. Πανηγυρικὴ διαδικασία, στὸ φράξιμο τοῦ καπακιοῦ, μὲ ζυμάρι. Ὅλη τὴ νύχτα σιγόβραζαν πλάϊ στὴν πυροστιά, μέσ' τὴ χόβολη, ξαφνιάζοντάς μας πότε πότε μὲ κανένα μεσονύχτιο σφύριγμα. Τὸ πρῶ μ' ἓνα τελευταῖο συμμάζεμα τῆς φωτιάς, ἔπαιρναν τὴν ἔσχατη βράση, κι' ἀποκαλύπτονταν χοχλαστὰ ὅταν πὰ τὸ βρασμένο καλαμπόκι εἶχε περάσει στὴν κατάσταση τῆς πλήρους πολτοποίησης, σὰν οὐράνιο ἔδεσμα στὴν πρωϊνὴ μας ἀγουροξυπνημένη λαχτάρα. Γαρνίρονταν μὲ κανέλλα, μὲ τριμμένο καρύδι καὶ μὲ ζάχαρι. Ἐπειτα ἀνακατεύονταν γιὰ νὰ σερβιριστοῦν στὰ πιάτα μας καὶ νὰ καταβροχθιστοῦν ἀπνευστί. Πόσες φορές σ' ἀλήθεια δὲν σκέφτομαι τὴν ἡμέρα τ' Ἀγιαντρέα. Τάχα ξακολουθοῦν νὰ βράζουν «μπόμπολα» αὐτὲς τὶς μέρες, στὶς γιορμάτες θαλπωρὴ «γωνιές» ἢ οἱ σόμπες μαζὺ μὲ τὴ γοητεία τοῦ πανάρχαιου τζακιοῦ, ἔξαφάνισαν γιὰ πάντα καὶ τὴ γλυκειὰ πρωϊνὴ ἀναμονὴ τῆς Ἀγιαντρεάτικης πανδοπισίας τῶν παιδικῶν χρόνων;

“Όταν οἱ παζαριῶτες τῆς Κόνιτσας — βιοτέχνες κι’ ἐμποράκηδες — πρόκοβαν οἰκονομικά, (μάζευαν κάποιο καπιτάλι, ὅπως ἔλεγαν), κάναν καὶ τὸ σαράφη, ἓνα εἶδος τοπικοῦ τραπεζίτη.

Ἐβγαζαν ἀπὸ τὸ μπεζαχτά τους καὶ δάνειζαν μὲ μεγάλο τόκο τοὺς ἀγρότες, τοὺς χωρικοὺς καὶ καμμιά φορά κι’ αὐτοὺς τοὺς ἄρχοντες, Ρωμιοὺς καὶ Τούρκους.

Νὰ κλαίετε καὶ νὰ θρηνῆτε, ἔλεγε ὁ Ἄη Κοσμάς, ὅσοι ζητετε μὲ ἀδικίες καὶ ἀρπαγές καὶ μὲ ἀδικον διάφορον τῶν ἄσπρων, διότι ὅλα αὐτὰ εἶναι ἀφορισμένα καὶ καταραμένα καὶ ἐλεημοσύνη νὸ δόσετε ἀπὸ αὐτά, δὲν σᾶς ὠφελεῖ, ὅτι φωτιά εἶναι καὶ σᾶς καίουν...

Βοηθοῦσαν βέβαια κι’ οἱ περιστάσεις. “Όταν οἱ καιροὶ ἔρχονταν ἴσοι, ἔπαιρνε κι’ ἔδινε τὸ ἐμπόριο. Μέσα στὴν Ἐπαρχία καὶ περ’ ἀπ’ αὐτή. Στὴν ἄλλη Ἑλλάδα. Στὰ Βαλκάνια. Στὴν Εὐρώπη. “Όταν οἱ καιροὶ στράβωναν, γεννοῦσε τὸ διάφορο τῶν ἄσπρων — τὸ ἓνα ἔφτανε ἄλλο ἓνα.

«Δανειζόμουν κι’ ἔτρωγα
κι’ ἔλεγα ὁ Θεὸς μ’ εὐχήθη
μᾶρθε καιρὸς καὶ πλήρωσα
κι’ εἶπα ὁ Θεὸς μ’ ὀργίσθη».

Ἐλεφταν ἀρρώστιες, θανατικό, ξηρασίες. Κι’ ἀπὸ πάνω, σκληρὸς κι’ ἀνελέητος ὁ φοροεισπράκτορας γιὰ τὰ λογῆς - λογῆς δοσίματα. Εἴτε Τούρκος ἦταν αὐτός, εἴτε Ρωμιός. Καμμιά διαφορά. Πολλὲς φορές ὁ Ρωμιός — ὅπως γίνεται

μὲ τὰ πιστὰ ζαγάρια — καὶ πὸ βάνουσος ἦταν καὶ πὸ μεροληπτικός. Ἔβρισκε τὴν εὐκαιρία νὰ βλογήσῃ καὶ τὰ γένεια του, βγάζοντας κάπι καὶ γιὰ πάρτι του.

Ποιὸς ἔβαλε τὸ δάχτυλό του στὸ μέλι καὶ δὲν τῷ γλυψε;

Τὶ περισσότερες φορές αὐτὸ τὸ κάπι ξεπερνοῦσε καὶ τὸ φόρο. Μ' ἓνα σωρὸ τερτίπια.

«Ἡ συνέλευσις τῶν προεστώτων παρόντων καὶ ἀγάδων ἐπρόσθετον εἰς τὸ διὰ τὸ δοβλέτι ὀρισθὲν ποσὸν διπλᾶ καὶ τριπλᾶ δι' ἕξοδα διάφορα, καὶ τὰ ἀνελόγιζαν εἰς διαφόρους ἐπαρχίας κατὰ τὸν πληθυσμὸν καὶ τὴν κατάστασιν. Μετὰ τοῦτο ἔπαιρναν οἱ προεστώτες ἐκάστης ἐπαρχίας τὸν κατάλογον τοῦ εἰς ἕκαστην ἀναλογουῦντος ὀλικοῦ φόρου, ἐπικυρωμένου καὶ ἀπὸ τὸν Πασᾶν, ὅμοιος τοῦ ὁποίου ἐστέλλετο καὶ εἰς τὸ βοεβόδαν τῆς ἐπαρχίας καὶ ἀπέρχοντο. Αὐτοὶ δὲ προεκάλουν τοὺς Προεστώτας τῶν χωριῶν καὶ διπλάσιάζοντες μετ' αὐτῶν τὸ ποσὸν λόγῳ ἐπαρχιακῶν ἐξόδων, τὸ ἀνελόγιζον εἰς ἕκαστον χωρίον. Τὸ αὐτὸ ἔπραττον καὶ οἱ τῶν χωριῶν Προεστώτες, συγκαλοῦντες τοὺς κατοίκους καὶ ἀναλογίζοντες εἰς ἕκαστον τὸ πληρωτέον ποσόν. Ἄλλ' ἐπρόσθετον καὶ αὐτοὶ. Οὕτω λοιπὸν ἐγυμνώνετο ὁ ραγιάς καὶ ἐτυραννεῖτο. Ἡμεῖς δὲ οἱ Τοῦρκοι, εἴμεθα ἀπλοὶ ἔκτελεσται τῶν ἀποφάσεων τῶν Προεστώτων...»

Ἡ ἠθικὴ δικαίωση τοῦ φόρου, στὰ σύγχρονα κράτη βρίσκεται στὸ γεγονὸς ὅτι χρησιμεύει σὰ μέσο καλύτερης διανομῆς τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος. Στὸ τούρκικο, ὅμως, ὁ φόρος εἶχε ὤμὸ καὶ ξεκάθαρα εἰσπρακτικὸ - ταμιακὸ χαρακτήρα. Κάθε μιὰ περιοχὴ χρεώνονταν μ' ἓνα ποσὸν φόρων. Ἡ περιοχὴ τὸ κατάνειμε στὶς ἐπαρχίες. Οἱ ἐπαρχίες στὶς κοινότητες. Κι' οἱ κοινότητες στὰ ἄτομα.

Ἀτέλειωτος ὁ κατάλογος τῶν φόρων στὸ τούρκικο καὶ γιὰ κάθε περίπτωσι. Ἀτόφιο τὸ Βυζάντιο. Ἐδαφονόμιον (τὸ ταπού). Ζευγαριάτικος (τὸ ρέσμι τσίφτι) Στρεμματι-

κός (τὸ ντενίμ). Ἴπποφορβή (τὸ σαλαριγιέ). Κτηνοτροφικός (ρέσμι ὀτλάκ). Γιὰ τὸ ξηρὸ χορτάρι (τὸ ρέσμι γιασλάκ). Γιὰ ξεχειμαδιὸ (τὸ ρέσμι κισλάκ). Προβατονόμιον (τὸ ρέσμι ἀλγνὰμ καὶ ἀγγίλ). Μελισσονόμιον (τὸ ρέσμι κουβάν). Χοιροδεκατεία (τὸ μπιταὰτ - 1 χιντιζίρ). Γιὰ τοὺς νερόμυλους (τὸ ρέσμι ντεγκριρμέν). Καπνικὸν (τὸ ρέσμι ντουςάν). Παρθενοφθορία (τὸ ρέσμι ἀρουσάν). Ἀερικὸν (τὸ μπαντοὺ χαβά). Κεφαλικὸν (σπέντζες καὶ χαράτσι). Κι' ἀπὸ πάνω ἔρχονταν οἱ ρόγες γιὰ τὴν ἐκκλησιά.

**

Ἔτσι λίγο μὲ τὴν πραιμάτεια τῶν μαγαζιῶν, λίγο μὲ τὸ διάφορο τῶν ἄσπρων, λίγο μὲ τὰ κτήματα, ποῦμειναν στὰ χέρια τους, σὰν οἱ μπεφάδες (ὑποθήκες) δὲν ἐξυπληρώνονταν στὴ λήξη τους, οἱ παζαριῶτες μας δυνάμωσαν καὶ παίρναγαν στὴν τάξη τῶν νοικοκυραίων.

Πάσχιζαν νὰ συμπεθερέψουν μὲ τὴν τάξη τῶν ἀρχόντων. Τοὺς παλιοὺς τιμαριούχους τῆς Κόνιτσας. Γίνονταν δημογέροντες - κοιζαμπάσηδες, ποὺ σήμαινε πὼς ἀπὸ φορολογούμενοι, γίνονταν φορολόγοι. Προχωροῦσαν, ἄλλοι πρὸ ἀργά, ἄλλοι πρὸ γρήγορα, ἀπὸ στασίδι σὲ στασίδι στὴν ἐκκλησιά τ' Ἀηνικόλα πλησιάζοντας ὅλο καὶ πρὸ πολὺ τὸ δεσποτικό. Κι' ὅσο ὁ Δεσπότης τοὺς ἔνοιωθε κοντά του, τόσο καὶ τοὺς κοίταζε μαλακότερα, τοὺς ἔβαζε στὸν κατάλογο τῶν Ἀγιων Ἐπιτρόπων. Τοὺς ἀπηύθυνε τὸ λόγο. Τοὺς λογάριαζε στὶς αποφάσεις του. Καὶ τοὺς ὑπολήπτονταν.

Νοικοκυραῖοι τῆς Κόνιτσας, σεβαστοὶ κι' ἀνοιχτομάτηδες, ἀλλὰ σκιαγμένοι ἀπὸ τὸν Τοῦρκο. Ὅταν ἦταν γιὰ χρήματα, συνεννοοῦνταν σὰν νᾶταν κάτι ἀπόκρυφο, ψιθυριστὰ καὶ μὲ νοήματα. Θεοφοβοῦμενοι στοὺς τύπους — ἀτέλειωτες οἱ σαρακοσιτὲς καὶ τὰ σαρανταλείτουργα —, ἀλλ' ὑποκριτικοὶ στὸ βάθος. Μαλακοὶ στὶς συναλλαγές κι' ἀνάληπτοι στὸ νιτερέσο. Ἐμειναν σ' ὅλη τους τὴ ζωὴ σφιχτοὶ καὶ σπάγγοι στὶς δαπάνες (ὁ τραχανάς... καὶ τὸ λάδι μὲ τ' ἀ-

δράχτι)... Όμως παρ' όλα ταυτα, φιλοδοξούσαν οί καημένοι, να ξεπεταχτῆ κανένα ἀπὸ τὰ παιδιά τους, να προκόψη στὰ γράμματα, να τὸ στείλουν στὴν Ἰταλία να σπουδάση γιατρός. Τῆ μόνη ἐπιστήμῃ πὸ λογάριαζαν τότε.

«Τί στοχάζεσθε να σπουδάζουν οί περισσότεροι ἀπὸ κείνους τοὺς νέους, ὅπου οί ταλαίπωροι γονεῖς των πέμπουσιν εἰς τὰς Ἀκαδημίας τῆς Ἰταλίας καὶ Γαλλίας καὶ ἐξοδεύωσι διὰ τὴν προκοπὴν των; Ἴσως τὴν πολιτικὴν; Οὐχὶ ἀδελφοί μου. Αὐτοὶ ἢ τὴν Ἰατρικὴν σπουδάζουν ἢ τὰ μυθολογικὰ ποιήματα ἀναγιγνώσκουσι, ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶναι περισσότεροι τόμοι εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ Ἰταλίαν, παρὰ κολοκύθια εἰς ὅλην τὴν Πελοπόννησον...».

Γιατρός, (ἰατροφιλόσοφος στὴν οὐσία), να γίνης κείνα τὰ χρόνια, λίγο πρὶν μὴ ὁ δέκατος ἑνάτος αἰώνας, ἦταν μιὰ παραπάνω νίκη, μιὰ κατάκτηση τῆς ἀστικῆς τάξης, πὸ σήκωνε κεφάλι τότε, καὶ προκαλοῦσε τὰ τζάκια, σὲ ἀναμέτρηση.

Ἦταν ἡ ἐπαχὴ, πὸ πλάταιναν οί ὀρίζοντες. Στὴν Ἡπειρο φύσαγε ἄλλος ἄνεμος. Οί παζαριῶτες, ὅσοι ἔρχονταν σ' ἐπαρῆ μὲ τὴν Εὐρώπῃ, τόσο καὶ καταλάβαιναν πὸς ἡ παιδεία κι' ἡ μόρφωση, ἦταν γι' αὐτοὺς ἓνα ὄπλο ἐπικράτησης. Δυσπιστοῦσαν στὴν παλιὰ κατάσταση, σὲ παλιές ἰδέες. Ἡ χειραφέτησή τους, τοὺς ἔκανε να νοιώθουν δυνατότεροι ἀπὸ πρὶν. Ἄρπαζαν τὰ μηνύματα τῶν καιρῶν. Μὲ τὴν βοήθεια τῶν ξενητεμένων μεταφέρναν τὰ σχολεῖα ἀπὸ τὸ νάρθηκα τῆς ἐκκλησιᾶς σὲ εἰδικὰ κτίρια. Παλιότερα (πρὶν τὸ 1700) στὴν Πάνω Κόνιτσα. Ἀργότερα, στὰ μέσα τοῦ 18ου αἰώνα, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Ζαῖρα καὶ Τατζέτου καὶ στὴν Κάτω Κόνιτσα. Ἐλεπτα...

«Οί πλούσιοι ἔμποροι, πατριωτικῶ κινούμενοι ζήλω ἀνοίγωσι προθύμως τοὺς θησαυροὺς των...».

Κι' ἔρχονται ὁ Ἰωάννης Μάνθου Κονιτζιώτης, ὁ Πάνος Χατζηνίκος, ὁ Μιχαὴλ Δ. Κονιτζιώτης, ὁ Ζῆσος Καραπάνος νὰ βοηθήσουν τὴν προσπάθεια... Ὅμως... στὰ δύσκολα χρόνια: «Ἡ Κόνιτσα... ἔχει καὶ ἓν μικρὸν Ἑλληνομουσεῖον, πλὴν ἀμελημένον»...

Ὁ σκοπὸς τοῦ σχολειοῦ, τούτη τὴν ἐποχὴ ἀλλάζει. Παλιότερα, ἐνδιαφέρονταν νὰ βγῆ ἀπὸ κεῖ ὁ παπὰς κι' ὁ ἀναγνώστης τῆς ἐκκλησιᾶς, καὶ περιορίζονταν στὴν ἀνάγνωση. Τώρα, τὸ σχολεῖο γίνεται τόπος, πού τὰ παιδιὰ ἀνοίγαν τὰ μάτια τους, γιατί τόθελαν οἱ καιροί...

Οἱ παλιοὶ ἀρχόντοι — οἱ Κεφαλάδες τῆς Κόνιτσας — ὅσο εἶχαν τὰ τσιφλίκια τους καὶ τὴ βολὴ τους, ἀπόφευγαν τὴ μόρφωση. Μόλις ἤξεραν νὰ γράφουν τὸνομά τους. Ἀκόμα κι' οἱ Δεσποτάδες «δὲν ἤξεραν παρὰ ἐκκλησιαστικὰ κατὰ πρᾶξιν, κανένας δὲν εἶχε μάθει». Ἄφηναν οἱ ἀρχόντοι τὰ παιδιὰ τους μὲ τὰ κολυβογράμματα, τοῦ νάρθηκα τῆς ἐκκλησιᾶς. Μὲ τὸ ψαλτήρι, τὸ κτωήχι, τὸ μηναιὸ καὶ τὶς προφητεῖες... Βοηθοῦσαν νὰ ἱστορηθῆ ἡ ἐκκλησιά, ἀλλὰ στὰ γράμματα δὲν ἔδιναν σημασία. Στενοκέφαλοι, προληπτικοί, κι' ὀπισθοδρομικοί, ὡς ἦσαν, μισοῦσαν κάθε νεωτερισμό. «Ὁ π ω ρ α τὰ β ρ ῆ κ α μ ε ἔ τ ο ι ν ἀ τ' ἀ φ ῆ σ ο υ μ ε». Εἶχαν συνηθίσει, ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς τούρκικης σκλαβιάς, νὰ μὴ βλέπουν μακρύτερ' ἀπὸ τὴ μύτη τους. Πολλοὶ μάλιστα, κουτοπόνηροι, πού δὲν ἔνοιωθαν γερὰ τὰ κότσια τους, ἔκαναν πὼς δὲν ἔβλεπαν, ἀλλοι θώριζαν ἐπίτηδες...

«Οὐ μόνον τὰ ἴδια τέκνα, ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν κατοίκων ἐκράτουν ἀπὸ φθόνον, εἰς παχυλὴν ἀμάθειαν, ἵνα μὴ ἐκπαιδευθέντες οἱ χωρικοὶ καταφρονίσωσι τοὺς ψωράρχοντες...».

Βέβαια στὰ 1765 καὶ στὰ 1777 πέρασε καὶ ξαναπέρασε ἀπὸ τὴν Κόνιτσα κι' ὁ Ἀηκοσμάς, ὁ Τσομπάν μπαμπὰς τῶν Ἀλβανῶν — πού ἄλλοι τὸν ἔλεγαν «πὼς ἦταν ὁ Προφήτης Ἡλίας κι' ἄλλοι ὁ Δίκαιος Ἐνώχ» — ἀσκητὴς θαυμαστός,

κι' ἅγιος ἄνθρωπος. Κοντακιανός. Μελαχρινός, μὲ δασιὰ γένεια, πὸν τάραξε τὰ νερά τους. Πότε μὲ τὶς προτροπές, πότε μὲ τὶς φοβέρες, ἀλλὰ «μὲ ζῆλον καρδίας» μὲ «κῆρυγμα ζεστὸ κι' αὐθόρμητο βγαλμένο ἀπ' τὰ περίκαυστα βάθη τῆς ψυχῆς του» τοὺς φώναζε: «Σχολεῖο θὰ χτίσετε. Σχολεῖο! Δίχως σχολεῖο, οὔτε θρησκεία μπορεῖτε ν' ἄχετε... Δὲν βλέπετε ὅπου ἀγρίεψεν τὸ γένος μας ἀπὸ τὴν ἀμάθεια καὶ ἐγίναμε θηρία...». Ἔμαθαν πὼς τοῦτος ὁ φλογερὸς καλόγερος, δὲν δίστασε νὰ σκαρφαλώσῃ κάποτε στὴν ἐκκλησιά, σ' ἓνα χωριὸ τῆς Χειμάρρας καὶ μὲ τ' ἀξίνι νὰ γκρεμίσῃ τρούλλους καὶ νάρθηκες, κραυγάζοντας πὼς ὅλα τοῦτα εἶναι ἄχρηστα ὅταν λείπῃ τὸ σχολεῖο!...

Σὰν κάτι νὰ κατάλαβαν τότε οἱ ἀρχόντοι, ἀπὸ τοὺς ἐπερχόμενους καιροὺς... καὶ δὲν ἦταν μόνον τὰ λόγια τοῦ Ἁγίου Κοσμά πὸν τοὺς ἐπεισαν... Κι' ἀποφάσισαν νὰ μὴ σταθοῦν ἐμπόδιο στὰ σχέδια τῶν παζαριωτῶν... Νὰ συμπορευτοῦν μαζί τους, ὅσο ἔπαιρνε.

Τὰ Γιάννινα ἦταν φάρος κεῖνα τὰ χρόνια. Ἀπὸ τὸ 1600 κι' ὄλας, Γιαννιώτες ἔμποροι βρίσκονταν σ' ἐπαφὴ μὲ τὴν Εὐρώπη. Ἐναν αἰῶνα πὸν μπροστά, ἄλλοι Ἑπειρωτῆς ἔχουν ἐγκατασταθῆ στὴ Βενετία, στὴ Ρουμανία, καὶ στὴ Μόσχα μὲ μεγάλα σπίτια.

Συνταρακτικὴ ἀνθιστὴ στὴν οἰκονομία, ποῦχε σὰν ἐπακόλουθο, τὴν πνευματικὴ νεοελληνικὴ ἀναγέννηση.

Ἀκμάζαν τὰ σχολεῖα στὰ Γιάννινα. Κι' ἡ παιδεία ἔπαινε τοὺς εὐρωπαϊκοὺς ρυθμοὺς. Ἀπὸ τὸ δέκατο τρίτο αἰῶνα, στὴ Μονὴ Σπανοῦ, πὸν κτήτορές της ἦσαν οἱ Καστρινοὶ ἄρχοντες Φιλανθρωπινοὶ δούλευε ἓνα μικρὸ σχολεῖο. Καὶ τοῦτο κρατᾷ τρεῖς αἰῶνες. Πρὶν κλείσῃ ἡ σχολὴ τῶν Φιλανθρωπινῶν, ἄλλο σχολεῖο δίνει τὰ φῶτα του στὴ Μονή, πὸν κτήτορές της ἦσαν ἄλλοι Καστρινοὶ ἄρχον-

τες οἱ Στρατηγόπουλοι. Μέσα στο κάστρο τῶν Γαννίνων, πρὶν τὴν Τουρκοκρατία, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ πού ὁ Κομνηδούκας Μιχαὴλ «τεκτιηνάμενος» τὸ τῶν Ἰωαννίνων πολλαδίον καὶ ἀνεγείρας αὐτὸ «εἰς μόρφωσιν Κάστρου» γιὰ νὰ ἐγκαταστήσῃ ἐκεῖ εὐγενεῖς Βυζαντινοὺς ἄρχοντες, τοὺς περίφημους «Καστρινοὺς Ἰωαννινιώτας» δουλεύει ἡ Σχολὴ τῶν Δεσποτῶν μέχρι καὶ τὸν 17ο αἰῶνα. Ἔρχονται ἔπειτα οἱ εὐεργέτες γιὰ νὰ ἰδρῦσουν ἀνώτερα Σχολεῖα «Εὐρωπαϊκὰ Κολλέγια». Πρῶτα: ὁ Ἐπιφάνιος Ἡγούμενος — μεγαλέμπορος στὴ Βενετία, ἀφήνει κληροδότημα γιὰ νὰ στηθῇ στὰ Γιάννινα σχολεῖο ὅπου ὁ «διδάσκαλος, πρόσωπον ἐγγράμματον καὶ ἔμπειρον εἰς τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰ ἑλληνικὰ ὀνόματα... νὰ εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ διδάσκῃ Γραμματικὴν, Ἀνθρωπισμὸν (χουμανιτὰ) καὶ ἄλλας ἐπιστήμας καὶ γραμματα ἑλληνικὰ εἰς τὰ παιδιά καὶ τὰ κορίτσια, τὰ ὁποῖα θὰ θελήσουν νὰ μάθουν...».

Πρῶτος δάσκαλος — Σχολάρχης στὰ 1686, τῆς Ἐπιφανείου Σχολῆς ὁ Μιχαὴλ Μήτρος (ἀργότερα σὰ μητροπολίτης Ἀθηνῶν Μελέτιος ὁ Γεωγράφος). Ἔπειτα, ὁ Παρθένιος Κατζούλης, ὁ Μπαλάνος Βασιλόπουλος, ὁ Μεθόδιος Ἀνθρακίτης, ὁ Ἀλέξιος Σπανός, ὁ Παῖσιος Δήμαρος, ὁ Τρύφων Μετασίτης. Ἀμέσως μετὰ τὸν Ἐπιφάνιο Ἡγούμενο (στὰ 1676) ἔρχεται ὁ Μάνος Γκούμας ἔμπορος κι' αὐτὸς στὴ Βενετία, ἐκπληρώνοντας ἐπιθυμία τοῦ θείου του Λεοναρδῆ, νὰ ἰδρῦσῃ τὴ Γκούμειο Σχολή.

Πρῶτος δάσκαλος: Ὁ Βησσαρίων Μακρῆς. Κι' ἔπειτα μὲ τὴ σειρά ὁ Μαζαράκης, ὁ Γεώργιος Σογδουρῆς, ὁ Ἀναστάσιος Παπαβασιλείου, ὁ Μεθόδιος Ἀνθρακίτης, ὁ Μπαλάνος Βασιλόπουλος, ὁ Κοσμᾶς Μπαλάνος, ὁ Κωνσταντῖνος Μπαλάνος, ὁ Ἀναστάσιος Μπαλάνος. Ὅταν ἀπὸ τὸ 1725 καὶ δῶθε, ἡ Γκούμειο Σχολή, γίνεται φέουδο τῶν Μπαλάνων, ὁ κόσμος τὴν ἀποκαλεῖ Μπαλάνειο Σχολή.

Στὰ 1740 ὁ Σίμων Μαρούτσος, μεγαλέμπορος στὴ Βενετία, στὴ μνήμη τοῦ ἀδελφοῦ του Λάμπρου, ἰδρύει στὰ

Γιάννινα Ἱεροσπουδαστήριον «μὲ κατάλληλον κατοικίαν διὰ τὸν διδάσκαλον καὶ μαθητὰς, μὲ ὅλας τὰς σχετικὰς ὑπηρεσίας». Πρῶτος Σχολάρχης: ὁ Εὐγένιος Βούλγαρης, πὺ διδάσκει Φιλοσοφίαν τοῦ «Λωκίου, Λεϊβνιτίου καὶ Οὐολφίου». Διδάσκει ἀκόμα Ἑλληνες συγγραφεῖς, λατινικά, μαθηματικά καὶ φυσικά. Ἄλλοι Σχολάρχες: Ἄναστ. Μοσπινιώτης, Τρύφων Μετσοβίτης. Ἡ Σχολὴ μένει τέσσαρες περίπου δεκαετίες κλειστὴ «διότι δὲν εὐρίσκετο κατάλληλος διδάσκαλος», ὥσπου, ἐμφανίζεται σχολάρχης τῆς ὁ Ἀθανάσιος Ψαλίδας.

Ὅμως στὰ 1797, ὁ Ναπολέοντας μπαίνοντας στὴ Βενετία, κατήργησε μὲ μιὰ μονοκονδυλιὰ τὶς ἀδελφότητες πὺ δροῦσαν τότε ἐκεῖ. Ἀνάμεσα σ' αὐτὲς καὶ τὴν Ἑλληνικὴν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Καὶ δήμευσε τὶς παραιοσύες τους. Σταματᾷ λοιπὸν καὶ τὸ Μαρούτσειον κληροδοτήριον, ἀφοῦ προηγουμένως, λόγω πτωχεύσεως, εἶχε σταματήσει καὶ τὸ Ἐπιφάνειον.

Τότε ὁ Ζώης Καπλάνης, ἀπὸ τὸ Νίνζι Νοβόγορον τῆς Ρωσίας, ἀνταποκρίνεται στὶς ἀπεγνωσμένες ἐκκλήσεις τῶν Γιαννιωτῶν καὶ τοῦ Ψαλίδα

«μὴ παροῦν ὄλως ἀποσβεσθῆναι τὴν τοιαύτην φωταγωγοῦσαν λυχνίαν»

καὶ ἰδρύεται στὰ Γιάννινα, ἡ Καπλάνειος Σχολή.

Πρῶτος Σχολάρχης τῆς ὁ Ἀθανάσιος Ψαλίδας...

Στὰ σχολεῖα τοῦτα ἔστελναν οἱ Κονιτσιῶτες τὰ παιδιά τους γιὰ «εὐρύτερη μόρφωση» γιὰτί, ὅπωςδήποτε, τὰ σχολεῖα τῆς Κόνιτσας, ἔμεναν σχολεῖα κατώτερα. (Ἐξω ἀπὸ τὴν περίοδο λίγο μετὰ τὸ θάνατον τοῦ Ἀλῆ, πὺ βρέθηκε στὴν Κόνιτσα, φευγάτος ἀπὸ τὸ φόβον, ὁ Κοσμάς ὁ Θεσπρωτός, κί ἔκανε τὸ σχολεῖον τῆς: «Ἀνώτερης στάθμης»). Νοικοκυραῖοι κί ἄρχοντες,

(Καὶ κεῖνοι, πὺ μὲ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ «Σκυλοσό-

φου» είχαν χάσει τὰ τιμάρια τους καὶ ἄλλοι ποὺ καταλάβαιναν τὰ σημάδια τῶν καιρῶν).

Ὅμως καὶ δῶ, σὲ τοῦτα τὰ σχολειά, τὰ πράγματα δὲν πήγαιναν πάντοτε καλά.

Εἴμαστε στὸ σταυροδρόμι τῆς ἱστορίας. Τὸ παλιὸ μὲ τὸ καινούριο βρίσκονται σὲ ἀμάχη. Τὸ καινούριο προχωρεῖ. Τὸ παλιὸ καλοκαθισμένο ἀδιαφορεῖ καὶ μουρμουρίζει. Τὸ καινούριο κάποτε ξεδιπλώνει τὴ σημαία του. Τὸ παλιὸ μανιάζει, παραφέρεται μὲ φανατισμό, συκοφαντεῖ, φτάνει στὰ ἄκρα. Ἀπορρίπτει τυφλά κι' ἀσυζητητὲί κάθε νεωτερισμό. Δὲν ὑπάρχει μόντους βιβέντι ἀνάμεσά τους. Δυσὸ κόσμοι τέλεια ἀντίθετοι. Μ' ἄλλες προθέσεις, μ' ἄλλες ιδέες, μ' ἄλλους θεσμούς.

Ἐπικίνδυνο πρόσωπο παλιότερα ὁ Μεθόδιος Ἀνθρακίτης. Νεωτεριστὴς κι' ἄθεος. Ἡ διδασκαλία του ζωντανή, μὲ συγχρονισμένη τότε μέθοδο, σὲ γλῶσσα κατανοητὴ ἀπ' ὅλους, ἔβαζε καινὰ δαιμόνια. Φιλοσοφία, Μαθηματικά, ἦταν μαθήματα ἄγνωστα μέχρι τότε. Κάθε τόσο οἱ Γιαννιωτὲς ἄρχοντες ὅταν τοὺς συνέφερνε, τοῦ ὑπενθύμιζαν τὴν καταδίκη του γιὰ ἀθεΐαν ἀπ' τὸ Πατριαρχεῖο.

«...Ἐπειδὴ τοιγαροῦν καὶ τοῖς καθ' ἡμᾶς ἤδη χρόνοις τοιοῦτον τι ἀποφώλειον τέρας καὶ ἀνεμῶλιος ἄνθρωπος ἀνεφάνη κατὰ τὰς ἐπαρχίας τῆς ρηθείσης ἀρχιεπισκοπῆς... ὅστις καὶ παρ' ἀξίαν (ὡς μὴ ὤφειλε) τῆς ἱερωσύνης ἐδράξατο, Μεθόδιος, τοῦνομα, τὸν δὲ τρόπον κακομεθόδιος, μᾶλλον δὲ πρὸς μὲν ὀρθὴν παιδείαν καὶ εὐσέβειαν, ἀμέθοδος πάντη καὶ ἀφυῆς καὶ ἄτεχνος, πρὸς δὲ τὰ σφαλερὰ καὶ πονηρὰ καὶ δυσσεβείας γέμοντα...»

.... «κατηραμένος καὶ ἀσυγχώρητος καὶ μετὰ θάνατον ἄλυτος ἐν τῷ νῦν αἰῶνι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι,

καὶ πάσαις ταῖς πατρικαῖς καὶ συνοδικαῖς ἀραῖς καὶ τῷ αἰωνίῳ ἀναθέματι καὶ ἔνοχος τοῦ πυρὸς τῆς γενένης καὶ εἶη ἢ μερὶς αὐτοῦ μετὰ τοῦ προδότου Ἰούδα...».

Ἐπικίνδυνο ἀργότερα πρόσωπο κι' ὁ Εὐγένιος Βούλγαρης. Νεωτεριστὴς κι' ἄθεος κι' αὐτός, γιατί ἐδίδασκε φιλοσοφία, φυσικὲς ἐπιστῆμες.

Τώρα ὅμως τὰ πράγματα εἶναι πὺρὸ δύσκολα «Ἄθεος, βολταιριστὴς κι' ἄθλιος» εἶναι ὁ Ἀθανάσιος Ψαλίδας, πὺρὸ ἔχει πλάτες στὸν Ἀλὴ Πασά, σὰ συμβουλάτοράς του. Αἰτία: Δὲν συμφωνεῖ «ὁ ἀχρεῖος» μὲ τὴ Γραμματικὴ τοῦ Λασκάρεως, τὸ ψαλτήρι, καὶ τὸ κτωήχι. Θέλει πὺρὸ πρακτικὴ μόρφωση. «Ζωντανὴ μάθηση». Μὲ σατανικὲς συσκευὲς κι' ὄργανα φερμένα ἀπ' τὴν Εὐρώπη «βεβηλώνει τὰ σχολεῖα», κάνει πειράματα φυσικῆς καὶ χημείας. Διδάσκει προσδευτικὴ φιλοσοφία, μαθηματικὰ καὶ ἄλγεβρα στὴν ἀπλοελληνικὴ.

Μετέωρο πνευματικὸ ὁ Ψαλίδας

«εἶχεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ τὸ πῦρ τοῦ οὐρανοῦ. Φιλόσοφος, ἐνθουσιαστὴς, δὲν ἐδίδασκεν τὰ γράμματα πρὸς διάδοσιν μόνον γνώσεων ὠφελίμων, ἀλλὰ καὶ πρὸς δημιουργίαν πολιτῶν γενναιοφρόνων»,

κυριαρχεῖ, παρ' ὅλες τὶς ἀντιδράσεις στὰ Γιάννινα. Γύρω ἀπ' αὐτὸν εἶναι συγκεντρωμένοι σὰν ἓνα εἶδος «Ἀκαδημίας τῶν γραμμάτων» αὐτοὶ πὺρὸ θὰ ὑποδέχονταν τὸ Ρήγα ὅταν θᾶφτανε στὴν Ἥπειρο.

Ὁ Σακελλαρίου, γιατρὸς ἀπὸ τὴν Κοζάνη, λόγιος, σύντροφος τοῦ Ρήγα καὶ στιχοπλόκος.

(...Ἐξω—ἔξω τὰ κροντήρια,
ἔξωπλόσκες καὶ ποτήρια,
κοῦπες στάμνες, ὅλα κάτω
τί τοῦ κάκου τὰ φυλάττω.
Εἰς τὸν Ἐλικῶνα τρέξε
μὲ τὶς μοῦσες χαίρου—παῖξε

καῦσε τὴ Βαρελοθήκη,
σύστησε Βιβλιοθήκη...)

Ὁ Κυρίτσης Καραγιάννης γιατρός κι' αὐτός, ἀκραιὸς ὀρθολογιστῆς ποὺ δὲν διστάζει νὰ ζητήσῃ ἀπ' τὸν Ἄλῃ Πασὰ τὴν παρέμβασή του γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ Ρήγα.

Ὁ Βηλαράς, γιατρός, γνωστό, ξεκάθαρο μυαλό, λόγιος, συγγραφέας τῆς «Ρομέηκης γλώσσας» καὶ ποιητής.

«...ὦ πρόληψες τοῦ κόσμου,
τύραννοι τῆς ψυχῆς,
ὁ κόσμος σᾶς λατρεύει
γιὰ νᾶσαι δυστυχής...».

Ὁ Κωλέττης, θερμὸς στὰ νιάτα του ἐπαναστάτης καὶ θετικιστῆς (ποῖος ὅμως εἶναι σὲ θέση νὰ προβλεπῇ τὴν ἐξέλιξη τοῦ κάθε ἀνθρώπου;).

Ὁ Ταλιαπέρας, φωτισμένος Ζακυνθινὸς λόγιος, βοναπαρτιστῆς ποὺ κατάφυγε στὰ Γιάννινα κυνηγημένος. Φίλος τοῦ Σολωμοῦ. Κοντὰ στ' ἄλλα ἔφτιαχνε κι' ὠραίες τηγανίτες γιὰ τὶς συγκεντρώσεις τῶν λογίων.

«ὦ τηγανίτες, ὦ νοστιμάδα. ὦ νοικοκύρης! ὦ συνοδειά! ὦ εὐχαρίστηση! ὦ τί γλυκάδα, ὦ χαροκόπα καλὴ βραδυά... Νὰ ζήσης φίλε, κυρ Ταλιαπέρα...»

Ὁ Καφαλλωνίτης γιατρός καὶ λόγιος Μεταξάς. Ὁ Ζαγορίσιος γιατρός Τσαπραλῆς. Ὁ Καραπάνος, τὸ μορφωμένο ἀρχοντόπουλο τῆς Κόνιτσας. Γυιὸς τοῦ εὐεργέτη Ζήσου Καραπάνου, ποὺ κόσμησε «χρυσῶ τε ἀδρῶ δαιδάλω τε μαρμάρω, κειμηλίοις τε καὶ γραφαῖς» τὸν Ἱερὸν Ναὸ Ἁγίου Ἰωάννου στὸ Βουκουρέστι.

ὦραία, γιομάτη ἔνταση, ἀνάταση κι' ἐνδιαφέρον, ποὺ ἦταν τότε ἡ ζωὴ στὰ Γιάννινα!

Ὁ Καπλάνης πείθεται ἀπὸ τὰ γράμματα τοῦ Ψαλίδα κι' ἀποφασίζει τὴν ἴδρυση τῆς Καπλανεῖου Σχολῆς, μ' ἀρχιδιδάσκαλο τὸν ἴδιο. Μαίνονται οἱ συντηρητικοί. Συκο-

φαντοῦν. Χρησιμοποιοῦν ἀνομολόγητα μέσα. Παραφέρονται. Παρασύρουν μαζί τους καὶ τὸ Ἱερατεῖον.

Ψίθυροι ἀκούγονται ἀπὸ παντοῦ «μάταιος τοίνην ὁ πόνος καὶ ἡ σπουδή του»... Θεωρεῖται ληπερτίνος, καρμπονάρος, φαρμασόνος, γιακωβῖνος, στασιώτης, φιλοτάραχος... Ἔρχεται τὸ Πατριαρχικὸ σιγίλλιο κι' ἀπειλεῖ ἀφορισμό... Μπαίνουν ψύλλοι στ' αὐτιά καὶ τῶν πρὸ δύσπιστων.

Ἔτσι χωρίζουν τὰ πρόβατα ἀπ' τὰ ἐρίφια. Οἱ συντηρητικοὶ ἀρχόντοι παίρνουν τὸ δρόμο τους. Ἀπομακρύνουν τὰ παιδιά τους ἀπ' τὴν Καπλάνειο τὰ στέλνουν στὴ Μπαλάνειο. Μὲ τὴν εὐλογία τῆς ἐκκλησίας. Ἐκεῖ ἐξακολουθεῖ ἡ Σχολαστικὴ Γραμματικὴ. Καὶ τὰ Ἐκκλησιαστικά. Ἔχουν ἀποβληθῆ οἱ Εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες «ποὺ κάμνουναι ν' ἀθεῖσουν ὅσοι τὰς μανθάνουν». Ἔχει ἀποβληθῆ κάθε βιβλίον ποῦναι γραμμένο στὴν ἀπλή διάλεκτο. Ὁ Κοσμάς Μπαλάνος (στὰ νιάτα του φαίνεται πὼς ἦταν, παρ' ὅλη τὴν «βαριά» στὴν πλάτη του κληρονομία τῶν Μπαλαναίων, ὑποψήφιος γι' ἀφορισμό), γίνεται ἀσπίδα τοῦ συντηρητισμοῦ. Τάχα ἀπὸ πνευματικὴ ἀρτηριοσκλήρυνση; Τάχα ἀπὸ ἔλλειψη βαθύτερης ποιητικῆς; Τάχα ἀπὸ συμβιβασμὸ μὲ τὸ δοβλέτι; Ἡ τάχα ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἀπέναντί του εἶχε τὸν Ψαλίδα; Δὲν ξέρω. Στὴ ζωὴ μου πολλὲς φορές εἶδα ἀνθρώπους νὰ πάνε μὲ τὸ ἓνα ἢ μὲ τὸ ἄλλο στρατόπεδο, ἀπὸ ἐντελῶς τυχαῖα γεγονότα. Ἀπὸ προσωπικὰ πείσματα. Ἀπὸ ἀτυχίες. Ἀπὸ στιγμιαῖες ἀντιδράσεις. Καὶ σφράγισαν τὸ μέλλον τους μ' αὐτό. Ἄλλοτε γιὰ καλό, κι' ἄλλοτε ποῖος ξέρει; γιὰ κακό.

Οἱ παζαριῶτες μας ὅμως δὲν πτοοῦνται. Ἐπιμένουν. Δέχονται τοὺς νεωτερισμοὺς σὰν κατάκτησή τους. Θαυμάζουν τὸν Ψαλίδα. Βλέπουν μακρότερα ἀπ' τὴν ἐποχὴ τους. Ἡ Καπλάνειος, εἶναι τὸ σκαλοπάτι γιὰ τὶς σπουδὲς τους στὴν Εὐρώπη...

«Ἡ πρόληψη, αὐτὸς ὁ θανάσιμος ὀχτρὸς κάθε καλοῦ τῆς ἀνθρωπότητος, ὅποῦ δὲν ἀφῆκε ὡς τώρα καὶ δὲν

θέλ' ἀφήκει θαρρῶ, γιὰ πολὺ ἀκόμα καὶ τοὺς πλιὸ προκομένους νὰ ξανοίξουν τὸ χρέος τους προτιμώντας τὸ κοινὸ συμφέρο ἀπὸ τὸ δικό τους...».

Ἀλήθεια μέσα σ' αὐτὴ τὴ σύγχυση, τί θὰ μπορούσε νάχη γίνει ὁ Ψαλίδας ἂν δὲν εἶχε τὴ θερμὴ ὑποστήριξη τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ; Τί γίνονται τόσοι Ψαλίδες σ' ὅλα τὰ πλάτη τῆς γῆς, ὅταν τοὺς κατακλύζει ἡ πρόληψη, ὁ φανατισμός, τὸ μίσος κι' ὁ μύθος «τοῦ τέρατος νεωτεριστοῦ» ποὺ ἐμποδίζει νὰ δουλέψῃ τὸ καθαρὸ μυαλὸ κι' ἡ διαλεκτικὴ τῆς ἱστορίας ἀπρόσκοπτα, ἀπροσχημάτιστα;... Βαρειὰ κι' ἐφιαλτικὴ ποῦναι ἡ νύχτα τῆς ἱστορίας, σὰν ρίχνονται στὴν πυρὰ οἱ νέες ιδέες. Σὰν φράζονται οἱ λεωφόροι τῆς ἀνανέωσης!!.....

Ποιὸς τῶλεγε τότε πὼς μὲ τὸν καιρὸ ὁ Ψαλίδας θὰ θεωροῦνταν δάσκαλος τοῦ γένους κι' ἡ ἐποχὴ του, ἐποχὴ τῆς νεοελληνικῆς ἀναγέννησης;

Ἀπ' αὐτὸ τὸ ἀσημαντὸ, ἄς ποῦμε, Παζάρι, τῆς Κόνιτσας, κι' ἀπ' ὅλα τὰ Παζάρια τῶν μικροπόλεων καὶ κεφαλοχωριῶν τῆς Ἑλλάδας, κείνη τὴν ἐποχὴ, σιγὰ κι' ἀδιάκριτα, συντελέστηκε μιὰ καίρια ἀλλαγή, μιὰ τομὴ θεμελιακὴ στὶς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων.

Δὲν τὴν εἶχαν συνειδητοποιήσει οὔτε οἱ παζαριῶτες οἱ ἴδιοι, ποὺ προχωροῦσαν ἀνύποπτοι στοὺς νέους καιροὺς, μέσ' τὴ φουρτουνιασμένη θάλασσα τῶν ἀνταλλακτικῶν σχέσεων - ἰδρωκοπώντας στὸ καλντερίμι τῆς ἀγορᾶς μ' ἀπώτερη ἐπιδίωξη νὰ «ἰ δ ο ὕ ν ἄ σ π ρ η μ ἔ ρ α», σὰν εἶχαν ἀφήσει τὴ σπιτικὴ παραγωγὴ,—οὔτε οἱ ἄλλοι, οἱ καλοκαθισμένοι ἀρχόντοι ποὺ σόδευαν ἀπ' τὰ τσιφλίκια τους. Βυζαντινὴ — σλαύικη — φράγκικη — ἀρβανίτικη κληρονομιά ποὺ δὲν τὴν ἔθιξαν οὔτε οἱ Τοῦρκοι.

«Οἱ ἄρχοντες ὅσοι ἔχουν τιμάρια πάλιν νὰ ἔχωσι τὰ γονικά τους, τὰ ὑποστατικά τους καὶ τὰ πράγμα-

τά τους, όλα να τα έχουν χωρίς τινός λόγου και άλλα ὅ,τι ζητήσετε να σᾶς τὰ δώσουν...».

Ἡ τομὴ ὅμως αὐτὴ δὲν ἔφτασε στὶς ἀκραῖες συνέπειές της.

Ἀπὸ τὴν τόση σφίξη τοῦ Νοέμβρη, δὲ μπορούσε παρὰ να βγῆ ἕνας Δεκέμβρης κρύος και χιονισμένος. Ἄλλωστε ὅλοι τὸ περιμέναμε.

Κι' ἂν λείπω τ' ἅγια τῶν ἀγιῶ (δηλ. τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου).

Τ' Ἀηνικολοβάρβαρα, θᾶμαι ἄδῶ.

Ἔτσι κάποιο πρωῖ, γιόμιζαν οἱ ὄβοροί, τὰ δέντρα, οἱ κῆποι κι' οἱ δρόμοι χιόνι, μὲ περιπλανώμενα δῶ και κεῖ κοτσίφια, κι' ἔλαμπε ὁ τόπος ὅλος. Εἶχε τόση γοητεία αὐτὸ τὸ ξύπνημα! Πιστεύαμε πῶς:

Ἡ Ἀηβαρβάρα βαρβαρώνει
ὁ Ἀησάββας σαβανώνει
κι' ὁ Ἀηνικόλας παραχώνει.

Γιόρταζε ἡ Κόνιτσα τὸν Πολιοῦχο της, τ' Ἀη Νικολάου. Κι' ἦταν κι' αὐτὸ μιὰ χαρὰ και μιὰ Νίκη πανάρχαια γιὰ τὸν τόπο. Τὴν παλιὰ Μποράτζανη και τὸ Βαρόσι.

Πόσες προσπάθειες και πόσοι μόχθοι, στ' ἀλήθεια, γιὰ νὰ κρατηθῆ ὄρθιο αὐτὸ τὸ Μνημεῖο τῆς Χριστιανικῆς Λατρείας! Νὰ τί λέει ἡ παλιὰ ἐνθύμησις:

«Ἄνωθεν και ἔξ ἀρχῆς ἡ ἐκκλησία μας, εἰς τὴν χώρα μας τὸ πορατζάνος, ὁ ἅγιος νικόλαος ἦταν και παρακκλήσι ὁ Ἅγιος Θεόδωρος (μᾶλλον ὁ Ἅγιος Θεοδόσιος:) και μὲ πολλοὺς κόπους και χαράτζια διὰ τοὺς ἀγαρηνοὺς τὴν ἀνάστησαν και μετὰ ταῦτα ἐρχόντουσαν οἱ ἀγαρηνοὶ και ἐχάλασαν τὸν ἄρθηκα, και πέρασαν χωρίς ἄρθηκα χρόνους πολλοὺς και πάλιν μετὰ πολλὰ ἔξοδα ἔφτιαξαν τὸν ἄρθηκα και ἐζωγράφησαν... ἀπὸ χύ αχεβ' (1612) και ἔγινε πάλιν

συνδρομή καὶ τῶν ἀποστόρησαν καθὼς εἶναι... καὶ ἱστορήθη καὶ τὸ κάτω μέρος τῆς ἐκκλησίας, καὶ τοῦ τοίχου τὸν ἄλλον τὸν ἱστόρησεν ὁ νι... μπέρκου.

«...Εἰς τὰς 1684 μαΐου 25, ἠθελήσαμε ἡμεῖς οἱ μποραζανίτες νὰ ἀνακαινίσωμεν τὴν ἐκκλησίαν μας τοῦ ἁγίου νικολάου, καὶ μὴ ἔχοντας δύναμιν ἀρκετὴν ἐζητήσαμεν ἀπὸ τὸν ἄρχοντα κυρ μπαλάνο ἐξ Ἰωαννίνων βοήθειαν...».

Στὰ 1829, ὁ Ἀηνικόλας ξανακάηκε. Λένε πὼς τὰ παλληκάρια τοῦ Καπλάν μπη (ποὺ κάθονταν ἀπέναντι) τοῦβαλαν νύχτα φωτιά. Καὶ τότε ἄρχισε μιὰ καινούργια, γιομάτη θυσίες προσπάθεια, νὰ ξαναστηθῇ ὁ ναός. Καὶ νὰ γίνῃ αὐτὸς ποὺ εἶναι σήμερα. Τῆ φορὰ αὐτὴ εἶναι ἅγιος Ἐπίτροπος καὶ Πρωτοστάτης ὁ Νικόλα Ζήσ'τατς (Νικόλαος Ζήσης), μιὰ πραγματικὰ ὠραία φυσιογνωμία τῆς Κόνιτσας. Τὰ περισσότερα λεφτὰ θᾶρχονταν ἀπ' τὰ μετόχια τῆς Βελλᾶς καὶ τῆς Πωγωνιανῆς στὴ Ρουμανία. Καὶ τὸ ἔργο προβλέπονταν μεγαλόπρεπο. Κι' ἦρθαν οἱ πρωτομαστόροι τῆς Βούρμπιανης καὶ τῆς Πυροργιανῆς, οἱ ἀγιογράφοι τῶν Χιονιάδων κι' οἱ ταλιαδόροι (ξυλογλύπτες) ἀπὸ τὸ Τούρναβο. Ἀλλά, μόλις ἡ ἐκκλησιὰ ἔφτασε στὴ μέση (στὸ σημεῖο ποὺ φτάνει ἡ πελεκητὴ πέτρα), ὁ Καπλάν μπη φρίαξε. Ξεσήκωνε τοὺς ἄλλους μωαμεθανούς: «Ποῦ ἀφίνετε τοὺς γκιαούρηδες, αὐτοὶ χτίζουν κάστρο γιὰ νὰ κλειστοῦν μέσα καὶ νὰ μᾶς πολεμήσουν». Ἦταν τότε πρόσφατα καὶ τὰ γεγονότα τῆς ἐλληνικῆς ἐπανάστασης. Κανένας ὅμως δὲν συγκινήθηκε. Οἱ περισσότεροι ἦταν κρυφοχριστιανοί. Κι' οἱ ἄλλοι σκέφτονταν: «ἕνας ἅγιος παραπάνω στὸν τόπο κακὸ δὲν κάνει».

Ἐν τῷ μεταξύ, πείνα εἶχε πέσει στὸν τόπο καὶ μέγας σεισμὸς ποὺ τὸ ἀπέδιναν στὸ κάψιμο τῆς ἐκκλησιᾶς. Κι' ἔτρεμαν.

«1829 ἀπριλίου 20. Ἦγινε σεισμὸς μέγας, ἡμέρα κυριακὴ εἰς τὰ Ἰωάννινα εἴμασταν στὴν ἐκκλησίᾳ εἰς τὴν λειτουργίαν καὶ τόσοσ σεισμὸς ὅπου δὲν θυμόταν

κανένας γέροντας νὰ ἔγινε... εἰς τὸν αὐτὸν χρόνον
τόση πείνα ἔγινε ὅπου ἀπέθαναν κόσμος ἀπὸ πεί-
να καὶ δὲν εὐρίσκετο ψωμὶ ὕστερα ὅμως εἰς τὸν Ἀ-
πρίλιο μῆνα ἐξέπεσε ὅπου ἦταν διακόσια πενήντα
εἰς τὸ φόρτωμα καὶ ἦλθεν ἑκατὸν σαράντα καὶ κά-
νας δὲν ἔλεγε διὰ ψωμὶ ὁ κασαμπᾶς γεμᾶτος».

Αὐτὰ σημείωνε στὴ μέσα σελίδα τοῦ ἐξωφύλλου,
στὸ ἐγχειρίδιο «Περὶ φυλακῆς τῶν αἰσθήσεων κλπ.
τοῦ ἐν μοναχοῖς ἐλαχίστου Νικοδήμου ἀγιορείτου...».
Ὁ Νικόλαος Ἰωάννου, ὁ καὶ ἀναγνώστης ὁ ἐξ Ἀ-
ριζίστας ἐν σωτηρίῳ ἔτει 1829 ἀπριλίου 12».

Ἄφησαν τὸν Καπλάν μπεη πεισματωμένο καὶ μόνο.
Ἐκεῖνος ὅμως δὲν τῶβαλε κάτω. Ἔβαλε τὰ παλληκάρια
τοῦ στήν Κούλια, ποὺ ἦταν ἀκριβῶς ἀπέναντι, νὰ πυ-
ροβολοῦν, καθένα ποὺ θὰ τόλμαγε νὰ πλησιάσῃ στήν
ἐκκλησιά. Κι' ἔτσι ἄρχισε μιὰ μεγάλη προσπάθεια, ἀ-
πὸ μέρος τοῦ Χριστιανοῦ γιὰ τὸ τέλειωμα τῆς ἐκκλησιᾶς.
Στὴν ὁποία πρωταθλήτρια ἀναδείχτηκε ἡ γριὰ καλόγρια
Μηλιώνω, ποὺ κουβάλαγε νύχτα λάσπη καὶ νερὸ καὶ ψύ-
χωνε τοὺς μαστόρους, νὰ δουλεύουν μέχρις ὅτου φτάσουν
τὸ τοῖχο στήν κορφή. Λένε, μάλιστα, πὼς τρεῖς φορὲς σβή-
στηκε τὸ ὄνομα τοῦ Νικόλα Ζήση, σὰν ἰδρυτὴ τῆς ἐκκλη-
σιᾶς, γιὰ τὴν γραφῆ τῶνομα τῆς Καλόγριας.

Πρωτομάστορας στὸ χτίσιμο ἦταν «ὁ Χρῖστο γίωσης
μὲ τοὺς ὑγιούς του, ἀπὸ βούρμπιανη» ὅπως λέει ἡ
ἐνθύμησις. «Κι' ὁ ναὸς ἐγκενιάσθη διὰ χιρὸς τοῦ θεο-
φηλεστάτου ἐπισκόπου κυρίου Ἱεροθέου ἐβίας τοῦ
ἐξ ἄρτης, ὄντος ἐδὸ διὰ τὸ τεύρη (1843 οὐκτωβρίου
26) ἀρχιερατεύοντος Ἰωαννίνων κὲ βελλᾶς κυρίου
Ἰωακὴμ Χίου, ἐπιτροπεύοντος κυρίου παρθενίου σι-
φνίου, προεστεύοντος κυρίου νικολάου Ζίσση τάτζη,
ἐπιτροπεύοντος τόλι πασχάλι, ἐφημερεύοντος ἡς αὐ-
τὴν τὴν ἐκκλησίαν κυρίου παπαγεώργη νάνη, Χρυ-
σάνθου Ἱερομονάχου Λαϊνᾶ, παπαχρίστου ἐξ Ὁ-

στανίτζης καὶ εὐταξία κωνσταντὶ γόση. (1843 Σεπτεμβρίου 30.)».

Γκρινιάρηδες, καχύποποι καὶ μοχθηροὶ πολλοὶ Κονιτσιῶτες, ἔβλεπαν τὴ δραστηριότητα τοῦ Νικόλα Ζήση (πού μαζὺ μὲ τὴν ἐκκλησία, ἔχτιζε καὶ τὰ σχολεῖα τῆς Κόνιτσας, διώρθωνε καὶ τὸ Μητροπολιτικὸ Μέγαρο) μὲ στραβὸ μάτι καὶ δὲν ἄφιναν εὐκαιρία, ὅπως γίνεται σ' ὅλες τὶς ἐπαρχίες, μὲ μισόλογα κί' ὑπονοούμενα νὰ θίγουν τὴν ἀνιδιοτέλειά του.....

Ὁ Νικόλα Ζήσης, ὅμως δὲν τόβαζε κάτω. Συνέχιζε τὸ ἔργο του, κάνοντας πὼς προσπερνοῦσε τὶς κουβέντες του. Μέσα του ὅμως ἔβραζε. Καὶ καρτεροῦσεν νάβρη εὐκαιρία γιὰ ἐκδίκηση, πού τὴ βρῆκε ὅταν οἱ Κονιτσιῶτες πανηγύριζαν τὰ ἐγκαίνια τούτων τῶν ἔργων του. Βγάζοντας τὸν καθιερωμένο πανηγυρικὸ του λόγο, κατάληξε ὡς ἐξῆς...

— Βέβαια, πολλοὶ μὲ κατηγοροῦσαν πὼς ἀπ' ὅτι ἔκαμα, ἐπωφελήθηκα κί' ἐγώ. Δὲν σὰς τὸ κρύβω. Πραγματικά. Ἔφτιαξα τὴν Ἐκκλησία. Ἔφαγα. Ἔφτιαξα τὰ σχολεῖα. Ἔφαγα. Ἀλλὰ ὅπως ξέρετε, ἔμειναν ἄφτιαχτοι οἱ καλέδες (ἀποχωρητήρια) τῶν σχολειῶν Ἀφίνω λοιπὸν σ' αὐτοὺς τοὺς κυρίους, τοὺς καλέδες τῶν σχολείων. Νὰ τοὺς φτιάξουν... γιὰ νὰ φάνε κί' αὐτοί.»

Τ' ἄη Νικολάου, τὸ σχολεῖο ἀργοῦσε, κί' εἶχαμε στὴν ἐκκλησιὰ δοξολογία:

«Κανόνα πίστεως

Καὶ εἰκόνα πραότητος...».

Κί' ὅταν τέλειωνε ἡ δοξολογία, μουδιασμένο ἀπ' τὸ κρύο τὸ λεφούσι, τραβοῦσε γραμμὴ γιὰ τὰ σπίτια. Πρῶτη χειμωνιάτικη γιορτὴ, πού τ'ὄδειχνε ἀπὸ παντοῦ. Στὸ κάθε σπίτι, ὁ σιτζαντὲς (ὑφαντὸς διάδρομος) σὲ παραλάβαινε στὴν ἐξώπορτα, γιὰ νὰ σὲ περάση στὸν ὄντά, στὴν κλούφα, πούταν τεντωμένη φίσκα, μὲ κάτι γύφτικα καρφιὰ κί' ἓνα μικρὸ μοκαβὰ γιὰ στήριγμα. Ὁ νοντὰς, κατάμεστος ἀπὸ κόσμο. Μιὰ γλυκειὰ ζεστασιά, ποῦρχονταν ἀπὸ τὰναμμένο

τζάκι και τὸ ἐφεδρικό μαγκάλι, ἔκανε τὸ ἄρωμα τῶν κρεμασμένων στὸ ταβάνι, και πίσω ἀπ' τὴ μεσάντρα μισοσάπιων μήλων, σταφυλιῶν, ροδιῶν και σμπεκιῶν, νὰ σοῦ ἀφήνη τὴν αἴσθησι τῆς αἰώνιας γλυκύτητας. Ὁραῖο κι' ἀπαλὸ τὸ «ἄνισο» στὸ τσίπουρο. Κι' ἀκόμα πιὸ ἀπαλότερη ἢ μυρουδιά τῆς κανέλλας, μέσα στὸ γλυκὸ καρύδι, ποὺ, σερβίρονταν σὰ πρῶτο ἢ δεῦτερο γλυκό. Καὶ μὲ «τὴ βοήθειά σας». «Κι' ἀπὸ χρόνου». Ὁρθιος στὴν πόρτα ὁ γιορτάζων, ἀντεύχονταν μ' ἓνα πανάρχαιο ἐθιμοτυπικό...

Περνοῦσε τ' Ἀθηνοκόλου, κι' ἔρχονταν ὁ Ἀησπυρίδωνας, ποὺ γιάτρευε τὰ σπυριά. Καὶ μετὰ ὁ Ἅγιος Ἐλευθέριος, ποῦταν γιὰ τὶς ἐγκυμονοῦσες ὁ προστάτης. Τὶς λεπτέρωνε μὲ τὸ Καλό. Τοῦ κάναν λειτουργία. Κι' ἐπαιρναν ἀπὸ τὸν παπὰ τὴν εὐχή του.

Ὅσο ὅμως μάζευαν οἱ μέρες, τόσο και βιαζόντουσαν νὰ φτάσωμε στὰ Χριστούγεννα. Νὰ ἐτοιμάσουμε τὸ Χριστόψωμο — τὴν κ'λούρα ποὺ λέγαμε — κι' ἐμεῖς τὰ παιδιὰ νὰ βγοῦμε γιὰ τὰ «Κόλλινα», μέλλιντα Χριστὸς γεννᾶται σήμερα...» και νὰ συμπιάξουμε κανένα «κ ό τ σ ι» νὰ παίξουμε σὶς διακοπές, «τὸν τουρὰ και τὸ βασιλιά»...

Ὅμως, οἱ μέρες ἦταν πονηρές και τὰ βράδυα ἐπικίνδυνα. Ποῦ νὰ πλησιάσουμε στοὺς λάκκους! Ὅλο και κάτι ὑποπο κουνιόνταν κεῖνες τὶς μέρες στὰ ξηραμμένα φυλλάρια και τὰ βούζια. Ὅλο και κάτι περίεργα ὄντα, ἔβγαιναν σὶς γωνιές, «μὲ κόκκινα μάτια, τραγίσια πόδια, χέρια σὰν τῆς μαῖμοῦς, και τριχωτὸ σῶμα»... γιὰ νὰ μᾶς λαχταρίσουν... Κι' ἡ φαντασία μας ὀργίαζε. Καὶ τρέμαμε τοὺς καλλικάτζαρους — «Αὐτοὺς ποὺ βγαίνουν τὴ νύχτα στοὺς λάκκους» — Κι' εἶχαμε ἀλάτι σὶ τὴ τζέπη ἢ κανένα σκόρδο νὰ τοὺς ξορκίσουμε. Κι' ἔτοιμο στὸ στόμα τὸ «Πιστεύω εἰς ἓνα Θεό, πατέρα παντοκράτορα»... Δραστικό ὄπλο, γιὰ κάθε ἀντίχριστο πλάσμα...

Γύρω ἀπ' τὴν τάβλα, στὸ μαντζάτο ἢ τὸ χειμωνιάτικο, πάνω στὸ στολισμένο μὲ πολύχρωμα γιάνια μπάσι, σταυροπόδι, θὰ καθίσῃ καὶ φέτος ἡ κονιτσιώτικη οἰκογένεια γιὰ νὰ γιορτάσῃ τὸν Ἀηθασίλη.

Ζεσιτὴ ἀπὸ τὴ γάστρα θὰ φθάσῃ ἡ κρεασόλητα, πού θά'χη κρυμμένο, στὸν κόθρο μέσα, τὸν παρά.

Λύπες κι' ἔγνοιες θὰ διωχθοῦν μακρὰ ἀπὸ τὸ σπίτι, μαζὺ μὲ τὰ κακὰ πνεύματα τοῦ Σαραντάημερου. Κι' εὐχὲς γιὰ ἓνα χαρούμενο καινούργιο χρόνο θὰ εἰπωθοῦν ἀπ' ὅλους.

Εὐτυχισμένος ὅποιος βρῆ τὸν παρά (τὸ φλωρί).

Ἀκόμα στῶν παιδιῶν τ' αὐτιά, θ' ἀντηχοῦν οἱ μεταλλικοὶ ἤχοι τοῦ τρίγωνου ἢ τοῦ μπαγκκρατισοῦ, πού συνώδευε τὰ κάλλαντά τους στὶς γειτονιὲς δυὸ ὀλόκληρες βδομάδες.

«Κόλιντα μέληντα Χριστὸς γεννᾶται σήμερα
στοὺς οὐρανοὺς ἀπάνω
Καὶ οἱ ἀγγέλοι χαίρονται
καὶ τὰ δαιμόνια σκάζουν...»

.....
Κι' ἔλεπα τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτοχρονιάς:

«Ἅγιος Βασίλης ἔρχεται
γ' ἀπὸ, ν' ἀπὸ τὴν Καισαρεία
κρατᾷ εἰκόνα καὶ χαρτί...»

.....
Ὑστερα ὁ ἀρχηγὸς τῆς οἰκογένειας παίρνοντας ὕψος τελετουργικό, θὰ σηκωθῆ ἄργά, θὰ κάμῃ τὸν σταυρό του, θὰ στριφογυρίσῃ τὸ σινὶ ποῦχει μέσα τὴν πῆττα, τρεῖς φορές. Καὶ λέγοντας «καὶ τοῦ χρόνου» θ' ἀρχίσῃ κόβοντας τὴν πῆττα σταυροειδῶς καὶ σὲ ἴσα ἀκριβῶς φελιά.

Τὸ πρῶτο φελὶ γιὰ τὸν Ἅγιο. Τὸ δεύτερο γιὰ τὸ σπίτι, τὰ χωράφια καὶ τὰ ζῶα. Τὸ τρίτο γιὰ τὸ φτωχό. Τὸ τέταρτο γι' αὐτοὺς πού λείπουν. Κι' ἔλεπα γιὰ ὅλους τοὺς παρισταμένους μὲ τὴ σειρά.

“Όλα γίνονται μ’ ἀπαράβατη ἱερὴ διαδικασία, πού θυμίζει τὴν ρωμαϊκὴ παράδοση τῶν Σατουρναλίων ἢ ἂν θέλετε ἀκόμη πιὸ παλιότερα, τὴν ἀφιέρωση στὴν Δήμητρα τοῦ «Θαλυσίου ἄρτου» κατὰ τὰ Θαλύσια τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Κάθε μιὰ κίνηση, καθένας λόγος ἔχει τὸ συμβολισμό του. Τὰ πάντα καλοῦνται γιὰ νὰ συμβάλλουν στὴν καλὴ τύχη τῆς οἰκογένειας καὶ τὴν καλὴ σοδειά.

Ὁ σταυρὸς τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογενείας ἀγιάζει τὴν πῆττα.

Ἡ πῆττα θεωρεῖται ὅτι φέρνει εὐλογία καὶ καλὴ τύχη.

Τὰ ἴσια κομμάτια, τὰ ἴσια φελιά τῆς πῆττας, ἀποτελοῦν τὴ δίκαιη καὶ συμβολικὴ κατανομή τῆς μοίρας ὅπως ἀκριβῶς τὴν θέλει ὁ ἄνθρωπος.

Τὸ πρῶτο κομμάτι πού ἀφιερώνεται στὸν Ἅγιο, εἶναι γιὰτὶ ἀπ’ αὐτὸν ζητᾶμε προστασία. Σὲ λίγο τὸ φελὶ τοῦτο θὰ τοποθετηθῆ στὰ εἰκονίσματα.

Τὸ δεύτερο κομμάτι πούναι γιὰ τὸ σπίτι, τὰ χωράφια καὶ τὰ ζῶα, ἀποτελεῖ σπονδὴ στὰ ἀρχαῖα ἐφέστια πνεύματα καὶ στὰ πνεύματα τῆς παραγωγῆς. Τὸ κομμάτι τοῦ φτωχοῦ, εἶναι ἐξιλέωση καὶ ἐξουδετέρωση τοῦ φθόνου γιὰ τὰ ἀγαθὰ πού δίνει στους εὐτυχεῖς συνδαιτημόνες τὸ συμπόσιο.

Τὸ κομμάτι τῶν ξενητεμένων ἀποτελεῖ πρόσκληση μὲ τὴ φαντασία ὅλων τῶν ἀπόντων μηδὲ καὶ τῶν νεκρῶν ἐξαιρουμένων. Καὶ ὁ χρυσὸς ἢ ἀργυρὸς παρὰς θεωρεῖται παλιόμορον τῆς βασκανίας. Πανάρχαια ἱστορία, πού δείχνει τὸν ἀκατάλυτο δεσμό, πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στους ἀρχαίους καὶ σὲ μᾶς.

Ἡ Πρωτοχρονιά, ἀπαπεῖ πέρα ἀπ’ αὐτὰ ὅλα, ἰδιαίτερη προσοχή. “Ὅχι ἔγνοιες, ὄχι θυμούς. Κάθε τί πού γίνεται σήμερα βάζει τὴ σφραγίδα του στὰ γεγονότα ὅλου τοῦ χρόνου.

Δεισιδαιμονικὴ σκέψη τῆς βυζαντινορωμαϊκῆς νοσηνίας.

Ἀλήθεια πόση παιδικότητα, σ’ ὅλον αὐτὸν τὸν Οἰωνισμό τῆς Καλοχρονιάς!

Ἡ τομὴ ὅμως αὐτή, δὲν ἔφτασε, σὺν ἀκραιῖς συνέπει-
 ἔς της. Ὁ μηχανισμὸς τῆς πρωταρχικῆς συσσώρευσης τοῦ
 κεφαλαίου, στοὺς παζαριῶτες μας, σὲ τοῦτα τὰ μέρη, δὲν
 δούλεψε, ὅπως θᾶπρεπε. Ἡ χιονοστιβάδα, κατηφόρησε γιὰ
 λίγο καὶ ξέμεινε.

Θολὰ τὰ χρόνια. Τούρκικος ζυγὸς, Νομαδικὴ κρατι-
 κὴ διάρθρωση καὶ νοοτροπία, μὲ προαιώνιες ὀργανικὲς πα-
 ραμορφώσεις.

Ἐνῶ ἡ οἰκονομία πεζομένη ἀπ' τοὺς καιροὺς, ἔπαιρ-
 νε κάποιον ρυθμὸν, ὀργανώνονταν ὅλο καὶ σὲ σωστότερες,
 δυναμικότερες συνδέσεις, ἄτομον μ' ἄτομον, ὀμάδα μὲ ὀμά-
 δα, περιοχὴ μὲ περιοχὴ, σὲ βελτιούμενες διαρκῶς ποιοτι-
 κὰ κλιμακώσεις (ποὺ ὅσο ὁ καιρὸς περνοῦσε ἔτεινε νὰ
 μετατραπῇ σ' ἓνα αὐτορυθμιζόμενο κοινωνικὸν μηχανισμόν,
 μ' ἐξαρτημένα ἀνακλαστικὰ κι' ὠκεάνειες δυνατότητες),
 οἱ θεσμοὶ τῆς πολιτείας ἦσαν σκιῶδεις, σχεδὸν ἀνύπαρκτοι,
 σὲ τέτοιο σημεῖον, ὥστε μποροῦσε ὁ καθένας, ὁ ὀποιοσδή-
 ποτε, ποὺ θὰ διάθετε καὶ τὴν παραμικρότερη δύναμιν, κρα-
 τικὴν, παρακρατικὴν ἢ ἐξωκρατικὴν, ἀσκώντας μιὰ κάποια βία,
 νὰ τῆς φράξῃ ἀποφασιστικὰ, καταστροφικὰ τὸ δρόμον.

Πότε;

Σὲ μιὰ περίοδο ποὺ ὅλα κρέμονταν ἀπὸ ἓνα τίποτα,
 ἀπὸ ταχύτητες κι' εὐελιξίες, γιὰ νὰ πιαστῇ τὸ τραῖνον, λίγο
 μετὰ τὸ ξεκίνημά του.

Κι' ὅσο σιὰ πράγματα ἦταν ὁ Ἄλῃ Πασάς, ὅλα πήγαιναν καλά.

«Ἐτει 1814, Σεπτεμβρίου 26. Θύμηση, ποιὸς ζῆ καὶ νὰ μονολογῆ τὰ θάματα τοῦ Ἄλῃ Πασᾶ βεζύρη, τί ἔκαμε καὶ τί θὰ κάμη ὁ Θεὸς τὸ ἠξεύρει. Καὶ αὐτὸς ἐξετόπισε τοὺς ἀγάδες ἀπὸ τὰ σπίτια τους καὶ ἀπὸ τὸν τόπο τους καὶ τὰ χωριά τους, τοὺς ἀτζαμῆδες καὶ ἄλλους πολλούς. Καὶ τοὺς χριστιανούς τοὺς ἔχει καλά καὶ ὁ Θεὸς νὰ ἔχη κι' αὐτὸν καλά. Τὸ σήμερον γράφω καὶ αὔριον δὲν ἠξεύρω τί μέλλει νὰ γίνη. Παπαδημήτρης ἀπὸ Τσαμαντᾶ εἰς ἔνδειξιν καὶ ἐνθύμηση τοῦ καιροῦ γράφω καὶ ἄλλος σὲ τέτοια χρόνια νὰ μὴ γράφη, τί εἶναι κατάρα καὶ νὰ συχωρέση ὁ Θεὸς καὶ ἐμένα ἀπὸ τίς πολλές ἀμαρτίες...».

Περίεργη φυσιογνωμία ὁ Ἄλῃ Πασάς. Τύραννος. Βίαιος. Σκληρός. Ἀπάνθρωπος. Λάγνος. Ἀσελγής. Ἐνσεσαρκωμένος, δαίμων... Ναί. Ἀλλά... Παρ' ὅλα ταῦτα: Μιὰ χθόνια δύναμη. Ἐνα ἱστορικὸ γεγονός. Ἐνας μοναδικὸς γιὰ τὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία, Πασάς.

Τὸ μεγαλύτερό του προσόν: Εἶχε τὴν ὄσφρηση τοῦ «Μεγάλου». Ἦξερε νὰ διαλέγη συνεργάτες, νὰ χρησιμοποιοῦ τοὺς ἀξιότερους στὴν καγκελαρία του. Πρῶτος ἔπασσε τὸ νόημα τῶν καιρῶν. Τὸ ἀνέβασμα τῶν ἀστῶν. Καὶ πῆγε μετὰ τὸ μέρος τους. Ἦταν ἕνας ἐπαναστάτης μὲ συνείδηση. Σὲ μιὰ περιοχὴ καὶ μιὰ ἐποχὴ τῆς ἱστορίας κατ' ἐξοχὴν πρόσφορη. Δὲν τὸν ἐνδιέφερε τὸ θρήσκευμα καὶ ἡ ἐθνικότητα. Λογάριαζε τὸ ἴδιο Ρωμιούς, Ἀλβανούς καὶ Τούρκους. Χριστιανούς, μωαμεθανούς καὶ ἑβραίους.

Ποῦ τὸ χρωστοῦσε τοῦτο;

Ποτὲ ἄλλοτε, οὔτε μέχρι σήμερα, ἡ γεωγραφικὴ περιοχὴ τῆς ἐπικρατείας του δὲν πλησίασε τόσο πολὺ τὴν προηγμένη Εὐρώπη. Καὶ ποτὲ ἄλλοτε ὁ θάνατος ἐνὸς ἀνθρώπου δὲν στοίχισε τόσο πολὺ σ' ἕναν τόπο, ὅσο ὁ σκοτωμὸς

του. Καίρια ἢ συντριβὴ μιᾶς μοναδικῆς ἀνάτασης. Φραγ-
μὸς ὀριστικὸς στὸ δρόμο τῆς ἀναγέννησης

Οἱ παζαριῶτες μας, σὰν γίνονταν νοικοκυραῖοι, καὶ σὰν ἀποκτοῦσαν χτήματα καὶ μπάσινες στὸν κάμπο, ἔτσι ὅπως βρίσκονταν ἀπροετοίμαστοι ν' ἀντιμετωπίσουν τούτη τὴ θεμελιακὴ τους «ἀλλαγὴ θέσης» δὲν ἦσαν καὶ σὲ θέση νὰ προσφέρουν τίποτε τὸ καινούριο στὶς σχέσεις τους μὲ τοὺς ἀγρότες. Βολεύτηκαν ὅπως, ὅπως, ἀντιγράφοντας τὰ χούγια (τὶς συνήθειες) τῶν παλιῶν ἀρχόντων - μόνο, ποὺ σὰν καινούριοι ἄρχοντες, δὲν εἶχαν καὶ τὴν «ἀρχοντιά» τῶν παλιῶν. Ἦσαν βιαστικοί, γκρινιάρηδες, κι ἀδέξιοι. Κοιτοῦσαν νὰ βγάλουν, κι' ἀπὸ τὴ μύγα ξίγκι.

«Ἐάν δὲν πεινάσουν οἱ φτωχοί, οἱ ἀρχόντοι δὲν χορταίνονται».

Ἐφριξε ὁ φτωχός, μὲ τὰ καινούρια ἀφεντικά. Τίναξε τὸ γιαντὶ του καὶ διπλοκουμπώθηκε.

Ὁ καημένος ὁ παζαριώτης, δὲν πίστευε στὴν προκοπὴ του. Κατατρύχονταν μόνιμα μὲ τὸ ἄγχος τῆς «ἐπανόδου ἀπὸ τὴν ἀρχή». Ἐβλεπε στὸν ὕπνο του, πὼς εἶναι ἀναγκασμένος νὰ ξαναρχίσῃ ἀπὸ τὸ τίποτα καὶ λαχτάριζε.

«Βοήθα φτωχέ μου, βοήθα με, μὴ γίνουμ' ἴσα κι' ἴσα»...
Τοῦτο τὸ σύμπλεγμα τῶχουμε ὅλοι οἱ λαοί, στὶς παλιές κοινονίες. Προαιώνιο στίγμα. Καὶ δείχνει πὼς γεράζουμε γρήγορα, εὐθύς μετὰ τὴν πρώτη μας ἀποκατάσταση. Ὅπως δείχνουν ὅμως τὰ πράγματα, τὸ σύμπλεγμα τοῦτο εἶναι στοιχεῖο βασανιστικὸ, ἀνασχετικὸ, δὲν εἶναι στοιχεῖο προόδου. Στὸ νέο κόσμο, τέτοιο σύμπλεγμα δὲν ὑπάρχει. Γιὰ τὸν Ἀμερικάνο, τίποτα δὲν εἶναι ὀριστικὸ ἔξω ἀπ' τὸ θάνατο. Τὸ νὰ ξαναρχίσης ἄπειρες φορές ἀπ' τὴν ἀρχὴ καὶ δυνατό, καὶ φυσικὸ, ἀλλὰ κι' εὐχάριστο εἶναι. Σχεδὸν εἶναι καθῆκον. Ὑπάρχουν ὅμως πάντοτε τόσες εὐκαιρίες; Ἐδῶ εἶναι τὸ

πρόβλημα. Τὸ βέβαιο εἶναι πὺς αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι δὲν γε-
ράζουνε ποτέ. Δὲν τὸ βάζουν κάτω. Νοιώθουν σὰν παιδιά.
"Ἴσως μάλιστα νὰ παρανοιώθουν πὺς εἶναι παιδιά....

Παράδιναν τῇ γῆ τους, οἱ παζαριῶτες νοικοκυραῖοι,
στοὺς τοιφτοῆδες (ζευγίτες) Ρωμιούς ἢ Τούρκους ἀπὸ τῆ
Κάτω Κόνιτσα. Καὶ γίνονταν σέμπροι. Ἐνάλογα μὲ τὸν
καιρό, τὸ χωράφι καὶ τὶς περιστάσεις κλείνονταν ἢ συμφω-
νία τ' Ἀηδημητριοῦ. Μισακάρικο, τριτάρικο ἢ μὲ τὸ ἥμορο
(γεώμορο). Ἡ μοιρασιά σ' ἀνάλογα μερίδια γίνονταν ἀ-
φοῦ ἔβγαινε τὸ δέκατο ποῦπαιρναν οἱ μουλτεζίμηδες (δε-
κατιστὲς - φοροεισπράκτορες). Καμμιά φορὰ σὰν τύχαινε
στὶς μπάσινες νὰ μένουν καὶ παρακεντέδες (παλιοὶ ἰδιο-
κτῆτες) ἄφηναν τῇ γῆ σ' αὐτοὺς νὰ τὴν καλλιεργοῦν γιὰ
λογαριασμὸ τῶν νοικοκυραίων.

Τοιφτοῆδες καὶ παρακεντέδες,

...ἀνάθεμα δυὸ πράματα

φτώχεια καὶ γεράματα...

στὶς κενὲς ὥρες δὲν ἔμειναν ἀργοί. Γίνονταν πολυτεχνί-
τες. Κουβαλοῦσαν καψόξυλα στὰ σπίτια. Ἐκαναν τὸν ἀ-
γωγιάτη. Δούλευαν στ' ἀργαστήρια τοῦ Παζαριοῦ σὰν καλ-
φάδες καὶ τεχνίτες. Ἀκολουθοῦσαν καὶ καμμιά φορὰ τοὺς
νταϊφάδες τῶν μαστόρων, ἀπὸ χωριὸ σὲ χωριό.

Χριστοῦγεννα ὅμως καὶ Πάσχα, ὅπως καὶ νᾶχε τὸ
πράμα

ποὺ σὲ ταῖζει καὶ σὲ ὀρίζει

ἄσπριζαν (ἀσβέστιωναν) τὰ σπίτια τοῦ σέμπρου των — τοῦ
νοικοκύρη — Τοῦφτιαναν τὸν τραχανὰ τῆς χρονιάς, ξυ-
νὸ ἢ κοφτό, ὅπως τὸν πεθυμοῦσε ἢ ἀφεντιά του. Καὶ τοῦ
κουβαλοῦσαν τὴν σαλαριά (τὸ πρόβατο, τ' αὐγὰ τὶς κόττες
καὶ τὰ ξύλα γιὰ ξεχειμώνιασμα).

...Ἄπ' τὴν ἔρμη τὴν σπορὰ

τ' ἀφεντὸς τὸ γήμορο

τοῦ βασιλιᾶ τὸ δέκατο

τοῦ παπᾶ τὰ πρόσφορα
τρεῖς φορές ὁ σπόρος της
τοῦ δραγάτη, τοῦ ζευγαῖ
Κι' ἂν μένει θὰ μεράσουμε...

Τὸ μαλλιοστράβηγμα τῶν σέμπρων, γίνονταν στ' ἀλώ-
νι. Ἔφταν' ὁ ἀφέντης πάνω στὴν ὥρα, φουριόζος καὶ κα-
χύποπος. Τὸ ἓνα δὲν τοῦ ἄρεσε, τὸ ἄλλο τοῦ βρωμοῦσε.
Ἄλλὰ τὸ μάτι ἀστρείτης. Ἔκοβε μὲ τὸ πρῶτο. Λογάριαζε
τὰ καντάρια ποῦ θὰ σήκωνε.

Τί νὰ εἰπῇ ὁ καημένος ὁ σέμπρος. Καταλάβαινε. Ἔ-
βλεπε τὸν «ἄρπαγα». Ἄλλὰ δὲν μιλοῦσε. Σάμπως κι' ἄλλο
σέμπρο ν' ἄβρισκε, τὰ ἴδια δὲν θὰ τράβαγε.

«Καὶ τοῦτο δικό μου καὶ κεῖνο τῆς ἀφεντιάς μου».

—Βλέπεις σέμπρε;

—Βλέπει ὁ Θεός, ἀποκρίνονταν μὲ μακροθυμία ὁ
σέμπρος.

Ὅταν τέλειωνε ἡ μοιρασιά. Πρῶτα φόρτων' ὁ ἀφέντης
στὰ ζωντανὰ τοῦ σέμπρου. Κι' ἔπειτα ὁ σέμπρος. Ποῦ νὰ σκε-
φτῇ ὁ καημένος ὁ τσιφτοῦς ν' ἀλλάξῃ τούτη τὴ προαιώνια
σειρὰ τῶν πραγμάτων; Ἄλλὰ καὶ τί νὰ πρωταλλάξῃ; Καὶ
μὲ ποιόν;

«Ὁ φτωχὸς τὸ δίκιο τ' ὄχει μόνο γιὰ νὰ κλαίγεται»...

Τρομαχτικὴ ἡ δύναμη τῆς παροιμίας καὶ τοῦ γνωμικοῦ...
Συμπυκνώνουν τὶς ψυχικὲς ἀντιδράσεις τοῦ λαοῦ καὶ
δίνουν συγκεκριμένη μορφή σὲ καταστάσεις, συναισθήματα
καὶ σκέψεις. Ἀπὸ στόμα σὲ στόμα, ὡς μεταδίδονται, μιὰ
παροιμία κι' ἓνα γνωμικό, ἀποκτᾶνε μιὰ κάποια ποίηση
(ἔξω ἀπ' τὰ τυχαῖα ἔξωτερικὰ στοιχεῖα, τὴν ὁμοιοκαταλη-
ξία καὶ τὸ ρυθμὸ) καὶ μιὰν αἴσθηση λυτρωτικὴ.

Εἶναι καταπληκτικὸ τὸ πῶς ἀποδέχεται τὸ νόημα, τὴ
γεύση καὶ τὴ διδαχὴ — τὴ δυναμικὴ φιλοσοφία — τῆς πα-
ροιμίας, καὶ τοῦ γνωμικοῦ κι' ὁ τελευταῖος ἄνθρωπος τοῦ
λαοῦ.

Ἴσως νὰ μὴν ὑπάρχη ἄλλος «τόπος κοινός» τοῦ λόγου, γιὰ ὅλους μας, ὅσο εἶναι ἡ παροιμία καὶ τὸ γνωμικό. Σὲ τελευταία ἀνάλυση, ἡ ποιότητα τῆς ζωῆς ἐνός λαοῦ, κάτι ποῦ διαφεύγει ἀπὸ οποιαδήποτε λόγια μελέτη, καθρεφτίζεται θαυμάσια σ' αὐτὲς τὶς λίγες λέξεις ποῦ ἀποτελοῦν τὶς παροιμίες καὶ τὰ γνωμικά του. Ὦρες - ὦρες οἱ παροιμίες καὶ τὰ γνωμικά μοιάζουν σὰν ἓνα σύνθημα... ποῦ συναρπάζει... Εἶναι τρομακτικὴ σὶ' ἀλήθεια ἡ δύναμη τῆς παροιμίας καὶ τοῦ γνωμικοῦ.

Ἀπὸ τούτη τὴ συνταρακτικὴ ἀλλαγὴ, κάτι πρόλαβε νὰ κερδίσει κι' ὁ κοσμάκης — ὁ μεροκαματιάρης — ὁ φτωχός—. Λίγο μὲ τὰ μεροκάματα σὶ' ἀργαστήρια. Λίγο μὲ τὶς δουλειὲς τοῦ ποδαριοῦ, ἢ τὶς δουλειὲς τ' ἀγωγιάτη, λίγο μὲ τὰ ξύλα, λίγο μὲ τὶς ἄλλες τέχνες ὅλο καὶ βελτιώνονταν ὁ τρόπος τῆς ζωῆς του. Ἄνοιγαν καὶ τῶν παιδιῶν τὰ μάτια μὲ τὰ γράμματα, ποῦ γίνονταν κοινὸ κτῆμα.

Κρίμα ὅμως, ποῦ τούτη ἡ ἀνοίσις δὲ βάσταζε πολὺ.

Τὴν Πρωτοχρονιά τ' ἀπόγεμα θὰ γίνουν οἱ ἐπισκέψεις στοὺς Βασιληδες. Κανένας δὲν ριψοκινδυνεύει νὰ πάη πρωινός σὲ ξένο σπίτι, χρονιὰρα μέρα, γιὰτὶ κανένας δὲν εἶναι θέβαιος γιὰ τὸ ποδαρικό του.

Κι' ὅλο τ' ἀπόγεμα, καὶ τὶς ἄλλες μέρες ποῦ θὰ ἐπακολουθήσουν, θὰ ρωτοῦν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον «Ποιὸς τὸν βρῆκε τὸν παρά;» Κι' ἔτσι θὰ φτάσουμε στὴν παραμονὴ τῶν Φώτων. Τὸ μεγάλο νταραβέρι θάχει ξεθυμάνει. Τὸ μελισολοῖ τῶν παιδιῶν θὰ λιγοστεύῃ. Μία - δύο συντροφίες, θ' ἀποφασίσουν νὰ ξεμυτίσουν «γιὰ τὸ καλό». Ἀπαραίτητο τὸ σήμαντρο στὰ χέρια.

«Ἦρθαν τὰ Φῶτα καὶ ὁ φωτισμός
κι' ἡ χαρὰ μεγάλη καὶ ὁ ἁγιασμός.

Καὶ ὅσο νᾶναι ὁ κόπος δὲν θὰ πάη χαμένος. Κάτι θὰ μα-
ζευτῆ. Βέβαια, ποῦ οἱ δόξες τῶν Χριστουγέννων καὶ τ' Ἀη-
βασίλη; Τότε τὰ παιδιὰ ἦταν ἀπαιτητικά, κι' ὅταν οἱ νοι-
κοκυρὲς δὲν ἀνταποκρίνονταν ἢ ἐκδίκηση δὲν ἀργοῦσε
νὰ ρθῆ.

«Κι' ἂν δὲν μοῦ δόσης Κόλλιντα
σοῦ κατουρῶ τὴν θύρα καὶ τὴν παραθύρα
Μπρίτς στὸ βαένι, πορδὴ στὸ κολοκύθι»

“Ὅμως τώρα, τὰ πράγματα ἐξελίσσονται μὲ πραότητα.
Καὶ τὸ λίγο εἶναι ἀρκετό. Σὲ λίγο θὰ φανῆ καὶ ὁ παπὰς
μὲ τὴν ἀγιαστούρα καὶ τὸ παπαδοπαίδι, ποὺ κρατᾶ τὸ μπαγ-
κράτσι. Κάθε σπίτι, κάθε δωμάτιο κατώγι, αὐλὴ ἢ κῆπος
θ' ἀγιασθῆ μὲ τὸ «Ἐν Ἰορδάνη». Καὶ φαίνεται ὅτι αὐτὴ
εἶναι ἡ στιγμή ποὺ οἱ ζερζεβούληδες παίρνουν τὰ μάτια
τους καὶ φεύγουν.

«Φευγάτε νὰ φύγουμε
γιατὶ περνάει ὁ ζουρλόπαπας
μὲ τὴν ἀγιαστούρα του»

“Ὅλη τὴ νύχτα θάχουμε προετοιμασία καθαριότητας.
Χύσιμο τῶν νερῶν ἀπ' τὰ γκούμια, ὥστε νὰ βρεθοῦν αὔριο
καθαρὰ κι' ἄδεια, γιὰ νὰ γεμίσουν μὲ τ' ἀγιασμένα νερὰ τῶν
Θεοφανείων. Κι' ἔπειτα ἀναμονὴ καὶ ξαγρύπνια, περιμέ-
νοντας νὰ ἀνοίξουν οἱ οὐρανοί, γιατί λένε, πὼς ἂν προλά-
βης τὴν ὥρα τούτη νὰ πῆς εὐχὴ ἢ κατάρα, θὰ γίνῃ. Κι' ἄ-
λομονό σου, ἂν βρεθῆς κοιμισμένος στὴν ἀλλαγὴ τῶν νε-
ρῶν σὲ κρασί. Ἡ ἀλλαγὴ αὐτή, λένε, πὼς κρατᾶει μόνο ἓνα
δευτερόλεπτο, ὅσο δηλαδὴ χρειάζεται νὰ μπῆ καὶ νὰ βγῆ
ὁ Χριστός.

Δύσκολο ν' ἀνθέξης ὡς τὸ πρωῖ. Τὰ παιδιὰ κι' ὅλας
θάχουν κοιμηθῆ μὲ τὴν ἀγωνία. Ὁ ὕπνος κι' ἡ αὐγὴ θὰ
γαληνέψη τὰ πνέματα.

“Ἄν εἶναι καλὸς καιρὸς τὴ μέρα τῶν Θεοφανείων, πρά-
γμα ποὺ σημαίνει ὅτι ὅλη ἡ χρονιά θὰ πάη ἔτσι, ὁ Δεσπό-

θα κατεβῆ σὶ τὸ ποτάμι γιὰ νὰ ρίξῃ τὸ σταυρό, κάτω ἀπὸ τὸ Μέγα Μάρμαρο. Ἄλλοιώτικα, ὁ μπάριμα - Γούσιας θά-
χη ἐτοιμάσει στὴ μέση τῆς ἐκκλησιᾶς τὴν ἐξέδρα, ὅπου
θα βαπτισθῆ ὁ σταυρὸς καὶ θαγιασούν τὰ νερά. Κι' ἔπειτα
μὲ τὴ σειρά, ἕνας ἕνας θὰ πάρῃ τὸ Ἅγίασμα. Κάθε χρόνο
σὶ τὸ ἴδιο μπρίκι, ποὺ ἔχει τὴ χαρακτηριστικὴ μυρουδιά τοῦ
δαφνακιοῦ. Γιατὶ φυλάγεται σὶ τὰ εἰκονίσματα μὲ λίγο ἁ-
γίασμα γιὰ «ἰλιατσι». (Φάρμακο).

Κι' ἀπὸ τ' ἁγίασμα αὐτό, θὰ πρέπει ὅλοι σὶ τὸ σπίτι νὰ
πιοῦν καὶ νὰ εὐχηθοῦν. Κι' ἔπειτα μ' αὐτό νὰ ραντισθῆ τὸ
σπίτι, ὁ κῆπος καὶ τὰ χωράφια. Κι' ὅ,τι μένει θὰ πάῃ σὶ τὰ εἰ-
κονίσματα. Οἱ ποῖο παλιοί, πετάγανε σὶ τοὺς κήπους τὴ στά-
χτη ποῦ μείνει σὶ τὸ σπίτι ἀπ' τὸ Δωδεκάμερο. Ἔτσι, γιὰ νὰ
φύγουν τὰ ζουλάπια, τὰ φίδια καὶ οἱ γκουσταρίτσες.

Φώτηδες καὶ Φάνηδες δὲν ἔχουμε πολλοὺς σὶ τὴ Κόνι-
τσα. Οἱ ἐπισκέψεις λιγοστὲς. Τὸ μεγάλο γλέντι θὰ γίνῃ αὔ-
ριο, μὲ τοὺς Γιάννηδες κι' ἀργότερα τοὺς Ἀντώνηδες - Θα-
νάσηδες κ.λ.π.

Κουμπανίες - κουμπανίες θὰ περάσουν ἀπὸ τοὺς ἐορ-
τάζοντες. Οἱ ἄντρες τὸ πρωῖ κι' οἱ γυναῖκες τὰ πόγεμα. Δὲν
ἔχει σημασία ἂν φτάνουν οἱ καρέκλες καὶ τὰ μπάσια. Κι'
ὄρθια, τρώγεται καὶ τὸ πρῶτο καὶ τὸ δεύτερο γλυκὸ καὶ
τραβιέται τὸ τσίπουρο.

Τὸ τσιγάρο σὶ τὴν ἀνάγκη μπαίνει πάνω σὶ αὐτί. Καὶ
γογγόρα, γιὰ νὰ τοὺς προφτάσουμε ὅλους. Σὶ τὸ ἀναμεταξὺ
καταφθάνουν καὶ τὰ βιολιά. Ὁ καημένος ὁ Ἀντώνης μὲ
τὸ κλαρίνο. Ὁ Νώτας μὲ τὸ σαντούρι. Ὁ Πέκης μὲ τὸ λα-
οῦτο καὶ ὁ Θωμᾶς τῆς Τσίνωσ μὲ τὸ ντέφι. Ἡ οἱ Τσουταῖοι
καὶ καμμιά φορὰ κανένας ἀπ' τὴ Μόλιστα ἢ τὴ Βούρμπια-
νη, περαστικὸς ἀπ' τὴν Κόνιτσα. Ἄλλοι μπαίνουν, ἄλλοι
βγαίνουν σὶ τὸ σπίτι. Δὲν μπορεῖς νὰ βρῆς λογαριασμό.

Σὲ λίγες μέρες ἢ μνήμη τ' Ἀηγιώργη τοῦ Νεομάρτυ-
ρα. Θὰ πηγαίναμε σὶ τὴ Κυρὰ Λένκω τοῦ Παλαδημούλη, νὰ
προσκυνήσουμε σὶ τὸ παρεκκλήσι τὸν Ἅγιο, νὰ κουβεντιά-

σουμε γιά τὸ Χρῦσανθο Λαενά, δίπλα στὸ καλοαναμμένο μαγκάλι, καὶ προπαντὸς νὰ πάρουμε γλυκὸ καὶ σάρι. Ὅλα καλοφτιαγμένα, ὅπως ἤξερε νὰ τὰ φτιάνη ἡ Κυραλένκω Ἐκεῖ πάλι παρῶν ὁ μπάρμπα Γούσιας, μὲ τὴν ἀπλάδα στ' ἀριστερὸ χέρι ἀγκαλιά, διαρκῶς ν' ἀποτραβιέται καὶ τὴν κουτάλα στὸ δεξί, κραδαίνοντάς την. Καὶ μεῖς στὴ σειρά, μ' ἀπλωμένο τὸ μαντήλι. Τὶς δύο ἄκρες στὸ στόμα καὶ οἱ ἄλλες δύο, ἀνοιχτά, μὲ τὰ δυὸ χέρια.

«Καὶ μένα Κυρ - Γούσια».

Θύμωνε ὁ κυρ Γούσιας. Ἄγριεψε τὸ βλέμμα του καὶ ἄσπραφτε. Ἡ κουτάλα σηκώνονταν ψηλὰ καὶ ἔπεφτε στὰ κεφάλια μας σὰν ἀστραπή. Ἔτσι πού μᾶς ἔρχόνταν ὁ «οὐρανὸς σφοντήλι».

Ὡραῖος μήνας ὁ Γενάρης, πού ἐκλείνει μὲ τὴ γιορτὴ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν στὸ σχολεῖο «Τοὺς τρεῖς μεγίστους φωστῆρες τῆς τρισηλίου θεότητος». Μὲ τὸν γέρο Παλακώστα, τὸν Τσοφίδη, τὴν Κυρα - Ἀγγελικὴ, καὶ ὅλους τοὺς ἄλλους καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς δασκάλους μας, πού πίστευαν στὴν ἱερὴ ἀποστολὴ τους καὶ δὲν παράλειπαν νὰ μᾶς τονίζουν προπαντὸς ὅτι τὸ ξύλο βγῆκε ἀπ' τὸν παράδεισο. Κάτι ξέρανε καὶ αὐτοί. Τὰ χρόνια πού πέρασαν τ' ὅδειξαν μὲ τὸ παραπάνω.

Μὲ τὸ Ξεροβόρι τῆς βαρυχειμωνιάς, πάγωναν τὰ στενὰ μονοπάτια, ποῦχαν χαραχτῆ πάνω στοὺς χιονισμένους κατηφορικούς δρόμους τῆς Κόνιτσας, κι' ἔτσι τὸ διάβα γίνονταν προβληματικό.

Ὅσοι προσπαθοῦσαν νὰ ξεπεράσουν τὶς δυσκολίες τῆς μετακίνησης, μεταμορφώνονταν σὲ κάτι κωμικὰ ὄντα, ἀνάμεσα ἀπὸ πουλὶ κι' ἔρπετό.

Χοροπηδώντας, μέσ' τὰ κάτασπρα σοκάκια, λίγο κυρτωμένοι, ἀπὸ τὴ μέση κι' ἀπάνω, μ' ἀπλωμένα χέρια, σὰ φτερὰ ἔτοιμα νὰ πετάξουν, φαίνονταν νὰ ἰσορροποῦν στὸν κατήφορο, πότε σερνάμενοι καὶ πότε σφινώνοντας τ' ἀνοιγμένα σ' ἀμβλεία γωνία πόδια τους, στὶς παρυφές τοῦ μονοπατιοῦ, δεξιὰ κι' ἀριστερά, ἐκεῖ πού τὸ μαλακὸ χιόνι ἀντάμωνε τὸν πάγο κι' ὑποχωροῦσε στὴν πίεση... Κάθε τόσο, κοντοστέκονταν... Κι' ἔπειτα μὲ μιᾶς, ἔπαιρναν φόρα καὶ πετάγονταν σὰ σπρωγμένοι, τὸν κατήφορο.

Μὲ τέτοιον καιρό, τὸ Παζάρι ἀραίωνε. Ἔρχονταν μέρες πού καὶ τὰ καφενεῖα ἔμνησκαν κλειστά... Κι' ἐρήμωνε τὸ καλντερίμι...

Ὁ καημένος ὁ Λαρόνας, πού δὲ λογάριαζε τὰ ἐμπόδια, τέτοιες ὥρες, κι' ἔφτανε στὸ Παζάρι χαράματα, ἦταν νὰ τὸν κλαῖς, ὅταν ὕστερα ἀπὸ κάμποσες βόλτες, στὴν ἀρχὴ ἀργές, ἔπειτα ὄλο καὶ πὸ γρήγορες, πνίγονταν ἀπὸ τὸν πανικὸ τῆς ἐρημίας, κι' ἔπαιρνε τὸν ἀνήφορο, σὰ κυνηγημένος ἀπὸ χιλιάδες ἀγρίμια, πεινασμένα... πού πρό-

βαλλαν στα ἔρημα σοκάκια... Τέτοιες μέρες, οὔτε κι' οἱ καμπάνες τῆς ἐκκλησιᾶς, δὲν σήμαιναν... Για ὄρθρο ἢ γιὰ σχολειό.. Καὶ μεῖς μέναμε ξαπλωμένοι στὸ χειμωνιάτικο πάνω στὸ μπᾶσι, κουκουλωμένοι μὲ τὶς βαριές βελέντζες (τὰ δυό μας, χέρια ἀνάμεσα στὰ γόνατα) σ' ὥρες ἀπέραντης εὐτυχίας, δίπλα στὸ τζάκι, ποῦταν προνόμιο μόνο γι' αὐτὲς τὶς συντελειακὲς νύχτες...

∴

«...Ἀτέλειωτη, βαθιὰ χαρὰ νὰ νοιώθης πὼς βρίσκασαι σὲ πλήρη ἄρμονία μὲ τὴ μέρα ποὺ γεννιέται...»

Πάνω στὴν πυροστιά τὸ χαλκωματένιο μπρίκι, μὲ τὸ ζεστὸ νερό, σιγοσφύριζε μιὰ μελωδία αἰώνιας γλυκύτητας. Κάποιο τραῖνο ποῦφευγε ἀσταμάτητα. Ἄένας ξενητεμὸς τῆς ψυχῆς καὶ κάποιες μνημὲς...

Ἄέρας ζεστός. Ρυθμὸς ἀργός. Κι' ἀπέξω βαρὺ τὸ πλάκωμα, ποὺ μούδιαζε. Κουβεντιάσαμε φοβισμένοι κι' ἀφουγκραζόμεστε τὰ οὐρλιαχτὰ τῶν τσακαλιῶν, ποὺ ἀκούγονταν μακρὰ, στὰ λόγγα... Ἡ πείνα τ'ἀσπρωχνε τὸν κατήφορο πρὸς τὰ χαμηλώματα τῆς Ἀγίας Βαρβάρας... Καὶ μεῖς σφιγγόμεστε ἀπὸ ἀνάγκη ἄμυνας... ...Ἔτσι, ὅπως εἴμαστε στὸ μπᾶσι, ἀποβραδὺς κι' ἀποκοιμηθήκαμε πάνω στὸ μιντέρι, μᾶς ἔρριξαν σκεπάσματα, κι' οὔτε ποὺ κανένας σκέφτηκε νὰ μᾶς μετακινήσει.

Βαθειὰ χαράματα, συνειδητοποιήσαμε τὴν ἀλλαγὴ... Μέσ' ἀπὸ τὸ θολὸ πρωῖνὸ ξύπνημα τῆς παιδικῆς μας μνήμης, παρακολουθήσαμε τὴν ἀργὴ διαδικασία τοῦ σπιτιοῦ, ποὺ ξανάμπαινε σὲ κίνηση.

Τοὺς πρώτους ἀκαθόριστους τρυγημούς. Κάποιους συγκεκριμένους κρότους, λίγο ἀργότερα. Τὸ ἄναμμα τῆς φωτιᾶς. Τὸ ζέσταμα τοῦ νεροῦ. Τὸ σιγύρισμα τοῦ σπιτιοῦ. Τὴ μυρουδιά τοῦ σιπαρένιου ψωμιοῦ, ποῦβγαίνει ἀπὸ τ' ἀμπάρι. Τοὺς μακρυνοὺς μηκυθμοὺς τῶν ζώων... Κι' ἔπειτα τοὺς ρυθμικοὺς χτύπους τ' ἀργαλειοῦ... Αὐθεντικὲς πρῶτες ἐπι-

κοινωνίες με τὰ ὄρια τῆς ζωῆς... ..Καὶ ξανακοιμηθήκαμε,
τὸν δεύτερο, τὸν πρὸ γλυκό μας ὕπνο...

Παράλυτοι ἀπὸ μιὰ βαθιὰ κυτταρική ἀλλαγὴ. Ἐτοι-
μοὶ νὰ ἐνδόσουμε, ὡς ξαναγεννιόμαστε ἀπὸ τὸ χάος τοῦ
ὕπνου. Ἀναζητοῦμε μετὰ τὰ μάτια διψασμένα τοὺς ὄγκους
τῶν πραγμάτων.

Λένε, πὼς ἡ ὄραση εἶναι ἡ πρὸ τεμπέλικη αἴσθησι. Δου-
λεύει δίχως στοχασμό... Χαϊδεύουμε τὰ χρώματα. Κι' ἀσυνεί-
δητα βρίσκουμε κοντὰ μας τὸ ρυθμό. Αὐτόν, πού συνδέει
τὴν ὄνειρική ἀπουσία τοῦ βάρους, μετὰ τὰ ἐνζωα σχήματα...
...Στὴ φούσκα τοῦ τζακιοῦ κρέμεται ἡ πολύχρωμη μπου-
χαροποδιά. Κεντητὴ στὸν ἀργαλειό, μετὰ ξόμπλια. Πυκνὴ ὕ-
φανση. Χρώματα γιομάτα ζεστασιά. Μετρῶ μία - μία τίς κί-
τρινες πεταλοῦδες, τὰ πουλάκια, τοὺς καβαλάρηδες καὶ
τίς ἀσπρόμαυρες ἀντικρυστὲς σκάλες, πού ἐπαναλαμβάνον-
ται γεωμετρικὰ καὶ σχηματοποιημένα, πάνω στὸ ὕφαντὸ
Σὰ φράση μουσική. Ἀπὸ τὴν ἄκρια τῆς φούσκας ξεκινάει
ἀνεβαίνοντας ἡ τεθλασμένη διαχωριστικὴ γραμμὴ, κόκκι-
νὴ καὶ κίτρινὴ, μέσ' τὸ σκουρογάλαζο κάμπο. Ζωηρὸς διά-
λογος ἀνάμεσα στοὺς θερμοὺς καὶ ψυχροὺς τόνους. Κον-
σέρτο βιολινοῦ κι' ὀρχήστρας. Ὁξεῖες γωνίες μ' ἄνισα τμή-
ματα ἴσαμε τὴν κόχη τῆς φούσκας... Τὸ ἴδιο μοτίβο, σ' ἐπί-
πεδο ψηλότερο, ἀπὸ τὴ μπροστινὴ πλευρὰ τῆς φούσκας.
Φθάνει μέχρι τὸ κέντρο. Ἐκεῖ ἀνταμώνουν τὰ δυὸ ἀντί-
στροφα τμήματα, σχηματίζοντας πυραμίδα. Ἡ ὄραση ξεκου-
ράζεται.

Κάτω ἀπὸ τὴν πυραμίδα ὁ κάμπος σκουραίνει. Ἡ χρω-
ματικὴ ἀρμονία γίνεται πρὸ εὐαίσθητη. Οἱ πεταλοῦδες
μοιάζουν μετὰ νυφάδες χιονιοῦ, κι' οἱ σκάλες οἱ ἀντικρυστὲς
μετὰ σβάστικες... Τὸ στημόνι ἀπὸ κάτω, ζωντανεύει τὸ ὕφάδι,
κι' ὡς ὁ κάμπος ξανοίγεται πρὸς τὴν οὐγία, σταματᾷ σὲ
μιὰ ἀμβλύγωνη δαντέλα. Μήμησι ἀπὸ πλεχτὸ τοῦ χεριοῦ...

...Ἀπρόβλεπτες ἀτέλειες κι' ὀφθαλμαπάτες, στὶς κόχες τοῦ τζακ.οῦ, μὲ τὰ ξόμπλια ποὺ σπᾶνε στὰ δυό, ἀκολουθώντας τὶς κάθετες ἐπιφάνειες τῆς φούσκας.

Δὲν εἶναι μόνο διακοσμητικὸ στοιχεῖο ἢ μπουχαροποδιά. Κρεμιέται ἀνάλογα, ψηλὰ ἢ χαμηλὰ, γιὰ νὰ περιορίζῃ τὸ κάπνισμα. Πόσες νύχτες, δὲν ἀγωνιζόμαστε, ἀνεβοκατεβάζοντάς την, σὰν ἄλλαζε ὁ καιρὸς καὶ φύσαγεν ἕνας ἀέρας παράξενος, ψηλοκρεμαστὸς σὰ σίφουνας, ἀνακαμψίπνοος, ποὺ πέρναγεν τὸ μπουχαρὶ ἀνάστροφα κι' ἀναστάτωνε τὴ φωτιά..

...Στὸν τοῖχο ἀπέναντι, δυὸ μικρὲς μεταξωτὲς τετραγώνες μπάντες (τσεβρέδες). Ἀντικρυστές. Ἀπὸ κεντήματα τῆς μάνας μου. Λαμπροὶ χρωματισμοὶ ἀπὸ φυσικὰ, ἀναλλοίωτα χρώματα. Νατουραλιστικὰ σχέδια μίας ὀργιαστικῆς σύνθεσης λουλουδιῶν, πουλιῶν καὶ ζώων σὲ παραδοσιακὴ συμμετρία.

Στὸ πρῶτο, (ποὺ τὸ λέγαμε «Τὰ παγώνια») ἕνα βάζο στὸ κέντρο, μὲ περίγραμμα, χαμηλὰ γαλάζιο ἀνοιχτό, καὶ πρὸ πάνω κεραμιδί. Στὸ σῶμα τοῦ βάζου, λουλούδια καὶ γραμμὲς πορτοκαλλί καὶ κίτρινες. Ἀντικρυστὰ κι' ὄρθια δυὸ παγώνια πίνουσι νερὸ ἀπὸ τὸ βάζο. Καὶ κυριαρχοῦν στὸ κέντημα...

Κεραμιδί τὸ σῶμα, γαλάζια ἢ οὐρὰ στολισμένη μὲ μεγάλα καὶ μικρὰ ἀστράκια κίτρινα. Πρὸ πέρα, ἀπὸ δῶ κι' ἀπὸ κεῖ, δυὸ ἀνθρώπινες φιγοῦρες. Ἡ μιά: Γυναίκα, (τὴ λέγαμε «Κίκω». Παλιὰ χουσιμεκιάρισα τοῦ σπιτιοῦ). Ἡ ἄλλη: Ἄντρας, (μ' ἀγριωπὴ ὄψη. Τὸν λέγαμε «Στέφο», ποῦταν κάποιος Κονιτσιώτης ἀγριάνθρωπος). Ἀνάμεσα: τουλίπες καὶ γλάστρες, ζῶα καὶ πουλιά, μὲ πράσινα, κίτρινα καὶ κεραμιδί χρώματα...

Στὴ δεύτερη μπάντα: Ἕνας καβαλάρης, (ποὺ τὸν λέγαμε «Γαμπρὸ»). Γαλάζιο τὸ ἄλογο, μὲ κίτρινες πούλιες. Κόκκινα τὰ γκέμια κι' οἱ ὄπλεις τοῦ ἀλόγου. Ὁ καβαλάρης καθισμένος φάτσα. Ἄπλαστος καὶ βαρὺς. Κάτω ἀπὸ

τὴν κοιλιά τοῦ ἀλόγου κρέμονται τὰ πόδια του. Γκριζοπράσινα τὰ τουζλούκια (οἱ κάλτσες). Κόκκινα τὰ τσαρούχια.

Ἡ γιούρντα (ἀντρικὸς ἐπενδύτης) στὸ κεραμιδί, μὲ κίτρινα συρίτια. Ἀπὸ μέσα ἢ φουσανέλλα γκριζοκίτρινη κι' ἢ φέρμελη πράσινη. Μαῦρο τὸ σελάχι στὴ μέση.

Ἄγρια φάτσα. Μὲ μουστάκια καὶ μὲ φέσι κόκκινο... Πίσω του μικροσκοπικοὶ κατῆδες (ἀνθρώπινες φιγουῦρες). Μιὰ μεγάλη τουλίπα, πλαισιωμένη μὲ πολλὰ μικρότερες. Πουλάκια. Δυὸ κυπαρίσσια στὶς δυὸ ἄκρες κλείνουν τὸ θέμα...

Πιο πέρα ἀπὸ τὶς μπάντες καὶ λίγο ψηλότερα, ἦταν κρεμασμένα τὰ εἰκονίσματα τοῦ σπιτιοῦ.

Κοντὰ στὸ ταβάνι, λίγο γυρτὰ πρὸς τὰ μπρός, σάβολο μέρος, ἔπαιρναν τὸ φῶς τῆς μέρας πλαγιαστά, ἔτσι, πὺ δὲν διακρίνονταν παρά, μικρὰ καὶ μεγάλα φόρμες, ἕνα τρίπτυχο μὲ σκοῦρα χρώματα, καταθλιπτικά. Καταμεσῆς κυρίαρχος ὁ «Κωνσταντῖνος, κι' ἢ Ἑλένη». Οἱ ἅγιοι τοῦ σπιτιοῦ «Δι' ἐξόδων ἐλαχίστου Ἱερομονάχου Χρυσάνθου Λαενᾶ ἐκ πόλεως Κονίτζης. 1842. Ἱστορήθη διὰ χειρὸς Ζήκου γεωργίου χιονιαδίτου».

∴

Εἶναι ἡ ὥρα τοῦ Χρυσάνθου Λαενᾶ. Τοῦ Ἱερομονάχου ἐκ πόλεως Κονίτζης. Τοῦ Ἐξομολογητοῦ. Τοῦ ἀνεπανάληπτου Ἀνθρωπιστῆ.. Καὶ τὸν θυμούμαστε. Τέτοιες ὥρες, συντελειακές, ὅταν ζοῦσε, ἀγρυπνοῦσεν ἢ γιομάτη αὐταπάρνηση ψυχὴ του.

Ἄφινε τὸ κελὶ τῆς προσευχῆς καὶ τῆς δοκιμασίας (ἕνα κελὶ ποῦναι σήμερα σωστὸ μουσεῖο τῆς ντόπιας λαϊκῆς ἀγιογραφίας), κι' ἔτρεχε στὶς γειτονιές. Νὰ βοηθήσῃ τὸ φτωχὸ — ἀδερφό, πὺ ὑπόφερε διπλά, στὸ κρῦο. Νὰ ξεκουράσῃ τὸν μεγάλο πόνον τῆς σιωπῆς. Χριστιανὸς ἦταν τοῦτος, τοῦρκος ἢ ἑβραῖος; Δὲν λογάριαζε.

Τὸ δισάκι του μάζευε ἀπ' ὅλους κι' ἄνοιγε γιὰ ὅλους τὸ ἴδιο.

Ἅγιος ἄνθρωπος, σίγουρος γιὰ τὴν ἀνθρώπινη Καλωσύνη, ὅσο ἦταν σίγουρος καὶ γιὰ τὴν Καλωσύνη τοῦ Θεοῦ, γιόμισε μὲ τὴν παρουσία του τὰ πενήντα χρόνια τοῦ περασμένου αἰῶνα τῆς Κόνιτσας.

Παράδεισός του οἱ Ἄλλοι...

«...Λάβε πέντε ρεγγίνες πρὸς ἐνθύμισίν μου, διὰ νὰ φτιάνης τὸν παράδισον τῆς Κόνιτζας, ἀπὸ τὰ πολλὰ ποὺ τοὺς ἐνθυμοῦμαι...»...

Γιὰ τὸν ἑαυτό του τίποτα. Μόνο ἄσκηση κι' ἀνάταση.

Πέρασε νέος τῆ Στενῆ Πύλη, παρακολουθώντας ἀπὸ κοντὰ τὸ μαρτυρικὸ θάνατο τοῦ Νεομάρτυρα Ἀηγιώργη τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων.

Καὶ μὲ τὴν καθημαγμένη τούτη μνήμη, ἔφτασε στὴν ἄκρη τῆς ἀπελπισίας καὶ τοῦ μίσους, γιὰ ν' ἀνεβῆ τὸ δικό του Γολγοθὰ ποῦταν γι' αὐτὸν ἡ ἄκρη τῆς Ἀγάπης. Κι' ὁ Κανόνας τῆς Ζωῆς.

∴

Σὰν ἀρρώστησε ἡ μάνα μας καὶ πιάστηκε ἀπὸ τὰ ποδια, ἦρθε κι' ἐγκαταστάθηκε στὸ σπῆτι μας ἡ θείτσα Οὐρανία, ἀνάλαβε τὸ νοικοκυριό του κι' ἔγινε ὁ ἄγγελός μας.

Λεπτὴ, ἀσθενικὴ κι' αὐτὴ, μικρόσωμη καὶ γρήγορη, μὲ τὰ μυωπικὰ γυαλιά της κάθονταν γονατιστὴ μπροστὰ στὸ τζάκι, ὅταν τέλειωνε τὶς δουλειές, ἀργὰ τὸ βράδυ, κι' ἔπανε τὸ διάβασμα, γιὰ ὅλους μας.

Ἀτέλειωτα μυθιστορήματα, ποὺ πήγαιναν σὲ συνέχειες. Ἡ Μινιόν. Ἡ Κόρη τῆς Μινιόν. Ἡ Γέφυρα τῶν στεναγμῶν. Οἱ τρεῖς σωματοφύλακες... Ταξίδια, σ' ἕναν ἄλλο χῶρο... ποὺ μὲ τὸν καιρό, ἔμπαινε στὴ ζωὴ μας καὶ γίνονταν χῶρος τῶν ὀνείρων μας.....

Ἡ καημένη ἡ θείτσα, σὰν ἕνας - ἕνας οἱ ἀκροατὲς της

ἀπομακρύνονταν, κι' ἔμνησκε μόνη, σταματοῦσε τὸ διάβα-
σμα (πὺ ἐκανε γιὰ τοὺς ἄλλους, ἔτσι τόνοιωθε) κι' ἔπια-
νε τὴν ἀλληλογραφία τοῦ σπιτιοῦ.

Πάνω στὸ πρεβάζι τῆς φούσκας τοῦ τζακιοῦ ἦταν τὰ
σύνεργά της. Ἐνα παλιὸ κατάστιχο τῶν Μπεκιαραίων, ποῦ-
χε μέσα του κάτι ριγωτὲς κόλλες ἀλληλογραφίας. Τὸ στι-
πόχαρτο. Τὴν πέννα. Τὸ καλαμάρι Κι' ἕνα μικρὸ σκαμνί...

Ἐβαζε τὸ σκαμνί στὴν ἄκρη τῆς γωνιᾶς. Καὶ πάνω
στὸ σκαμνί ὄλα τ'ἄλλα... Γερτὴ πάνω στὸ σκαμνί κι' αὐτο-
θασανιζόμενη ὥρες ὀλόκληρες ἄρχιζε νὰ γράφη:

«Ἀπὸ ὑγείαν πολλὰ ὑγιαίνομεν, τὸ αὐτὸ ἐπιθυποῦμεν
καὶ δι' ὑμᾶς...».

Ἦσπου, ἔρχονταν τὰ μεσάνυχτα. Ἐκλείνε τὰ τεφτέ-
ρια. Κουκούλωνε τὴ φωτιά. Κι' ἀποτραβιόνταν.

Καμμιά φορά, τὴν ἔπιανε ὁ ὕπνος καθὼς ἔγραφε, κι'
ἔγερνε τὸ κεφάλι της πάνω στὸ γραπτό... Τὴν ἄλλη μέρα
βλέπαμε τὴ μύτη της μελανωμένη... Κάποτε τὸ μελάνωμα
ἦταν ἕνα καταστρόγγυλο δαχτυλίδι. Ἀπόδειξη πὺς ἡ θεί-
τσα μας, εἶχε βουτήξει με τὴ μύτη στὴν καλαμαριά...

Σ' αὐτὴ τὴ θέση θάταν, ἡ θείτσα κείνη τὴν παραμονὴ
τῶν Χριστουγεννίων, πὺ τὴν ξάφνιασαν οἱ καμπάνες καὶ
τάχασε. Ἐντὶ νὰ πάη πίσω, ἔκανε μπρὸς καὶ βρέθηκε ὄρ-
θια στὸν πυρομάχο μέσ' τὸ τζάκι. Ἀνήμπορη στὸ σκοτάδι
γὰ συνειδητοποίηση τὴν κατάσταση της, πάλευε νὰ βγῆ,
ὄσο ἐμεῖς τῆς φωνάζαμε κι' ὄσο ἐκείνη ἀπαντοῦσε — Τώ-
ρα — τώρα παιδιά μου. Νὰ ἐτοιμασθῶ κι' ἔρχομαι.

Κι' ἔλεφτε ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ στὴν ἄλλη.

Ἦσπου, κάποτε, με τὴ βοήθειά μας, ἔσωσε ν' ἀπαλλα-
γῆ ἀπὸ τὸ Χριστουγεννιάτικο ἐφιάλτη καὶ βγῆκε, ἀπὸ κεῖ
μέσα, ἀγνώριστη. Μαύρη ἀπ' τὴν κορφή ὡς τὰ νύχια. Σω-
στὸς καλλικάντζαρος...

...Πάνω στὴν πυροστιά, ἔβραζε τὸ χαλκωματένιο μπρῆ-
κι, με τὸ ζεστὸ νερὸ καὶ σιγοσφύριζε μιὰ μελωδία αἰώνιας

εὐτυχίας. Κάποιο τραῖνο θάφευγε. Ἄσταμάτητος ξενητε-
μὸς μέσ' τῆ γλυκύτατῆ τῆς παιδικῆς μας μνήμης χαραυγῆ...

«Ὅταν γυρνοῦσα λυγισμένος
ἀπὸ τὶς νυχτερινὲς περιπλανήσεις
κί' ἀπ' τὴν περήφανη πικρία τῆς μόνωσης,
εὔρισκα τὸ δεῖπνο τῆς ἀγάπης
ν' ἀχνίζη στὸ τραπέζι
κί' ἡ παιδικὴ μνήμη λεπτὴ πεταλούδα
ἔπαιζε γύρω ἀπ' τὴ λάμπα σου.
Ἄγρυπνοῦσες περιμένοντας τὴν ἐπιστροφή μου.
Κί' ὅταν ἐγὼ
τοῦ ἀπείρου ἐραστῆς
Βυθιζόμουν στοὺς Ἰσκιους
καὶ τὶς ἀμφιβολίες τοῦ αἰθέρα
Ἐσὺ
Μ' ἓνα δάχτυλο ζεστὸ
μοῦδειχνες τὰ ἴχνη τοῦ ἐδάφους
καὶ ξανάπλαθες τὴν τέφρα μου
σὲ ἀνθρώπινο σχῆμα
Μοιραζόμουν τὸ δικό σου σκαμνὶ
Κί' ἔτσι κρατοῦσε μιὰ θέση στὴ γῆ...»

Οἱ πρῶτες μέρες τοῦ Φλεβάρη, σημάδευαν τὸν καιρὸ,
πὺ θάχαμε ὀλόκληρο τὸ Σαραντάημερο...

Κί' ἀπὸ κεῖ, οἱ ἄνθρωποι τοῦ κάμπου, ρύθμιζαν τὶς δου-
λειές τους... πότε θὰ πᾶνε γιὰ σκάψιμο. ἸΠότε γιὰ κλάδεμα...

...Ὁ Φλεβάρης κί' ἂν φλεβίση
καλοκαίρι θὰ μυρίση...

Τὰ σπίτια προμηθεύονταν μανάρια γιὰ τὸ Πάσχα. Μι-
κροκαμωμένα προβατάκια, πὺ τὰ βάφαμε στὶς οὐρὲς καὶ

στ' αὐτιά, καὶ τὰ στολίζαμε μὲ γαλάζιες χάντρες στὸ λαιμό, γιὰ νὰ μὴ τὰ βασκάνουν.

Κι' ἐμεῖς, τὰ παιδιά, ἀναζητούσαμε τρόπους συμμετοχῆς μας στὸ Καρναβάλι.

Οἱ ἀποκριές, δὲν ἦταν μακριά.

Μᾶς γοήτευε ἡ ἰδέα τοῦ φουστανελλᾶ. Καὶ ψάχναμε μὲ πάθος νὰ ἐξασφαλίσουμε τὰ ἀνάλογα ἐξαρτήματα. Φουστανέλλα. Γκέκικο. Ἄντερí. Τσαρούχια. Τίποτα τσαπράζια. Καὶ κανένα ἀσημοκαπνισμένο χαντζάρι... Πούταν ὅλα λιγοστά, τὰ χρόνια κεῖνα στὴν Κόνιτσα...

Κι' ὅταν δὲν τὰ βρίσκαμε, καταφεύγαμε, μὲ συντριβή, στὰ ἐξαρτήματα τοῦ Χόντζα. Ἐνα κιουλάχι. Μιὰ πουκαμίσα μακρυά. Ἐνα κόκκινο ζωνάρι γιὰ τὴ μέση. Καὶ τὸ τεσλίμ - τασσι - τὴν πέτρα τῆς ἀφροσίωσης, — πὺ θὰ τὴν περνούσαμε μὲ μιὰν ἀλυσίδα στὸ λαιμό...

Κι' ἀδημονούσαμε ναρθῆ ἢ Κυριακή. Νὰ βγοῦμε, νὰ περπατήσουμε τὰ σπίτια, μασκαρεμένοι, φωνάζοντας «πρρ... πρρ...», πὺ σήμαινε, πὺς θέλαμε παρὰ (λεφτά)...

Μᾶς κόβονταν ὅπως ἡ χολή, μὲ τὴν σκέψη, πὺς στὴ βόλτα μας, θὰ συναντούσαμε τὶς «μεγάλες προσωπίδες», ὅπως λέγαμε, τοὺς μεγαλύτερους μασκαράδες. Δὲν ξέρω γιὰ ποῖο λόγο τρέμαμε τὸν Στέφο τῆς Ντουμάνως καὶ τὸ Λίλιο τῆς Κοσμάδαινας. Μᾶς ἔπιανε πανικός. Κι' ἀλλάζαμε δρόμο...

Ὁ ἐπίσημος Καρνάβαλος τῆς Κόνιτσας, πὺ συνοδεύονταν ἀπὸ τὰ βιολιά, — τὴν κομπανία μὲ τὸ κλαρίνο, τὸ ντέφι, τὸ λαοῦτο καὶ τὸ σαντούρι, — ξεκίναγε ἀπ' τὸ προαύλιο τῆς Ἐκκλησιᾶς, μόλις τέλειωνε ἡ λειτουργία τῆς Κυριακῆς, κι' ἔπαιρνε τὰ σοκάκια.

Μπροστὰ πήγαινε ὁ ἀράπης. Φουστανελλάς, μὲ μαύρη μάσκα. Φρουρὸς κι' εὐταξίας τῆς συνοδείας, ἀνέμιζε μιὰ καμπυλωτὴ χαντζάρα καὶ προκαλοῦσε δέος.

Ἀκολουθοῦσαν ἔπειτα, ἡ νύφη κι' ὁ γαμπρός. Τὰ κύρια πρόσωπα, τοῦ Καρνάβαλου. Καμαρωτοὶ καὶ ντοῦροι, πὺ

ἔκαναν, μιὰν ἑλαφριά ὑπόκλιση, ὅταν συναντοῦσαν ἀξιοσέβαστα πρόσωπα τῆς Κόνιτσας.

Πιὸ πίσω, ἡ ἄλλη συντροφιά. Οἱ χοντζάδες. Οἱ τσιγγάνες. Οἱ γκέκηδες. Ἡ γριά μὲ τ' ἀδράχτι... Καὶ τελευταῖοι, οἱ βιολιτζῆδες.

Ἄνάμεσα σ' ὅλους αὐτούς, πότε μπρός, πότε πίσω, σὰν αἴλουρος, ἀεικίνητος, στριφογυρνοῦσεν ἀσταμάτητα, μὲ λογιαστὰ τσαλίμια, μὲ τοῦμπες, μὲ πειράγματα στοὺς μέσα καὶ στοὺς ἔξω, ὁ διάβολος. Κατάμαυρη στολή, ἀπ' τὴν κορφή ὡς τὰ νύχια, καὶ κόκκινα κέρατα.

Ἦταν φανερό, τὸ τί συμβόλιζε ἡ παράτα τούτη. Πούταν γιὰ τὸν τόπο, μιὰ πανάρχαια ἱστορία, ἀφοῦ κατὰ τὴν παράδοση, οἱ Κονιτσιῶτες, ὅταν κατακτήθηκαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἀνάμεσα στὰ λιγοστὰ προνόμια ποὺ ζήτησαν, ἦταν καὶ τὸ δικαίωμα νὰ μασκαρεύονται τὴν ἀποκριά.

...Τὴν Κυριακὴ τῆς Τυρινῆς, τὸ γλέντι τῶν μεγάλων κ' ὁ δικός μας διονυσιασμός, ἔφθναν στὸ κατακόρυφο, μὲ τὸ κάψιμο τῶν ἔλατων. Ἄργα τὸ βράδυ.

Ἐνας ἔλατος καίγονταν στὶς «Καρυές». Ἐνας στὸ «Σφὰ» κ' ἕνας στὸ «Δέντρο» τῆς Κάτω Κόνιτσας.

Ὀλόκληρη ἱεροτελεστία, ἴσαμε ποὺ νὰ τὸν στήσουμε. Μεσοβδόμαδα. Ἀνοίγαμε λάκκο γιὰ νὰ θάψουμε τὸν κορμό. Ἐπειτα συμμαζώναμε γύρω - γύρω ξύλα, δαδιά καὶ κουκουσούλες (κουκουνάρια) ποὺ τὰ παίρναμε ἀπὸ τὰ σπίτια, τραγουδώντας:

«Ξύλα γιὰ βράδυ
μᾶς ἔμασε τὸ κρύο...»

Καὶ μετὰ, φουντώναμε τὰ κλαδιά, μὲ προσανάμματα ξερά.. Κάποιος βέβαια, εἶχε τὸ γενικὸ πρόσταγμα στὴν ἐπιχείρηση. Κι' ἦταν αὐτὸς κάθε φορά, ποὺ κουβάλαγε ἀπ' τὸ βουνὸ τὸν ἔλατο, στὸν τόπο τῆς θυσίας.

Ἐμεῖς ὅμως οἱ ἄλλοι, ποὺ δὲν διαθέταμε τέτοια προσόντα, περιοριζόμαστε στὸ ρόλο τοῦ φύλακα, μέρα - νύχτα,

μὴν τύχη καὶ παιδιὰ ἄλλου μαχαλᾶ, ἔρθουν στὰ κρυφὰ καὶ
μᾶς τὸν πυρπολήσουν πρὶν τὴν ὥρα του.

...Τὸ κάψιμο τοῦ ἔλατου, ἄρχιζε μὲ χορὸ ὀλόγουρά του.
Ἕνα χορὸ, μέσ' τὴν κρύα νύχτα, ξέφρενο, διονυσιακό. Γύ-
ρω ἀπὸ τὴ φωτιά. Πάνω ἀπὸ τὴ φωτιά. Μέσα στὴ φωτιά...
Μὲ πηδῆματα πουλιῶν. Μ' ἀλλόφρονες φωνές καὶ κουγια-
χιά. Μὲ γέλια καὶ μὲ κλάματα... Μ' ἄγρια, ἄρρυθμα ξεσπά-
σματα, πὺ ὅσο πέρναγεν ἡ ὥρα, κι' ἕνα - ἕνα τὰ κλαριά
τοῦ ἔλατου ἔπεφταν, σ' ἀποκαΐδια, ἔννοιωθες νὰ πειθα-
ροῦν σὲ κάποιο ρέγουλο, νὰ καλμάρουν, καὶ νὰ συντονίζονται
στὸ ρυθμὸ ἐνὸς βαριοῦ ἀγκωμαχιοῦ.

...Ἰσαμε τὸ πρωῖ.

Περίεργη γήϊνη χαρά, πὺ μᾶς ἔφερνε χαράματα στὸ
σπίτι κατασπαραγμένους...

δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Σὰν σκότωσαν τὸν Ἀλή Πασά, Γενάρη μήνα στὰ 1822, πῆραν τὰ πράματα τὴν κάτω βόλτα.

Ἔληξεν ἡ εὐτυχία τῶν ραγιαδῶν,
ἡ ἄκρα εἰρήνη καὶ «ἐλευθερία»...

Ξαναβγῆκαν στὴν ἐπιφάνεια, οἱ μπέηδες κι' οἱ ἀγάδες τῆς Κολώνιας, ποῦχαν χρόνια καταχωνιαστῆ, συντριμμένοι ἀπ' τὸν Ἀλή.

Μαῦρες νύχτες καὶ μαῦρες μέρες πέρασε ὁ τόπος.

Ἔμειναν τὰ ντερβένια ἀφύλακτα καὶ τὰ καραβάνια ἀπροστάτευτα.

Οἱ Ἀρβανίτες ποῦ μαζεῦονταν μὲ βιάση, ἀπ' τὸν Ὁμὲρ Βρυώνη καὶ τὸν Κιουταχί, νὰ πᾶνε νὰ πατήσουν τὴν ἐπαναστατημένη Ρούμελη καὶ τὸ Μεσολόγγι, ἔτρεχαν ἀπὸ χωριὸ σὲ χωριό, σὰ μανιασμένοι. Ἄρπαζαν ζῶα κι' ἀνθρώπους γιὰ ἀγγαρεῖες καὶ τοὺς τράβαγαν γιὰ κираτζῆδες, γιὰ χτιστάδες, γιὰ ἐργάτες...

Στὸ βάθος δὲν ἐνδιαφέρονταν, παρὰ μόνο γιὰ τὸ πλιάτσικο.

Τὸ ἴδιο, κι' ὅταν γύριζαν ἀπ' τὴν ἐκστρατεία, ὕστερ' ἀπ' τὴν ἀποτυχημένη πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου, διαλυμένοι, ἀσύδοτοι, ἐξαγριωμένοι δυὸ φορές, φευγάτοι ἀπ' τὸ φόβο τοῦ πολέμου, πανικόβλητοι, πνιγμένοι στὴ δειλία, στὸ μίσος καὶ στὴν ἐκδίκηση. Δὲν ἄφηναν τίποτε ὄρθιο.

Ἔφριξαν τοῦρκοι καὶ χριστιανοί.

Βασικὸ πρόβλημα τοῦ Σουλεϊμάνμπεη Κόνιτσα, διοικητῆ τότε στὰ Γιάννινα, νὰ βρῆ τρόπο ν' ἀπαλλαγῆ ὁ τόπος ἀπὸ τούτους τοὺς ντελῆδες (ἀντάρτες).

«Όταν τὸ γαϊδούρι μιὰ φορὰ κόψη τὴν τριχιά ἀπ' τὸ παλούκι ἔμαθε καὶ θὰ τὴν ξανακόψη»...

Οἱ ἀπανωπές, ἐξαντλητικές, στρατολογίες, ποὺ γίνονταν ἀνάμεσα στοὺς Ἀρβανίτες. Τὰ βίαια καὶ τραχειὰ μέσα ποὺ μεταχειρίζονταν, μικροὶ καὶ μεγάλοι πασάδες, παίζοντας τὸ κεφάλι τους, βιαστικοὶ νὰ συναθροίσουν ὄπλοφόρους, στὶς ἀλλεπάλληλες ἐκστρατεῖες τους ἐνάντια στὴν ἐπαναστατημένη Ρούμελη καὶ τὸ Μωριά. Οἱ ἀτυχίες στὸν πόλεμο. Οἱ πικρίες καὶ οἱ ἀπογοητεύσεις ποῦχαν ἀπὸ τὸ σκοτωμὸ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Ἡ διάψευση τῶν ἐλπίδων, γιὰ μιὰ κοινὴ ἑλληνοαλβανικὴ κατάσταση, ὕστερ' ἀπ' τὴ διάπίστωση ποὺ ἔκανε ὁ ἀπεσταλμένος τους στὴ Ρούμελη Ταχὴρ Ἀμπάζης, πὼς τὸ ρωμαϊκὸ ξέκοψε καὶ τραβάει τὸ δικό του δρόμο... Ἄναψαν κι' ἀλάφιασαν τ' ἀρβανίτικο αἷμα. Κύματα ἀνταρσίας φούντωναν ἀπὸ παντοῦ. Πρῶτος ὁ Σιλιχτάρ Ἐλιάζ Μπότας, ἀπ' τὴν περιοχὴ τῆς Κολώνιας, παλιὸς σύντροφος τοῦ Ἀλῆ, θεωρούμενος κάποτε καὶ διάδοχος του, σήκωσε τὴ σημαία του ἐνάντια στὸ δοβλέτι. Ἀποδιωγμένος ἀπὸ τὴ Θεσσαλία, μπῆκε στὴν Ἠπειρο καὶ πέρασε ἀπ' τὸ Μέτσοβο - Ζαγόρι στὴν Κόνιτσα, ὅπου σάρωσε τὸ πᾶν. Ἀπὸ κοντὰ του, κάθε καρυδιᾶς, καρύδι, ποὺ δὲν εἶχε ἱερὸ καὶ ὄσιο. Στὴ Βούρμπιανη χάλασαν τ' ἀρχοντικὸ τοῦ Κώστα Γραμματικοῦ, σκότωσαν τὸν ἀνεψιό του καὶ τὴ γυναῖκα του, πῆραν σκλάβο τὸ γυιό του καὶ ἄρπαξαν ὅλο τὸ δίδός του.

«1826 Ὀκτωβρίου 9, ξημερώνοντας Σαββάτω... μὲ ἐπλάκωσαν 130 ἄνθρωποι σταλμένοι ἀπὸ τὸν Πονταλῆ Σιλιχτάρη καὶ μ' ἐχάλασαν...».

Τρομαγμένοι ἀπ' τὶς ἀπειλές καὶ τοὺς κινδύνους πέσαν μὲ τὰ μοῦτρα οἱ πασάδες. Ἄλλοι γιὰ νὰ σταματήσουν τὸ κακό. Ἄλλοι γιὰ νὰ βροῦν σὲ τοῦτα τὰ μπουλούκια, συντρόφους στ' ἀλληλοφάγωμά τους. Τελικὰ, ξαγοράστηκε φαίνεται κι' ὁ Σιλιχτάρ Μπότας. Ὁ Σελὶμ Πασάς, σατράπης

Θεσσαλίας καὶ Ἡλείρου, τὸν ἔβαλε τοποτηρητὴ στὰ Γιάννινα, μαζὺ μὲ τὸν Λιατῖφ Ἐφέντη Κονιτζιώτη. Σεμπριά, πὺ δὲ βάσταξε πολὺ... Λίγο ἀργότερα ὁ Σιλιχτὰρ Μπότας ξαναβγῆκε στὸ κλαρί.

Ὑστερα ἀπ' τὸ Σιλιχτὰρ Μπότα, βγῆκε στὸ κλαρί ὁ Σούλιτσα Κορύτζα, ὄπλαρχηγὸς στὴ Θεσσαλία. Αὐτὸν τὸν βρῆκε καὶ τὸν σκότωσε ὁ Ρεσιτ Πασὰ Κουταχῆς, παίρνωντας γιὰ τὴ Ρούμελη... Στὸν Αὐλώνα ὁ Ἰσμαῆμ Μπέη - Βλιώρας σήκωσε δικό του μπαϊράκι, ὕστερ' ἀπ' τὴν σύναξη τῶν Ἀλβανῶν μπέηδων στὸ Μπεράτι: Σύμμαχος μὲ τὸ Σιλιχτὰρ Μπότα, σκέφτονταν πὺς θὰ ξανάρχονταν οἱ καιροὶ πὺ θάταν «Πάλι ὁ Ἀλῆ Πασάς, πασάς, πάλι αὐτοὶ δερβενάδες». Ὅμως εὐκολόπιστος ὡς ἦταν, ἔδωσε μπέσα στὸ Ρεσιτ Πασά. Κι' ἔπεσε κάτω ἀπὸ τὶς σφαῖρες τοῦ Καφτὰν Ἀγᾶ, μεγάλου ἀξιωματοῦχου του, μέσ' τὰ Γιάννινα, μὴν ἐποχή, πὺ οἱ ἄρβανίτες στρατιῶτες ἦσαν σὲ θέση ν' ἀνατρέψουν καὶ τὸ Ρεσιτ Πασά καὶ τὸ Δοβλέτι. Τὸν ἴδιο καιρὸ ὁ Ἀσλάμπεης ἀπὸ τὴν Καραμουρατιὰ μὲ 2.000 Ἀρβανίτες, ἐπιστρέφοντας ἀπὸ τὸ Ἑλληνικό, ἔπεφτε στὸ Ζαγόρι κι' ἄρπαζε «λύτρα ἀπ' τὰ χωριά». Μαζὶ μ' αὐτὸν οἱ ὄπλαρχηγοὶ τοῦ Ρεσιτ Πασά, στὴν ἐκστρατεία τῆς Ἀθήνας, ὁ Ἀλῆκος Λιάπητης, ὁ Χατζῆ Ντέμος, ὁ Ταχῆρ Μπέης, ὁ Ἰσοῦφ Λιάπητης, ὁ Ταουλάς Μέπι Μαρτίνι, ἕνας - ἕνας ἀποτραβιόνταν ἀπ' τὰ Γιάννινα κι' ἔπιαναν τὰ χωριά. Ποιοὺς εἶδε τὸ θεριὸ καὶ δὲ φοβήθηκε... Λίγο ἀργότερα σήκωσε τὸ μπαϊράκι του στὴ Σκόρδα κι' ὁ Μουσταφά Πασάς. Βγῆκαν στὸ κλαρί, κι' ὁ Καραγιῶργος ἀπ' τὴ Φούρκα. Ὁ Ζάκας ἀπ' τὰ Γρεβενά. Κι' ὁ Δεληγιάννης ἀπ' τὸ Μέτσοβο.

Στὸ τέλος ἦρθε κι' ὁ Ζινέλης Γκιώνης Λέκας, ὁ περίφημος λαϊκὸς ἡγέτης Γκιουλέκας — ποῦμεινε στὴν παροιμία «μὴ μᾶς κάνη τὸ Γκιουλέκα» ἀπὸ τὸ Κούτζι τοῦ Δελβίνου.

Ξεκίνησε ἀπὸ τὸ τίποτα καὶ μὲ διακόσιους Λιάπηδες.

...Καιροί, πού Ἄρβανίτες καὶ Χριστιανοὶ ἦσαν μέχρι τὰ μούνια ἀγανακτισμένοι.

Μιά, ἡ ἀσταμάτητη στρατολογία ἀτάκτων πού βάσταγε χρόνια καὶ ξεκλήριζε οἰκογένειες. Μιά τὸ τανζιματ (τὸ Χάπτι Χουμαγιούμ τοῦ Γκιουλχανέ, ἡ ἀναδιοργάνωση τῆς Αὐτοκρατορίας τοῦ Ἀβδούλ Μειζήτ), πού ἔκανε τὴ στρατολογία ὑποχρεωτική, κι' ἔβαζε σ' ὅλους ἀκόμα καὶ στοὺς Ἄρβανίτες μωαμεθανούς, πού παλιότερα ἀπαλλάσσονταν καὶ γιὰ τὰ πάντα, φόρους. Φόρους γιὰ τὰ ζῶα. Φόρους γιὰ τὰ χωράφια. Φόρους γιὰ τὰ περβόλια. Φόρους γιὰ τοὺς κήπους. Ἀπαγορεύοντας ταυτόχρονα τὴν χωρὶς ἄδεια ὄπλοφορία. Πύκνωσαν τὶς ὀμάδες τοῦ Γκιουλέκα.

Φαίνεται ὅμως, πὼς κι' ὁ Γκιουλέκας, ἦταν ἄξιος ἀρχηγός. Ἀγράμματος, ἀλλὰ γνωστικός καὶ συγκρατημένος. Γενναιόφρονος στοὺς ἐχθρούς. Κι' ἀτρόμητο παλληκάρι. Ξεκίνησε ἀγὰς κι' ἔμεινε ἀγὰς σ' ὅλη τὴ ζωή. Μπέης δὲν ἔγινε. Γιὰ τὸν Ἄρβανίτη κείνου τοῦ καιροῦ, ἦταν ἓνας θρυλικὸς ἥρωας, αὐτὸς πού μέλησε στὴν ψυχὴ του, πού «πῆρε τὸ αἷμα πίσω» στὰ Μπιτώλια, σκοτώνοντας τὸν Καφτὰν Ἀγά, μέσα στὴ σκηνή του, ἀπὸ ἐκδίκηση γιὰ τὸ δόλιο θάνατο τοῦ Γιομάηλ μπέη Βλιώρα. Ἔτσι ἄλλωστε καὶ πρωτακούστηκε, νέος ἀκόμα τότε ὁ Γκιουλέκας.

Καταδιωγμένος ἀπὸ τὸν τούρκικο στρατὸ βρίσκει ἄσυλο στὴν Ἑλλάδα.

Καὶ τοῦ δίνεται εὐκαιρία νὰ ἰδῆ καὶ νὰ στοχαστῆ, πὼς ἀνάμεσα στοὺς δύο λαούς, τὸν ἄρβανίτικο καὶ τὸ ρωμαίικο ὑπάρχουν κοινὲς βαθειὲς ρίζες. Κι' ἔγινε ὁπαδὸς μιᾶς ἑλληνοαρβανίτικης δράσης, πού τὴν ζέσταιναν οἱ σχέσεις του μὲ τὸν Κωλέττη.

Γιομάτος ἐνθουσιασμὸ γιὰ τὴν καινούργια πίστη, καὶ νοσταλγία γιὰ τὰ ψηλὰ βουνὰ τῆς πατρίδας του, ξανάρχεται στὴ Χειμάρρα, ὄπλαρχηγός, μαζὺ μὲ τοὺς Ταφίλ Μπούζη, Μεχμέτ Μπαϊρακτάρη καὶ Μπούριζο Τότζκα. Μπαίνει στὸ Πρεμέτι νικητὴς καὶ προχωρεῖ στὰ Γιάννινα ἀπὸ τὸ

Μπουραζάνι. Στὸ Τσερβάρι τοῦ Ζαγοριοῦ, τὸν προλαβαίνει ὁ Χασὰν Ἀγάς, τοποτηρητῆς στὰ Γιάννινα. Δύσκολα καὶ μπερδεμένα χρόνια. Δίπλα σὲ ποιὸν νὰ σταθοῦν, οἱ Ἀρβανίτες μπέηδες; Τρομαγμένοι, πέφτουν στὴ μέση (παίζοντας ὅλον ἐτοῦτο τὸν καιρὸ ἓνα διπλὸ παιγνίδι) καὶ δίνεται ἀμνηστία στοὺς «ἀποστάτες».

Ἦταν ὅμως δυνατὸ νὰ κάτση φρόνημα, ὁ Γκιουλέκας; Οἱ Τούρκοι τὸν κάνουν ἀξιωματικὸ καὶ τὸν στέλνουν στὴ Συρία. Κι' αὐτὸς ὄνειρεύεται τὸ Κουρβελέσι, τὴν πατρίδα του. Κάποτε ξεφεύγει ἀπὸ τὴ Συρία, περνάει ἀπὸ τὴν Πόλη, κι' ἔρχεται πάλι στὴν Ἀθήνα, σὲ μιὰν ἐποχὴ ποὺ ἡ Τούρκικη Αὐτοκρατορία ἔβαζε μπροστὰ τὸ ταγζιμά. Στὴν Ἀλβανία καταγράφονταν οἱ νεοσύλλεκτοι. Γίνονταν συλλήψεις καὶ παίρνονταν τὰ ὅπλα ἀπὸ τοὺς ἐπακίνδυνους. Ἦταν σὰ νάπεφτε στὸ τόπο μιὰ νέα κατοχὴ. Οἱ μπέηδες κι' οἱ ἀγάδες τῆς Τοσκαρίας, συνενοημένοι ἀπὸ πρωτῆτερα, μαζεύονται στὸ Μεσαπλίκι. Στ' ἀπόκρυμνα βουνὰ τῆς Χειμάρρας, ἀπὸ πίσω. Κι' ὅλοι σκέφτονται τὸ Γκιουλέκα, ποὺ λίγο ἀργότερα καταφθάσει ἐκεῖ. Τὸνομά του, ἦταν ἓνας θρύλος μέσα στὸ λαό.

Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ξεκινάει ἡ δεύτερη, ἡ πρὸ ἀξιόλογη ἀποστασία τοῦ Γκιουλέκα.

Ἦταν ἀνοιξη τοῦ 1847. Γιομάτη φρόνηση, προσοχὴ, καρδιά καὶ πονηράδα. Ἀπευθύνεται σ' ὅλους: μωαμεθανούς καὶ χριστιανούς. Διαλαλεῖ τὸ σεβασμὸ στὶς περιουσιές ὅλων. Κι' ὅπου μπορεῖ τὸν ἐφαρμόζει. Πρόσφορη ἐποχὴ καὶ συναρπάζει. Οἱ διακόσιοι Λιάπηδες, γίνονται δυὸ χιλιάδες στὸ Δέλβινο καὶ πέντε χιλιάδες στὴν πολιορκία τοῦ Ἀργυρόκαστρου. Ταυτόχρονα ὁ Ράλο Κάλι, συναρχηγὸς στὴν ἀποστασία, παίρνει τὸ Πρεμέτι. Ξεσηκώνονται κι' οἱ Τοάμηδες. Ἡ ἀποστασία διώχνει τοὺς καψημάλλιδες (φοροεισπράχτορες) καὶ τὴν τούρκικη ἐξουσία. Ἀποφασίζει νὰ χρησιμοποιῆ γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς μόνο τὸ δέκατο ἀπ' τὰ γεννήματα. Αὐτό, ποὺ ἔτσι κι' ἄλλοιῶς

θα δίνονταν στο δοβλέτι. Κυριαρχεί απ' την Κορυτσά μέχρι τα Γιάννινα. Ο Σερασκέρης απ' τα Μπιτώλια πότε με το μαλακό (κάνει πως δεν «άντιλαμβάνεται» τη εξέγερση), πότε με το άγριο (στέλνει άπανωτά στρατεύματα) κάνει ό,τι μπορεί να σβύση τη φωτιά. Περνούν οί μήνες, κι' ή αδυναμία του δοβλετιού είναι πια φανερή. Οί Γκέγκηδες άταχτοι πού συγκεντρώνονται, αντί να πολεμήσουν το Γκιουλέκα πέφτουν στο πλιάτσικο και διαλύονται. Μιά στα χωριά της Κολώνιας. Μιά στο Λεσκοβίκο. Μιά στα χωριά της Κόνιτσας.

Τα φορτώματα με τις τροφές και τα πολεμοφόδια, που τραβάν για τους κλεισμένους του Άργυρόκαστρου, αλλάζουν δρόμο και σταματούν στην Κόνιτσα. Καμιά φορά παραδίδονται στους άντάρτες του Γκιουλέκα.

Άπόφαση του φρόνιμου Σερασκέρη: Ή στρατολογία θάπρεπε νάχη σα σκοπό την απομάκρυνση των επικίνδυνων για το Δοβλέτι. Ή καχυποψία των Τούρκων για κάθε Άρβανίτη, φθάνει στο κατακόρυφο...

∴

Πώς έπεσε ή επανάσταση του Γκιουλέκα μ' όλες έτοιμες τις έπιτυχίες; Οί Τούρκοι από χρόνια ήξεραν την ταχική της άλεπούς. Και την έδούλευαν. Δείχνοντας «τα δόντια τους», κύτταζαν ν' απομακρύνουν από το κίνημα τους Άρβανίτες μπέηδες, πού σε πολλές μεριές θίγονταν τα νιτερέσσα τους και χαλούσε ή ήσυχία τους με την ιστορία αυτή πού βάσταγε, καιρό. Τις διάφορες προφάσεις των Άλβανών γι' άναβολές στην άποστολή όπλοφόρων, έκαναν πως δεν τις έβλεπαν, δεν τις καταλάβαιναν, ή τις θεωρούσαν δικαιολογημένες. Κι' άφηναν τον καιρό να δουλέψη. Έπειτα, βάλθηκαν να διασπάσουν με τη βοήθεια τούτων των μπέηδων, από μέσα, την παράταξη του Γκιουλέκα. Έτσι κάλοιο πρωϊ με την παρέμβαση του Χουσεϊν Πασά

Βρυώνη, τοῦ Χουσεῖν Μπέη Κλεισούρα καὶ τοῦ Ἐλμαζ Μέ-
τοη, βγῆκε ἀπὸ τὴ μέση ὁ γενναῖος Ράπο Κάλι. Ἡ πορεία
ἔμπαινε σὲ δύσκολο δρόμο. Ὁ Γκιουλέκας μὲ τοὺς ἄλλους
ὄπλαρχηγούς ἀποσύρεται στὸ Κουρβελέσι, ἀπ' ὅπου καὶ
ξεκίνησε. Ζητάει βοήθεια ἀπ' τὴν Ἑλλάδα. Προσφέρονται
νὰ γίνουν ὑπήκοοί της οἱ πέντε ἐπαρχίες τῆς νότιας Ἀλ-
βανίας, μὲ διαμολογήσεις καὶ νόμους ὕστερ' ἀπὸ συμφωνία.
Αὐγουστος τοῦ 1847. Ἔλπιζαν στὸν Κωλέττη. Ὡσπου νὰ
φτάση ὅμως ὁ ἀποσταλμένος τους Στέφανος Τσάμης στὴν
Ἀθήνα, ὁ Κωλέττης εἶχε πεθάνει. Κι' ἀπάντηση καμιά δὲν
δόθηκε.

Ὁ Σερασκέρης ἔσφιξε τὰ λουριά. Κι' ἕνα ἔνα τὰ χω-
ριά ποῦχαν ξεσηκωθῆ προσκυνούσαν. Ἀκόμα κι' ὁ Χόντο
Νιβίτσα, ὁ φημισμένος σύντροφος τοῦ Γκιουλέκα, αὐτὸς ποὺ
ἀφάνισε τοὺς χίλιους πεντακόσιους Τούρκους στὰ Δολια-
νά, (ἀφοῦ σὰ γενναῖος μαχητῆς τοὺς μῆνυσε νὰ παραδο-
θοῦν εἰρηνικά), τὸν ἐγκατάλειψε κρυμμένο πάνω στ' ἀπά-
τητα Κεραύνεια ὄρη, σὰν τ' ἄγριο θηρίο. Δίψασε ἡ γῆ,
κι' ἀπόστασε ὁ τόπος. Τότε, ἔγινε στὰ μέρη τοῦτα κεῖνο ποὺ
δὲν ξανάγινε ποτέ. Ὁ Σερασκέρης ἀποφασισμένος νὰ δώ-
σῃ τέλος στ' ἀρβανίτικα, ἔβαλε χέρι σὲ μικροὺς καὶ μεγά-
λους. Τέλειο ξερρίζωμα καὶ σ' αὐτοὺς ποὺ βόηθησαν τὸν
Γκιουλέκα καὶ σ' αὐτοὺς ποὺ δίσταζαν καὶ σ' αὐτοὺς ποῦ-
μειναν πιστοὶ καὶ βόηθησαν τὸ Ντοβλέτι..

...Θέλτε ν' ἀκούστε σκουσμαριά
καὶ μαῦρα μοιρολόγια
Περάστ' ἀπ' τὸ Μπερατινό, στὸ Δέλβινο νὰ πᾶτε
Τῆς Τοσκαριᾶς, τῆς Λιαπουριᾶς
ν' ἀκούστε μαῦρες τζίκες
ποὺ κλαῖνε τοὺς ἀγάδες τους, ποὺ κλαῖνε
τὰ παιδιὰ τους...»

Μέσα σ' αὐτὸ τὸν κατακλεισμό. Σ' αὐτὸ τὸ ἀνακάτωμα,
ποὺ δὲν γνώριζε τὸ σκυλί τὸν ἀφέντη, ποὺ «πῆρε ὁ κοσμά-

κης τὰ λόγγα», ποῦ νὰ βρεθῆ ἀγωγιάτης νὰ ξεφυτῆσι; Ἦρθε καὶ ξέμεινε ἡ παραγωγή τοῦ Παζαριοῦ τῆς Κόνιτσας, ποῦ πραγματεύονταν γιὰ τὸ ἐξωτερικό. Ἐκλείσαν τ' ἀργαστήρια κι' ἄρχισαν νὰ ἐρειπώνουν.

Μπούκωσαν οἱ ἀποθήκες, ἀπὸ καπότες, ἀπὸ βελέντζες ἀπὸ γιάνια, ἀπὸ φανέλλες κι' ἄλλα ὑφαντά. Ἀπὸ χάλκινα, ἀσημικά, χρυσικά καὶ σιδερικά. Ἀπὸ γοῦνες, δέρματα. Ἀπὸ κερὶ καὶ μέλι.. Ἀπὸ βούτυρο κι' ἀπὸ τυριά...

Κι' ὡς δὲν εἶχαν τελειωμὸ τὰ χρόνια τῆς ἀναδουλειᾶς, ὁ κόσμος ξανασκέφτηκε τὴν ξενητεία...

Μάταια εἶχε παλέψει λίγα χρόνια πρὶν, ὁ «μισαλωμένος» Μεχμέτ Πασάς, ὁ Κιουταχῆς «Σατραζέμ καὶ Ἐλχακὲν Ρούμελη Βελεσὴ Τεπιδέν», βλέποντας τὸν ἀφανισμό καὶ τὴν ἐξουθένωση τοῦ ραγιαῖ, νὰ βάλῃ κάποια τάξη. Καταργεῖ τ' ἀγαθήκια καὶ τὶς καταχρήσεις ποῦ ξαναζωντάνεψαν.

«Χαῖρ ντουατζῆδες καὶ προεσιῶτες καὶ ὑπόλοιποι ραγιαῖδες τοῦ Βαροσίου Κονίτσης... σᾶς Κοινοποῶ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ντουβλετιοῦ καὶ τὴν ἰδικήν μου ἢ ὅποια εἶναι εἰς τὸ ἐξῆς... νὰ ζήσετε ἡσυχοὶ, ἀνηπερέαστοι καὶ ἀνενόχλητοι, κατὰ τὸ ραγιαλίκι σας κατὰ τὴ θρησκεία σας καὶ κατὰ τὸ ἀληβερίσι σας... αἱ μέχρι σήμερον γινόμενα καταχρήσεις παντὸς εἴδους εἰς τὸ ἐξῆς θέλουν λείψῃ παντελῶς...».

Σκοπῶνει κατὰ δεκάδες τοὺς Ἀρβανίτες μπέηδες στὰ Μπιτώλια καὶ στὰ Γιάννινα.

Ἐν τοιαύτῃ ἀθλιότητι διῆλθεν ἡ Ἠπειρος μέχρι τοῦ θέρους τοῦ 1830 ἔτους, ὅτε εἰρήνης γενομένης μεταξὺ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης καὶ τῆς Ρωσσίας, κατέβαινε μετὰ σπουδῆς ὁ Μέγας Βεζύρης Ρεσίτ Πασάς, συνεπάγων ἰκανὴν στρατιὰν τακτικὴν καὶ ἑλαφράν. Ἀφικθεὶς εἰς Μπιτώλια διὰ γραμμάτων τοῦ φιλοφρόνων καὶ ἀνυπόπτων μετεκαλέσετο ἐκεῖσε

τούς ρηθέντας, Βελή Μπέη, Ἀσλάμπεη καὶ ἄλλους πλείστους Ἀλβανούς, ἐνόχους καὶ μὴ, ἵνα δῆθεν λάβωσι παρ' αὐτοῦ τὴν ἀμοιβὴν τῆς πιστῆς ὑπηρεσίας των καὶ τοὺς καθυστερούοντας μισθοὺς τῶν στρατιωτῶν των. Ἀπῆλθον λοιπὸν εἰς τὴν πόλιν τῶν Μπιτωλίων προσκληθέντες καὶ πλείστοι τῶν ὑπαλλήλων καὶ ὀπαδῶν, πλήρεις ἐλπίδων παχυτάτων καὶ ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ὑποψίας, φθάσαντες δὲ ἔλαβον φιλοφρονεστάτην ὑποδεξίωσιν καὶ καταλύματα καὶ συντήρησιν ἄφθονον καὶ διέμενον περιμένοντες τὴν ἐκτέλεσιν τῆς χάριτος καὶ ἀμοιβῆς τοῦ μεγάλου Βεζύρη. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὁ Ρεσιτ Πασάς, ἐπὶ λόγῳ εὐαρέστου καὶ πρωτοφανοῦς θεάματος, κατὰ τὴν 30 Ἰουνίου, διέταξεν τὴν συγκρότησιν πολεμικοῦ γυμνασίου τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ καὶ μετὰ τῶν ἄλλων προσεκάλεσε καὶ τοὺς προειρημένους Ἀλβανούς μετὰ τῶν ἀκολουθῶν των, ἵνα παρευρεθῶσι θεαταί, προδιαθεῖς τὸν Ταχίρ Ἀμπάζην καὶ τοὺς ὁμοίους αὐτῷ κατὰ τὴν εὐπειθειαν καὶ τὸ ἀνεπιλήψιμον τῆς διαγωγῆς των, ἵνα μὴ παρευρεθῶσι εἰς τὴν σκηνήν. Ἀρξαμένου καὶ προχωροῦντος τοῦ πολεμικοῦ γυμνασίου, διετάχθη αἴφνης πῦρ σφαιροβόλου καὶ αἰσφαῖραι τῶν τηλεβόλων καὶ τουφεκίων διηθύνοντο καθ' ὃ μέρος εὐρίσκοντο θεαταὶ περίεργοι καὶ ἀμέριμνοι οἱ Ἀλβανοί, ὧν ἐγένετο ἐν ὀλίγοις στιγμαῖς θῦμα πλείονες τῶν χιλίων ἐνόχων, μεθ' ὧν καὶ οἱ ρηθέντες Ἀσλάμπεης καὶ Βελήμπεης».

Παρ' ὅλα ὅμως αὐτὰ δὲν ἔγινε τίποτα. Τίποτα. Οὔτε ἀργότερα μὲ τὸ Τανζιματ ἔγινε τίποτα. Τὰ χρόνια τῆς ἀναστάτωσης μάκρυναν πολὺ. Κι' ἐκεῖ σκόλασε ὁ τόπος.

Ὁ δρόμος τῆς οἰκονομικῆς ἀνόρθωσης καὶ τῆς ἀλλαγῆς εἶχε ὀριστικὰ φραχτῆ... Οἱ χυμοὶ τῆς ζωῆς στέγνωσαν. Κι' ἡ συρρίκνωση πάνω στὴν «ἐν σπαργῆ» ἄλλοτε ἐπιφάνεια, ἔμεινε μόνιμη. Καταδικαστική. Λίγο πιο πέρα, στὴν Εὐρώ-

πη, ἡ βιομηχανικὴ ἐπανάσταση, ἡ πληθοπαραγωγὴ καὶ τὸ χαμηλὸ κόστος (εἶχαν μπῆ στὴν παραγωγὴ ὁ ἀτμὸς κι' οἱ χημικὲς οὐσίες) εἶχαν ἀλλάξει τὴ δομὴ τῆς οἰκονομίας. Κι' ἡ χιονοστιβάδα τῆς συσσώρευσης ἀνάπτυσσε κεῖ γρήγορους κι' ἄπιαστους γιὰ μᾶς ρυθμούς, ὡς εἶχαμε ξεμείνει, ἐπιβάτες ἐνὸς ἄθλιου ἀραμπᾶ, πάνω στὸ ξεδοντιασμένο καλντερίμι τοῦ Παζαριοῦ τῆς Κόνιτσας, νὰ νοσταλγοῦμε τὸ πέρασμα ἐνὸς τραίνου, ποὺ κάθηκε γιὰ πάντα...

...«Τρίζει γλυκὰ καὶ σκουριασμένα κάποιο ἀμάξι
Κλαίει τὸ δειλινὸ παλιὰ χαρά... Ποιὸς εἶν';
Πρέπει νὰ βγῆ κανένας νὰ κοιτάξῃ
«Καλησπέρα, τί κάνετε, Μυλόρδε Σπλήν;»
Τ' ἄλογα - τ' ἄλογα τῶν περασμένων κλιμιντροῦν μ'
(ἀνησυχία
στῆς λήθης τὰ παράθυρα μεσ' τῆ βραδυά, μεσ' τῆ
(βραδυά

«Τῆ ντίβα ποὺ σᾶς εἶχε πάρει τὴν καρδιά,
Μυλόρδε, τὴν ξανθίδατε στὴν Ἰταλία;»
Βρέχει, βρέχει γλυκὰ ἢ παληὰ βροχή, θλιμμένα
στὶς στέγες, στὶς κόκκινες στέγες τοῦ παλιοῦ καιροῦ
«Εὐχαριστῶ γιὰ τὸ θερμὸ σας γράμμα ἀπὸ τὴ Σιέννα,
κι' ὁ Νόελ μὲ θυμᾶται ποῦ καὶ ποῦ;»
Ὁ πετεινὸς σου ὁ πετεινὸς σου ἀνεμοδείκτη, λέει πο-
(τὲ πιὰ

πονάω, πονάω μεσ' τῆ ψυχὴ ὦ γιαγιὰ βραδυά
«Γκόνταμ! Αὐτοὶ οἱ τρισάθλιοι τοῦ φθινοπώρου δρόμοι...
Α'. ναὶ Σᾶς χαιρετοῦν οἱ Γκόντουϊν κι' ὁ Πέρσου ἀπ'
(τῆ Ρώμη»

Ἄλλοτινὴ βραδυά, γλυκιὰ σὰ κάποιος ποὺ πιωμένος
παλιὸ κρασί τῶν εἴκοσι χρονῶν, κοιμᾶται δίπλα στὴ
(φωτιὰ

«Κι' ἔπειτα, ξέρετε, εἶμαι τόσο ἀφηρημένος.
Ξέχασα στὸ Βεζούβιο νὰ κάμω μιὰ βουτιά...»

«Ἐπέστρεφε συχνὰ καὶ παίρνε με ἀγαπημένα αἴσθησις.....»

Οἱ ἄνθρωποι ζοῦν στὴ μνήμη μας.

Καὶ δὲν πεθαίνουν, παρὰ ἀφοῦ πεθάνουν ὅλοι κείνοι πού τοὺς γνώρισαν καὶ τοὺς θυμοῦνται.

Ζοῦν καὶ κινουῦνται, σκιές πίσω ἀπ' τὰ σύννεφα τῆς συνήθειας, τοῦ ἀσυνείδητου καὶ τοῦ ἠμισυνείδητου — μεσ' τὸν ἀμετακίνητο χῶρο, κι' ἐνσταλάζουν μ' αὐτὴ τὴν αὐθεντικότητα πού τοὺς προσέδωκε ὁ χρόνος, ἔτσι, ὅπως τοὺς γύμνωσε ἡ μνήμη καὶ τοὺς ἔφερε κοντὰ στὴν ἀλήθεια, ἄμεσα, ἀδιάπτωτα, διαθροτικά τῆ διάχρονη ἠθικὴ συμβολή τους, στὴν περαιτέρω διάπλαση τῆς ζωῆς.

Τί σημασία ἔχει κι' ἂν ὁ ἄνθρωπος, ὁ κάθε ἄνθρωπος πού ζῆ στὴ μνήμη μας, δὲν διαθέτει ἢ δὲν διαθέτετε τὸ φωτιστέφανο τοῦ ὑπεράνθρωπου ἥρωα ἢ τὸν πειρασμὸ τοῦ ἐξαγιασμένου, γιὰ νὰ μπορῆ νὰ μᾶς κινῆ προμηθεϊκὰ κι' ἀλάθητα στὴν ἀριστη τέλεση τῆς ζωῆς μας; Ἄρκεῖ πού ὑπάρχει μέσα μας ἀπλὸς — κοινὸς — καθημερινὸς — ἀνθρώπινος γιὰ νὰ μᾶς θυμίζη τὴ γήϊνη θέση μας καὶ νὰ μᾶς βοηθήη στὴν ἄξια κι' εὐγενικὴ πραγμάτωση τῆς οὐσίας μας.

Οἱ ἄνθρωποι καταδυναστεύονται ἀπὸ τὴ μνήμη τους.

Τὴν μνήμη, ὄχι μόνον κείνων πού γνώρισαν ἄλλοτε, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνθρώπων πού ζοῦν σήμερα κοντὰ τους.

Κί' εἶναι αὐτὴ ἡ μνήμη, καμμιά φορά, ζωντανὴ αἴσθησις, ἐναγώνια, πυρετική...

«... ὦ μὴ μὲ χαιρετᾶς σὰν ἔρχεσαι
οὔτε καὶ νὰ μ' ἀποχαιρετᾶς σὰν φεύγεις
γιατὶ οὔτ' ὅταν ἔρχεσ' ἔρχεσαι
οὔτ' ὅταν φεύγεις, φεύγεις...»

Οἱ ἄνθρωποι, ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, κί' οἱ ζωντανοὶ κί' αὐτοὶ πού ζοῦν στῶν ζωντανῶν τῇ μνήμῃ, κί' οἱ σημαντικοὶ καὶ οἱ ἀσήμαντοι, κί' οἱ ταπεινοὶ καὶ οἱ «ὑποληπτόμενοι», κί' οἱ δυνατοὶ κί' οἱ ἀδύνατοι καὶ τὰ παραδείγματα πρὸς μίμηση καὶ τὰ παραδείγματα πρὸς ἀποφυγὴ, ὅλοι, ἀνεξαίρετα, εἶναι ἡ ὕλη ἐν σπαργῇ, τὸ αἶσθημα καὶ τὸ συναίσθημα, ἡ χαρὰ κί' ἡ λύπη, ἡ ἀναπνοὴ κί' ἡ μνήμη μιᾶς πολιτείας.

Εἶναι ἀκόμα οἱ ἄνθρωποι: Οἱ μαρτυρίες. Αὐτὴ καθ' ἑαυτὴ ἡ ὕπαρξις. Καὶ ἡ ἔσχατη δικαίωσις τοῦ πολιτισμοῦ.

Δύσκολη στ' ἀλήθεια ἡ ἀνασύνθεσις τῶν παλιῶν ξεχασμένων ρυθμῶν.

Δύσκολη ἡ ἀνασύνθεσις τοῦ «κλίματος» τῶν περασμένων καιρῶν μέσα στὸ ὁποῖο κινήθηκε τὸ ἀξιωματικόν πρόσωπο κί' ὁ λαϊκὸς τύπος τῆς γειτονιάς καὶ τοῦ Παζαριοῦ...

Δύσκολη ἡ ἀνάπλασις μιᾶς οὐσίας πού διάρρευσε ἀνεπίστρεπτα, ὅταν τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς συγκαιρικῆς ἀπομνημονεύουσας γενιᾶς ἔχει ἀφανισθῆ.

Δύσκολη, μὰ ὄχι ἀκατόρθωτη ἡ προσπάθεια ἐπικοινωνίας καὶ μελέτης. Μιᾶς μελέτης πού ἀξίζει ὄχι τόσο γιὰ νὰ μάθουμε ἢ νὰ παραδειγματιστοῦμε, ὅσο γιὰ νὰ στοχαστοῦμε πάνω στὶς καταβολές μας, νὰ στοχαστοῦμε τῇ γῆ μας, τοὺς ἀνθρώπους της, καὶ τοὺς καημούς των, στοὺς ἀκραίους κείνους τόπους, τοὺς δικούς μας τόπους.

Στὴ σχέση τῆς μνήμης μὲ τὸ τώρα
βρίσκεται ἡ διάστασις πού προσδιορίζει τὴ ζωὴ.

Επιμημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

Ἐπιφάνειες	Σελ. 7
Ἀνίχνευση	25
Ἐμπλοκή	47
Ἀνακλαστικὸν	60
Πράξις ἀγάπης	74
Ἐντελέχεια	82
Πλοκή	97
Ἐἰς βάθος	111
Χθόνιο	127
Δικαίωμα στὸ ὄνειρο	137
Ἐντέλειες	146
Αἶχμη	166
Ἄλλοθι	175
Ἀγχώδης Πορεία	186
Ἐξοδος	196

«Ἐπέστρεφε συχνὰ καὶ παίρνε με ἀγαπημένη αἴσθησις.....»

Οἱ ἄνθρωποι ζοῦν στὴ μνήμη μας.

Καὶ δὲν πεθαίνουν, παρὰ ἀφοῦ πεθάνουν ὅλοι κείνοι πού τοὺς γνώρισαν καὶ τοὺς θυμοῦνται.

Ζοῦν καὶ κινουῦνται, σκιές πίσω ἀπ' τὰ σύννεφα τῆς συνήθειας, τοῦ ἀσυνείδητου καὶ τοῦ ἠμουνείδητου — μεσ' τὸν ἀμετακίνητο χῶρο, κι' ἐνσταλάζουν μ' αὐτὴ τὴν αὐθεντικότητα πού τοὺς προσέδωκε ὁ χρόνος, ἔτσι, ὅπως τοὺς γύμνωσε ἡ μνήμη καὶ τοὺς ἔφερε κοντὰ στὴν ἀλήθεια, ἄμεσα, ἀδιάπτωτα, διαβρωτικὰ τῆ διάχρονη ἠθικὴ συμβολή τους, στὴν περαιτέρω διάπλαση τῆς ζωῆς.

Τί σημασία ἔχει κι' ἂν ὁ ἄνθρωπος, ὁ κάθε ἄνθρωπος πού ζῆ στὴ μνήμη μας, δὲν διαθέτει ἢ δὲν διαθέτετε τὸ φωτιστέφαγο τοῦ ὑπεράνθρωπου ἥρωα ἢ τὸν πειρασμὸ τοῦ ἐξαγιασμένου, γιὰ νὰ μπορῆ νὰ μᾶς κινῆ προμηθεϊκὰ κι' ἀλάθητα στὴν ἄριστη τέλεση τῆς ζωῆς μας; Ἄρκεῖ πού ὑπάρχει μέσα μας ἀπλὸς — κοινὸς — καθημερινὸς — ἀνθρώπινος γιὰ νὰ μᾶς θυμίζη τὴ γήϊνη θέση μας καὶ νὰ μᾶς βοηθήη στὴν ἄξια κι' εὐγενικὴ πραγμάτωση τῆς οὐσίας μας.

Οἱ ἄνθρωποι καταδυναστεύονται ἀπὸ τὴ μνήμη τους.

Τὴν μνήμη, ὄχι μόνον κείνων πού γνώρισαν ἄλλοτε, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνθρώπων πού ζοῦν σήμερα κοντὰ τους.

Κί' εἶναι αὐτὴ ἡ μνήμη, καιμιὰ φορά, ζωντανὴ αἴσθησις, ἐναγώνια, πυρετική...

«...ὦ μὴ μὲ καιρετᾶς σὰν ἔρχεσαι οὔτε και νὰ μ' ἀποκαιρετᾶς σὰν φεύγεις καιτὶ οὔτ' ὅταν ἔρχεσ' ἔρχεσαι οὔτ' ὅταν φεύγεις, φεύγεις...»

Οἱ ἄνθρωποι, ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, κί' οἱ ζωντανοὶ κί' αὐτοὶ πού ζοῦν στῶν ζωντανῶν τῇ μνήμη, κί' οἱ σημαντικοὶ και οἱ ἀσήμαντοι, κί' οἱ ταπεινοὶ και οἱ «ὑποληπτόμενοι», κί' οἱ δυνατοὶ κί' οἱ ἀδύνατοι και τὰ παραδείγματα πρὸς μίμηση και τὰ παραδείγματα πρὸς ἀποφυγή, ὅλοι, ἀνεξαίρετα, εἶναι ἡ ὕλη ἐν σπαργῇ, τὸ αἴσθημα και τὸ συναίσθημα, ἡ χαρὰ κί' ἡ λύπη, ἡ ἀναπνοὴ κί' ἡ μνήμη μιᾶς πολιτείας.

Εἶναι ἀκόμα οἱ ἄνθρωποι: Οἱ μαρτυρίες. Αὐτὴ καθ' ἑαυτὴ ἡ ὕπαρξις. Και ἡ ἔσχατη δικαίωσις τοῦ πολιτισμοῦ.

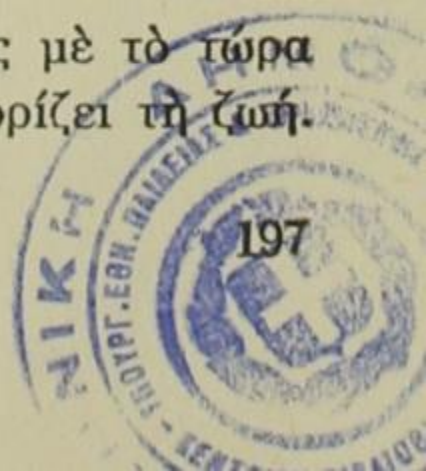
Δύσκόλη στ' ἀλήθεια ἡ ἀνασύνθεσις τῶν παλιῶν ξεχασμένων ρυθμῶν.

Δύσκόλη ἡ ἀνασύνθεσις τοῦ «κλίματος» τῶν περασμένων καιρῶν μέσα στὸ ὁποῖο κινήθηκε τὸ ἀξιομνημόνευτο πρόσωπο κί' ὁ λαϊκὸς τύπος τῆς γειτονιάς και τοῦ Παζαριοῦ...

Δύσκόλη ἡ ἀνάπλασις μιᾶς οὐσίας πού διάρρευσε ἀνεπίστρεπτα, ὅταν τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς συγκαιρικῆς ἀπομνημονεύουσας γενιᾶς ἔχει ἀφανισθῇ.

Δύσκόλη, μὰ ὄχι ἀκατόρθωτη ἡ προσπάθεια ἐπικοινωνίας και μελέτης. Μιᾶς μελέτης πού ἀξίζει ὄχι τόσο για νὰ μάθουμε ἢ νὰ παραδειγματιστοῦμε, ὄσο για νὰ στοχαστοῦμε πάνω στις καταβολές μας, νὰ στοχαστοῦμε τῇ γῇ μας, τοὺς ἀνθρώπους της, και τοὺς καιμούς των, στοὺς ἀκραίους κείνους τόπους, τοὺς δικούς μας τόπους.

Στὴ σχέση τῆς μνήμης μὲ τὸ τώρα βρίσκεται ἡ διάστασις πού προσδιορίζει τὴ ζωὴ.

δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

52611

KON